

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
კლასიკური ფილოლოგიის, ბიზანტინისტიკისა და ნეოგრეცისტიკის
ინსტიტუტი

•
პროგრამა „ლოგოსი“

პუბლიკაციები და ღონისძიებები კლასიკური ფილოლოგიის,
ბიზანტინისტიკისა და ნეოგრეცისტიკის სფეროში

ლოგოსი

LOGOS

The Annual of Greek and Roman Studies

8

Tbilisi
2022

ლოგოსი

წელიწდული ულინოლოგიასა და ლათინისტიკაში

8

თბილისი
2022

სარედაქციო კოლეგია:

ვალერი ასათიანი (მთავარი რედაქტორი, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია)

ეკატერინე კობახიძე (რედაქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი)

ნიკოლოზ ალექსიძე (თავისუფალი უნივერსიტეტი)

მარინა გიორგაძე (ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი)

მაია მაჭავარიანი (კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი)

ქეთევან ნადარეიშვილი (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი)

თამარ ოთხმეზური (კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი)

ნესტან რატიანი (შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი)

მანანა ფხაკაძე (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი)

ანი ჩიქოვანი (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი)

ნინო ჩხილაძე (აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი)

ევა ჭყომე (ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი)

საორგანიზაციო ჯგუფი:

ეკატერინე კვიციანი (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი)

მარიამ კალაძე (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი)

ნია კახიძე (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი)

რეცენზირებადი წელიწდეული ელინოლოგიასა და ლათინისტიკაში „ლოგოსი“, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, კლასიკური ფილოლოგიის, ბიზანტინისტიკისა და ნეოგრეცისტიკის ინსტიტუტი

Editorial Board

Valeri Asatiani (Editor-in-chief, Georgian National Academy of Science)
Ekaterine Kobakhidze (Editor, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University)
Nicoloz Aleksidze (Free University of Tbilisi)
Marina Giorgadze (Batumi Shota Rustaveli State University)
Maia Machavariani (Georgian National Centre of Manuscripts)
Ketevan Nadareishvili (Ivane Javakhishvili Tbilisi State University)
Tamar Otkhmezuri (Georgian National Centre of Manuscripts)
Nestan Ratiani (Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature)
Manana Pkhakadze (Ivane Javakhishvili Tbilisi State University)
Ani Chikovani (Ivane Javakhishvili Tbilisi State University)
Nino Chikhladze (Akaki Tsereteli Kutaisi State University)
Eka Tchkoizde (Ilia State University)

Administrative support:

Ekaterine Kvirkvelia (Ivane Javakhishvili Tbilisi State University)
Mariam Kaladze (Ivane Javakhishvili Tbilisi State University)
Nia Kakhidze (Ivane Javakhishvili Tbilisi State University)

Logos is a peer-reviewed journal published annually by the Institute of Classical, Byzantine and Modern Greek Studies of the Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

e-mail: logos@tsu.ge

www.logos.tsu.ge

ISSN 2667-9051

© ლოგოსი, წელიწდეული, 2022

სარჩევი

სტატიები

თეა გამრეკელი

ბიზანტიელ ქალთა სახეები კონსტანტინოს კავაფისის ლექსების – „ანა კომნენეს“ და „ანა დალასინის“ – მიხედვით 9

ანა ლომაძე

პლატონი, არისტოტელე და ავგუსტინე რწმენის, ცოდნისა და სიბრძნის შესახებ 26

ნანა ტონია

„ქიმერების მარულა“ (ფანტასმაგორია, მითის კულტი და ანტიკურობა ვალერიან გაფრინდაშვილის შემოქმედებაში) 53

გვანცა ფოფხაძე

ეთერის კონცეფცია პტოლემეოსის კოსმოლოგიაში 76

ანა ქირია

თვითერთის, საზღვარი-ერთისა და ჰენადების გაგება პროკლეს მეტაფიზიკაში 105

ლელა ჩოთალიშვილი

ანტიკური წყაროები მიკენური ეპოქის არაბერძენ ხალხთა შესახებ 151

ლელა ციხელაშვილი

მეტყველების წრის ზმნის პირიანი და უპირო ფორმების (მიმღეობების) გადმოტანა ბიბლიის ქართულ ვერსიებში (მცირე წინასწარმეტყველთა წიგნების მიხედვით) 178

რეცენზიები

ლათინური ხატოვანი გამოთქმების ლექსიკონი 221

თარგმანები

ევგენიოს ტრივიზასი

მგლის სამი ლექვი (ახალი ბერძნულიდან თარგმნა მაია კაკაშვილმა, ლექსების თარგმანი მარიამ წიკლაურისა) 227

ქრისტიანე – ნახატი (ახალი ბერძნულიდან თარგმნა მაია კაკაშვილმა, ლექსების თარგმანი მარიამ წიკლაურისა) 235

კლავდიუს პტოლემეაიოსი

„ტეტრაბიბლოსი“ („ოთხწიგნული“) (ძველი ბერძნულიდან თარგმნა გვანცა ფოფხაძემ) 273

პლატონი

მეცხრე წერილი (ძველი ბერძნულიდან თარგმნა მაგდა მჭედლიძემ) 293

სერგეი ავერინცევი

ფილოლოგია (რუსულიდან თარგმნა მაგდა მჭედლიძემ) 296

Varia

ენციკლოპედია “CAUCASUS ANTIQUUS”. წინასიტყვაობა მეორე გამოცემისთვის 314

სტატისტიკა

თეა გამრეკელი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო

ბიზანტიელ ქალთა სახეები კონსტანტინოს კავაფისის ლექსების – „ანა კომნენა“ და „ანა დალასინის“ – მიხედვით

საკვანძო სიტყვები: კავაფისი, ბიზანტია, „ალექსიკადა“, ანა კომნენა, ანა დალასინი

მეცხრამეტე საუკუნის დასასრულიდან ევროპაში გაიზარდა ინტერესი ბიზანტიის ისტორიისა და კულტურის მიმართ. ბიზანტიისტიკა მეცნიერების დამოუკიდებელ დარგად ჩამოყალიბდა. ბიზანტია მოექცა არა მარტო მეცნიერების, არამედ ხელოვანთა ინტერესის სფეროში. იგი ხელოვნების ყველა დარგის წარმომადგენლებისთვის გახდა საინტერესო. ევროპაში სულ უფრო ხშირად ეწყობოდა გამოფენები ბიზანტიის თემაზე. 1913 წელს ფრანგმა რეჟისორმა ლუი ფიადმა გადაიღო ფილმი „ბიზანტიის აგონია“, რომლის თემა კონსტანტინოპოლის დაცემა იყო. ბიზანტიური სამოსის სტილი აქტუალური გახდა ევროპული, განსაკუთრებით კი პარიზული მოდის სახლებებისთვის.¹

¹ განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია ესპანელი დიზაინერის მარიანო ფორტუნის (1871-1949) მიერ 1910 წელს ბიზანტიურ სტილში შექმნილი კაბა „ელეონორა“, რომელიც ინგლისელ მსახიობ ქალს, ალის ელენ ტერის, ეკუთვნოდა და გრაფინია ელიზაბეტ გრეფულის „ბიზანტიური კაბა“, რომელიც 1904 წელს მისი ქალიშ-

ბიზანტიის მიმართ ინტერესი მეოცე საუკუნის დასაწყისში საბერძნეთშიც გაიზარდა. თანამედროვე ბერძნების ეთნო-კულტურულ თვითგამორკვევას მათი წარსულისკენ მიბრუნება, ბიზანტიისკენ „შეტრიალება“ მოჰყვა. ბიზანტიური ცივილიზაციის პოპულარიზაცია თანდათან სახელმწიფოს პრიორიტეტად იქცა. 1913 წელს – თესალონიკში, ხოლო 1914 წელს ათენში დაარსდა ბიზანტიური მუზეუმი, რომელსაც 1923 წელს ქრისტიანული არქეოლოგიური საზოგადოების კოლექციაც შეუერთდა. ამავე წელს საბერძნეთის ეროვნულმა ბანკმა დაბეჭდა 500-დრაქმიანი, რომლის ერთ მხარეს ახლად შექმნილი სახელმწიფოს პირველი პრეზიდენტი, იოანის კაპოდისტრიასი, იყო გამოსახული, ხოლო მეორე მხარეს – ბიზანტიის სიმბოლო, აია სოფია. მცირე აზიის კატასტროფის შემდეგ საბერძნეთში გაჩნდა დევნილთა დასახლებები სახელწოდებით ვიზანდიო (ბიზანტია), ნეო ვიზანდიო (ახალი ბიზანტია)². ადგილობრივი მოსახლეობა კონსტანტინოპოლიდან დევნილებს ბიზანტიელებს ეძახდა. მათ შორის დაპირისპირების თავიდან აცილების მიზნით გაზეთებში იწერებოდა სტატიები, რომლებიც ადგილობრივებისა და „ბიზანტიელების“ საერთო წარმომავლობას, მათ საერთო ისტორიულ წარსულს უსვამდა ხაზს. ბიზანტიური ცივილიზაცია მეოცე საუკუნის დასაწყისში ბერძენი მოსახლეობის ერთგვარი გამაერთიანებელი გახდა.³

საბერძნეთში გამართულ ბიზანტინისტიკის მესამე საერთაშორისო კონგრესზე თანამედროვე ბერძენი პოეტი კოსტის პალამასი მიიწვიეს და ბიზანტიურ ლიტერატურულ მემკვიდრეობასა და თანამედროვე ბერძნულ პოეზიაზე საუბარი სთხოვეს. თავის სიტყვაში პალამასმა აღნიშნა: „რაოდენ დიდვც უნდა იყოს ანტი-

ვილის ქორწილისთვის შექმნა, სავარაუდოდ, ფრანგმა დიზაინერმა პოლ პუარემ (1879-1944). ორივე კაბა დღეს პარიზის მოდის მუზეუმშია დაცული.

² ეს დასახლებები თესალონიკსა და ნავპლიოში დღესაც ამავე სახელწოდებით არსებობს.

³ Ροίπα 2012, 320.

კური სამყაროსა და მითოლოგიის გავლენა ჩვენს პოეზიაზე, ის არ არის ჩვენი ერთადერთი შთაგონების წყარო... ჩვენ ბიზანტიის მემკვიდრეები ვართ... ბიზანტია თანამედროვე ბერძნულ პოეზიაში თავის ადგილს იმკვიდრებს... თუმცა ეს გზის დასაწყისია, წინ კი გრძელი გზა გვაქვს.“⁴

ეს განცხადება გააკეთა პალამასმა ათენში 1930 წელს. შორეულ ალექსანდრიაში კი გაცილებით ადრე, ჯერ კიდევ 1892 წელს, კონსტანტინოს კავაფისმა ბერძნული დიასპორის გაზეთში გამოაქვეყნა სტატია „ბიზანტიელი პოეტები“, რომელშიც ცნობილი ბიზანტიელი პოეტების შემოქმედება მიმოიხილა და დასასრულს აღნიშნა: „ბიზანტიური პოეზიის ამ ერთობ მოკლე ზოგად მიმოხილვას დაჯერდები, თუმცადა ამ მიმოხილვით მკითხველი მიხვდება, რომ თემა საკმაოდ ვრცელია და თანამედროვე მეცნიერთა მიერ შესწავლის ღირსი. დიდი ბედნიერება იქნება, თუკი რომელიმე ბერძენი მწერალი – რაღა თქმა უნდა ღირებული, მჭევრმეტყველი მწერალი – ბიზანტიური ლიტერატურის განვითარების ეტაპებისა და სულისკვეთების შესახებ მოგვითხრობს და დღის სინათლეზე გამოიტანს მის სილამაზესა და სინატიფეს.“⁵

საინტერესოა, რას იტყოდა კონსტანტინოს კავაფისი, მნიშვნელოვან თანამედროვე ბერძენ პოეტად რომ ჩაეთვალიათ და 1930 წელს ათენში გამართულ ბიზანტინისტთა კონგრესზე მიეწვიათ? სათქმელი მას უდავოდ ბევრი ჰქონდა. კავაფისის ლექსების დიდი ნაწილი ბიზანტიას, ბიზანტიის ისტორიას, კულტურას, ბიზანტიელ იმპერატორებსა და მათი ოჯახის წევრებს ეხება. ალექსანდრიელი პოეტის ინტერესი ბიზანტიის მიმართ მისი პოეტური მოღვაწეობის ადრეულ პერიოდში ვლინდება და მთელ მის შემოქმედებას გასდევს. ეს ინტერესი, გარკვეულწილად, პოეტის წარმომავლობით იყო განპირობებული. კონსტანტინოს კავაფისი,

⁴ Παλαμάς 1930, 1180.

⁵ Καβάφης 1982, 46.

რომელმაც ახალგაზრდობის წლები დედის მშობლიურ ქალაქში, კონსტანტინოპოლში, გაატარა, თავს ბიზანტიური სამყაროს მემკვიდრედ მიიჩნევდა. კავაფისი, როგორც თავად ამბობდა, „პოეტი-ისტორიკოსი“ იყო. იგი ლექსებს თხზავდა და ისტორიას წერდა. მან თავისი ისტორიული და ფსევდოისტორიული ლექსები თემატურ კატეგორიებად დაჰყო. ბიზანტიის თემაზე შემქნილი ლექსები კავაფისმა ერთ ჯგუფში გააერთიანა და კრებულს „ბიზანტიური ღღეები“ (Βυζαντινὰί Ημέραι) უწოდა. ამ კრებულში ძირითადად ბიზანტიის იმპერიის გვიანდელი ხანის იმპერატორებისა და მათი საგვარეულოს წარმომადგენლებისადმი მიძღვნილი ლექსებია თავმოყრილი. განსაკუთრებულ ინტერესს კი კავაფისი კომნენოსთა დინასტიის წარმომადგენლების მიმართ იჩენდა.

ჩვენი სტატია ორ ცნობილ ბიზანტიელ ქალს – ანა კომნენესა და ანა დალასინის, ალექსი I კომნენოსის ქალიშვილსა და დედას ეხება. სტატიაში განვიხილავთ ლექსებს „ანა კომნენე“ და „ანა დალასინი“, რომლებიც კავაფისმა ცნობილი ისტორიული ძეგლის, „ალექსიადის“ მიხედვით შექმნა და ვნახავთ, რა არის მნიშვნელოვანი და საყურადღებო კავაფისისთვის, როგორც ისტორიკოსისა და როგორც პოეტისათვის, როგორ იყენებს იგი თავის ლექსებში ისტორიულ ინფორმაციას და როგორ გამოხატავს თავის პოეტურ სათქმელს ამ ინფორმაციაზე დაყრდნობით.

„ალექსიადის“ ავტორი, ანა კომნენე, მე-12 საუკუნეში ბიზანტიის იმპერიაში ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი ფიგურა იყო. მისი ძმის, იოანეს, დაბადებამდე ანას ტახტის თანამემკვიდრედ მიიჩნევდნენ, თუმცა ალექსი კომნენოსის გარდაცვალების შემდეგ, 1118 წელს, იმპერატორის ტახტი იოანემ დაიკავა. ანა თავისი ქმრის, ნიკიფოროს ვრიენიოსის, დახმარებით შეეცადა ტახტიდან ჩამოეგდო საკუთარი ძმა, მაგრამ ნიკიფოროსმა ამ განზრახვის აღსრულებაზე უარი თქვა და შეთქმულება ჩაიშალა. ქმრის გარდაცვალების შემდეგ, პოლიტიკაში ხელმოცარული და იმედ-

გაცრუებული ანა მონასტერში წავიდა და მამის ბიოგრაფია, „ალექსიადა“ დაწერა.

„ალექსიადა“ შესავლისა და თხუთმეტი თავისგან შედგება. ამ თხზულების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი წყარო ნიკიფოროს ვრიენიოსის ისტორიული ჩანაწერები იყო. პირველი თავის ნაწილი ანამ კომნენემ სწორედ ქმრის ჩანაწერებზე დაყრდნობით შექმნა.⁶ „ალექსიადაში“ შეთქმულების შესახებ არაფერია ნახსენები, თავად ანა კი მამის მოყვარულ, სათნო, თავმდაბალ და მგრძობიარე ქალადაა წარმოჩენილი. აღსანიშნავია, რომ ამ ისტორიულ თხზულებაში ანა კომნენე ხშირად მოიხსენიებს და განსაკუთრებული ემოციურობით აღწერს ნახევრად ქართველ უფლისწულს, მიხეილ VII დუკასა და ბაგრატ IV-ის ქალიშვილის, მართას (შემდგომში მარიამის⁷), ძეს, კონსტანტინე პორფიროგენეტს, რომელზეც ის რამდენიმე წლის განმავლობაში დანიშნული იყო: „როგორც ბუნების ძეგლი ისეთი იყო ის ყმაწვილი და ღვთის ნახელარი საჩუქარი, თუ შეიძლება ასე ითქვას; თუ კი ვინმეს დაუნახავს მაინც, იტყოდა, რომ ეს ოქროს მოდგმის ნაშიერი არისო, როგორც ეს ელინურ მითებშია მოთხრობილი; ასეთი უბადლო სილამაზისა იყო. ამდენი წლის შემდეგაც რომ ვიგონებ იმ ყმაწვილს, ცრემლებით ვივსები: მაგრამ ვიკავებ ცრემლებს და ხელსაყრელ შემთხვევებისთვის შევინახავ, რათა, ჩემი პირადი ჰანგების შერევით საისტორიო მოთხრობებში, თვით ისტორიაში არ შევიტანო არეზდარევა.“⁸ „ის ჰგავდა ციურ სილამაზეს და არა მიწიერს. ვინც მას დაინახავდა, უთუოდ იტყოდა, რომ ასე ხატავენ ეროსს.“⁹

⁶ Καπρόγλιος 2009, 404.

⁷ ანა კომნენეს დედოფალ მარიამთან განსაკუთრებული ურთიერთობა ჰქონდა. დედოფალმა მცირეწლოვანი ანა სასახლეში წაიყვანა და საკუთარი შვილივით გაზარდა: „მე ხომ ბავშვობიდანვე, ჯერ კიდევ რვა წლისა ძლივს ვიყავი, ვიზრდებოდი დედოფალთან. ძალიან ვუყვარდი მას და ყველა საიღუმლოს მიზიარებდა მე.“ ყაუხჩიშვილი 1966, 64.

⁸ ყაუხჩიშვილი 1966, 40.

⁹ ყაუხჩიშვილი 1966, 64.

ანა კომნენე იშვიათი მხატვრულობით აღწერს ბიზანტიის ქართველი დედოფლის სილამაზესაც: „დედოფლის სილამაზე და მისი მომაჯადოებელი მიმზიდველობა, მისი ზნის სანდომიანობა – ყველაფერი ეს აღემატება ფერწერას და ხელოვნებას. არც პელებს, არც ფიდიასს, არც რომელსამე სხვა მოქანდაკეს არ დაუტოვებია ამის მსგავსი რამ ქანდაკება [...] ასეთი თანაზომიერება ასოთა და ნაკვთთა, ასეთი შეხამება მთელისა ნაწილებთან და ნაწილებისა მთელთან, მართლაც რომ არავის არასდროს არ უნახავს ადამიანის სხეულში. ეს იყო ცოცხალი ქანდაკება, რომელიც ხიბლავდა მშვენიერების მოყვარულთ. ეს იყო თვით იმეროსი, რომელსაც ხორცი შეუსხამს ამ ჩვენს დედამიწაზე.“¹⁰

როგორც კავაფისის ხელნაწერებიდან ირკვევა, იგი „ალექსიადას“ 1914 წელს უკვე იცნობდა. ამ ისტორიული ძეგლის ერთ-ერთ ეპიზოდთან დაკავშირებით პოეტი იმასაც აღნიშნავდა, რომ მშვენიერი თემა იყო ლექსისთვის.¹¹ ამ თხზულების გარდა, კავაფისი ფრანგი ისტორიკოსის შარლ დილის, ბერძენი ისტორიკოსის კონსტანტინოს პაპარიდოპულოსისა და სხვათა ნაშრომებსაც იცნობდა,¹² სადაც ანა ძალაუფლებისათვის მებრძოლ, ამბიციურ ქალადაა წარმოდგენილი.

ვინ იყო სინამდვილეში ანა კომნენე – ამბიციური, ძალაუფლების მოყვარე და ძმის მოძულე ქალი თუ თავმდაბალი, მგრძნობიარე, საწყალობელი ქვრივი და ობიექტური ისტორიკოსი? კონ-

¹⁰ ყაუხჩიშვილი 1966, 68-69.

¹¹ 1914 წელს ჟურნალში „ნეა ზოი“ დაიბეჭდა კონსტანტინოს კავაფისის სტატია ბერძნული ხალხური სიმღერების შესახებ. სტატიაში პოეტი „ალექსიადას“ ახსენებს და აღნიშნავს: „დიდი მღელვარებით და თანაგრძნობით მავსებს ისტორიის იმ ფურცლების კითხვა, სადაც (მწერალი) კომნენოსების სახლში წარმოქმნილი დიდი საფრთხის შესახებ გვიყვება: „კარგი აღანი, წოდებით მაგისტროსი, სამეფო ოჯახს დაახლოებული [...] შუადამისას გამოდის და მიდის კომნენოსებთან, რათა ყველაფერი მოახსენოს დიდ დომესტიკოსს.“ რა მშვენიერი თემაა ლექსისათვის...” Καβάρη 1982, 90-91.

¹² Μαλάνος 1933, 342-345.

სტანტინოს კავაფისი ამ კითხვაზე ძალზე საინტერესოდ პასუხობს ლექსში „ანა კომნენე“:

Άννα Κομνηνή

Στον πρόλογο της Αλεξιάδος της θρηναί,
για την χηρεία της η Άννα Κομνηνή.

Εις ἴλλιον εἶν' ἡ ψυχὴ της. «Καὶ
ῥεῖθροις δακρύων» μας λέγει «περιτέγγω
τοὺς ὀφθαλμούς..... Φεῦ τῶν κυμάτων» της ζωῆς της,
«φεῦ τῶν ἐπαναστάσεων». Τὴν καίει ἡ οδύνη
«μέχρις ὁστέων καὶ μυελῶν καὶ μερισμοῦ ψυχῆς».

Όμως ἡ ἀλήθεια μοιάζει πού μια λύπη μόνην
καιρίαν ἐγνώρισεν ἡ φίλαρχη γυναικά·
έναν καημό βαθύ μονάχα εἶχε
(κι ἄς μὴν τ' ὁμολογεί) ἡ ἀγέρωχη αὐτὴ Γραικιά,
πού δεν κατάφερε, μ' ὄλην τὴν δεξιότητά της,
τὴν Βασιλείαν ν' ἀποκτήσει· μα τὴν πῆρε
σχεδόν μέσ' ἀπ' τὰ χέρια της ὁ προπετὴς Ἰωάννης.¹³

ანა კომნენე

„აღუქსიადის“ პროლოგში მოთქვამს,
ქვრივობის გამო ანა კომნენე.

არეულია მისი სული. „და
ღვარი ცრემლთა“, გვეუბნება, „მდის
თვალთაგან . . . ვაგლან ტალღებს“ მისი ცხოვრების,

¹³ Καβάφης 2002, 26.

„ვაგლახ ამბოხებებს“. მას დარდი ღრღნის
„ძვლებამდე და სულის ხლეჩამდე“.

თუმცა სიმართლეს ის უფრო ჰგავს, რომ სხვა რამეზე
წუხდა ძალაუფლების მოყვარე ქალი,
ერთი დარდი ჰქონდა მხოლოდ
ამ ამპარტავან ბერძენ ქალს (თუმც არ ამხელს),
მთელი თავისი სიმარჯვით ვერ მოახერხა, რომ
სამეფო ტახტი დაესაკუთრებინა. ის წაართვა,
თითქმის ხელიდან გამოგლიჯა თავხედმა იოანემ.¹⁴

ლექსი „ანა კომნენე“, რომელიც 1917 წელს დაიწერა, სამი სტროფისა და თოთხმეტი სტრიქონისგან შედგება. პირველი სტროფი გვამცნობს, რომ ანა კომნენე თავის ქვრივობის გამო ტირის: „აღუქსიადის“ პროლოგში მოთქვამს, ქვრივობის გამო ანა კომნენე“. მეორე სტროფი, ფაქტობრივად, არის ნაწყვეტი „აღუქსიადიდან“: „არეულია მისი სული. „და ღვარი ცრემლთა“, გვეუბნება, „მდის თვალთაგან . . . ვაგლახ ტალღებს“ მისი ცხოვრების, „ვაგლახ ამბოხებებს“. მას დარდი ღრღნის „ძვლებამდე და სულის ხლეჩამდე“. მესამე სტროფი კი გვაუწყებს ანა კომნენეს გლოვის ნამდვილ მიზეზს: „თუმცა სიმართლეს ის უფრო ჰგავს, რომ სხვა რამეზე წუხდა ძალაუფლების მოყვარე ქალი, ერთი დარდი ჰქონდა მხოლოდ ამ ამპარტავან ბერძენ ქალს (თუმც არ ამხელს), მთელი თავისი სიმარჯვით ვერ მოახერხა, რომ სამეფო ტახტი დაესაკუთრებინა. ის წაართვა, თითქმის ხელიდან გამოგლიჯა თავხედმა იოანემ.“

ამ მცირე ზომის ლექსს პოეტური აზრის განვითარების საკუთარი ლოგიკა აქვს. „აღუქსიადის“ შესავალში ანა კომნენე ხშირად

¹⁴ ლექსის ბწკარედული თარგმანი აქაც და შემდგომაც შესრულებულია სტატიის ავტორის მიერ.

მოიხსენიებს თავის ქმარს და ხოტბას ასხამს მას, კავაფისის ლექსში კი ნიკიფოროსი, რომლის გარდაცვალების გამოც მოთქვამს ანა, მოხსენიებული საერთოდ არ არის. ლექსის პირველ სტროფში ანა თავის ქვრივობის გამო ტირის. ანა კომნენესთვის დაქვრივება სამეფო ტახტთან გამოთხოვებას ნიშნავდა, რადგან ნიკიფოროსთან ერთად მისთვის იმპერატორის ტიტულის მოპოვების იმედიც მოკვდა.¹⁵ ჩნდება ეჭვი, რომ ანა მოთქვამს არა ქმრის გარდაცვალების, არამედ იმ შანსის დაკარგვის გამო, რომელსაც მისთვის ძალაუფლება უნდა მოეტანა. ამდენად, შეიძლება ითქვას, რომ ლექსის პირველივე სტროფი ანას გულწრფელობას ეჭვქვეშ აყენებს.

ლექსის მეორე სტროფში „ალექსიადიდან“ მოყვანილი ციტატა სახეცვლილი ფორმითაა წარმოდგენილი მესამე პირში, ციტატის მთლიანობა კი დარღვეულია სიტყვით „გვეუბნება“, თითქოს პოეტს სარწმუნოდ არ მიაჩნდეს ანას სიტყვები.¹⁶ „ალექსიადის“ ავტორისადმი გამოხატული ამ ერთგვარი უნდობლობის შემდეგ მესამე სტროფში ანა კომნენეს გლოვის ნამდვილი მიზეზია დასახელებული.

ვფიქრობთ, რომ კავაფისი წრიული კომპოზიციის საშუალებით საუკეთესოდ ახერხებს ანა კომნენეს იმ ორი განსხვავებული სახის წარმოჩენას, რომელიც, ერთი მხრივ, „ალექსიადამ“, ხოლო, მეორე მხრივ, სხვა ისტორიულმა წყაროებმა შემოგვინახა. ამისათვის პოეტი ცნობილი თხზულებიდან მოყვანილი ციტატის გარშემო ანტითეზის სახით განალაგებს ანას ორ განსხვავებულ სურათს. დაპირისპირებას აძლიერებს პოეტის მიერ შერჩეული ეპითეტებიც. ცნობილია, რომ იოანე, თავისი დიდსულოვნებისა და

¹⁵ ბერძენი კრიტიკოსის იორდოს სავიდისის თქმით, ნიკიფოროსის გარდაცვალებამ ანას დაუკარგა „ყოველი იმედი ამა სოფლისა.“ Καβάρης 2002, 112.

¹⁶ ბერძენი მეცნიერის კატერინა კოსტიუს დაკვირვებით, კავაფისი „თქმა“ ზმნის სხვადასხვა ფორმას ხშირად ისეთ შემთხვევაში იყენებს, როდესაც სიტყვების ნამდვილობა სათუთა, როცა სიტყვას საქმე უპირისპირდება. Κωστίου 2015, 160.

ზნეობრივი სიწმინდის გამო ისტორიაში „Καλογέννητος“ სახელით შვიდა, რაც ქართულად „იოანე კარგს, ღირსეულს“ ნიშნავს. კავაფისის ლექსში კი იგი „თავხედად“ არის მოხსენიებული. თავად ანა კომნენეს კავაფისი „ძალაუფლების მოყვარე“, „ამპარტავან“ ქალს უწოდებს, მაშინ როცა „ალექსიადაში“ იგი გულჩვილ, თავმდაბალ და სათნო ადამიანადაა წარმოჩენილი. პოეტს ეს ეპითეტები შემთხვევით არ შეურჩევია – „πρωτέτης“ (თავხელი) და „φιλαρχη“ (ძალაუფლების მოყვარე) დილის, პაპარიდოპულოსისა და ხონიატისის ისტორიულ წყაროებიდან ნასესხები სიტყვებია.¹⁷ ყურადღებას იქცევს ასევე ორი სიტყვა: „Γραϊκιά“¹⁸ (ბერძენი ქალი), რომლითაც პოეტი ანა კომნენეს მოიხსენიებს და რომელშიც გარკვეული ირონია ჩანს და „Βασίλειά“ (მეფობა, სამეფო ტახტი), რომელიც დიდი ასოთი წერია და, სავარაუდოდ, ხაზს უსვამს იმას, რომ ანასათვის მეფობას, სამეფო ტახტის მოპოვებას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა.

როგორც ვხედავთ, კავაფისი „ანა კომნენეში“ თითოეულ სიტყვას საგულდაგულოდ არჩევს. იგი არ ერიდება პირველწყაროდან მოყვანილი ციტატის შეცვლასაც იქ, სადაც ამას პოეტური აზრის განვითარების ლოგიკა კარნახობს და მის ხელთ არსებული ყველა საშუალებით ცდილობს, რაც შეიძლება რელიეფურად გამოკვეთოს თავისი სათქმელი.

„ალექსიადის“ მიხედვით კავაფისმა 1927 წელს კიდევ ერთი ლექსი შექმნა, რომელიც ასევე მნიშვნელოვან ბიზანტიელ ქალს, ანა კომნენეს ბეზიას, ანა დალასინის ეძღვნება:

¹⁷ Κωστίου 2015, 161.

¹⁸ კონსტანტინოს კავაფისი ბიზანტიის თემაზე შექმნილ ლექსებში ტერმინის Ἑλληνας/Ἑλληνίδα ნაცვლად ხშირად იყენებს Γραϊκος/Γραϊκιά-ს, რომლითაც იგი ბიზანტიის მკვიდრს აღნიშნავს.

Άννα Δαλασσηνή

Εις το χρυσόβουλον που έβγαλ’ ο Αλέξιος Κομνηνός
για να τιμήσει την μητέρα του επιφανώς,
την λίαν νοήμονα Κυρίαν Άννα Δαλασσηνή —
την αξιόλογη στα έργα της, στα ήθη —
υπάρχουν διάφορα εγκωμιαστικά:
εδώ ας μεταφέρουμε από αυτά
μια φράσιν έμορφην, ευγενική
«Οὐ τὸ ἔμὸν ἢ τὸ σόν, τὸ ψυχρὸν τοῦτο ρῆμα, ἐρρήθη».¹⁹

ანა დალასინი

ოქროს ბუღაში, რომელიც ალექსი კომნენოსმა შექმნა,
რათა ღირსეულად დაეფასებინა დედამისი,
ფრიად გონიერი ქალბატონი ანა დალასინი —
დიდებული თავისი საქმით, ზნით —
სხვადასხვა სადიდებელია:
მათგან აქ გადმოვიტანოთ
ერთი ლამაზი, კეთილშობილური ფრაზა
„ჩემი თუ შენი, ეს სიტყვა ცივი, მათ შორის არ თქმულა.“

ლექსი „ანა დალასინი“ რვა სტრიქონისაგან შედგება. ლექსის უკანასკნელი სტრიქონი „ალექსიადის“ ერთ ცნობილ ფრაზას იმეორებს: «Οὐ τὸ ἔμὸν ἢ τὸ σόν, τὸ ψυχρὸν τοῦτο ρῆμα, ἐρρήθη» [3.6.4.]²⁰ (ჩემი თუ შენი, ეს სიტყვა ცივი, მათ შორის არ თქმულა).

ლექსში მოხსენიებული ოქროს ბუღა ალექსი კომნენოსმა 1081 წელს შეადგინა, როდესაც ნორმანების წინააღმდეგ საომრად გაემართა და იმპერიის მართვა დედამისს მიანდო. იმის გათვალისწინებით, რომ ბიზანტიის იმპერიაში ტახტს არაკანონიერად, ძალით ხშირად ითვისებდნენ და ზოგჯერ ერთმანეთს ოჯახის წევ-

¹⁹ Καβάφη 2002, 62.

²⁰ Comnena 1839.

რებიც უპირისპირდებოდნენ, ანას ერთგულება დასაფასებელია. ალექსი დედის მადლიერია და ერთგულებასთან ერთად, დიდებული ქალის გონიერებას, საქმესა და ზნესაც აფასებს. მართალია, ანას ტახტის ძალისმიერ მითვისებაზე არ უფიქრია, მაგრამ, როგორც მისი თანამედროვე ისტორიკოსი, იოანის ზონარასი, აღნიშნავდა, იმპერატორის ძალაუფლება ალექსის ომიდან დაბრუნების შემდეგაც შეინარჩუნა და იმპერიას საკმაოდ დიდხანს მართავდა. იგი ისე ღომინირებდა თავის ვაჟზე, რომ, ზონარასის თქმით, „ალექსი მხოლოდ სიტყვითღა იყო იმპერატორი“.²¹ კონსტანტინოს კავაფისი, როგორც ჩანს, ზონარასის ნაშრომს სარწმუნოდ მიიჩნევდა.²² ალექსანდრიელი პოეტი ბიზანტიელი იმპერატორების სახელს წინ «κῦριος» ურთავდა, რაც ქართულად „ბატონს“, „მმართველს“, „მთავარს“ ნიშნავს. ლექსში „ანა დალასინი“ კავაფისი ანას დალასინის ქალბატონად მოიხსენიებს, ალექსის კი ბატონად – არა, რითაც პოეტი გარკვეულ ირონიას გამოხატავს და ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ ალექსი კომნენოსი ანა დალასინის ექვემდებარებოდა.

ანა დალასინის ძალაუფლების მოყვარეობას ნიკიფოროს ვრინიოსიც აღნიშნავდა. ანას ქმარი, იოანე კომნენოსი, იმპერატორ ისააკ I კომნენოსის ძმა იყო. როდესაც ისააკის შემდეგ საიმპერატორო ტახტი იოანეს შესთავაზეს, მან უარი განაცხადა. ანა ტირილით ემუდარებოდა ქმარს, დათანხმებულიყო, მაგრამ ვერაფრით დაიყოლია იგი და, ნიკიფოროსის თქმით, ძალიან განაწყენდა.²³ იოანეს გარდაცვალების შემდეგ ანა დალასინიმ გარკვეულ სტრატეგიას მიმართა. მან თავისი შვილები იმ პერიოდში ბიზანტიაში ღომინირებული ყველა არისტოკრატიული გვარის წარმომადგენლებზე დააქორწინა. ეს იყო მისი Modus operandi. ანა და-

²¹ Zonarae 1871, 245.

²² უნდა აღინიშნოს, რომ კავაფისი თავის კრიტიკულ წერილებში ხშირად იმონებდა ზონარასის ნაშრომს. იხ. Καβάρης 1982, 112.

²³ Garland 1999, 187. Βαργός 1984, 49-50.

უმოყვრდა ტახტის ყველა სავარაუდო პრეტენდენტის ოჯახს. ვის ხელშიც უნდა აღმოჩენილიყო ძალაუფლება, კომუნოსები საიმპერატორო კართან დაახლოებულები იქნებოდნენ.²⁴

როგორც ისტორიული წყაროები გვამცნობენ, მე-11 საუკუნეში დიდგვაროვან ქალებს ბიზანტიაში საკმაოდ დიდი ძალაუფლება ჰქონდათ და შეეძლოთ გადამწყვეტი როლი ეთამამათ იმპერიის პოლიტიკაში. ზოგადად იმ პერიოდში ქალთა უფლებები და თავისუფლება დაფასებული იყო. მათი მონაწილეობის გარეშე არც ერთი რელიგიური, პოლიტიკური თუ საზოგადოებრივი ღონისძიება არ ჩაივლიდა.²⁵ ანას ამბოხების მცდელობაც იმის მაჩვენებელი უნდა იყოს, რომ მას ძმის თანასწორად მიაჩნდა თავი და ფიქრობდა, რომ ქალს იგივე უფლებები ჰქონდა, რაც მამაკაცს. ანა კომნენე, როგორც იმპერატორის უფროსი შვილი, სავარაუდოდ, თავს ტახტის მემკვიდრედ მიიჩნევდა. იგი ბავშვობიდან მიაჩვიეს იმ აზრს, რომ შეიძლებოდა იმპერატორი გამხდარიყო, ამიტომ ძალაუფლების მოპოვების მოლოდინი მას „სამუდამოდ აღებეჭდა გონებაში“.²⁶ ანა დალასინიმაც, მართალია, იმპერიის მართვის სადავეები საკუთარ ხელში შვილის თხოვნით აიღო, მაგრამ ძალაუფლებას დიდხანს ვერ შეეღია. ფაქტობრივად, ანა დალასინი მართავდა იმპერიას, ალექსი კი მისი მორჩილი იყო. თუმცა არ ვიცით, ალექსის მხრიდან წინააღმდეგობის გაწევის შემთხვევაში როგორ განვითარდებოდა მოვლენები. ზონარასის ისტორიაში იმასაც ვკითხულობთ, რომ ალექსი დედის მორჩილებაში ყოფნამ დატალა და მისგან თავის დასაცავად იგი მონასტერში გააგზავნა.²⁷

„ალექსიადაში“ ანა დალასინი გონიერ მმართველადაა მოხსენიებული. ამ ისტორიულ ნაშრომში ჩანს თავად მისი ავტორის,

²⁴ Hill 1999, 142-143.

²⁵ Ροδόκωνάκης 2010, 28.

²⁶ McCarty 2016, 172.

²⁷ Zonarae 1871, 245.

ერთ-ერთი პირველი ისტორიკოსი ქალის, ანა კომნენეს, განსწავლულობაც. კონსტანტინოს კავაფისი ადფრთოვანებულია დიდებული ბიზანტიელი ქალების ნიჭითა და გონიერებით. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ანა კომნენეს ისტორიული ნაშრომის კითხვა პოეტს დიდი მღელვარებითა და თანაგრძნობით ავსებდა.²⁸ თავის ლექსში კონსტანტინოს კავაფისი ასევე დიდ ადფრთოვანებას გამოხატავს ანა დალასინის, როგორც დედისა და პოლიტიკოსის მიმართ, თუმცა, ანა კომნენესგან განსხვავებით, რომელიც იდეალურად, თითქმის წმინდანად წარმოაჩენდა ანა დალასინის, კავაფისი არ უგულუბელყოფს იმ ფაქტს, რომ კომნენოსთა ოჯახის წარმომადგენელი ქალები ძალაუფლების მოყვარულები იყვნენ.

კონსტანტინოს კავაფისი თავის მცირე ზომის ლექსებში ცნობილ ბიზანტიელ ქალთა თვალსაჩინო პორტრეტებს ქმნის. ამ მინიატურულ²⁹ პორტრეტებში ისტორიული პიროვნებების მიღმა კომნენოსთა დროინდელი ბიზანტიის იმპერიის სურათიც იკვეთება. ლექსში აღბეჭდილია მთელი ეპოქის სული. ჩვენამდე აღწევს XI-XII საუკუნეებში ბიზანტიაში გამართული გამუდმებული ომების, შეთქმულებებისა და ინტრიგების ექო. ამ ქარტეხილებით აღსავსე მოვლენების ფონზე კი წარმოჩინდება ორი ძლიერი, გონიერი და გაბედული ქალის სახე, რომლებიც სიტყვითა და საქმით მამაკაცებს არ ჩამოუვარდებიან. პირიქით, გარკვეულწილად, მათზე აღმატებულებიც არიან. კონსტანტინოს კავაფისი, შეიძლება ითქვას, რომ ახალ ისტორიას წერს ლექსად და სხვადასხვა წყაროს შეჯერებით, ისტორიული პიროვნებებისა და მოვლენების საკუთარ შეფასებას გვთავაზობს. იგი ისტორიულ სინამდვილეს მხატვრულად აღადგენს და თანამედროვე პოეტი-ისტორიკოსის

²⁸ Καβάρης 1982, 90-91.

²⁹ თანამედროვე ბერძენი მწერალი და კრიტიკოსი გრიგორიოს ქსენოპულოსი თავის სტატიაში „ერთი პოეტი“ აღნიშნავს, რომ „კავაფისის ლექსი არის მინიატურა, რომელიც მთელ სამყაროს იტევს.“ Ξενοπούλιος 1997, 26.

თვალთ დანახული ანა კომნენესა და ანა დალასინის სახეებს მისთვის ჩვეული ოსტატობით წარმოგვიდგენს.

ბიბლიოგრაფია:

Βαρζός, Κωνσταντίνος. 1984. *Η γενεαλογία των Κομνηνών*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών.

Garland, Lynda. 1999. *Byzantine Empresses: Women and Power in Byzantium AD 527-1204*. New York: Routledge.

Hill, Barbara. 1999. *Imperial Women in Byzantium 1025-1204: Power, Patronage and Ideology*. New York: Routledge.

Καβάφης, Κωνσταντίνος. 1982. *Πεζά*. Αθήνα: Εκδόσεις Πανταζή Φύκιρη.

Καβάφης, Κωνσταντίνος. 2002. *Τα ποιήματα*. Β'. (1919-1933). Επιμ. Γ. Π. Σαββίδης. Αθήνα: Ίκαρος Εκδοτική Εταιρία.

Comnena, Anna. 1839. *Alexias*. Bonn: Weber. accessed 30 December 2021;

<https://scaife.perseus.org/reader/urn:cts:greekLit:tlg2703.tlg001.op-p-grc1:3.6/index.html>; Internet.

Καρπόζηλος, Απόστολος. 2009. *Βυζαντινοί ιστορικοί και χρονογράφοι*. 11ος-12ος αι. Τόμος Γ. Αθήνα: Εκδόσεις Κανάκη.

Κωστίου, Κατερίνα. 2015. «Ο Καβάφης και η (μετα)ποίηση της ιστορίας. Από την Αλεξιάδα στην «Άννα Κομνηνή» και στην «Άννα Δαλασσηνή». *Κονδυλοφόρος. Ετήσια έκδοση Νεότερης Ελληνικής Φιλολογίας*. Τόμος 14: 147-170. Ρέθυμνο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

McCarty, V.K. 2016. "Anna Komnene's Alexiad: Legacy from the Good Daughter (Kale Thugater)". *Love, Marriage and Family in Eastern Orthodox Perspective: 44 (Gorgias Eastern Christian Studies)*. 169-185. NJ: Gorgias Press.

Μαλάνος, Τίμος. 1933. *Ο Καβάφης. Ο άνθρωπος και το έργο του*. Αθήνα: Δίφρος.

Ξενόπουλος, Γρηγόριος. 1997. «Ένας ποιητής», *Εισαγωγή στην ποίηση του Καβάφη. Επιλογή κριτικών κειμένων*. Επιμ. Μιχάλης Πιερής, 23-35. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Παλαμάς, Κώστης. 1930. «Η Βυζαντινή κληρονομία εις την νέαν ελληνικήν ποίησιν». *Νέα Εστία* 8: 1180-1184.

Ροδοκανάκης, Πλάτων. 2010. *Η βασίλισσα και αι βιζαντιναί αρχόντισσαι*. Αθήνα: Εκάτη.

Ρούπα, Ευφροσύνη. 2012. «Το κίνημα αναβίωσης της βυζαντινής (λαϊκοβυζαντινής) παράδοσης στις αστικές εφαρμοσμένες τέχνες την περίοδο του μεσοπολέμου». Β΄ *Επιστημονικό Συμπόσιο Νεοελληνικής Εκκλησιαστικής Τέχνης – Πρακτικά*. 315-343. Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

ყაუხჩიშვილი, სიმონ. 1966. *გეორგიკა. ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ*. ტომი VI. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

Zonarae, Ioannis. 1871. *Epitomae Historiarum*. Vol. IV. Ed. Ludovicus Dindorfius. Lipsiae: In Aedibus B.G.Teubneri.

Tea Gamrekeli

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

**The Images of Byzantine Women According to Constantine Cavafy's
Poems *Anna Komnene* and *Anna Dalassene***

Key words: Cavafy, Byzantium, Alexiad, Anna Komnene, Anna Dalassene

Much of the poetry of the Modern Greek poet Constantine Cavafy deals with Byzantium, the Byzantine emperors, and Byzantine culture. Cavafy's interest in Byzantium is evident early in his poetic career and manifests itself throughout his poetry. This interest was partly due to Cavafy's origins: The Alexandrian-born poet, who lived over two years in Constantinople, his mother's hometown, considered himself as the heir of the Byzantine world. Cavafy, as he himself claimed, was a 'poet-historian.' He composed poems and wrote history. Cavafy divided his historical and pseudo-historical poems into thematic categories. He grouped the poems on Byzantium and called the collection 'Byzantine Days.' The Alexandrian poet took a special interest in the Komnenos dynasty. This paper deals with two famous Byzantine female figures – Anna Komnene and Anna Dalassene, Alexios I Komnenos' family members. In the paper, we will discuss the poems *Anna Komnene* and *Anna Dalassene* which Cavafy created based on the same historical source *Alexiad*, and see what is important and noteworthy to Cavafy, both as a historian and as a poet, how he uses historical information in his poems, how he expresses his poetic utterance based on that information, and how he creates the portraits of famous Byzantine women.

ანა ლომაძე

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო

პლატონი, არისტოტელე და ავგუსტინე რწმენის, ცოდნისა და სიბრძნის შესახებ

საკვანძო სიტყვები: პლატონი, არისტოტელე, ავგუსტინე, რწმენა, ცოდნა, სიბრძნე

შესავალი

მე-12 საუკუნეში მონაზონმა ჰერადა ლანდსბერგელმა შექმნა დასურათებული ენციკლოპედია „Hortus deliciarum“ („სიამენი ბაღისანი“), რომელიც მოიცავდა ინფორმაციას იმდროინდელი მეცნიერებების შესახებ. ენციკლოპედიის მინიატურებს შორის ერთ-ერთ გამორჩეულად პოპულარულზე აღბეჭდილია ფილოსოფია და მის გარშემო წრიულად განლაგებული შვიდი თავისუფალი მეცნიერება, გამოსახულნი ქალთა სახით. ქალების ფიგურების მიერ შექმნილი წრის მიღმა ჩანს ოთხი მამაკაცი – იმ პოეტთა და გრძნეულთა სიმბოლონი, რომელთა სიტყვაც ჭეშმარიტებას კი არ ამჟღავნებს, არამედ ფარავს. ფილოსოფიისა და თავისუფალ მეცნიერებათა წრეში მინიატურის ავტორმა ადგილი მიუჩინა მხოლოდ ორ მამაკაცს – სოკრატესა და პლატონს, რომლებიც გულდასმით იწერენ ქალბატონი ფილოსოფიის სიტყვებს.

ეს მინიატურა კარგად გამოხატავს იმ მიმართებას, რომელიც იკვეთებოდა ფილოსოფიურ შემეცნებასა და სოკრატესა და პლატონის ფიგურებს შორის როგორც ანტიკურ, ასევე შუა საუკუნეებ-

ის პერიოდში. ფილოსოფია წარმოუდგენელი იყო სოკრატეს, პლატონის და ასევე პლატონის მოსწავლის – არისტოტელეს გარეშე. დასავლეთევროპულ უნივერსიტეტებში კურიკულუმები შუა საუკუნეების მიწურულსაც კი ძირითადად შედგებოდა პლატონისა და არისტოტელეს ტექსტებითა და მათ ნაშრომებზე გაკეთებული კომენტარებით.¹ დასავლური ფილოსოფიის ისტორიაში მათი მნიშვნელობა უფრო გვიანდელ ტრადიციებშიც არაერთხელ აღუნიშნავთ. მაგალითად, მე-20 საუკუნის ინგლისელმა ფილოსოფოსმა, ალფრედ ნორთ უაიტჰედმა დაწერა, რომ ევროპული ფილოსოფია სხვა არაფერია, თუ არა კომენტარები პლატონის იდეებზე.² ბრიტანიკის ენციკლოპედიაში კი არისტოტელე მოიხსენიება, როგორც პირველი ნამდვილი მეცნიერი და პირველი ფილოსოფოსი, რომელიც ჩასწვდა დაკვირვებისა და მეცნიერულ მეთოდში თეორიის მიმართების მნიშვნელობას.³

ერთი მხრივ, მართალია პლატონისა და არისტოტელეს შეხედულებები ევროპულ ფილოსოფიაში შემეცნების ბუნების კვლევისას დიდ როლს ასრულებს, მაგრამ, მეორე მხრივ, მათ თეორიებში არაა და ვერც იქნება გათვალისწინებული რელიგიურ ხედვათა გავლენები, რომლებიც განსაკუთრებულად გაძლიერდა გვიანი ანტიკურობიდან მოყოლებული და მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა დასავლური სააზროვნო ტრადიციის ჩამოყალიბებაში. რაც შეეხება კონკრეტულად შემეცნების თეორიას, აქ რელიგიური ინტერესებიდან გამომდინარე, საჭირო გახდა, ხელახლა გადასინჯულიყო ცოდნისა და რწმენის ურთიერთმიმართების საკითხი. ეს საკითხი გამოწვილვით აქვს განხილული ქრისტიანი მამებიდან ერთ-ერთ ყველაზე გავლენიანსა და მნიშვნელოვან მოაზროვნეს, ავგუსტინეს.

¹ Kenny and Pinborg 2008, 18-19.

² Whitehead 1979, 39.

³ Encyclopædia Britannica 2008, 12.

ამ სტატიის მიზანია შემეცნების თეორიის ბუნება, კონკრეტულად კი ცოდნისა და რწმენის მიმართება წარმოაჩინოს ზემოთ აღნიშნული სამი მოაზროვნის ტექსტებზე დაყრდნობით. ამ ორ ცნებას შორის კავშირისა და მათი განსხვავებულობის წარმოსაჩენად კარგ საფუძველს ქმნის კიდევ ერთი ეპისტემოლოგიური ცნება – სიბრძნე, რომელიც აქტიურად გამოიყენებოდა სამივე მოაზროვნესთან შემეცნების ბუნების განხილვისას.

გარდა იმისა, რომ რწმენის, ცოდნისა და სიბრძნის მიმართებების დადგენა და ურთიერთშედარება ამ სამ ავტორთან საინტერესოა ფილოსოფიის ისტორიის თვალსაზრისიდან გამომდინარე (რამდენადაც საუბარია ფილოსოფიური ტრადიციის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ფიგურებზე), ვფიქრობ აღნიშნული თემა ასევე უკავშირდება იმ საკითხებს, რომლებიც დღესაც აქტუალურია შემეცნების თეორიაში: რა როლი აქვს რწმენას შემეცნებაში? შესაძლებელია რწმენისაგან სრულიად დამოუკიდებელი ცოდნის არსებობა? რწმენასა და ცოდნას საერთო ობიექტები აქვს, თუ სხვადასხვა? რა არის თავად ცოდნა? რას გულისხმობდნენ ფილოსოფოსები ცნებაში სიბრძნე და როგორ მოხდა, რომ დღეს იმ დისციპლინაში, რომლის სახელიც ითარგმნება როგორც სიბრძნის სიყვარული, სიბრძნის ცნება ნაკლებად ცენტრალურია? პლატონის, არისტოტელესა და ავგუსტინეს შეხედულებების გადახედვა და ერთმანეთთან შედარება, ვფიქრობ მცირე წვლილს შეიტანს ამ საკითხების განხილვის საქმეში.

პლატონის ხედვა

პლატონი გამოყოფს შემეცნების ორ სახეს: გრძნობადს და გონითს. როგორც ზოგადად შემეცნება, ასევე კონკრეტულად გრძნობადი შემეცნების უნარი არ არის დამახასიათებელი ყველა მყოფისათვის – ქვას, მდინარესა თუ ვარსკვლავს არ გააჩნია შემეცნების უნარი. საჭიროა განსაზღვრული მახასიათებლები, რომელთა საფუძველზეც შეეძლება მყოფს შემეცნება. როცა საქმე გრძნო-

ბად შემეცნებას ეხება, ძნელი არ არის იმ წინაპირობების გამოკვეთა, რომელთა საფუძველზეც ენიჭება ეს უნარი მყოფს. იმისათვის, რათა ინდივიდს შეეძლოს შეგრძნება, საჭიროა გრძნობის ორგანოები,⁴ რომელთა საფუძველზეა შესაძლებელი ხუთი გრძნობა: ხედვა, სმენა, ყნოსვა, გემო და შეხების შეგრძნება.⁵

თითოეული შეგრძნება უნიკალურია და იძლევა სრულიად ურთიერთგანსხვავებულ შემხებლობას სამყაროსთან. ის, რაც აღიქმება ხედვის მეშვეობით (ფერები), ვერ მოგვეცემა სმენით და პირიქით, რაც გვესმის (ხმები), ვერ დაინახება (*Tht.* 185a1-185a4). არის საგანთა ნაწილი, რომლებიც მხოლოდ ერთი კონკრეტული შეგრძნების საფუძველზე მიეცემა ინდივიდს და მისი აღქმა საერთოდ შეუძლებელია სხვა გრძნობების მეშვეობით. მაგ. მელოდიას სხვა შეგრძნებების მეშვეობით ვერ აღიქვამდა ინდივიდი, რომ არა სმენის უნარი. შესაძლოა შეგრძნებათა ბაღეში ერთი და იგივე საგანი მოხვდეს, მაგრამ ის სრულიად განსხვავებული პერსპექტივიდან დაიშორება თითოეული მათგანის წყალობით. მართალია, შეგრძნებებზე რეფლექსიისას შესაძლებელია მათი ცალ-ცალკე განხილვა და ურთიერთგანსხვავებულობის ხაზგასმა, მაგრამ კონკრეტული საგნების წვდომისას შესაძლებელია მათ მოგვეცნენ ერთიანი აღქმა (αἴσθησις).

⁴ ქართულ ენაში სიტყვა „შეგრძნება“ სხვადასხვა მნიშვნელობით გამოიყენება. ერთი მხრივ, ის აღნიშნავს გრძნობის ორგანოების საფუძველზე მიღებულ შეგრძნებებს (ხედვის შეგრძნება, სმენის შეგრძნება, ყნოსვის შეგრძნება და ა.შ.). მეორე მხრივ, შეგრძნება ეწოდება ემოციებსა და განწყობებსაც (სიხარულის შეგრძნება, სევდის შეგრძნება, სიძულვილის შეგრძნება და ა.შ.). ამ სტატიაში ეს სიტყვა გამოიყენება მხოლოდ პირველი მნიშვნელობით.

⁵ შეგრძნებათა ტიპებზე საუბრისას პლატონი სხვადასხვა ნაშრომში სხვადასხვა ჩამონათვალს გვთავაზობს. „თეეტეტში“ შეგრძნებათა მაგალითებად მოჰყავს ხედვა, სმენა, ყნოსვა, სიცივისა თუ სიცხის შეგრძნება (*Tht.* 156b5). „ფედონში“ ის ასახელებს ხედვასა და შეხებას და ამატებს, რომ არის კიდევ სხვა მსგავსი ტიპის შეგრძნებები (*Phd.* 75a3-75a5). მათ ჩამოთვალასა და სისტემატურად განხილვაში უფრო თანმიმდევრულია არისტოტელე, რომელიც ხუთ გრძნობას ცალ-ცალკე განიხილავს *De Anima*-ს მეორე წიგნში.

საინტერესოა, რა კავშირი აქვს შეგრძნებებსა თუ აღქმას ცოდნასთან (ἐπιστήμη) – პლატონისათვის შემეცნების ყველაზე მაღალ ფორმასთან. შესაძლებელია თუ არა აღქმა, რომელშიც ყველა შეგრძნება ერთიანობაში მოგვეცემა, გაიგივებული იყოს ცოდნასთან? პლატონი იტყობდა, რომ ცოდნისა და აღქმის ერთმანეთთან გაიგივება არ შეიძლება (*Tht.* 183c3-183c4). შეგრძნების მეშვეობით არ ხდება ჭეშმარიტების წვდომა (*Tht.* 186c8-186c10). გრძნობადი შემეცნება ხელს კი არ უწყობს, არამედ უშლის ცოდნის მიღებას (*Phd.* 65a9-65b6). მაშასადამე, საჭიროა შემეცნების სხვა ფორმის მოძიება, რომელიც ნათელს გახდის, რა არის ცოდნა და როგორ ხდება ცოდნის მეშვეობით ჭეშმარიტების წვდომა.

ძველ ბერძნულ ფილოსოფიაში არსებობდა შეხედულება, რომ ცოდნა ჭეშმარიტი რწმენის (δῆξα) იგივეობრივია. მართალია ცოდნა ვერ გაიგივდება ნებისმიერი ტიპის რწმენასთან, თუმცა ის არის ჭეშმარიტი რწმენა (*Tht.* 187b5-187b6). პლატონი ცოდნის ამგვარ განმარტებასაც უარყოფს. ის მიიჩნევს, რომ რწმენათაგან საუკეთესოც კი, ცოდნის გარეშე, დაუსაბუთებელია. ისინი ჰგვანან იმ ბრმა ადამიანებს, რომლებიც შემთხვევის წყალობით დაადგნენ სწორ გზას (*Resp.* 506c6-506c10). რწმენის მეშვეობით მყოფთა წვდომისა და მათ შესახებ ჭეშმარიტება/მცდარობის დადგენის მცდელობა ჰგავს საცერით ჰაერის გაცრის მცდელობას.

ამგვარად, გრძნობად შემეცნებასთან და რწმენასთან არ აქვს კავშირი ცოდნას და ის უნდა ვეძიოთ გრძნობადის პარალელურ, გონით შემეცნებაში. გრძნობადისაგან განსხვავებით, რომლის ობიექტიც არის წარმავალი, გონითი წვდება მარადიულს, უცვლელს (*Phd.* 79a1-79a10). სწორედ ამ მარადიულსა და უცვლელს უკავშირდება ცოდნა.

პლატონისათვის მარადიული და უცვლელია ყველაფერი, რაც უშუალოდ გრძნობადი შემეცნებით არ მოგვეცემა, მაგრამ რასაც მაინც წვდება ადამიანი. ასეთია, მაგალითად, მშვენიერება. ინდივიდს შეუძლია მშვენიერების განჭვრეტა ისეთ მყოფებში, რომლე-

ბიც აბსოლუტურად განსხვავდებიან მათი გარეგნული მხარის, მათი ჟღერადობის, მათი სურნელის თვალსაზრისით. მიუხედავად იმისა, რომ გრძნობადი მონაცემები ვერ იჭერს საერთოს მშვენიერ ბავშვს, მშვენიერ ყვავილსა თუ მშვენიერ მელოდიას შორის, ინდივიდს მაინც შეუძლია აღიქვას ყველა მათგანში რაღაც საერთო – მშვენიერება. მშვენიერებასთან ერთად გრძნობადი შემეცნებისათვის მიუწვდომელია და, შესაბამისად, გონით საწვდომი ცოდნის ობიექტები არიან მათემატიკური ობიექტები, სამართლიანობა, სიჯანსაღე, სიდიდე, ძალა, სიკეთე (*Phd.* 65d1-65e5).

მაგრამ თუ არა გრძნობადი ორგანოების მეშვეობით, როგორ იღებს ინდივიდი ცოდნას მარადიული და უცვლელი იდეების შესახებ? როგორ ჭვრეტს, მაგალითად, ის მშვენიერებას? მას შესაძლოა უნახავს კონკრეტული მშვენიერი ობიექტები, მაგრამ როგორ ხვდება, რომ ისინი მშვენიერია მაშინ, როცა არასოდეს უნახავს თავისთავადი მშვენიერება? ამის ასახსნელად პლატონი იყენებს მოგონების თეორიას. როცა ინდივიდი აზროვნებს მშვენიერებაზე, სიკეთეზე, მათემატიკურ ობიექტებზე და სხვა არაგრძნობად საგნებზე, ის ამ დროს იხსენებს იმას, რაც მის სულში მის დაბადებამდე იყო, იხსენებს თანშობილ იდეებს (*Phd.* 21). ფერების, ხმებისა და სხვა გრძნობადი საგნებისაგან განსხვავებით, რომელსაც პირდაპირ იმეცნებს ინდივიდი, მშვენიერება, სიკეთე და სხვა თანშობილი იდეების გახსენება ხდება მაშინ, როცა ის ჭვრეტს იმ წარმავალ საგნებს, რომლებიც ამ იდეების მინაბაძი არიან.

მეტნაკლებად უკვე გამოიკვეთა პლატონის მოსაზრებები რწმენისა და ცოდნის შესახებ და ამ უკანასკნელის უპირატესობაზე პირველთან მიმართებით, თუმცა ჯერჯერობით არაფერი არ გვითქვამს სიბრძნის შესახებ. პლატონისათვის სიბრძნე (σοφία) და ცოდნა ერთი და იგივე რამაა (*Tht.* 145e5). რამდენადაც თავად ცოდნის მისეული გაგება, დაწყებული მარადიული და უცვლელი ობიექტების ეკლექტური ჩამონათვალით და დამთავრებული მოგონების თეორიით, პასუხებზე მეტ კითხვებს აჩენს, ამიტომ სა-

სარგებლო იქნება ამ ბუნდოვანი მტკიცებების განხილვა სიბრძნის ცნების ფონზე. პლატონის „აპოლოგიაში“ ნათქვამია, რომ ყველაზე ბრძენ ადამიანად, დელფოს ორაკულის მიერ, აღიარებული იყო სოკრატე. რატომ არის სოკრატე ყველაზე ბრძენი ადამიანი? რაში მდგომარეობს მისი სიბრძნე? ამ კითხვის პასუხად წარმოათქმევინებს სოკრატეს პერსონაჟს პლატონი ცნობილ მოსაზრებას: მან იცის, რომ არაფერი არ იცის და ამიტომაც არის ბრძენი (Ap. 21d1-21d9). სიბრძნე არის ცოდნა, რომელიც აცნობიერებს ნებისმიერი პოზიტიური ცოდნის საექვოობას.

ზოგიერთი მკვლევარი სიბრძნის მსგავს განმარტებას უწოდებს ეპისტემოლოგიურ თავმდაბლობას.⁶ პლატონის შემოქმედება მართლაც მოიცავს ბევრ არაერთ ეპისტემოლოგიურ თავმდაბლურ ნაბიჯს. იდეების თეორიაც კი, რომელიც თუ არა მის უმნიშვნელოვანეს, ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს თეორიად ითვლება, თავად მას უარყოფილი აქვს „პარმენიდეში“ (Prm. 130a–134e).

პლატონი საკმაოდ მაღალ სტანდარტებს უყენებდა ცოდნას: ის არ უნდა ეფუძნებოდეს გრძნობად მონაცემებს, მისი ობიექტი არის არა წარმავალი, არამედ მარადიული და უცვლელი. შესაბამისად, ცნობიერების ბევრი შინაარსი, რომელიც ცოდნის სახელით სარგებლობს, მისი შემეცნების თეორიიდან გამომდინარე, წარმოჩინდება როგორც რწმენები. ალბათ სწორედ ამ მაღალი სტანდარტების პირდაპირპროპორციულად იზრდება პლატონის მიერ საკუთარივე თეორიებში დაექვება.

პლატონის ეპისტემოლოგია, მისი შეხედულებები რწმენის, ცოდნისა თუ სიბრძნის შესახებ ავტორის მერყევობისა და უტყუარი პოზიტიური ცოდნის უარყოფის გამო ხომ არ რჩება ცარიელი? ასე არ არის, რადგან შესაძლოა სწორედ ნეგატიურობაში, ცოდნის მიღების მიუღწევადობის გამოკვეთაში, ცოდნებად გასაღებული რწმენების უკუგდებაში დავინახოთ პლატონის ეპისტე-

⁶ Ryan 2020, 1-2.

მოლოგიის ღირსება. ამ ნეგატიურობის მეშვეობით ფილოსოფოსი, ანუ სიბრძნის მოყვარული თავიდან დგება დასაწყისის წინაშე. იმ დასაწყისის წინაშე, რომელშიც ცოდნის სახელით შეფარული რწმენების სქელი ფარდა გამჭვირვალე ხდება და შემმეცნებელი ხელახლა დგება შესამეცნებელი სამყაროს წინაშე.

შემმეცნებელი ხვდება, რომ ყველაფერი, რაც აქამდე ცოდნად მიუღია, მთელი ცხოვრება მღვიმეში დაბმული ადამიანის ბნელ რწმენებს ჰგავს. ყველაფერი, რაც ნამდვილად მიუჩნევია, ხისა თუ ქვისაგან გამოთლილი ფიგურების აჩრდილებივითაა, რომლებსაც დაბმული ადამიანი ერთადერთ განათებულ კედელზე შესცქერის და ვერც წარმოუდგენია, რომ ამის (გრძნობადი შემეცნებისა და ცოდნებად გასაღებული რწმენების) მიღმა არსებობს რამე სხვა. პლატონი ამბობს, რომ ის, ვინც თავს გაითავისუფლებს და ნამდვილ სამყაროს იხილავს მღვიმის მიღმა, აუცილებლად დაბრუნდება, რათა მის შესახებ სხვებსაც უთხრას (*Resp.* 514a-517a). მისი სათქმელი შესაძლოა დაიყოს ნეგატიურ და პოზიტიურ ნაწილებად. მისი ნეგატიური ნაწილი გულისხმობს რწმენების სიყალბის ჩვენებას – აჩრდილთა ბატონობის მსხვრევას, ხოლო პოზიტიური გულისხმობს ნამდვილი, მღვიმის ზემოთ არსებული სამყაროს შესახებ ცოდნის გადაცემას. როგორც უკვე ითქვა, პლატონი თავის დიალოგებში ხშირად იჭერს მისი თეორიის პოზიტიური ნაწილისაგან დისტანციას, რაც კიდევ უფრო მეტ სიმტკიცეს ანიჭებს მის ნეგატიურ ნაწილს.

არისტოტელეს ხედვა

პლატონისაგან განსხვავებით, არისტოტელე გრძნობად და გონით შემეცნებას პარალელურ შემეცნების ფორმებად არ მიიჩნევს. მის ფილოსოფიაში ისინი არიან ერთი შემეცნების ორი საფეხური. გრძნობადი მონაცემები არის აუცილებელი საწყისი შემეცნებისა. „ვისაც შეგრძნება არა აქვს, ის ვერც ვერაფერს შეისწავლის და ვერც გაიგებს“ (*De an.* 432a6-432a7). არისტოტელეს ამ შე-

ხედულებას მოგვიანო პერიოდის არისტოტელიკოსებმა, პერიპატეტიკოსებმა მოუფიქრეს ფორმულირება, რომელიც შემდგომ ემპირიკოსების დევიზად იქცა: „არაფერია გონებაში ისეთი, რაც მანამდე შეგრძნებაში არ ყოფილა“ (“Nihil est in intellectu quod non prius in sensu”).⁷ ინდივიდი გრძნობადი შემეცნების საფუძველზე ხელავს წყალს, ესმის მისი ჩამოსხმის ხმა, ეხება მას და შეიგრძნობს მის სიცივეს, ანუ აქვს კონკრეტული წყლის წვდომის უნარი. სწორედ ამ გრძნობადი მონაცემების საფუძველზე ხორციელდება გონითი შემეცნება. ინდივიდს აქვს რა გრძნობადი წვდომა წყალთან რამდენჯერმე, ის ახერხებს ამ გრძნობადი მონაცემების საფუძველზე გამოარკვიოს, რომელი თვისებაა ზოგადად წყლისათვის შემთხვევითი და რომელი არის მუდმივად განმეორებადი. ინდივიდს უკვე შეუძლია იცოდეს, რა არის წყალი, წვდეს მის არსს, რაობას, ანუ მოიხელთოს წყალი ზოგადად. ამგვარად, აქ საქმე გვაქვს არა ერთმანეთის პარალელურ ორ შემეცნებასთან, რომელთაგანაც ერთი მეორეს ხელს უშლის, არამედ ეს არის ერთი შემეცნების ორი ნაწილი, რომლებიც იმეცნებენ ერთსა და იმავე ობიექტს. წყლის არსი, ანუ ზოგადად წყალი ვერ იარსებებდა, რომ არა კონკრეტული წყალი და მასზე დაკვირვების შესაძლებლობა (იგივე შეიძლება ითქვას მშვენიერების, სიკეთისა თუ ყველა იმ იდეის შესახებ, რომელთა წვდომაც, პლატონის აზრით, გაცილებით მარტივია მაშინ, როცა გრძნობადი შემეცნება არ უშლის შემეცნებელს ხელს). ეს უბრალოდ სულს აქვს უნარი, რაც სინამდვილეში ერთია (კონკრეტული წყალი და წყლის არსი), წარმოიდგინოს როგორც ერთმანეთისაგან განცალკევებული (*De an.* 429b10- 429b11).

არისტოტელე მასწავლებლისაგან განსხვავებულ აქცენტებს სვამს სულის შესახებ მსჯელობის შემთხვევაშიც. პლატონი

⁷ ეს ფრაზა, აღებული პერიპატეტიკოსებისაგან, გვხვდება თომა აქვინელის *De veritate*-ში. იხ. *Macmillan Encyclopedia of Philosophy* 1969, 106-107.

გრძნობადისა და გონითის შეპირისპირების ჰარალელურად ერთმანეთთან აპირისპირებს სხეულსა და სულს. ის მიიჩნევს, რომ სული უკეთ შეიმეცნებს მაშინ, როცა მას სხეული და გრძნობის ორგანოების მიერ მიწვდილი მონაცემები არ ამღვრევს (*Phd.* 65a1-65c8). არისტოტელე კი, ამის საპირისპიროდ, ცდილობს გამოკვეთოს სულის ის მახასიათებლებიც, რომლებიც აშკარა კავშირშია სხეულთან. ის მიიჩნევს, რომ უსულოსა და სულიერ მყოფებს ერთმანეთისაგან ის განასხვავებთ, რომ ეს უკანასკნელნი არიან ცოცხლები. ხოლო ცოცხალი ეწოდება ისეთ მყოფს, რომელსაც აქედან ერთი მაინც ახასიათებს: შეგრძნება, გონება, მოძრაობა, ზრდა, კვება (*De an.* 413a21-413a34).

როგორ მოქმედებს გრძნობადისა და გონითის მორიგება არისტოტელესთან რწმენისა და ცოდნის ურთიერთმიმართებაზე? ზემოთ ნაჩვენები იყო, რომ პლატონი სწორედ გრძნობადისა და გონითის შეპირისპირების საფუძველზე აპირისპირებდა რწმენასა და ცოდნასაც. არისტოტელესთან ეს უკვე აღარაა საჭირო: მის ხელვაში ცნობიერების ეს ორი ფორმა ჰარმონიულად თანამყოფობს. რწმენის ობიექტი არის შემთხვევითი საგნები. ეს საგნები ზოგჯერ არსებობენ და ზოგჯერ – არა; მათზე გამოთქმული მოსაზრებებიც ზოგჯერ ქეშმარიტია და ზოგჯერ – მცდარი (*Metaph.* 1051b14-1051b15). კონკრეტული ადამიანი, კონკრეტული ქვა, კონკრეტული წყალი სწორედ რწმენის ობიექტები არიან. ამგვარად, რადგანაც რწმენის ობიექტი ცვალებადია, რწმენას სჭირდება მუდამ სდიოს მას, მუდამ ამოწმოს ის. მაგრამ ცვალებადის გვერდით არსებობენ უცვლელი საგნები, რომელთა შესახებ გამოთქმული აზრი, არ შეიძლება იყოს ზოგჯერ მცდარი და ზოგჯერ ქეშმარიტი (*Metaph.* 1051b15-1051b17). ასეთი საგნები ცოდნის ობიექტები არიან. ცოდნა, რწმენისაგან განსხვავებით, მუდამ ქეშმარიტია. ინდივიდმა ან იცის რაღაც, ან არ იცის. ცოდნის მცდარობა არ არსებობს (*Eth. Nic.* 1142b10). ორჯერ ორი მუდამ ოთხი იქნება. ინდივიდს ან აქვს ამის ცოდნა, ან – არა. თუ ვინმე ამბობს, რომ ორჯერ

ორი არის ხუთი, მას აქვს არა მცდარი ცოდნა, არამედ საერთოდ არ აქვს ცოდნა.

ცოდნას ამ უპირატესობას რწმენასთან მიმართებით (იყოს მუდამ ჭეშმარიტი), აძლევს მისივე ობიექტების უცვლელობა. ამიტომ არის ის განსაკუთრებული მნიშვნელობის. მაგრამ ასევე სასარგებლოა ჭეშმარიტი რწმენების არსებობა. რომ არა ჭეშმარიტი რწმენა, ინდივიდს საერთოდ არ ექნებოდა ცვალებადი საგნების, მათ შორის საკუთარი თავის, შესახებ ჭეშმარიტი თუ მცდარი წარმოდგენების ჩამოყალიბების უნარი.

არისტოტელე მიიჩნევს, რომ ინდივიდი მხოლოდ ცოდნის მეშვეობით ვერ იპოვნის და არც არის საჭირო იპოვნოს მისთვის საინტერესო ყველა კითხვაზე პასუხი. ზოგჯერ მას შეუძლია დაეყრდნოს ენდოქსას (ἐνδοξα), ანუ სანდო რწმენებს (*Top.* 161b34-8). სანდო რწმენას ის უწოდებს ისეთ რწმენას, რომელმაც არაერთი შემოწმება გაიარა და დაიმსახურა უმრავლესობის ნდობა (*Top.* 100b21-100b23). ის რწმენები, რომლებიც უმრავლესობისა და გამოცდილი, ასაკიანი ხალხის მიერ არის აღიარებული, არ უნდა იყოს მცდარი, პირიქით, ისინი სანდოა (*Eth. Nic.* 1098b26-9). მაილს ბერნიეტი მიიჩნევს, რომ არისტოტელე იყო ის უიშვიათესი ძველი ბერძენი ფილოსოფოსი, რომელიც აფასებდა სხვების რწმენა-წარმოდგენებს, იქნებოდნენ ესენი სხვა ფილოსოფოსები, თუ ჩვეულებრივი ადამიანები. თუ რწმენა იმსახურებდა აბსოლუტური უმრავლესობის ნდობას, ის არისტოტელესთვისაც სანდო იყო. მეტიც, ის მეცნიერებას აფუძნებდა უმრავლესობისა და ბრძენთა რწმენების საფუძველზეც.⁸

ამრიგად, რწმენა, რომელიც ხშირად ცოდნის ანტაგონისტადაა გამოყვანილი პლატონთან, მის მოსწავლესთან არა მარტო მორიგებულია ცოდნასთან, არამედ ასევე ფილოსოფიური შემეცნების ნაწილიც ხდება.

⁸ Burnyeat 1986, 11.

არისტოტელეს შეხედულება განსხვავებულია მაშინაც, როცა საქმე სიბრძნეს ეხება. მასთან სიბრძნე აღარ არის დაკავშირებული სოკრატესეულ განმარტებასთან, რომლის მიხედვითაც სიბრძნე გულისხმობს იმის ცოდნას, რომ მავანმა არაფერი არ იცის. ის სიბრძნის მნიშვნელობის წარმოსაჩენად მას მიჯნავს გამჭრიახობისაგან (φρόνησις).⁹ გამჭრიახ ადამიანს აქვს უნარი შეამჩნიოს, რა არის კარგი მისთვის და ზოგადად ხალხისათვის. გამჭრიახი ადამიანის მაგალითად მას მოჰყავს პერიკლე (*Nic. Eth.* 1140b9-1140b12), პოლიტიკური მოღვაწე, რომლის მმართველობის პერიოდში ათენი მნიშვნელოვნად დაწინაურდა კულტურული და ეკონომიკური თვალსაზრისით. მაგრამ პოლიტიკაში დახელოვნებულობის გამო ადამიანი ვერ ჩაითვლება ბრძენად, მცოდნედ. როგორც ითქვა, ცოდნა ეხება მხოლოდ უცვლელსა და აუცილებელს. ბრძენს, რა თქმა უნდა, ვერ ეცოდინება ის სფერო (იქნება ეს პოლიტიკა თუ მარადიული და უცვლელი ობიექტების არმქონე ნებისმიერი ისეთი სფერო), რომლის შესახებაც საერთოდ არ არსებობს ცოდნა. ამგვარად, სიბრძნის მოყვარულები: ანაქსაგორა, თალესი და ა.შ. სულაც არ ყოფილან გამჭრიახნი – მათ არ ჰქონდათ პრაქტიკული მოხერხება. ისინი არ იყვნენ გაწაფული საკუთარი ინტერესების დაცვასა და ხალხისათვის სიკეთის მოტანაში. ბრძენი, ამის სანაცვლოდ, ფლობს იმვით, გასაოცარ, რთულად საწვდომ ცოდნას, რომელიც გამოუსადეგარია პრაქტიკული თვალსაზრისით. სიბრძნე წილნაყარია გონით შემეცნებასთან, გონებასთან (νοῦς) და ის გულისხმობს მარადიული და უცვლელი საგნების შესახებ ცოდნის ფლობას (*Nic. Eth.* 1141b2-1141b10). ამ-

⁹ ხშირად ინგლისურენოვან მეორად ლიტერატურაში φρόνησις-ი ასევე სიბრძნის ერთ-ერთ სახეობად მიიჩნევა და თარგმნილია როგორც პრაქტიკული სიბრძნე (practical wisdom), ხოლო σοφία როგორც თეორიული სიბრძნე (theoretical wisdom; იხ. მაგ. Ryan 2020, 8). არისტოტელე, ტერმინოლოგიური თვალსაზრისით მაინც, არანაირ საფუძველს არ იძლევა, რომ φρόνησις-იც მიჩნეულ იქნას სიბრძნის, σοφია-ს ერთ-ერთ ნაწილად. ამიტომ აქ ის არ იქნება განხილული, როგორც სიბრძნის სახეობა.

გვარად, ერთი მხრივ, არისტოტელეც, პლატონის მსგავსად, ერთმანეთთან აიგივებს ცოდნასა და სიბრძნეს, მაგრამ, მეორე მხრივ, მასთან სიბრძნე ცალსახად პოზიტიური შინაარსითაა სავსე.

სიბრძნის საკითხის მსგავსი გადაწყვეტა შეიძლება დაუკავშიროთ რწმენისა და ცოდნის არისტოტელესეულ გადაწყვეტას. რადგან პლატონთან რწმენასა და ცოდნას არ აქვთ დანაწილებული ობიექტები, სრულიად შესაძლებელია ის, რაც ცოდნის სახელს ეფარება, აღმოჩნდეს რწმენა. როგორც ითქვა, ამ მუდმივ დაეჭვებას მიჰყავს პლატონი საკუთარი უმნიშვნელოვანესი შეხედულებების წინააღმდეგ წასვლისაკენ და ამიტომ ითვლება მასთან უგონიერეს ცოდნად ცოდნის არქონის მტკიცება. მასთან სწორედ ამ უკიდურეს ნეგატიურობაში თავისუფლება ინდივიდი რწმენებისაგან და ახერხებს, გონივრულად უშწიროს სამყაროს. არისტოტელეს, მიუჩინა რა რწმენებსა და ცოდნებს განსხვავებული ობიექტები და ამგვარად მოახერხა მათი შეპირისპირების მოხსნა, უკვე თამამად შეუძლია თქვას, რომ ბრძენია ის ადამიანი, რომელსაც მარადიული და უცვლელი საგნების შესახებ პოზიტიური ცოდნა აქვს. თუ ინდივიდი მარადიულისა და უცვლელის შესახებ ცდება, ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ ის თავის რწმენაშია ჩაკეტილი, არამედ ეს იმას ნიშნავს, რომ მას უბრალოდ არ აქვს ცოდნა.

ავგუსტინეს ხედვა

ავგუსტინეს ნაკლებად მიუწვდებოდა ხელი პლატონისა და არისტოტელეს ტექსტებზე. მის მიერ დასახელებული წყაროების შესწავლის შედეგად, ჯეიმს ო'ლონელი ასკვნის, რომ ერთადერთი პლატონური დიალოგი, რომელიც მას ნამდვილად ჰქონდა წა-

კითხული, არის „ტიმეოსი“.¹⁰ რაც შეეხება არისტოტელეს, ავგუსტინე წერს, რომ ახალგაზრდობაში ხელში ჩაუვარდა ძნელად მოსაპოვებელი წიგნი, არისტოტელეს „ათი კატეგორია“ (*Conf.* 4.16.28). არ არსებობს რამე მტკიცებულება იმისა, რომ ის ამ ტექსტის გარდა სტაგირელი ფილოსოფოსის რომელიმე სხვა ნაშრომს უშუალოდ იცნობდა.

ამ ყველაფერის მიუხედავად, უდავოა როგორც ერთი, ისე მეორე მოაზროვნის არაპირდაპირი გავლენა მასზე.¹¹ როგორც თავად წერს, არა მარტო იცნობდა პლატონის ფილოსოფიის მემკვიდრეების, ნეოპლატონიკოსების ლათინურენოვან თარგმანებს (*Conf.* 7.9.13), არამედ ამ ტექსტებმა მნიშვნელოვანი როლი შეასრულეს მისი მცდარი შეხედულებებისაგან გათავისუფლებასა და თვითშემეცნების დაწყებაში (*Conf.* 7.10.16). რაც შეეხება არისტოტელეს, არაპირდაპირი გზით მას იცნობდა როგორც ნეოპლატონიკოსების, ასევე ვარონის მეშვეობით.¹² ითვლება, რომ პლატონისაგან განსხვავებით, ავგუსტინეს პოზიციები ხშირად სტაგირელისაგან მკვეთრად განსხვავდება. თავადაც პირდაპირ აცხადებს, რომ არისტოტელეს „ათმა კატეგორიამ“ მას არავითარი სარგებელი არ მოუტანა, თუ არ დააზიანა, რადგან ჭეშმარიტებას კი არა, არამედ მცდარ აზრებს აზიარა (*Conf.* 4.16.29). ნებისმიერ შემთხვევაში, პლატონისა და არისტოტელეს ურთიერთსაპირისპირო ფილოსოფიური პოზიციების საფუძველზე შექმნილი დაძაბულობის ველი, ბევრი სხვა მოაზროვნის მსგავსად, ავგუსტინესთვისაც მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა ორიგინალური ხედვის ჩამოყალიბების პროცესში.

¹⁰ იმ ტექსტების სიის გასაცნობად, რომლებიც წაკითხული ჰქონდა ავგუსტინეს, იხ. O'Donnell 1980, 144–75.

¹¹ ავგუსტინესთან არისტოტელიანიზმისა და პლატონიზმის/ნეოპლატონიზმის გავლენებზე იხ. Byers 2012, 175–187.

¹² Byers 2012, 176.

ის თავის ადრულ ნაშრომებში განსაკუთრებულად შთაგონებულია პლატონის მოგონების თეორიით. ამ თეორიის წარმოსაჩენად ავგუსტინე *De Magistro*-ში მსჯელობას იწყებს შემდეგი კითხვით: როგორ არის შესაძლებელი რამის შემეცნება, სწავლება? პასუხად ასახელებს სწავლების სამ სავარაუდო მეთოდს: 1. ნიშნების გამოყენებას, 2. თითოთი ჩვენებას და 3. ქმედებით ჩვენებას. 1. რამის მითითების, სწავლებისათვის გამოიყენება სხვადასხვა ტიპის ნიშნები. მაგალითად, ომის ღროს საყვირი ერთგვარი ნიშანია მეომრებისათვის, რათა დაიწყონ ბრძოლა, ანდაც უკან დაიხიონ. ნიშნებს შორის განსაკუთრებული ადგილი უნდა ეჭიროს სიტყვებს: სწორედ სიტყვების მეშვეობითაა შესაძლებელი სინამდვილეთა (*res*) აურაცხელი, ერთმანეთისაგან სრულიად განსხვავებული ფორმების აღნიშვნა. მათი წყალობით, ადამიანს შეუძლია რამდენიმე წამში ერთდროულად მიუთითოს ისეთ ურთიერთგანსხვავებულ სინამდვილეებზე, როგორებიცაა „სამყარო“, „შოკოლადი“, „სითეთრე“, „სიცილი“, „შვიდი“. სწორედ სიტყვებით იქმნება ურთულესი მეცნიერული ტრაქტატები თუ პოეზიის საოცარი ნიმუშები. 2. თითოთი ჩვენებას რაც შეეხება, ეს მეთოდი გამოსადეგია მაშინ, როცა საქმე ეხება სხეულებრივი საგნების და საგანთა იმ თვისებების შესწავლას, რომლებიც ხილვადია. მაგალითად, თუ ვინმე იკითხავს, „რა არის მზე?“, ამ კითხვაზე პასუხად საკმარისია თითის გაშვერა მზისკენ. ასევე, თუ ვინმე იკითხავს, „როგორი არის წითელი ფერი?“, საკმარისია წითელი საგნის ჩვენება. 3. სინამდვილეთა ნაწილის შესწავლა შესაძლებელია მოქმედებითაც. მაგალითად, თუ ინდივიდი დაინტერესდება და იკითხავს – „რა არის ცეკვა?“, შესაძლოა მას ცეკვის მნიშვნელობა ასწავლონ ცეკვის ჩვენებით (*Mag.* VII.19-VII.20).

ერთი შეხედვით, სწავლების ამ სამი სავარაუდო მეთოდიდან ყველაზე ეფექტური უნდა იყოს ნიშნების, უფრო კონკრეტულად კი სიტყვების გამოყენება. შეიძლება სინამდვილის გამოხატვის უნარში ენის მრავალფეროვან შესაძლებლობებს გაუტოლდეს

თითით თუ მოქმედებით ჩვენების შეზღუდული უნარი?! მაგრამ აქ ავგუსტინე მოულოდნელი მიმართულებით ავითარებს მსჯელობას. ის წარმოიდგენს ასეთ სიტუაციას: ვთქვათ, ცხოვრებაში პირველად გვესმის, რომ ვიღაც წარმოთქვამს ბგერებს: „კაპუტ“. ჩვენ ისიც კი არ ვიცით, ეს მნიშვნელობის მქონე სიტყვა არის, თუ ბგერათა უაზრო თანმიმდევრობა და ვსვამთ კითხვას: „რა არის ‘კაპუტ‘“? საპასუხოდ, ამ სიტყვის წარმომთქმელი თითს იშვერს თავისაკენ. ამ დროს ჩვენ ვსწავლობთ რაღაცას, ვსწავლობთ, რომ „კაპუტ“ არის თავი. მაგრამ არის კი ეს კონკრეტული სინამდვილის შესწავლა? თუ უბრალოდ ვისწავლეთ კონკრეტულ ბგერათა თანმიმდევრობის („კაპუტ“-ის) მნიშვნელობა, რომლითაც აღინიშნება ეს სინამდვილე ერთ კონკრეტულ ენაში? შევძლებდით კი ოდესმე მხოლოდ ენის მეშვეობით გაგვეგო, რა არის თავი, რომ არ არსებობდეს თავის თითით ჩვენების შესაძლებლობა? ანალოგიურად შეიძლება დაისვას კითხვა: შევძლებდით კი გაგვეგო, რას ნიშნავს „სალტარე“ (ლათ. „ცეკვა“), რომ არ გვექონოდა მანამდე ნანახი ნამდვილი ცეკვა? ავგუსტინე მიიჩნევს, რომ ამას ვერ შევძლებდით. ახალი სიტყვების გაცნობით შევისწავლით არა სინამდვილეებს, არამედ სიტყვათა მნიშვნელობებს, რომლებიც უბრალოდ შეგვახსენებენ იმ სინამდვილეებს, რომელთა შესახებ ცოდნა ისედაც გვექონდა (*Mag. X.33-X.35*). როგორი დასკვნა შეიძლება გამოვიტანოთ აქედან? რომ სიტყვები და ზოგადად ნიშნები სინამდვილეთა შესწავლაში არ გვეხმარებიან და ეს მხოლოდ თითითა თუ ქმედებით ჩვენებით არის შესაძლებელი? ავგუსტინეს აქეთ არ მიჰყავს თავისი მსჯელობა. მას შემეცნების დანარჩენი ორი ხერხის ეფექტურობაშიც ეპარება ეჭვი. რატომ ვერ შეისწავლიან სინამდვილეებს ცხოველები? მათაც ხომ აქვთ ყურები და ესმით სიტყვები, ისინიც ხომ ხედავენ გამვერილ თითსა თუ ქმედებას?! ავგუსტინეს იმის თქმა სურს, რომ როცა სინამდვილის შესწავლაზე ვსაუბრობთ, ჩვენი მზერა არასწორ მხარესაა მიმართული, თუ სინამდვილეთა მასწავლებელს შემეცნებლის მიღმა

ვეძებთ. არც სიტყვები და არც რამე გარე ფენომენი არ არის საგანთა შესწავლის, მათი წვდომის მიზეზი. სინამდვილეების შესახებ ცოდნა შემმეცნებლისათვის შინაგანია, მის სულშივეა. რამის გაგება, წვდომა შესაძლებელია შინაგანი ქვემარტივებით. ადამიანი ფლობს ამ შინაგან ქვემარტივებას და სწორედ მისი მეშვეობით ეხსნება მას საგანთა არსი, მისი მეშვეობით ახერხებს მასშივე არსებული ცოდნის გახსენებას მაშინ, როცა სინამდვილეთა შესაბამისი სიტყვები ესმის (*Mag. XI.38*). ამ შინაგანი ქვემარტივების არარსებობის გამო არის, რომ ზუსტად იმავე სიტყვების მოსმენა, თითოთ თუ მოქმედებით ჩვენება, მაგალითად, ძაღლისათვის ვერ ხდება სინამდვილეთა გამამჟღავნებელი. ცდებიან ისინი, ვინც ან სიტყვებს მიიჩნევენ რამის სწავლის საშუალებად ან საკუთარი თავი წარმოუდგენიათ სხვათა მასწავლებლებად. ერთადერთი მასწავლებელი არის თითოეულ ინდივიდში არსებული შინაგანი სინათლე, ქვემარტივება, რომელიც ნათელს ჰფენს სინამდვილეებს და სიხარულით ავსებს ადამიანს. ე.წ. „მასწავლებელი“, იქნება ეს მშობელი, პედაგოგი, მეგობარი თუ ნებისმიერი სხვა, რამე ცოდნას კი არ გადასცემს ინდივიდს, არამედ უბრალოდ აძლევს საშუალებას, გამოავლინოს შინაგანი სინათლე. სინამდვილე მასში რომ არ ყოფილიყო, სიტყვები მას ვერაფერს ვერ გაახსენებდა (*Mag. XII.40*).

ავგუსტინეს ამ ადრეულ მოსაზრებაში, რომელიც ამტკიცებს, რომ ადამიანი უბრალოდ იხსენებს მის სულში არსებულ სინამდვილეებს, მიუხედავად ოდნავ განსხვავებული ტერმინოლოგიისა და აქცენტებისა, ამკარად იკითხება პლატონის მოგონების თეორია. თუმცა, მეორე მხრივ, მისი სკეპსისი ენისადმი ნაკლებად პლატონისეულია.

თავის გვიანდელ ნაშრომში, *De Trinitate*-ში, ავგუსტინე საერთოდ უარყოფს ბერძენი ფილოსოფოსის მოსაზრებას. ის წერს, რომ პლატონის მოგონების თეორიის თანახმად, სულები არსებობდნენ იქამდე, სანამ ისინი კონკრეტული ინდივიდის სხეულს

შეუერთდებოდნენ მისი დაბადებისას. სული სწორედ იმ ცხოვრებიდან იხსენებს ამა თუ იმ საგანსა თუ ფენომენს, რომლითაც ცხოვრობდა სხეულთან შეერთებამდე. მოგონების თეორიის ამ პრიმიტიული ახსნის შემდეგ ავგუსტინე ამბობს, რომ ბერძენი ფილოსოფოსის მოსაზრება არ უნდა იყოს სწორი. თუ სული იხსენებს წინა ცხოვრებაში დაგროვებულ ცოდნას, მაშინ ყველა სულს სხვადასხვაგვარი ცოდნა უნდა გამოჰყოლოდა და ადამიანთა უნარები ამა თუ იმ სფეროში, მაგალითად, გეომეტრიაში, არ უნდა ყოფილიყო მეტნაკლებად მსგავსი, ყველას თავისი განსაკუთრებული უნარები უნდა ჰქონოდა წინა ცხოვრების შესაბამისად. ყველა ხომ გეომეტრი ვერ იქნებოდა წინა ცხოვრებაში?! მაგრამ ფაქტია, რომ ადამიანები მეტნაკლებად ერთნაირ შესაძლებლობებს ფლობენ, როცა საქმე უმარტივეს გეომეტრიას ეხება (*Trin.* 12.15.24).

ამგვარად, თავის აღრინდელ ნაშრომებში ის უარყოფს არისტოტელესეულ თეორიას, რომლის მიხედვითაც, გონითი შემეცნების აუცილებელი წინაპირობაა გრძნობადი შემეცნება, ხოლო მოგვიანებით უარყოფს პლატონის დებულებასაც, რომელიც ცდილობდა გონითი უნარები მარადიულად არსებული სულის მეშვეობით აეხსნა. რა დასკვნის გამოტანა შეიძლება? ვხვდებით ავგუსტინესთან სრულ სკეპსის, როცა საქმე გონითი შემეცნების წარმომავლობას ეხება?

მისი შეხედულება უფრო გამოიკვეთება რწმენის, ცოდნისა და სიბრძნის ურთიერთმიმართების ჩვენებით.

ის, არისტოტელეს მსგავსად და პლატონის საწინააღმდეგოდ, რწმენაზე არ მსჯელობს ნეგატიურ კონტექსტში, როგორც ცოდნის საპირისპიროზე; რწმენას განიხილავს ორ სხვა ცნებასთან: გაგებასა (*intelligere*) და ცრურწმენასთან (*opinio*)¹³ ერთად და, ფაქ-

¹³ სიტყვა „*opinio*“-ს უფრო ზუსტი ქართული თარგმანი იქნებოდა შეხედულება, მოსაზრება, წარმოსახვა, მაგრამ ეს თარგმანები ნაკლებად გამოხატავს იმ მნიშვნე-

ტობრივად, ამ უკანაკნელზე გადააქვს უარყოფითი განსაზღვრებები. რამის გაგება არასოდეს არის ნეგატიური (იმის გაგებაც კი, თუ როგორ მოკლა მტერი რისკის გარეშე, თავისთავად არ არის დანაშაული; არასასურველია ამ ცოდნის პრაქტიკაში განხორციელების ნება, ასეთის არსებობის შემთხვევაში). გაგებისაგან განსხვავებით, რწმენა ხან სასარგებლოა და ხანაც – არა (თუ ის ჭეშმარიტია, სასარგებლო იქნება, თუ მცდარი – მაშინ არა). თუმცაღა იმას, ვისაც სწამს, უნდა ჰქონდეს იმის გარჩევის უნარი, რომ მას კი არ ესმის გარკვეული საკითხი, არამედ აქვს დაუსაბუთებელი რწმენა. ცრურწმენა კი მუდამ მცდარია და მუდამ არასასურველი. ცრუმორწმენეს ჰგონია, რომ მან რაღაც იცის და ამით შეუძლებელს ხდის ჭეშმარიტი ცოდნის ძიება-მოპოვებას (*Util. Cred.* 11.25).

გარდა იმისა, რომ რწმენა ზოგჯერ თავისთავად პოზიტიური მოვლენაა, მის გარეშე შეუძლებელია ნებისმიერი ტიპის ცოდნა; რწმენა არის ცოდნის დასაწყისი (*Trin.* 9.1.1). ავგუსტინე პლატონს, კონკრეტულად კი მის მენონის პარადოქსს იყენებს საკუთარი მოსაზრების არგუმენტად, რომელიც ამგვარად შეიძლება ჩამოყალიბდეს: თუ ისეთ კითხვას დასვამ, რომელზე პასუხი უკვე იცი, მაშინ აზრი არ აქვს კითხვის დასმას; თუ ისეთ კითხვას დასვამ, რომელზე პასუხიც არ იცი, მაშინ ვერ მიხვდები, პასუხი სწორია თუ არა. მაშასადამე, კითხვების დასმით შეუძლებელია რამე ცოდნის მიღება.¹⁴ ავგუსტინე პარადოქსის ახსნისას ამტკიცებს, რომ მართლაც შეუძლებელია სრული უცოდინარობიდან რამე ცოდნის მიღება, საჭიროა ცნობიერების ამ ორ რადიკალურ მდგომარეობას შორის რაღაც შუალედურის არსებობა, რაც შემმეცნებელს მისცემს საშუალებას, ერთმანეთისაგან გაარჩიოს მცდარი და სწორი პასუხები. სარწმუნოება (*auctoritas*) არის ასეთი შუალედური რგო-

ლობას, რომელსაც მასში დებს ავგუსტინე – მასთან „*opinio*“ აუცილებლად მცდარია.

¹⁴ Sorensen 2020, 7.

ლი (*Ord.* 2.9.26). თუ, მაგალითად, დასვამ კითხვას, როგორ უნდა გადახვიდე მდინარის მეორე მხარეს და პასუხად მიიღებ, რომ უნდა გადააფრინდე, აქ უკვე პასუხის არასარწმუნოების საფუძველზე იქმნება ცოდნა: პასუხის გამცემი არასწორად მსჯელობს. ამგვარად, როგორც ავგუსტინეს შემოქმედებიდან ერთ-ერთი ყველაზე პოპულარული ფრაზა ამტკიცებს: „რწმენა ეძებს, გონება პოულობს“ („fides quaerit, intellectus invenit“; *Trin.* 15.2.2).

თუ რწმენა მცდარი აღმოჩნდება, ცოდნის მიღებისას ის მყისიერად უგულებელიყოფა, მაგრამ ჭეშმარიტი რწმენა ცოდნის მოპოვების შემდეგ არ ქრება. ის ცოდნასთან ერთად აგრძელებს ცნობიერებაში არსებობას (*Trin.* 13.1.3). პლატონის საწინააღმდეგოდ, ავგუსტინე იტყობდა: მაშინაც კი, თუ მე ვიცი, რომ სამკუთხედის კუთხეების ჯამი 180 გრადუსია, ანუ შემიძლია ეს მტკიცება დავასაბუთო, ამავდროულად მწამს კიდევ ამ მტკიცებისა. რომ არ მწამდეს, ვერც მეცოდინებოდა. ამდენად, რწმენა არა მარტო ცოდნის დასაწყისი, არამედ მისი მუდმივი თანმხლებიცაა.

რწმენის მნიშვნელობის გაფართოების პარალელურად ავგუსტინე ამცირებს ცოდნის საზღვრებს. ის მიიჩნევს, რომ ცოდნის მიღება შესაძლებელია იმ საგანთა შესახებ, რომლებიც ცალებადნი არიან და კონკრეტულ დროს არსებობენ (*Trin.* 12.12.17). ვთქვათ მავანი ამტკიცებს, რომ მთვარე სავსეა კონკრეტულ მომენტში და ამა და ამ ადგილას არის. ამის მომსმენს, თუ ის თავად არ უყურებს ცას, უბრალოდ სწამს ამ სიტყვების სიმართლისა. ასეთი რწმენის ცოდნად ქცევა ძალიან მარტივია: საკმარისია მალთა ახედვა (*Mag.* 12.39). აქ ავგუსტინე გამოთქვამს როგორც პლატონის, ასევე არისტოტელეს საწინააღმდეგო აზრს: როგორც ითქვა, ეს ორი მოაზროვნე ცოდნის ობიექტად მიიჩნევს მარადიულ და უცვლელ საგნებს. ისინი, მართალია განსხვავებულად, მაგრამ სწორედ გრძნობადი მონაცემების საფუძველზე მიღებული შედეგების გამოყოფას ცდილობდნენ ცოდნისაგან. ავგუსტინე კი

პირიქით, სწორედ გრძნობადის საფუძველზე მიღებულ შემეცნებას მიიჩნევს ცოდნად.

ბევრი რამის ცოდნა უბრალოდ შეუძლებელია. მაგალითად, ყველა ადამიანმა იცის, რისი სწამს ან რა ნებავს მას, მაგრამ მას უბრალოდ უნდა სწამდეს, რისი სწამთ ან რა უნდათ სხვებს – სხვა ინდივიდების რწმენებისა და სურვილების შესახებ ხომ უბრალოდ მათივე სიტყვებიდან და საქციელიდან გამომდინარე ვაკეთებთ დასკვნებს და მათი დასაბუთება არ შეგვიძლია (*Trin.* 13.2.5).

რწმენაა საჭირო იმ საგანთა წვდომისთვისაც, რომელთაც ვერ ვხედავთ (*Trin.* 13.1.2); ისიც, რაც ჯერ არ გამხდარა ცხადი გონებისათვის, შესაძლოა სწორედ რწმენით იქნას შენარჩუნებული (*Trin.* 8.1.1).

ის, რაც თავს ცოდნად აცხადებს, არ ტოვებს ადგილს ძიებისათვის, მიიჩნევს რა თავს უეჭველად და დასაბუთებულად. სწორედ მსგავს შემთხვევებშია შესაძლებელი ცოდნის მიღმა შეცდომა, უცოდინარობა იმალებოდეს. ამის საპირისპიროდ, რწმენა შემეცნებელს განაწყობს ქუშმარიტების ძიებისათვის. არარაციონალური მარცვალი, დაუსაბუთებლობა რწმენას სძენს თავმდაბლობას და დიდ მნიშვნელობასაც, რადგან სწორედ მისი გაცხადებული უცოდინარობა, დაუსაბუთებლობა ქმნის სივრცეს იმისათვის, რათა ინდივიდი იყოს მუდმივ ძიებაში. ადამიანური შემეცნების უნარის შეზღუდულ ფარგლებში კი ძიების უმთავრესი მიზანი ძიების არშეწყვეტაა, რათა ამგვარად თავიდან იქნას არიდებული ცოდნის სახელით შენიღბული არცოდნა (*Trin.* 9.1.1).

აქ, პარადოქსულად, სწორედ გაცნობიერებული რწმენის გაიდეალებამდე მიდის ე.წ. ეპისტემოლოგიური თავმდაბლობა, პლატონისეული ნეგატიური ცოდნის იდეალი („ვიცი, რომ არაფერი არ ვიცი და ამიტომაც ვარ ბრძენი“), რომელიც თავად პლატონთან სწორედ ცოდნის სახელით გავრცელებული რწმენებისაგან თავდაცვას გულისხმობს, ხოლო ავგუსტინესთან, როგორც

ჩანს, „გაამპარტავნებული“ ცოდნების რწმენების სტატუსამდე დაყვანას ისახავს მიზნად. შემიძლია ვიცოდე, მთვარე როგორ პოზიციაშია ამა და ამ წუთს, შემიძლია ვიცოდე, ის სავსეა თუ არა, მაგრამ მსგავსი ცოდნები არ კრავს სამყაროს მთლიანობას – ეს ცოდნა წარმავალ საგნობრივ ვითარებებს ეხება. ასევე შემიძლია ვიცოდე უცვლელი საგნობრივი ვითარებები (მაგ. ორჯერ ორი ყოველთვის იქნება ოთხი). ავგუსტინე, პლატონის მსგავსად, მიიჩნევს, რომ მსგავს მტკიცებებს დიდი მნიშვნელობა აქვს. მეცნიერებები, რომლებიც იკვლევენ უცვლელ ან გარკვეული წესრიგის საფუძველზე განმეორებად საგნებს (მათემატიკა, ასტრონომია, მუსიკა და ა.შ.), გონებას კარნახობენ, რომ დაუბრუნდეს მარადიულსა და წარუვაღზე ფიქრს, დაუბრუნდეს ჭეშმარიტებაზე ფიქრს (*Trin.* 12.14.23). მაგრამ ჭეშმარიტება არ გულისხმობს უცვლელი თუ მყარი საგნობრივი ვითარებების ცოდნას. ცოდნა არის მხოლოდ შედეგი იმ ჭეშმარიტებისა, რომელიც ცოცხალი, გონიერი არსების შინაგანი პრინციპია (*Mag.* XI.38).

შინაგან ჭეშმარიტებასთან არის ნაზიარები სიბრძნე, რომელიც პლატონისა და არისტოტელეს საპირისპიროდ, ავგუსტინესთან გამიჯნულია ცოდნისაგან. არა ცოდნა, არამედ სიბრძნე თავისუფალი გრძნობადი შემეცნებისაგან (*Trin.* 12.12.17) და მარადიული და უცვლელი საგნების წვდომისაკენ მოწოდებული (*Trin.* 12.14.22). წარმოვიდგინოთ ინდივიდი, რომელმაც ყველაფერი იცის, ყველა შესაძლო კითხვაზე აქვს პასუხი. ასეთი ცოდნაც კი არ იქნებოდა ავგუსტინესათვის საკმარისი, რათა ეს არსება ბრძენად მიეჩნია. სიბრძნეს არ განსაზღვრავს მექანიკურად დახვავებული ცოდნები; შემეცნების ეს უმაღლესი ფორმა არ ჰგავს ანატომისტის მიერ გაკვეთილ გვამზე მუშაობას; სიბრძნე სიცოცხლისათვის შინაგანი, აქტიური პროცესია, რომელიც არ გულისხმობს რწმენებისაგან გათავისუფლებას. შეუძლებელია ინდივიდი გაექცეს რწმენას და ცოდნას ჩაეხუტოს. სიბრძნეს უბრალოდ შეუძლია ისეთი რწმენის ამოცნობა, რომლითაც შესაძლებელია მარადიულ-

ის წვდომა და ბედნიერების მოპოვება (*Trin.* 14.1.3). სიბრძნე არის ის პრინციპი, რომელიც ინდივიდს იჭერს რწმენათა დაუსაბუთებლობის, არცოდნის გაცნობიერებულობაში და სწორედ ამგვარად აძლევს ჭეშმარიტების წვდომის საშუალებას. ეს წვდომა არ ჰგავს ჩვეულებრივ საგანთა ჭვრეტას. მთვარის ადგილმდებარეობის დადგენა და შემდეგ ამ ცოდნის გონებაში შენახვა უპრობლემოდ შეუძლია ინდივიდს. გონების თვალით მარადიულ და უცვლელ საგანთა ჭვრეტის მცდელობა კი იშვიათად თუ გამოდგება წარმატებული და მაშინაც, როცა ეს უიშვიათესი წამი დგება, ის, ვინც მიეახლა ამ საგნებს, მათში კი არ რჩება, არამედ, მყისიერად ასხლეტილი, უკუიქცევა (*Trin.* 12.14.23). ამ განჭვრეტას ვერც ცოდნაში და ვერც სიტყვაში შეინახავ, რადგან არც ცოდნის ფორმა და არც სიტყვის უნარი არის შესაფერისი. მართალია მეცნიერებების შესწავლა ინდივიდს ეხმარება, კვლავ დაუბრუნდეს იმაზე ფიქრს, რაც მუდამ არის, მაგრამ აქაც არ არსებობს გარანტიები. ამიტომ გაცნობიერებული რწმენები მოაზროვნე არსების განუყოფელი ნაწილია. არა რწმენათა მოშორება, არამედ მათი დაუსაბუთებლობის გამჭვირვალეობა, მუდმივ ძიებაში ყოფნა არის ის წერტილი, საიდანაც იწყება ფიქრი იმაზე, რაც მუდამ არის.

შეჯამებისათვის

რწმენის, ცოდნისა და სიბრძნის ურთიერთმიმართებამ საკმაოდ დიდი გზა განვლო პლატონიდან ავგუსტინემდე. შევაჯამოთ ეს გზა:

პლატონი არ ენდობა გრძნობად შემეცნებას და მიიჩნევს, რომ გრძნობები, რომელთაც მხოლოდ წარმავალი საგნების წვდომა ხელეწიფებათ, ვერ მოგვიტანენ ცოდნას. ის არ ენდობა რწმენასაც, რომელიც ან ორიენტირებულია წარმავალზე, ან უცვლელსა და მარადიულ ობიექტებს ისე წვდება, რომ არ ამოწმებს, ასაბუთებს მათ. მისთვის ის გონების მიერ გადაუმოწმებელი კულტურული ნორმები, რომლებშიც მისი თანამოქალაქეები დარწმუნებუ-

ლი არიან, მღვიმეში გამოკეტილი ინდივიდების ყალბი ყოფის საფუძველია.

მხოლოდ მარადიულ საგანთა დასაბუთებადი წვდომაა ღირსი, ეწოდოს ცოდნა, ყველაფერი დანარჩენი არის რწმენა.

ერთი მხრივ, პლატონი ამ მოსაზრებებზე დაყრდნობით აგებს პოზიტიურ თეორიებს მარადიული და წარუვალი იდეების შესახებ, მაგრამ, მეორე მხრივ, მუდამ გასდევს მის ნაშრომებს ეჭვი, რომ ის ვერ წვდა ჭეშმარიტებას. ის ხშირად მზად არის უარი თქვას თავისი მტკიცებების პოზიტიურ ნაწილზე და დარჩეს სოკრატული ფორმულის ერთგული, რომლის მიხედვითაც, უმაღლესი ცოდნა და სიბრძნე ერთმანეთს ემთხვევა და ეს ორი გულისხმობს იმის არდავიწყებას, რომ ინდივიდმა სინამდვილეში არაფერი არ იცის.

ამგვარად, პლატონთან ხშირად რწმენა შეპირისპირებულია ცოდნასთან და სიბრძნესთან, როგორც დაუსაბუთებელი და არასაკმარისი.

არისტოტელე, მასწავლებლისაგან განსხვავებით, მიიჩნევს, რომ ყველაფერი, რის შესახებაც გონებას შეუძლია აზროვნება, მოგვეცემა გრძნობადი შემეცნების მეშვეობით.

მასთან რწმენაც უფრო პოზიტიურ კონტექსტშია განხილული. რწმენის ობიექტია წარმავალი საგნები, ხოლო ცოდნისა – წარუვალი, უცვლელი. ამგვარად იხსნება მათ შორის დაძაბულობა. როცა საქმე წარმავალ საგნებს ეხება, ჭეშმარიტი რწმენები ისეთივე მნიშვნელოვანია, როგორც უცვლელ საგნებთან მიმართებით ცოდნა. საზოგადოებისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ენდოქსას, იმ სანდო რწმენებს, რომლებსაც ხალხი ემხრობა.

რაც შეეხება სიბრძნეს, არისტოტელესთანაც ის ცოდნის იგივეობრივია. ბრძენი და მცოდნე ადამიანი არის ის, ვისაც პოზიტიური ცოდნა აქვს მარადიულისა და წარუვალის შესახებ.

ავგუსტინე ამ სამი ცნების ურთიერთდამოკიდებულებას სულ სხვაგვარად ხედავს. ის თვლის, რომ შეუძლებელია შემეცნება

რწმენის გარეშე. რწმენა ცოდნის საპირისპირო შემეცნების ფორმა კი არ არის, არამედ მისი დასაწყისი და მუდმივი თანმხლებია. ამიტომ შეუძლებელია პლატონის სურვილის განხორციელება და რწმენებისაგან თავისუფალი ცოდნის მიღება და ასევე ცდება არისტოტელეც, როცა ცდილობს რწმენისა და ცოდნის გამიჯვნას მათთვის განსხვავებული შემეცნების ობიექტების გამოყოფით. შემეცნების გათავისუფლება, ჭეშმარიტების გადამფარველი ცრურწმენებისაგან დაწმენდა არ გულისხმობს რწმენათაგან გათავისუფლებასაც, არამედ მათი დაუსაბუთებლობის გაცნობიერებას. არც სიბრძნეა ცოდნის იგივეობრივი. ბრძენი არის ის ადამიანი, რომელიც ხვდება, რომ შეუძლებელია სრულყოფილი ცოდნის მოპოვება მუდამ მყოფი საგნების შესახებ, ასევე შეუძლებელია მათი წვდომა რამე გარე ფაქტორის (მაგ. გრძნობადი შემეცნების) მეშვეობით: ის გულისხმობს მუდამ მყოფის შინაგანი ჭეშმარიტების სინათლეზე ჭვრეტას.

ბიბლიოგრაფია:

Aristotle. 1894. *Ethica Nicomachea*. Edited by J. Bywater. Oxford: Clarendon Press.

Aristotle. 1924. *Metaphysics*, edited by W.D. Ross. Oxford: Clarendon Press.

Aristotle. 1960. *Posterior Analytics. Topica*, edited and translated by Hugh Tredennick and E. S. Forster. Cambridge: Harvard University Press.

არისტოტელე. 2001. „სულის შესახებ“, მთარგმნელი თამარ კუკავა. თბილისი.

Aristotle. *de Anima*. 2015, edited by R.D. Hicks. Cambridge: Cambridge University Press.

Burnyeat, Myles F. 1986. "Good repute". *London Review of Books* 8(19): 11–13.

Byers, Sarah. 2012. "Augustine and the Philosophers." In: *A Companion to Augustine*, edited by Mark Vessey, 175-187. Noida: Wiley-Blackwell.

Kenny, Anthony and Jan Pinborg. "Medieval Philosophical Literature". In: *The Cambridge History of Later Medieval Philosophy*, edited by Norman Kretzmann / Anthony Kenny, Jan Pinborg, 9-42. Cambridge: Cambridge University Press.

Macmillan Encyclopedia of Philosophy. 1969. "Thomas Aquinas", subsection on "Theory of Knowledge", vol. 8. 106-107.

O'Donnell, James J. 1980. "Augustine's Classical Readings." *Recherches Augustiniennes* 15: 144-75.

Plato. 1903. *Platonis Opera*, edited by John Burnet. Oxford: Oxford University Press.

Plato. 1997. *Complete works*, edited by John M. Cooper. Indianapolis: Hackett Publishing Company.

Ryan, Sharon. "Wisdom". In: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, edited by Edward N. Zalta. 2020, accessed 15 January 2022; <https://plato.stanford.edu/archives/spr2020/entries/wisdom/>

S. Aurelii Augustini. *Opera Omnia*. Patrologiae Latinae Elenchus. accessed 15 January 2022; <https://www.augustinus.it/latino/index.htm/>.

Sorensen, Roy. "Epistemic Paradoxes", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Edited by Edward N. Zalta. 2020. accessed 15 January 2022; <https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/epistemic-paradoxes/>

The Britannica Encyclopedia Guide to the 100 Most Influential Scientists. 2008. "Aristotle", 7-12.

Whitehead, Alfred North. 1979. *Process and Reality*, edited by David Ray Griffin and Donald W. Sherburne. New York: Free Press.

Ana Lomadze

Iliia State University, Georgia

Plato, Aristotle and Augustine on Belief, Knowledge and Wisdom

Key words: Plato, Aristotle, Augustine, belief, knowledge, wisdom

The article shows how Plato, Aristotle and Augustine conceive relations between these concepts: belief (faith), knowledge and wisdom. In Plato's philosophy sometimes belief (δόξα) is contrasted with knowledge (ἐπιστήμη). For him, people who hold true beliefs are like blinds who go the right way. Knowledge is much more valuable, as it's the only way to grasp eternal and unchangeable things. Knowledge is the highest form of grasping the world for Aristotle too, but he is more optimistic about beliefs. For him endoxa (ἔνδοξα) – the beliefs of the many – are trustworthy and important part of the philosophy. As it regards wisdom (σοφία), both of the philosophers identify this concept with knowledge. Augustine considers that belief (credere) is inseparable from knowledge. When a human knows a thing, she/he also believes in it. Belief, faith (fides) is even wider than knowledge (scientia). Knowledge concerns only changeable things, whereas faith makes it possible to grasp unchangeable things. But grasping them is more perfect, when wisdom (sapientia) helps the faith. A knower can't grasp unchangeable things, but wise men can make it by contemplating inner truth.

ნანა ტონია

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო

„ქიმერების მარულა“

(ფანტასმაგორია, მითის კულტი და ანტიკურობა
ვალერიან გაფრინდაშვილის შემოქმედებაში)

საკვანძო სიტყვები: ანტიკურობა, სიმბოლიზმი, მითი, კულტი, სიბილა.

საუკუნეთა მიჯნაზე ევროპულ კულტურაში მუდამ შეინიშნებოდა ორიგინალური მხატვრულ-ესთეტიკური სკოლებისა და მიმართულებების გამოჩენა. იცვლებოდა სოციალ-პოლიტიკური გარემო, იცვლებოდა სამწერლო კონცეფციები. ხელოვნებაში ახალი ტენდენციების აღმოცენება მყარდებოდა ლიტერატურული მანიფესტებით, თეორიული ტრაქტატებით, ესსეებით, რომლებითაც თეორეტიკოსები და მწერლები ცხადყოფდნენ საკუთარ დამოკიდებულებას არსებული მოვლენებისადმი, თავის ეთიკურ პოზიციას. ამ თვალსაზრისით თანამედროვეობისათვის უმნიშვნელოვანესი აღმოჩნდა ის ლიტერატურული პროცესები, რომლებმაც თავი იჩინეს მე-20 საუკუნის დამდეგის ფრანგულ ლიტერატურაში. ამ პერიოდში, რომელსაც ხშირად უწოდებენ „მშვენიერ ეპოქას“ (“La Belle Epoque”), საფრანგეთი გამოირჩეოდა ახალი ექსპერიმენტებით ლიტერატურის მრავალ ჟანრში. ამ ექსპერიმენტების

უმთავრეს წყაროდ მიიჩნევდნენ ფრიდრიხ ნიცშეს ცნობილ აფორიზმს: „ღმერთი მკვდარია“, რომელსაც თან სდევდა „საკუთარი თავის შეცნობის“ მოწოდება. ეს კი იმ სამყაროში, რომელიც ღმერთმა მიატოვა, შესაძლებელი იყო საკუთარ თავში ჩაღრმავებით და ამის განხორციელების საუკეთესო საშუალებად იქცა ლირიკული პოეზია, რომელიც იმხანად დომინირებული ფრანგული რომანტიზმიდან სიმბოლზში გარდაისახა. ეს იყო მიმართულება პოეზიაში, რომელიც ორგანულად იყო დაკავშირებული მთელ წინამორბედ ტრადიციასთან და რომელიც იმავდროულად მუდმივად იყო რა „ახალი პოეტიკის“ ძიებაში, ჩამოყალიბდა გარდამავალი ეპოქის ხელოვნების კლასიურ სახედ¹.

მე-20 საუკუნის დასაწყისი ხანა ქართული პოეზიისთვისაც უმნიშვნელოვანესი იყო. ლიტერატურულ წრეებში გამოჩნდა შემოქმედთა ახალი თაობა, რომელმაც, ეძიებდა რა სიახლეთა გზებს, მიიღო და გაითავისა ევროპული, კერძოდ კი ფრანგული მსოფლადქმის „ახალი პოეტიკა“ საერთო სახელად „მოდერნიზმი“ რომ ეწოდა².

ქართული მოდერნიზმის მთავარი იდეოლოგი გრიგოლ რობაქიძე იყო. მას განათლება მიღებული ჰქონდა რუსეთისა და გერმანიის უნივერსიტეტებში. 1908 წელს ღრობით დაბრუნებულმა სამშობლოში დაიწყო ევროპული კულტურის პროპაგანდა³. მის გარშემო იკრიბებოდნენ ნიჭიერებით გამორჩეული პოეტები, განათლებული საზგადოება. მათ შორის იყო ვალერიან გაფრინდაშვილიც, რომელიც აქტიურად მონაწილეობდა ლიტერატურულ ცხოვრებაში. მისი პოეტური ესსეები ისეთივე მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა ქართული მოდერნიზმის შესაცნობად, როგორც მისივე ლექსები.

¹ Illouz 2014.

² ლომიძე და რატიანი 2016.

³ ავალიანი 2016, 43.

მართალია, ქართულ ლიტერატურათმცოდნეობაში დღეს ბევრი იწერება იმ ტენდენციათა შესახებ, რამაც თავი იჩინა გასული საუკუნის დასაწყისში, მაგრამ მე შევეცდები მთავარ სათქმელად განვიხილო ვალერიან გაფრინდაშვილის ესეე „ახალი 1922 წლის ქართულ პოეზიაში“ მისი შემოქმედების სხვა ქმნილებათა მოხმობით და აქცენტები გადავიტანო ანტიკურობის განცდაზე. ვალერიან გაფრინდაშვილმა, როგორც ნიჭიერმა ესეისტმა და პოეტმა, ყველაზე მძაფრად იგრძნო და განიცადა „ახალი ეპოქის“ დასაწყისი და დასასრულიც, ახალი ეპოქისა, რომელმაც მხოლოდ რვა წელი მიითვალა. შესაბამისად, მის ქმნილებებში ნათლად აისახა ამ ხანმოკლე, მაგრამ უაღრესად საინტერესო დროების ქართული ლიტერატურული აზრის ის ტენდენციები, რომლებიც ევროპული მოდერნიზმისკენ ლტოლვით იყო აღბეჭდილი.

* * *

„1914 წლიდან ქართული პოეზია დამორდა რეალობას და „ცისფერყანწლებმა“ მთელი რვა წლით გამოაცხადეს ფანტასმაგორიის და მითის კულტი. ეს აუცილებლად საჭირო იყო, რომ პოეზიას გადაელახა სინამდვილის და ეტნოგრაფიის ვიწრო ნაპირები.

ვერავინ იტყვის, რომ ქართული სიმვოლიზმის რაინდებმა ვერ დაასახელეს ქართული პოეზიის უდაბნო მოჩვენებით და ეკზოტიკური სიტყვებით. მაგრამ 1921 წლიდან დაიწყო რეაქცია. ამ რეაქციის პირველი მოციქულები იყვნენ პაოლო იაშვილი („წერილი დედას“) და გრიგოლ რობაქიძე („ვასაკა“, „აქლემი“). მაგრამ ის, რაც წინათ შემთხვევითი იყო 1922 წელში ღებულობს სისტემის ხასიათს, თუმცა ეს სისტემა არ არის საგულისხმო ყველა პოეტისათვის“.

ეს ამონარიდი ვალერიან გაფრინდაშვილის ესსედან „ახალი 1922 წლის ქართულ პოეზიაში“ 1923 წლის 1 იანვრით თარიღდება.⁴

წარმოდგენილი ამონარიდი მრავალ ინფორმაციას შეიცავს: 1. უპირველეს ყოვლისა, დასახელებულია თარიღები ქართულ პოეზიაში „ახალი ეპოქის“ რვაწლიანი არსებობისა: „ახალი ეპოქის“ დასაბამად მიჩეულია 1914 წელი, როდესაც ქართულ პოეზიაში ჩნდება სამანი რეალისტურსა და მოდერნისტულ მიმართულებებს შორის, დასასრულად – 1922 წელი; 2. აღნიშნულია, რომ უმთავრესი ამ რვაწლიან პერიოდში იყო ფანტასმაგორიისა და მითის კულტი; 3. „ახალი ეპოქის“ დასასრულს იწყება რეაქცია, რომელიც იღებს სისტემის ხასიათს, თუმცა ეს სისტემა არ ეხება ყველა პოეტს.

ვალერიან გაფრინდაშვილი „ახალი ეპოქის“ უმთავრეს ლიტერატურულ მოვლენად ასახელებს რა ფანტასმაგორიისა და მითის კულტს, ყურადღებას ამახვილებს ანტიკურ სახე-სიმბოლოთა ახლებურ გააზრებაზე, რაც მნიშვნელოვანწილად გამოვლინდა ქართველ მოდერნისტთა შემოქმედებაში.

საქართველოში მოდერნიზმის იდეოლოგია ესეს ფორმით მკვიდრდებოდა და იგი უპირისპირდებოდა „თერგდალეულთა“ სოციალური პათოსის შემცველ პუბლიცისტიკას. მოდერნიზმის იდეოლოგიას, რომელიც ამსხვრევდა არსებულ მსოფლაღქმას, ესთეტიკასა და სტილს, ახალი თაობის მწერლები და პოეტები ამკვიდრებდნენ. მართალია, ისინი განიცდიდნენ ევროპული და რუსული პოეზიის გავლენას, მაგრამ არ ავიწყდებოდათ ის ძირძველი ტრადიციები, რაც ქართულმა პოეტურმა აზრმა მათ უანდერდა. ქართული ლიტერატურის მესვეურთათვის არ არის უცხო ის ფაქტი, რომ განახლების სტიმულს ქართული მწერლობა ყოველ დროსა და ეპოქაში განსაკუთრებული ძალისხმევით ეგებებოდა.

⁴ ჭყონია 1990. ყველა ამონარიდი წარმოდგენილი იქნება ამ გამოცეშიდან.

მან მიიღო და გაითავისა ბიზანტიური სამწერლობო ხელოვნება და შექმნა ბრწყინვალე ნიმუშები აგიოგრაფიული თუ ჰიმნოგრაფიული ლიტერატურისა; მიიღო აღმოსავლური აზროვნებისთვის ნიშანდობლივი სტილიც, რითაც შეავსო ეროვნული ტრადიციების მქონე საკუთარი საგანძური, რომლის შედეგიც იყო გენიალური „ვეფხისტყაოსანი“. თუმცა იყო კიდევ დავით გურამიშვილი, რომლის არსებობასაც 1919 წელს ახსენებდა საზოგადოებას ვალერიან გაფრინდაშვილი პოეტიკადმი მიძღვნილ ვრცელ ესსეში, რომელიც ამ სიტყვებით მთავრდებოდა: „ის ქვითინებს უდაბნოში, როგორც მეფე ლირი. დროა კორდელია ნუგეშით მივიდეს მასთან და დაუბრუნოს დაკარგული სამეფო“ (დასახ. გამოცემა, გვ. 504).

მაგრამ დაუბრუნდეთ 1914 წელს და თვალი გადაავლოთ იმ რვაწლიან გზას, რომელიც „ცისფერყანწელებმა“ გამოაცხადეს ფანტასმაგორიისა და მითის კულტის ზეობად. უპირველეს ყოვლისა აქ უნდა ვახსენოთ „ელეგანტური“ გრიგოლ რობაქიძე. იგი დიდხანს ცხოვრობდა რუსეთსა და გერმანიაში და 1908 წელს დროებით დაბრუნებულმა საქართველოში ქართული საზოგადოება ევროპული მოდერნიზმის იდეოლოგიას აზიარა. თავის ორატიორულ გამოსვლებსა და ესსეებში იგი მსჯელობდა ლიტერატურისა და კულტურის პრობლემებზე, ქადაგებდა, რომ ქართულ კულტურას განახლება ესაჭიროებოდა, ხოლო ამ განახლებაში ტრადიციულობასთან ერთად მოიაზრებოდა ევროპული აზროვნება, მისტიკური ჭვრეტა, ფილოსოფიური სიდრმე და მითოლოგიზმი. გრიგოლ რობაქიძე ფრიდრიხ ნიცშეს ფილოსოფიის მიმდევარი იყო და ქართულ აზროვნებაში ამკვიდრებდა ევროპულ ირაციონალიზმსა და ელინურ ესთეტიზმს, აგრეთვე მხატვრულ აზროვნებაში აღორძინებულ მიმართულებებს, რაც სიმბოლიზმის, დეკადენტიზმის, მოგვიანებით – ესპრესიონიზმის სახელით შემოდიოდა⁵.

⁵ ბრეგაძე 2016, 209.

არ შეიძლება არ ვახსენოთ ტიციან ტაბიძე, რომელიც მოსკოვის უნივერსიტეტში სწავლობდა და თარგმნიდა რუს მოდერნისტებსა და ავანგარდისტებს. ის ეთანხმებოდა გრიგოლ რობაქიძეს და აღიარებდა, რომ სიმბოლო, მითი, მითის ქმნადობა იყო აზროვნების საფუძველი. მან აზიარა გალაკტიონი სიმბოლიზმის ხელოვნებას, მანვე განაპირობა „ცისფერყანწელთა“ მიდრეკილება სიმბოლიზმის ესთეტიზმისკენ.

„ქართული ლიტერატურის ახალი კურსი განსაზღვრა ორმა პიროვნებამ – დაწერს ლიტერატურათმცოდნე სოსო სიგუა – გალაკტიონ ტაბიძემ და ტიციან ტაბიძემ. მათ დააკონკრეტეს გრიგოლ რობაქიძის განახლების პათოსი და ესთეტიზმი“.⁶

„ცისფერყანწელთა“ ორდენში გაერთიანდნენ აზროვნების ახალი სტილის ის მესვეურები, რომელთა სახელებზეც დგას თანამედროვე ქართული პოეზია. სოსო სიგუას დასახელებული წიგნიდან კიდევ ერთ ამონარიდს მოვიშველიებ: „შეიძლება ითქვას „ცისფერი ყანწები“ სიმბოლისტურ მიმდინარეობად აქციეს გალაკტიონ ტაბიძემ, ტიციან ტაბიძემ და ვალერიან გაფრინდაშვილმა. მათ თავიანთ რკალში გადაიყვანეს პაოლოც, გრიგოლიც და იოსებ გრიშაშვილიც. ტიციანი და ვალერი თეორიიდან ამოდიოდნენ და ისე თხზავდნენ პირველ სიმბოლისტურ ლექსებს, ხოლო გალაკტიონს უკვე დაწერილი ჰქონდა სიმბოლისტური ლირიკის წარუვალი ნიმუშები. მათგან განსაკუთრებით პოპულარული იყო „მე და დამე“, „მერი“, „ლურჯა ცხენები“. ამ ლექსებს აღიარებდნენ „ცისფერყანწელები“ (იქვე, გვ. 84).

ვალერიან გაფრინდაშვილს დამთავრებული ჰქონდა ქუთაისის კლასიკური გიმნაზია, შემდეგ კი მოსკოვის უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი. 1918 წლიდან ცხოვრობდა თბილისში. ლექსების წერა სტუდენტობის პერიოდიდან დაიწყო, თავდაპირველად, გრიგოლ რობაქიძის მსგავსად, წერდა რუსულ ენაზე,

⁶ სიგუა 2008, 78.

თარგმნიდა რუს პოეტებს. პირველი ქართული ლექსი 1915 წელს გამოაქვეყნა გაზეთ „მეგობარში“.

იგი არ იყო მასების პოეტი. მისი შეცნობა სათანადო განათლებასა და ვერსიფიკაციის ცოდნას გულისხმობდა. მისი ესსეებიც შესაბამისი განათლების მქონე მკითხველისთვის იყო განსაზღვრული, რამეთუ მათში უხვად იყო ანალოგიები, პარალელები, შედარებები თუ მეტაფორები. პოეტის განსაკუთრებული დამოკიდებულება შეიგრძნობა ანტიკური სამყაროს არა მხოლოდ მითოლოგიური, არამედ ისტორიული ფიგურებისადმი. საკმარისია გავიხსენოთ ესსეები ასეთი სახელწოდებებით: „Terror Antiquus“, „შენიშვნები ლირიკაზე“, „ლირიკის ელიზიუმი“, „სახელების მაგია“ და სხვა. „პარნასელებს შეჰყავთ ისტორია ლირიკის სასუფეველში და დღეს ლირიკა ქანაობს სახელების საქანელაზე“ – წერდა ვალერიან გაფრინდაშვილი ერთ-ერთ ესსეში („სახელების მაგია“). იგი თავისი ხანმოკლე სიცოცხლის მანძილზე (გარდაიცვალა 52 წლის ასაკში) გამუდმებით ეუფლებოდა ცოდნას, სახელებში ეძიებდა მაგიას; საშინელებასა და სიმახინჯეში (terror) – მშვენიერებას; ანტიკურობაში – დიონისურ და აპოლონურ სტიქიებს; ქართულ რეალობაში – სულიერ წინაპრებს. მან იცოდა, რომ ლირიკა მონოლოგი იყო, რომ ლირიკოსს არ ჰყავდა აუდიტორია, რომ პოეტი მარტოსული იყო პოეზიაში: „ლირიკა არის მთელი პოეზიის უკანასკნელი დასრულება და ოხვრა. ლირიკა სესხულობს სახეებს ეპოსიდან და ღრამიდან, მაგრამ ეს სახეები კარგავენ თავის პირველყოფილ ხასიათს და ლირიკულ სახეებად იქცევიან“ – წერდა ვალერიან გაფრინდაშვილი 1919 წელს გამოქვეყნებულ ესსეში „შენიშვნები ლირიკაზე“. უცხო სახელი, აღარ ჰქონდა მნიშვნელობა იმას, მითოსის არსენალიდან იქნებოდა იგი თუ ისტორიის ფოლიანტებიდან, იწვევდა საოცარ აღმაფრენას, შთაგონებას. ეს იყო ზიარება ანტიკურობიდან ამომავალ დიდ, ევროპულ კულტურასთან, რომლისთვისაც მზად იყო ქართული საზოგადოება, რამეთუ მას ჰყავდა გრიგოლ რობაქიძე, კონსტანტინე გამსახურდია,

პაოლო იაშვილი, ტიცვიან ტაბიძე, ჰყავდა ვალერიან გაფრინდაშვილი, რომელიც რუსულიდან თარგმნიდა პოეზიას, რომელიც განადიდებდა ვერლენს, მალარმეს, რემბოს თუ და ბრიუსოვს და რომელიც დიდებულად გრძნობდა ანტიკურობის ხიბლს; ჰყავდა გენიალური გალაკტიონი, რომელიც იყო ამოუცნობი მოვლენა და ჰყავდა კიდეც სხვა მრავალი პოეტი, რომელთა არსებობამ გრიგოლ რობაქიძის თქმით: „ქუთაისის ქუჩაბანდები, დუქნები და ლუღიხანები პარიზის ლათინურ კვარტალს დაამსგავსა“.

1918 წლის 26 მაისს გამოცხადდა საქართველოს დამოუკიდებლობა. ქალაქს ტოვებდნენ შემოხიზნული უცხოტომები. დედაქალაქისაკენ ისწრაფოდა განათლებული საზოგადოება, მათ შორის პოეტები, მხატვრები და კიდეც სხვები. ბოლშევიზმით შეშინებული რუსი მწერლებიც თბილისისკენ ეშურებოდნენ, გამოსცემდნენ ჟურნალ-გაზეთებს, აარსებდნენ ავანგარდისტულ სკოლებს. ახლა უკვე ასე დაწერს გრიგოლ რობაქიძე: „ტფილისი გახდა პოეტების ქალაქი. კაფე „ინტერნაციონალში“ იგი კიდეც გამოაცხადეს პოეტების ქალაქად. კიდეც მეტი: გაიძახოდნენ – პოეზია მარტო ტფილისშიაო...“ („ფალესტრა“).

ქართველი პოეტები გატაცებით თარგმნიდნენ ევროპულ პოეზიას; ეს მათი ესთეტიკის ნაწილი იყო. ევროპულ და ამერიკულ ავტორთა უმეტესობას ქართველი პოეტები რუსული თარგმანებით ეზიარნენ. ამას ხელი არ შეუშლია მათთვის სიღრმისეულად განეცადათ რემბოს, მალარმეს, ვერლენის, ჰერედიას თუ სხვა მოდურ პოეტთა პოეზიის დიდებულება:

„იყავ საოცრად მოხიბლული ასეთი დამით
და უაილდის ყვავილივით დაეცი გზაზე“.

დაწერს გალაკტიონი, ხოლო ვალერიან გაფრინდაშვილი ჯერ კიდევ 1916 წელს ასეთ სტრიქონებს მიუძღვნის ვერლენს:

„იჯდა კაფეში, როგორც მგზავრი შორს მიმავალი
და მისი სახე საშინელი ხალხს არ მოსწონდა.“

ის ჰგავდა აპაშს მოხუცებულს, ის იყო მთვრალი და ყელსახვევი გაჟღენთილი აბსენტიტ ჰქონდა. სამკურნალოებს ის იგონებს და ნაობახებს, სადაც ის სტუმრათ ხშირად იყო, მიუსაფარი. ის ესალმება ახალ რითმებს – ქალწულ ზამბახებს და მისი ლექსი მრავალფერობს, როგორც ზღაპარი. მის წინ დემონმა გაიქროლა გაზის კრთომამში, _ თვით არტურ რემბო მოელანდა მის დაღლილ თვალებს, და მიიმალა ის მხედარი ბრწყინვალე რამით _ ჩუმი ჰაერი მოჩვენებით აღარ იალებს. პანს – ბუნების ღმერთს – წამებული ვერლენი ჰგავდა, ბოგემის მეფე – უწმინდური და ბრაზიანი, წვერაბურძგნული, თავტიტველი, ლალი გვიანი, ვარსკვლავთა ფარჩით სინამდვილის გზას რომ მოსავდა. სონეტის კოშკი რომ აეგო, სთვლემდა მგოსანი, მაგრამ მას უთხრა უსახლკარო ქალმა: წავიდეთ, დასტოვეს კაფე, მოელვარე, როგორც კოცონი და იმათ ღამე ეფარება მოყვარულ რიდიტ“.

(„ვერლენი კაფეში“)

ასეთი იყო ლეგენდად ქცეული ვერლენი ვალერიან გაფრინდაშვილის წარმოსახვაში: შორს მიმავალი მგზავრი, აბსენტიტ მთვრალი, რომლის გადაღლილ თვალებს არტურ რემო ელანდებოდა, როგორც დემონი, ანუ ღვთაებრივი ძალა (დაიმონი), რომელიც მიიმალა ჰაერის მღუმარებაში.

ქართველი პოეტი ვერლენს მითოსურ პანს, „ბუნების ღმერთს“ ამსგავსებს, პანს, რომელიც ღვინისა და მარადიული ექსტაზის ღვთაების, დიონისეს თანმხლები იყო: უცნაური არსება, ტყის ბინადარი, თმით დაფარული („წვერაბურძგნული“), შიშის ზარის მომგვრელი („უწმინდური და ბრაზიანი“). ვერლენის ასეთსავე პორტრეტს ხატავდა ამ ლექსის ავტორი 1919 წელს გამოქვეყნებულ წერილში, რომელიც ლირიკას ეძღვნებოდა: „ვინ იყო ცხოვ-

რებაში ვერლენზე უფრო მახინჯი და წვირიანი, მაგრამ ის დღეს დიდებული კერპია, რომელსაც თაყვანს ვცემთ პოეზიის ტაძარში... იქ სადაც უწინ ბატონობდა სულთანით ამაყი ვიქტორ ჰიუგო, ახლა არის თანამედროვე პოეზიის პანი – ვერლენი, რომელიც ცხოვრობს ყავახანაში, გოსპიტალში და საპყრობილეში. ვერლენის ცხოვრება საკვირველია და ბაირონის ცხოვრება ჩვენ წარმოგვიდგება, როგორც ყალბი ბუტაფორია („შენიშვნები ლიიკაზე“).

ამ იღუმალი, მითოსური სახისგან განსხვავებულია სტეფან მალარმეს ხატი:

„ცა – ხირომანტის უეცარი, ყალბი აფიშა.

სტეფან მალარმე ნაბდიანი ცხენს მიაჭენებს,
ახლავს ვასსალი ვალერიან გაფრინდაშვილი,
რომელიც სწრაფად ქიმერიულ ქუჩებს აშენებს.
მალარმე ცისფერ ჩაბალახით მეტად კარგია,

მის მოვლინებას საქართველო დიდხანს ელოდა.“

ელეონორა მეუნარგია

(„მალარმე ნაბდით“)

თუ დიონისური ვერლენი იღუმალი და დაიმონური იყო, მალარმე ნაბდით უფრო ახლობელი ჩანს. „მალარმეს თრთოლვა ხანდახან ქვითინში გადადის, თუმცა მას სურს იყოს „თოვლივით თეთრი და ყინულივით ცივი“ – დაწერს მოგვიანებით ვალერიან გაფრინდაშვილი წერილში „შენიშვნები ლირიკაზე“. მის პოეზიასთან ზიარებას ქართული პოეტური აზრი „დიდხანს ელოდა“ და როგორც თავად გვამცნობს „ვასალი ვალერიან გაფრინდაშვილი“, სწორედ მალარმესთან ერთად აშენებს „ქიმერიულ ქუჩებს“. ეს მითოსური არსება (ქიმერა) მრავალგვარ ასოციაციას იწვევს, მთავარი მაინც მისი აღუსრულებელი ოცნების სიმბოლოდ წარმსახვავაა.

ეს ლექსი უთარიღოა და აქვს მოულოდნელი დასასრული. უნდა აღინიშნოს, რომ მსგავსი მოულოდნელობანი, როგორც ჩანს, ან რითმისთვის, ან კეთილხმოვანებისთვის, ან ასოციაციისთვის სიმბოლისტ პოეტს თავადაც მოსწონდა.

ამ თვალსაზრისით საინტერესოა ილია ჭავჭავაძისადმი მიძღვნილი ლექსის ერთი ფრაგმენტი:

„დროა, ლომივით რომ დაიგრგვინო,
შენი ხმა ჩვენთვის მუდამ ტკბილია,
ჩვენო მშვენებაჲ, ჩვენო გვირგვინო,
ილიადაზე მეტო ილია!“

(„ილია ჭავჭავაძე“)

აქ ყურადღებას იპყრობს გამოთქმა „ილიადაზე მეტო ილია“. იგრძნობა ერთგვარი შეუსაბამობაც კი, მაგრამ თუ გავითვალისწინებთ ჰომეროსის ამ დიდებული პოემის მნიშვნელობას ზოგადად მწერლობის განვითარების ისტორიაში, ნათელი გახდება პოეტის ჩანაფიქრიცა და შედარების ორიგინალობაც. მით უმეტეს, რომ მომდევნო სტრიქონი კვლავ ანტიკური სახისმეტყველებით აგრძელებს ამ აზრს:

„განიერ მხრებზე ატლანტის მსგავსად
შენ გეპყრა მთელი ჩვენი ქვეყანა...“

მთელი ეს პასაჟი მინიშნებაა დიდი ილიას სიტყვის ძალაზე, ილიასი, რომელმაც ბერძნული მითოსის ატლასის (ატლანტის) მსგავსად იტვირთა ქვეყნის საზრუნავთა მთელი სიმძიმე. ლექსი დაწერილია იმ დროს, როდესაც სიმბოლისტ პოეტთა დიდებული პლეადა „მიწას დაუბრუნდა, როდესაც მოდერნისტული ესთეტიზმი ჩაიძირა სამშობლოს სევდაში“.

მაგრამ მანამდე დიდი გზა იყო გასავლელი.

როგორც აღვნიშნე, ბოლშევიკურ რუსეთს თავდაღწეული სიმბოლისტები, აკმეისტები და ფუტურისტები თბილისში გამოსცემდნენ ჟურნალ-გაზეთებს სხვადასხვა სახელწოდებებით, მათ შორის ისეთით, რომლებიც ანტიკურობას უკავშირდებოდა. მაგალითად: „Орион“, „Феникс“ და სხვა. თბილისში მოღვაწეობდნენ: ალექსეი კრუჩონინი, ვასილი კამენსკი, ყარა დარვიში, ილია და კირილე ზდანევიჩები, კოლაუ ჩერნიავესკი, სერგეი გოროდეცკი და სხვები. მათ დააწესეს „ფუტურისტების სინდიკატი“, „ზაუმნიკური კომპანია 41⁹“ („ჭკუამიდმური კომპანია“). სულ მალე შემოქმედებით ასპარეზზე გამოჩნდებიან ქართველი ფუტურისტები,⁷ რომლებიც გამოსცემენ ჟურნალს სახელწოდებით H₂SO₄. თავდაპირველად „ცისფერყანწელები“ თითქოს შეეცდებიან მათთან შეერთებას: „კონსტანტინე გამსახურდია ბეჭდავდა ლექსების ციკლებს „დიდ ქალაქში“ და „XX საუკუნე“; გრიგოლ რობაქიძე აქებდა ვასაკასა და აქლემს, ფანტასმაგორია „მალშტრემში“ გამოჰყავდა დადაისტები; ნიკოლო მიწიშვილს პოეზიაში შემოჰყავდა თავისი ძაღლი ჩიბისი; რაჟდენ გვეტაძე ვირების მესია გახდა; დემნა შენგელაია სიმბოლისტურ „სანავარდოს“ თხზავდა და თან ფუტურისტული ტაქტილიზმის თეორიას აყალიბებდა; ვალერიან გაფრინდაშვილი ტილებზე წერდა სონეტს; ტიცვიან ტაბიძე ბაყაყის ნიღბით მეტყველებდა, თავის თავს „მსუქან გომბემოს“ ეძახდა; თარგმნიდა სუპპოსა და ელუარის ლექსებს, დადას მანიფესტებს, წერდა დადაისტურ მადრიგალებს და „დადას“ მანიფესტს“.⁸

უნდა აღინიშნოს, რომ სონეტი, რომელშიც ვალერიან გაფრინდაშვილი ახსენებს „ტილს“, ერთობ საინტერესოა პოეტური ხატი-

⁷ ბენო გორდეზიანი, ნიოგოლ ჩაჩავა, ირაკლი გამრეკელი, პავლო ნოზაძე, ჟანგო ღოდობერიძე, აკაკი ბელიაშვილი, ბიძინა აბულაძე, სიმონ ჩიქოვანი, ნიკოლოზ შენგელაია, მალვა ალხაზიშვილი (იხ. ჟურნალი H₂SO₄, I. კლიმე: სოგომონოს-სუტჩიანისა, 1924).

⁸ სიგუა 2008, 149.

სა და თავად ვერსიფიკაციის თვალსაზრისით, ყველაფერთან ერთად მასში მითოსური ამორძალიც გამოჩნდება:

„დღეს კლავიშები დაუფარავს მთრთოლვარე ტილებს,
როცა თითები, როგორც ნაზი ამორძალები
იწყებენ ჯირითს რუნ მინდორზე, მათი რკალები
უკანასკნელად აკვნესებენ ცოცხალ წერტილებს.“
ღრუბლიან ნოტებს დადუმებულთ და დაფერდილებს
ამღვრევენ ისევ ფერწასული შენი თვალები,
_ სცვივა ტილები ნოტებიდან და მოკრძალებით
მათი წკარუნი ესალმება თითების ჩრდილებს.
მაღალ კუბოში გააღვიძებ შუმანს და ვერდის,
კრთის, როგორც უცხო ყელსახვევი დამე ხავერდის
და კვიპაროზთა თალხი გუნდი წყვდიადობს ბადში.
როს გათენდება მე შემოვალ შენთან ოთახში,
მე დაგიკოცნი ცოდვილ თითებს – ტილების მკვლელებს,
და მზე მეფური შენს ბაგეებს აამეტყველებს!“

(„სონეტი“)

ეს სონეტი და სხვა მსგავსი ლექსები, რომელთა სიმრავლით არ გამოირჩევა ვალერიან გაფრინდაშვილის შემოქმედება, ერთგვარი ხარკი იყო იმ ეპოქისა, რომელიც ავანგარდიზმის ნიშნით შემოდოდა ქართულ სინამდვილეში. „ჩვენი დროის პოეტებს – წერდა ვალერიან გაფრინდაშვილი ესსეში „Terror Antiquus“ – გაბედულად შემოჰყავთ ლირიკაში საშინელი და მახინჯი სახეები. ფრანსის ჟამესი ნატრობს ვირებთან ერთად სამოთხეში შესვლას. ვერლენმა თავის „კალიდოსკოპში“ მოწამლა ჰაერი შარდის სუნით. ბოდლერი ცხენის ლემს ადიდებას და სტოვებს უყურადღებოდ ბანოვანებს...“ – ესეში კიდევ ბევრი პოეტის სახელია მოხმობილი მსგავსი კონტექსტით. ყურადღებას იპყრობს ესსეს ავტორის ანტიკური პარალელები: „მახინჯი საშინელია, საშინელი კულტია თანამედროვე ხელოვნების. საშინელებას ბერძნულ ქან-

დაკებაში და ტრაგედიაში დიდი ადგილი უჭირავს – მაგალითად ლაოკოონი, მეფე ოიდიპოსი, პრომეთე. ანტიკური ტრაგედიის თავადებმა ესხილმა, სოფოკლემ და ევრიპიდმა იცოდნენ იღუმალეება საშინელის და მას დიდ ადგილს უთმობდნენ თავის შემოქმედებაში. ჰომეროსის სფინქსები და ციკლოპები მახინჯი სახეების გამოფენაა... არსებობს დიდი კავშირი თანამედროვე ლირიკასა და ანტიკურ ტრაგედიას შორის. ეს ტრაგედია და ლირიკა აღიარებენ საშინელების კულტს. ჩვენი დროის ლირიკა ანტიკური ტრაგედიის მაგიერობას ასრულებს. გრძნობას, რომელსაც განიცდის ტრაგედიის მაყურებელი, არისტოტელემ დაარქვა კათარსისი. ლირიკა არის განსაწმენდელი... ჩვენი ცხოვრება მახინჯი ანარქულია მეორე იდეალური სამყაროსი, რომელსაც პლატონი ჩვენს პირველყოფილ სამშობლოს უწოდებს...“ ამონარიდის გაგრძელება შეიძლება. ავტორი მრავალ სახელს ახსენებს, მათ შორის „ლუვრის ვენერას“, ნერონს, რომელზეც წერს, რომ იგი „მახინჯი იყო; ახლა ის უფრო მომხიბლავია, ვიდრე მარკ ავრელი და პეტრონიუსი“.

აღსანიშნავია, რომ ამ ორფურცლიანი წერილის ერთ აბზაცში ანტიკური სამყაროს სიდრმისეული ცოდნა მოსჩანს, თუკი ავტორს დავეთანხმებით ნერონის შეფასებაში. თუმცა, როგორც ჩანს, მას ნერონის სახე განსაკუთრებით იზიდავდა, რამეთუ იმ ისტორიულ პირთა შორის, რომლებიც თავის ლექსებში შემოჰყავს, ნერონს ყველაზე ხშირად მოიხსენიებს. ეს ისტორიული ფიგურები არიან: ნერონი, ჰანიბალი, სპარტაკი, კლეოპატრა, კალიგულა, საპფო, ჰომეროსი, გრაკუსები. აქვე უნდა აღვნიშნო, რომ ანტიკური ხანის ლირიკოსთაგან მხოლოდ საპფოს სახელს ვხვდებით ლექსებში. ვალერიან გაფრინდაშვილი პირველად საპფოს ახსენებს ესეში „სახელების მაგია“, სადაც კვითხულობთ: „დღეს პოეზია დატვირთულია სახელებით... პირველად სახელს აქვს რეალური შინაარსი, მაგრამ ის თანდათან იწმინდება რეალობიდან და საკუთარ ღირებულებად იქცევა. მთელი საბერძნეთის მითო-

ლოგია დღეს სახელების მაგია არის, დაშორებული თავის პირვანდელ ნიადაგს...

ბეატრიქეს სახელი გადასწონის მთელ დანტეს პოეზიას და მისი ალეგორიული პოემა გამართლებას ნახულობს ბეატრიქეს სახელში. საფოს პოეზია ჩვენ თითქმის არ ვიცით, მაგრამ მისი სახელი თავისთავად პოეტურია. ჩვენ ვიცით ნერონის ლექსები, მაგრამ მისი სახელი, ამოვლებული ცეცხლმოკიდებულ რომის დაისში, შედის ლირიკაში, როგორც მოქანცული ქიმერა“.

ესსე 1921 წელს დაიწერა და მას შემდეგ ბევრი რამ შეიცვალა. დღეს მრავალმხრივ არის შესწავლილი ელინური მითოლოგია მთელი თავისი არქეტიპებით, რამაც მის ფიგურათა სახელები თითქმის დაუბრუნა „პირვანდელ ნიადაგს“. რაც შეეხება საპფოს, მართალია, მისი შემოქმედების მცირე ნაწილმა მოაღწია ჩვენამდე, თუმცა ეს საკმარისი აღმოჩნდა ამ პოეზიის შთამბეჭდაობის შესამეცნებლად. როგორც ჩანს იმ დროს, როდესაც ვალერიან გაფრინდაშვილის ესსე იწერებოდა, საპფოს ლექსების შესახებ ჯერ კიდევ ბუნდოვანი წარმოდგენა ჰქონდა ქართველ პოეტთა დასს⁹. თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ უკვე ორი წლის შემდეგ დაწერილ ესსეში ვალერიან გაფრინდაშვილი საპფოს ლირიკული პოეზიის კორიფეთა შორის ასხენებს: „ლირიკული ელიზიუმის მეფეა ბოდლერი, რომელიც იქცა მითოლოგიურ სახეთ. ასეთი მითური სახეები მოიპოვება ლირიკაში: ტეოდორ გოფმანი, პოლ ვერლენი, არტურ რემბო, მარსელინა დებორდ-ვალმორ, საფო,

⁹ აკაკი ბაქრაძე „კარდუში“, გრიგოლ რობაქიძის ცხოვრებისა და ღვაწლისადმი მიძღვნილ წიგნში, წერს: „კრიტიკურში, რომლითაც უნდა განვიხილოთ გრიგოლ რობაქიძის პოეზია, თვითონ დაგვიტოვა. 1953 წლის 3 მარტს იგი გიორგი გამყრელიძეს ბარათით უზიარებდა აზრს: „ჩემთვის პირადად ყველაზე დიდი ლირიკოსი არის ჰელენენთა საპფო. ყოველი სიტყვა მისი გვხვდება გულში: გვხვდება ისე, რომ გვიტოკავს; გვიტოკავს ისე, რომ ამოვარდნას აპირებს. აპირებს ამოვარდნას, რომ სხვა გულს გადაეხსნას. აი, ლირიკოსი. სხვა საზომიც მაქვს პოეტისათვის: რამდენად ახალია მის მიერ ხილული სამყარო, რამდენად უნივერსალურია ეს სიახლე და რამდენად იგი ჩამოსხმული პოეტურად“ (ბაქრაძე 1999).

ტომაზ ჩეტერტონი, კრისტოფორ მარლო და სხვები“ („ლირიკის ელიზიუმი“).

ლექსს, რომელშიც საპფოს მოიხსენიებს სიმბოლისტი-პოეტი წარმოვადგენ სრულად, რადგანაც მასში ფიგურირებენ ანტიკურობის სხვა სახე-სიმბოლოებიც. სიმბოლურია თავად ლექსის სახელწოდებაც – „კაკადუ მისანი“:

„მოხეტიალე პაგანინი დადის არღანით.
 არღანის თავზე თუთიყუში ზის მედიდური:
 ის ყველას აძლევს ბედის ბარათს და არმაღანი
 ხანდახან არი სასიამო, ხან კი ბითური.
 თავის სივილლას პაგანინი გავს გრძელი ცხვირით.
 ისინი ერთად ბერდებიან, ვით ქიმერები.
 იმათ სწავას სიცხე და ასველებს ავდარი ხშირი:
 ფრინველის ტანზე გადახუნდნენ უცხო ფერები.
 ახლა კაკადუ – მარჩიელი ხშირად ლაღდება,
 პოეტს და მეძავს მიაწოდებს ბილეთს ხალისით.
 პოეტი ამაყ ლერწამივით აკანკალდება,
 იკივლებს ქალი უბედური – ხმით უაღესით.
 ჰამლეტი, საფო, ოფელია და ჰანიბალი
 თუთიყუმის წინ წადგებიან ლანდურ ხაზებით:
 აჩრდილებს უნდათ კიდევ ერთხელ სცადონ იღბალი,
 მაგრამ დახვევენ ბედის ფურცლებს მეტ გაბრაზებით.
 მოხუცებულა თუთიყუში და ეყვინთება:
 მოდის ნილოსი სამუმებით და ნიანგებით;
 მის ოცნებაში თვალჩასმული სფინქსი ინთება,
 თაყვანს რომ სცემენ ტანშიშველი მრუში ზანგები.“

წარმოუდგენელია ამ ლექსის ზუსტ განმარტებაზე ფიქრიც კი. ის, რისი თქმაც სურდა ავტორს, იცოდა მხოლოდ ავტორმა. პოტურით ქმნილება ერთიანად ახდენს შთაბეჭდილებას თავისი მუსიკალობით, ლირიზმით, სიმსუბუქით, პოეტური ასოციაციებით, რომელიც ყველა განსწავლულ მკითხველს საკუთარი უნდა გაუჩ-

ნდეს. მკითხველის ასეთ მონუსხვას გულისხმობდა, ალბათ, ვალერიან გაფრინდაშვილი როდესაც წერდა: „პოეტისათვის საჭიროა პოზა, როგორც ფორმა იმის შემოქმედებისა. პოზა ნიჭის უტყუარი მაჩვენებელია. ვინც ნახა თავისი ორიგინალური პოზა (ხელოვნური თუ ბუნებრივი – ეს სულ ერთია), ის არის ღირსი პოეტის სახელის. ვისაც არა აქვს პოზა, იმას არა აქვს პოეტური დამოკიდებულება სინამდვილესთან“ („შენიშვნები ლირიკაზე“). ამ ლექსში პოზის გათვალისწინებით ყურადღებას იპყრობს ცნობილ სახელთა გაღერვა: მოხეტიალე პაგანიანი, რომელიც თავის სივილლას (ანუ კაკაღუს) ჰგავს გრძელი ცხვირით, სივილლა ხომ რომაელთა მარადიული მისანია, „ისინი ერთად ბერდებიან, ვით ქიმერები“; ამ კაკაღუს წინ წარდგებიან ჰამლეტი, საფო, ოფელია და ჰანიბალი – ერთმანეთისგან სრულიად განსხვავებული ფიგურები – ლიტერატურული თუ ისტორიული. აჩრდილები ერთმანეთში გადახლართულან „ლანდურ ხაზებით“, და აი, ლექსის დასაწყისში არდანის თავზე მედიდურად მჯდომი სივილლა-თუთიყუში ლექსის ბოლო სტროფში მოხუცებულა და „ეყვინთება“, ხოლო ნილოსი ისევ ისე მიედინება სამუშებით და ნიანგებით და არასოდეს ავიწყდება უძველეს დროთა სიმბოლო – სფინქსი.

რვა მაგიური სახელი იკითხება ამ მშვენიერ ლექსში, რომელიც მრავალგვარ განცდას იწვევს მკითხველში: თუნდაც სამყაროს ბინადართა მარადიული თანაარსებობისა მიღმურ სივრცეში... გარდასულ ეპოქათა ლეგენდად ქცეულ ფიგურათა სახელებით დატვირთულია ვალერიან გაფრინდაშვილის ქმნილებათა უმეტესობა. ეს, ალბათ, თავადაც კარგად მოეხსენებოდა და ამიტომაც ერთ-ერთ ლექსში მან საკუთარ თავს „სახელების მარადიორიც“ კი უწოდა („ტომას ჩატერტონ“).

ისტორიული პიროვნებების გვერდით ვალერიან გაფრინდაშვილი უხვად მოიხსენიებს მითოლოგიურ გმირებს, ცნებებს, ფიგურებს. ამ თვალსაზრისით ის ნამდვილად არის „სახელების მარადიორი“: ლემონი, პანი, ვენერა, ამორძალები, ქიმერები, სირინო-

ზები, მედუზა, ამური, ჰანიმედი, ანდროგინი, მუზა, ევრიდიკა, ორფეოსი, ელიზიუმი, პალადინი, დიანა, იზიდა, გერმაფროდიტი, კარიატიდა, ილიონი, ლაოკოონი, მარსის მინდორი, ტურნუსი, ტრიერი, მენელაი, რომი, მედეა, არგონავტი, იაზონი, ჰერკულესი, ილიადა, ატლანტი, ჰეგზამეტრი, კენტავრი, ზეფირები, რომი, ბიზანტია, ქაოსი, პრომეთე, ზევესი, იკარი, სვინქსის გამოცანა, გლადიატორი, ნაუზიკაა, პიგმალიონი, ოიდიპო, გალატეა, პარისი, ელენე.

ძნელად მეგულება სხვა პოეტი, რომელიც ანტიკურ სახე-სიმბოლოთა წარმოსახვის ესოდენი სიმრავლით იყოს გამორჩეული. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ის, რომ ყოველი სახელი თავისებურ დატვირთვას ატარებს იქნება ის ესესა თუ პოეტური ქმნილებისათვის სიღრმისეული აზრის ცხადყოფად ან სამშვენივლად მოხმობილი.

სიახლეთა ძიებისა და ფანტასმაგორიის რვა წელმა მალე გაიზიარა. ამ პერიოდს ვალერიან გაფრინდაშვილი „პოეზიის ელიზიუმს“ უწოდებს. მაგრამ დადგა დრო „მიწასთან დაბრუნებისა“. აღსანიშნავია, რომ ეს ფილოსოფიური ჩაფიქრებაც ანტიკურ სახე-სიმბოლოთა მოხმობით საცნაურდება ესსეში: „პოეტები ბრუნდებიან ხელოვნების ელისეის მინდვრებიდან, ბრუნდებიან პოეზიის ელიზიუმიდან და როგორც ელიაზარი, ათობენ თავის გაყინულ სხეულს სინამდვილის მზეზე. სიმადლეების სუსხიანი ქარის შემდეგ მომხიბლავია ბარის თბილი ნიავი. ეს არ ნიშნავს ჩვენი წარსული მიღწევების უარყოფას. ეს არის დაბრუნება მიწასთან. ახალი აპოლონური სახე ქართულ პოეზიაში საკმაოდ სჩანს. გრიგოლ რობაქიძე თავისი უკანასკნელი ლექსებით ამტკიცებს ამას...“ („ახალი 1922 წლის ქართულ პოეზიაში“). რის თქმა სურს ესესს ავტორს, რას გულისხმობს „ელისეის მინდვრებსა“ და „პოეზიის ელისეუმში“? მკითხველისათვის კარგად არის ცნობილი ეს ტერმინები (თანამედროვე გამოთქმით: „ელისიონი“, „ელისიონის ველი“). ბერძნული მითოსის თანახმად, ეს იყო ნეტართა ლე-

გენდარული ქვეყანა, სადაც მიწიერი ცხოვრების აღსრულების შემდეგ განისვენებდნენ ღმერთების რჩეული გმირები. მათი თავშეყრის ადგილი იყო „ ელისიონის ველი“, სადაც უხორცონი და უბერებელნი მშიდად სეირნობდნენ მუდმივ ნათელში. და აი, ვალერიან გაფრინდაშვილი აღნიშნავს, რომ ქართველი პოეტები გამოდიან ამ ილუზიიდან „სინამდვილის მზეზე“, უბრუნდებიან მიწას და ეს არის „ახალი აპოლონური სახე“. აპოლონი სინათლისა და სიბრძნის განმასახიერებელი ღვთაებაა და ამ კონტექსტში მისი მოხსენიება მიანიშნებს ქართული პოეზიის აპოლონური საწყისებისკენ მიბრუნებაზე. როდესაც ეს ესსე იწერებოდა, სინამდვილე ასეთი იყო: 1921 წლიდან ქართულ მოდერნიზმში თავი იჩინა ახალმა ნაკადმა, რომელიც ექსპრესიონიზმით სახელით არის ცნობილი. მისი იდეოლოგიები იყვნენ კონსტანტინე გამსახურდია და გრიგოლ რობაქიძე. ეს იყო მოძღვრება ღირებულებათა გადაფასებაზე; მისი ფუძემდებლები უპირატესობას ანიჭებდნენ არა აღწერის, არამედ გამოხატვის ხელოვნებას, რაც ერთიანად ესადაგებოდა ვალერიან გაფრინდაშვილის შემოქმედებით სტილს. მისთვის ეს იყო „დაბრუნება მიწასთან“. ამ გამონათქვამის ავტორი გრიგოლ რობაქიძე იყო, თუმცა ის თავისებური ენთუზიაზმით მიიღო ვალერიან გაფრინდაშვილმა, რომელიც წერდა: „ცისფერყანწელთა“ აზრით, დიონისური ღამე დასრულდა და მან გზა მისცა „მზის ვაკხანალიას“ (იქვე). მზე, როგორც აღვნიშნე, აპოლონთან საცნაურდება, შესაბამისად, ქართული მწერლობის მთავარ მიმართულებად იქცა დაბრუნება ეროვნულ საწყისებთან: „წინათ ბანალური პატრიოტიზმით განისაზღვრებოდა ეს თემა – აგრძელებს მსჯელობას ვალერიან გაფრინდაშვილი დასახელებულ ესსეში – იყო სიტყვები და არ იყო ვიზიონალური ხილვა წარსულის. ტიცინ ტაბიძემ აღმოაჩინა ქალდეა, როგორც ახალი ქვეყანა. ეს უდრის დამარხულ ქალაქების პომპეიას და გერკულანუმის აღდგენას“.

ვალერიან გაფრინდამვილი ვრცლად და პროფესიონალურად მსჯელობს იმ სიახლეთა შესახებ, რაც 1922 წლის ქართულ პოეზიაში შეიმჩნეოდა. სტატიისთვის კი საგულდაგულოდ შევარჩიე ის ამონარიდები, სადაც პოეტი ანტიკურობას მიმართავს, როგორც იდეალს. ამ შემთხვევაში ანტიკური სამყაროს ქალაქების, პომპეისა და ჰერკულანუმის მოხსენიება ნიშავს მინავლებულ იდეალთა აღორძინებას. ეს აუცილებელი იყო, რამეთუ „ახალი ეპოქა“ თავისი ფანტასმაგორიულობით დასასრულისკენ მიექანებოდა.

1921 წელი განვლილი იყო და თანდათანობით იკეტებოდა ევროპულ ლიტერატურასთან ზიარების ფართოდ გახსნილი კარები. სწორედ ამ ავადსახსენებელ წელს გაიხსენებს მოგვიანებით კოლაუ ნადირაძე, როდესაც იტყვის სულისშემძვრელ ფრაზას:

„თოვდა და თბილისს ებურა თალხი,
დუმდა სიონი და დუმდა ხალხი...“

ხოლო თვით ცხრაასოცდაერთში ვალერიან გაფრინდამვილი დაწერს:

„ღმერთო, მაპატიე უმიზნო ცხოვრება!
ღმერთო, მაპატიე პოეტობის სურვილი“.

(„ლოცვა“)

ასეთი იყო ის რვა წელი, რომელიც „ცისფერყანწელებმა“ გამოაცხადეს ფანტასმაგორიისა და მითის კულტად, წლები ევროპულ კულტურასთან ზიარებისა, წლები ძიებისა და აღმაფრენის, და ბოლოს, წლები მიწასთან დაბრუნებისა.

ახლოვდებოდა ცხრაას ოცდახუთი, თანდათანობით დიქტატის უფლებით ძლიერდებოდა პროლეტარული მწერლობა, იკრძალებოდა შემოქმედებითი თავისუფლება და ევროპული კულტურის მისადგომებთან ეშვებოდა მძიმე კრეტსაბმელი. მაგრამ ეს აკრძალვა არ შეხებია ანტიკურობის ცხოველმყოფელობის განცდას, რომელიც სულ უფრო მძლავრად მკვიდრდებოდა ქართულ ლექსსა და კულტურაში.

ბიბლიოგრაფია:

ავალიანი, ლ. 2016. „ქართული მოდერნიზმის სათავეებთან“. *ქართული მოდერნიზმის ტიპოლოგია*. რედ.: გაგა ლომიძე, ირმა რატიანი. თბილისი: მერიდიანი.

ბაქრაძე, აკ. 1999. კარდუ ანუ გრიგოლ რობაქიძის ცხოვრება და ღვაწლი. თბილისი: ლომისი.

ბრეგაძე, კ. 2016. „რობაქიძის მსოფლმხედველობა და ესთეტიკური კონცეფცია ნიცშეს რეცეფციის კონტექსტში“. *ქართული მოდერნიზმის ტიპოლოგია*. რედ.: გაგა ლომიძე, ირმა რატიანი. თბილისი: მერიდიანი.

Illouz, Jean-Nikolas. 2014. *Le Symbolisme*. Paris: Le livre de Poche.

ლომიძე, გაგა და ირმა რატიანი, რედ. 2016. *ქართული მოდერნიზმის ტიპოლოგია*. თბილისი: მერიდიანი.

სიგუა, სოსო. 2008. *მოდერნიზმი*. თბილისი.

ჭყონია, მარინე, შემდგ.-რედ. 1990. *ვალერიან გაფრინდაშვილი, ლექსები, პოემა, თარგმანები, ესსეები, წერილები მწერლის არქივიდან*. თბილისი: მერანი.

Nana Tonia

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

**“The Races of Chimeras”
(Phantasmagoria, the Cult of Myth and Antiquity In the Creative Work
of Valerian Gaprindashvili)**

Key words: Antiquity, Symbolism, myth, cult, Sybil.

The supreme aim of the poetic art lies in its aspiration for imagining visual images of the words. The impression made by the poetic icon/image is defined by the illusion of the secrecy and existence (of the icon). The most important in secrecy is the effect of symbol(ism), which has not effectively been manifested in the creative work of the Georgian modernists.

Valerian Gaprindashvili, the most important representative of the Georgian modernism, is not merely a poet, but also the ideologist of the poetic reasoning of his era. His essays: “remarks/observation on lyrics”. “Terra Antiqua”, “a New Mythology”, “Elysium of Lyrics” “the Magic of Names”, and etc. can easily be accepted as the manifesto of the Georgian modernism.

Modernism in the Georgian poetic reasoning has been introduced in the form of essays, resisting the social pathos characteristic to "Tergdaleuli" publicism. The ideology of modernism inculcated by the poets and writers of a new generation crushed the worldviews, aesthetics and style existing in that era. Though, modernists were under the influence of European and Russian poetry, however, they did not forget the ancient tradition being inherited from the Georgian poetry. The representatives of the Georgian poetry have vigorously welcomed the aspiration for the renewal in every era. It has accepted and internalized the byzantine poetic art and produced brilliant pieces of hagiographic and hymnographic literature; it has accepted the specific eastern style of poetic reasoning, replenishing its own national style, which resulted in a unique masterpiece “The Knight in Panther's Skin”; David Guramishvili should also be specifically mentioned, whose name was reminded by Gaprindashvili to the Georgian society in the vast essay of 1919 ("David Guramishvili").

Gaprindashvili was not a poet for the masses. A specific education and knowledge of versification is needed to comprehend his writings. His essays were also specifically designed for the readers with respective knowledge, since they were rich with analogies, parallels, comparisons, metaphors and etc... The special attitude of the poet towards the myths as well as the historic figures of the ancient world was evident in his writings. During his short lifespan he was

constantly engaged in enriching his knowledge and searched for the magic in names, beauty in horror and terror, Apollonian and Dionysian elements in antiquity, and, the spiritual ancestors in the Georgian reality.

Valerian Gaprindashvili, a poet possessed with the secret force of poetry, had a sophisticated knowledge in the theory of art preaching “the necessity of phantasmagoria and the cult of myth, for overcoming the narrow margins of reality and ethnography” (essay: “New in the Georgian Poetry of 1922”). His creative work, which is loaded with the reminiscences of the antique world, attracts the attention of the reader with the symbolic interpretations of the images.

In Valerian Gaprindashvili’s iconic aesthetics of symbols the idea of myths appearing from symbols can be read, as well the possibility for myth-making, and the perception of the religious nature of the substance of art.

გვანცა ფოფხაძე

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო

ეთერის კონცეფცია პტოლემეაიოსის კოსმოლოგიაში

საკვანძო სიტყვები: ეთერი, ანტიკური კოსმოლოგია, კლავდიუს პტოლემეაიოსი.

ძველ ბერძნულ ენაში ეთერი – ἔ/ῆ αἰθήρ – პოლისემანტიკური ცნებაა, რომელიც სხვადასხვა ავტორისა თუ ფილოსოფიური სკოლის თვალსაზრისის შესაბამისად გამოიყენება: საკუთრივ „ეთერის“, „ცეცხლის“, „კრიალა ზეცის“, ზოგადად „ჰაერის“ და კონკრეტულად – ჰაერის ზედა ფენის, ასევე – სულის დვთაებრივი ელემენტის მნიშვნელობითაც კი. „ეთერი გამოიგონეს, ასე ვთქვათ, ვაკუუმის არარსებობის შესანარჩუნებლად. ამის შემდეგ არისტოტელემ ის მეხუთე ელემენტად გარდაქმნა,¹ – აღნიშნავს სამბურსკი. შეიძლება ითქვას, რომ ეთერი არა მხოლოდ ფიზიკური სივრცის შესავსებად გამოდგა შესაფერისი, არამედ – „მეცნიერულისაც“, კერძოდ, სამყაროს წარმოშობისა და მასში მიმდინარე პროცესების შესახებ არასრული ცოდნის დასაბალანსებლად.

კვლევის მიზანია, ერთი მხრივ, ეთერის ეტიმოლოგიისა და ზოგადი მნიშვნელობების მიმოხილვა და, მეორე მხრივ, პტოლე-

¹ Sambursky 1956, 21.

მაიოსის კოსმოლოგიაში ეთერის კონცეფციის მრავალპლანიანობის ჩვენება.

ეთერი: ეტიმოლოგია და მოკლე ისტორია

ანტიკური სამყაროს მითოპოეტურ წარმოდგენებსა თუ სხვადასხვა ფილოსოფიური სკოლის კოსმოლოგიებში ეთერი განუყოფლად ასოცირდება ზეცასთან. ძველი ბერძნული კოსმოგონიების მიხედვით, ეთერი არქაული ღვთაება და ჰაერის ზედა შრეების პერსონიფიკაციაა. ელინთა წარმოდგენას ეთერის ზეცასთან, ჰაერთან და სიმალესთან ურღვევი ასოციაციის შესახებ, ინახავენ ამ სიტყვიდან ნაწარმოები სახელები, მაგალითად: ზმნაში $\alpha\theta\epsilon\rho\alpha\iota$ იგულისხმება ზესწრაფვა, მალლა, ჰაერში ყოფნა, ხოლო $\alpha\theta\epsilon\rho\iota\varsigma$ – ზეციური, ეთერული, მალლა, ჰაერში დავანებული; ἢ $\alpha\theta\epsilon\rho\iota$ – მოწმენდილი ცა, ჰაერი; $\alpha\theta\epsilon\rho\alpha\delta\eta\varsigma$ ($\alpha\theta\epsilon\rho\alpha\epsilon\iota\delta\eta\varsigma$) – ეთერული, ჰაეროვანი, ეთერის მსგავსი; $\alpha\theta\epsilon\rho\alpha\delta\iota\upsilon\rho\varsigma$ ($\alpha\theta\epsilon\rho\iota + \delta\iota\upsilon\epsilon\alpha$) – ჰაერში მოფარფატე; $\alpha\theta\epsilon\rho\alpha\lambda\omicron\gamma\iota\alpha$ – ამინდის შემსწავლელი მოძღვრება; $\alpha\theta\epsilon\rho\alpha\mu\alpha\delta\alpha$ ($\alpha\theta\epsilon\rho\iota + \mu\alpha\delta\alpha$) – ზეცის მართვა.²

ბიკესის მიხედვით, ეთერის ზოგადი ეტიმოლოგია გამოიყვანება აἴθε (დაწვა, ანთება, აგიზგიზება) ზმნიდან, ხოლო სიტყვაწარმოებაზე შესაძლოა გავლენა მოეხდინა არსებით სახელს – ἄηρ (ჰაერი)³. ეთერის ეტიმოლოგიას აἴθε-სთან აკავშირებს პიერ შანტრეინის ბერძნული ენის ეტიმოლოგიური ლექსიკონი,⁴ ლიდლ-სკოტის,⁵ ბრილის⁶ ძველი ბერძნულის ლექსიკონებიც. ტრადიციული თვალსაზრისით, $\alpha\theta\epsilon\rho\iota$ -ის აἴθε – ზმნიდან წარმომავლობის იდეა ანაქსაგორას მიეწერება. კერძოდ, სიმპლიციუსი არისტოტელეს „ზეცის შესახებ“ კომენტარებში წერს, რომ არისტოტელე ბრალს სდებს ანაქსაგორას, რომელმაც არამართებულად გამოიყ-

² Liddell-Scott 1889, 20-21; Montanari 2015, 49; Дворецкий 1958, 49.

³ Beekes 2010, 36.

⁴ Chantraine 1968-1970, 32.

⁵ Liddell-Scott 1889, 20.

⁶ Montanari 2015, 49.

ვანა ეთერის სახელწოდება „აითეინ“ [ზმნიდან], რაც ნიშნავს „წვას“ და ამ მიზეზით ცეცხლის მიმართ გამოიყენა:⁷ αἰτιάται δὲ τὸν Ἀναξαγόραν οὐ καλῶς ἐτυμολογήσαντα τὸ τοῦ αἰθέρος ὄνομα ἀπὸ τοῦ αἶθειν, ὅ ἐστι τὸ καίειν, καὶ διὰ τοῦτο ἐπὶ τοῦ πυρὸς αὐτῶν χρώμενον (Simpl. In Cael. 7.119).

თუმცა, ძველ ბერძნულ ენაში არსებობს სიტყვის წარმომავლობის განსხვავებული ახსნაც, რომელიც αἰεῖ θείν (αἰε – ყოველთვის, მარად; θείν, θέα – ზმნა, რომელიც სირბილს და ზოგადად მოძრაობას აღნიშნავს) შესიტყვებიდან მომდინარეობს. ეტიმოლოგიის ამ ვარიანტს წარმოგვიდგენს სოკრატე პლატონის „კრატილოსში“ ჰერმოგენესთან დიალოგისას: „ეთერს“ განვმარტავ, როგორც „აეი თერ“ და სწორადაც იქნება ნათქვამი, ვინაიდან მუდამ ჰერის გარშემო ნაკადად მოძრაობს: τὸν δὲ αἰθέρα τῆνδ’ ἢ πῆ ὑπολαμβάνω, ὅτι αἰεῖ θείν περὶ τὸν ἄερα ῥέων ‘αἰεθεῖρ’ δικαίως ἂν καλοῖτο (Pl. Cra. 410b). საყურადღებოა, რომ თავად არისტოტელეც იცნობს ეთერის ეტიმოლოგიის ამ უკანასკნელ ვერსიას და ნაწარმოებში „ზეცის შესახებ“ გვაუწყებს: [მათ (ძველებმა)] ეთერი უწოდეს უმაღლეს არეალს და სახელწოდება მუერჩიეს იქიდან გამომდინარე, რომ ყოველთვის და მარად რბის ...αἰθέρα προσανόμασαν τὸν ἀνωτάτω τόπον, ἀπὸ τοῦ θείν αἰεῖ ἄιδιον χροῖον θέμενοι τῆν ἐπαυσμίαν αὐτῶ (Arist. Cael. 270b). სხვადასხვა სამეცნიერო ლიტერატურაში ორივე ეტიმოლოგია თანაარსებობს, თუმცა „აἰε“- დან წარმომავლობა თანამედროვე თვალსაწიერით უფრო მისაღებადაა მიიჩნეული.⁸

არაერთგვაროვანია ეთერის, როგორც ნივთიერების, გრამატიკული სქესის განსაზღვრებაც: ჰომეროსთან ყოველთვის ἦ – მდედრობითი სქესის არტიკლი დაერთვის, ჰესიოდესა და ესქილესთან,

⁷ გავრცელებული ტრადიციის მიხედვით, ანაქსაგორა ეთერსა და ცეცხლს აიგივებს. ამ შეხედულების გავრცელებას ხელი შეუწყო არისტოტელეს ტრაქტატებმა: „ზეცის შესახებ“ და „მეტეოროლოგია“.

⁸ იხ. Etygram. Ancient and Medieval Greek Etymologies <http://appsweb-cepam.unice.fr/etygram/node/43>

ასევე ატიკურ პროზაში – ო.⁹ ლირიკასა და ტრაგედიაში (ესქილეს გამოკლებით) გვხვდება, როგორც მღვდრობითი, ისე – მამრობითი სქესის ფორმით.¹⁰ ამის პარალელურად, ანტიკურ მითოლოგიაში ეთერი მამრ ღვთაებადაა წარმოდგენილი: ჰესიოდეს მიხედვით, ეთერი პერსონიფიცირებული ღვთაებაა,¹¹ თანაც მამრობითი სქესის – ერებოსისა და ნიქსის ძე: *Νυκτὸς δ' αὔτ' Αἰθήρ τε καὶ Ἡμέρη ἐξέγενοντο* (Hes. *Theog.* 125). ჰესიოდე ეთერს წარმოსახავს, როგორც პერსონიფიცირებული სახით, ასევე – როგორც კოსმოსის შემადგენელ ნივთიერებას. ჰიგინუსის მიხედვით, ეთერი ქაოსის ნაშიერია, ღამის, ღლისა და ერებოსის ძმა (Hyg. *Fab.* 1.1): *ex Chao et Caligine Nox Dies Erebus Aether...*¹² „მოგვიანებით ეთერი განიხილება ზეცის ფართო სივრცედ, ღმერთების საბრძანისად, ხოლო ზეცისი – ეთერის მბრძანებლად ან თავად პერსონიფიცირებულ ეთერად“.¹³ ჰომეროსის კომენტატორი ჰერაკლიტოსი (1 ს.) ხედავს ზეცისა და ეთერის გაიგივებას ჰომეროსის ზოგიერთ პასაჟში (Heracl. *Hom. Prob.* 24.1. 24.7). ბერძნული კოსმოგონიების ზოგადი სურათი წარმოგვიდგენს იმას, რომ „ბერძნულ კოსმოგონიებში ეთერი განიხილებოდა, როგორც ერთ-ერთი ელემენტარული ნივთიერება, რომლისგანაც შეიქმნა სამყარო“.¹⁴

⁹ Liddell-Scott 1889, 20.

¹⁰ Montanari 2015, 49.

¹¹ ფოლვერი შენიშნავს, რომ ეთერი ღამესთან, ერებოსთან, ეროსსა და ტარტაროსთან ერთად სხვადასხვა ადრეული თეოგონიის წამყვანი ფიგურაა (Fowler 2013, 6).

¹² ეთერისა და ღლის შვილები არიან: მიწა, ცა და ზღვა: *Ex Aethere et Die Terra Caelum Mare* (Hyg. *Fab.* 2.1), ეთერისა და დედამიწის კავშირის შედეგად იშვინენ: ადამიანური მანკიერებანი (რისხვა, შურისგება, შიში და ა.შ), ტიტანები, პონტოსი, ტარტაროსი და ფურიები (Hyg. *Fab.* 3.1).

¹³ Smith 1873 <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0104:entry=aether-bio-1&highlight=aether>

¹⁴ Smith 1873

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0104:entry=aether-bio-1&highlight=aether>

ჰომეროსი განარჩევს „აიმჰჰ“-ს (როგორც „ზედა“ ჰაერს) „აჰჰ“ ქვედა ჰაერისაგან. „დედამიწის ზემოთ განთავსებულია ეთერის არეალი და კიდევ უფრო მაღლა – ცის თალი, ამ უკანასკნელის ქვემოთ კი მზე, მთვარე და ვარსკვლავები განასრულებენ თავიანთ მოძრაობებს: დილით ოკეანოსიდან ამოდიან და საღამოს მასშივე ჩაესვენებიან.“¹⁵ ჰომეროსის მიხედვით, ეთერი დედამიწისა და ზეცის გამყოფი არეალია.¹⁶

ეთერის ერთ-ერთ ყველაზე ადრეულ და მნიშვნელოვან ჩართულობას კოსმოგონიურ პროცესებში ვხვდებით ანაქსაგორასთან. ფრ. 1-2 გადმოსცემს, რომ ნივთიერებათა პირველად ნაერთს ყველაზე უწინ გამოეყო ეთერი და ჰაერი, რომლებიც რაოდენობითაც და სიდიდითაც ყველა დანარჩენ ელემენტს აჭარბებენ. 1ფრ. აგრეთვე ნათელყოფს მკვეთრ კონტრასტს ჰაერსა და ეთერს შორის: პირველი ბნელი და დანისლულია, მეორე – კაჰკაჰა და ცეცხლოვანი. ანაქსაგორა ეთერის ლოკაციის და თვისებების გარკვევის საშუალებას იძლევა: *მკვრივი, ნესტიანი, ცივი და ბნელი თავს იყრის იქ, სადაც ახლა დედამიწაა, გაიშვიათებული, თბილი, მშრალი და კაჰკაჰა ეთერის შორეულ ზღვარს აღწევს*. ანაქსაგორას მიხედვით, ციური სხეულები გავარვარებული ქვები არიან, რომლებსაც ეთერის მოძრაობა გადაადგილებს. ფილოსოფოსის ეს მოსაზრება მკაცრად გააკრიტიკა პლატონმა „კანონებში“ (967bff).

პლატონის კოსმოლოგიასა და კოსმოგონიაში საკვანძო მნიშვნელობა აკისრია მოძღვრებას ოთხი მარტივი სხეულის (ცეცხლი, წყალი, ჰაერი, მიწა) შესახებ. „ტიმეოსის“ მიხედვით, თავდაპირვე-

¹⁵ MacPherson 358.

¹⁶ აღსანიშნავია, რომ ჰომეროსისეული ეთერის ლოკაციის კონტექსტში განხილვას არ ეთანხმება ჩარლზ კანი. მკვლევარი მიიჩნევს, რომ ეთერი არა ლოკაცია, არამედ ერთგვარი კონდიციაა და მისი ყველაზე უუსტი განმარტებაა ზეციური ცეცხლი – “celestial light” (Kahn 1960, 142). მისი აზრით, „ილიადაში“ განსხვავება „აიმჰჰ“-სა და „აჰჰ“-ს შორის დაკავშირებულია არა მათ ადგილმდებარეობასთან, არამედ ხილვადობის ხარისხთან: „აიმჰჰ“ არის ნათელი, გამჭვირვალე ცა, „აჰჰ“ – გაუმჭვირვალე ნისლი, რომელიც ტრიალებს დედამიწის ან დრუბლების სიახლოვეს (Kahn 1960, 145).

ინტერპრეტაციას.¹⁹ დილონის აზრით, ქსენოკრატემ, როგორც ჩანს, აიტაცა არისტოტელეს პოსტულატი ეთერის, როგორც ზეციური ელემენტის, შესახებ და შემდეგ მიაკუთვნა პლატონს „ტიმეოსში.“²⁰ თუკი იმ მკვლევართა მოსაზრებას გავიზიარებთ, რომლის თანახმადაც პლატონს ასევე ეკუთვნის კიდევ ერთი ნაწარმოები – „ეპინომისი“, რომელშიც ეთერი ცალკე მე-5 ელემენტადაა აღიარებული, შეიძლება დავასკვნათ, რომ თავისი მოღვაწეობის ბოლო პერიოდში პლატონი მე-5 ელემენტის იდეის აღიარებამდე მივიდა, ვინაიდან „ეპინომისის“ მიხედვით: *არსებულ ხუთ სხეულთაგან საჭიროა გაცხადდეს: ცეცხლი, წყალი, ჰერი – შესაძე, მიწა – მეოთხე, ეთერი – მეხუთე: πέντε οὗς ὅντων τῶν σωματάων, πῦρ ἄρῃ φάσαι καὶ ὕδωρ εἶσαι καὶ τρίτον ἄερα, τέταρτον δὲ γῆν, πέμπτον δὲ αἰθέρα* (Pl. *Epin.* 981c). ავტორის ვინაობის მიუხედავად, „ეპინომისი“ იმითაა საინტერესო, რომ ეთერს პირველად იხსენიებს „მეხუთე“ სხეულის სახელით: πέντε...τῶν σωματάων.

ეთერის, როგორც ცალკეული მე-5 ელემენტის (ლათ. *Quinta essentia*) იდეა არისტოტელედან იღებს სათავეს. თუმცა მკვლევრები შენიშნავენ, რომ თავად არისტოტელე ეთერს მეხუთე ელემენტად არსად მოიხსენიებს. არსებობს თვალსაზრისი, რომ შესაძლოა თეოფრასტუსი იყოს პასუხისმგებელი არისტოტელეს თეორიაში ზეციური ეთერის აღნიშვნაზე მეხუთე და არა პირველ ელემენტად.²¹ ისტერლინგი მიუთითებს, რომ *De caelo*-ს მიხედვით, ეთერი მოხსენიებულია არა „მეხუთე ელემენტად“ – τὸ πέμπτον σῶμα, არამედ – „პირველ ელემენტად“: τὸ πρῶτον σῶμα (287 a 3, cf 269 a 31), ან იმ ეპითეტებით, რომლებიც მის წრიულ მოძრაობას უსვამს ხაზს: τὸ κῆλδ σῶμα (269 b. 30).²² ამასთანავე,

¹⁹ ავტორის აზრით, შესაძლოა ეს საკამათო იყოს და ქსენოკრატეს მიედო ზეციური ცეცხლი პირველ „*pycnon*“-თან კომბინაციაში, როგორც ეთერის ეკვივალენტი Dillon 2003, 128 n.112.

²⁰ Dillon 2003, 195.

²¹ Phil. Ant. 1998, 86, n. 221.

²² Easterling 1964, 37, n. 2.

ე.წ. Aëtian Placita (ძირითადი დოქსოგრაფიული ტრაქტატი, რომელიც ეხება ფიზიკურ ფილოსოფიას) გვაწვდის ციტატას არისტოტელეს შესახებ: *მეხუთე ელემენტი შეუთავსებელია არისტოტელეს ენასთან: Quinta essentia ab Aristotelis oratione abhorret.*²³ ფურული ამტკიცებს, რომ არისტოტელე არ ფლობდა მეხუთე ელემენტის თეორიას “ფიზიკის” უმეტესი ნაწილის დაწერის დროს და არც (სოლმსენის თანახმად [1960] 298-301) „ზეცის შესახებ“ მე-3 და მე-4 წიგნების დაწერისას.²⁴

არისტოტელე ეთერში ხედავს ზეცის – მთვარის ზედა ე.წ. „სუპერლუნარული“ სფეროს – უნივერსალურ ელემენტს. იგი ავსებს ყველაფერს „ზედა“ სფეროში. ეთერულად მიიჩნევს არისტოტელე ციურ სხეულებსაც მაშინ, როცა მთვარისქვეშეთს – დედამიწასა და მის გარემომცველ ატმოსფეროს – ოთხი ელემენტის: ცეცხლის, ჰაერის, წყლისა და მიწის საუფლოდ წარმოსახავს: „სჯეროდა რა, რომ ციური სხეულების მოძრაობები უწყვეტი, ბუნებრივი და წრიულია და რომ ოთხი მიწიერი ელემენტის ბუნებრივი მოძრაობა სწორხაზოვანი და წყვეტილია, არისტოტელემ დაასკვნა, რომ ციური სხეულები უნდა შედგებოდეს მეხუთე ელემენტისგან, იგივე ეთერისგან.“²⁵

ანაქსაგორასა და სტოიკოსებისგან განსხვავებით, არისტოტელე ასაბუთებს, რომ მიწა და ზეცა სხვადასხვა ფიზიკურ კანონს ექვემდებარება. პირველი არასტაბილური და ცვალებადია, მასში წარმოქმნა და განადგურება ბუნებრივად მიმდინარე პროცესებია, ოთხ ელემენტთა ძალდაუტანებელი მოძრაობა სწორხაზოვანია, ზევით-ქვევით, მათი სიმძიმისა და სიმსუბუქის მიხედვით; მეორე – მყარი და მარადიულია. აქ არც არაფერი იბადება, არც – კვდება, 1-2-ე წიგნებში „ზეცის შესახებ“ გვამცნობს, რომ ეთერს არ ახასიათებს არც სიმძიმე, არც სიმსუბუქე, არ ექვემდებარება რაიმე ხა-

²³ Mansfeld 2016, 303.

²⁴ Phil. Ant. 1998, 86, n. 221.

²⁵ Lloyd 1968, 137.

რისხობრივ ცვლილებებს, არც იზრდება, არც – იმცრობა, ის ღვთაებრივია და მარად წრიულად მოძრაობს. ეთერზე გავლენას ვერაფერი ახდენს მაშინ, როცა ზეცა განკარგავს და ზემოქმედებს მიწიერ სფეროებზე. მაგალითად: „მეტეოროლოგიკაში“ მიწიერი არეალი უწყვეტადაა დაკავშირებული ზეცის მოძრაობებთან და მისი ყოველგვარი მოძრაობის შესაძლებლობა იქიდან რეგულირდება (Arist. *Mete.* 1.2. 444). მეორეგან (Arist. *Gen. corr.* 2.10) მიწიერ არეალში წარმოშობისა და დაშლის მიზეზად დასახელებულია მზის გადაადგილება ეკლიპტიკაზე: მოახლოებისას იწვევს შექმნას, დაშორებისას – დაშლას.

ზეცის მოდელისთვის არისტოტელეს აღებული აქვს ევდოქსის კონცენტრული სფეროების სისტემა, რომელსაც მეხუთე ელემენტი, ეთერი, შთაბერა²⁶. ამ სამგანზომილებიან სამყაროს სურათს ერთმანეთში „ჩაბუდეული“ კონცენტრული სფეროების ფორმა აქვს. ეს სფეროები ჰომოცენტრულია: მათი ცენტრი დედამიწაა, შემადგენლობით – ეთერულია, ისევე, როგორც ხილული ციური სხეულები. აღნიშნულ სფეროთა საბოლოო ჯამი შეადგენდა 55-ს და ისინი განსხვავებული სიჩქარით მოძრაობდნენ. იმ სფეროებს, რომლებიც ციურ სხეულებს დაატარებდა, არ გააჩნდა საკუთარი თავის ამოძრავების უნარი, რაც ბუნებრივია არისტოტელეს მოძრაობის თეორიის გათვალისწინებით, ამიტომ თითოეული მარტივი მოძრაობისთვის გამოყოფილია უძრავი მამოძრავებელი, ვარსკვლავთა სფეროს აქვს საკუთარი ტრანსცენდენტული პირველი მამოძრავებელი. არისტოტელეს მიხედვით, მოძრაობა გადაეცემა კონტაქტით. არისტოტელეს შემოაქვს საპირისპირო მიმართულებით მბრუნავი სფეროების იდეა თითოეული პლანეტისათვის წონასწორობის აღსადგენად.

²⁶ აიტონი მიანიშნებს, რომ არ მოგვეპოვება ცნობები იმის შესახებ, არისტოტელემდე ვინმეს ჰქონდა თუ არა ათვისებული მყარი, მატერიალური სფეროების თეორია (Aiton 1981, 77).

სტოიკოსთა სამყაროს სურათის მიხედვით, რომლებსაც სამყარო ერთ სხეულად წარმოუდგენიათ, ეთერი კოსმოსის გარე პერიფერიაზეა ლოკალიზებული. იგი ზეცის შემადგენელი ელემენტია, თუმცა არა ცალკეული ელემენტი, როგორც არისტოტელეს სამყაროს სურათში, არამედ – ცეცხლის ყველაზე სუფთა ნაწილი. გონი, რომელიც გამსჭვალავს მთელ ბუნებას, დაჯილდოებულია ღვთაებრივი ძალით და მთელი კოსმოსი, შეიძლება ითქვას, არის ღმერთის სუბსტანცია, რომელიც, უპირველეს ყოვლისა, ცაში და ვარსკვლავებშია განსახიერებული. და რადგან ზეციური სხეულების სუბსტანცია არის ეთერი, ზენონი, რომელსაც მიჰყვა ყველა სტოიკოსი, ამტკიცებდა, რომ ღმერთი არის ეთერი.²⁷ კოსმოსი – ესაა გასულიერებული ცოცხალი ორგანიზმი და, როგორც გონი, არის ადამიანის სულში განმკარგველი პრინციპი, შესაბამისად, კოსმოსსაც აქვს საკუთარი მმართველი პრინციპი ეთერში.²⁸

ეთერი პტოლემეაიოსის კოსმოლოგიაში

კლავდიუს პტოლემეაიოსის კოსმოლოგიური კონცეფციები არისტოტელეს იდეებითაა ნასაზრდოები: ზეცა არის არა უსასრულო სივრცე, არამედ – სფერო. იგი სასრულია სივრცეში, მაგრამ – არა დროში. დედამიწა სამყაროს ცენტრია, იგი უძრავია: მძიმე ეშვება სამყაროს ცენტრისკენ, დედამიწა კი ოთხ ელემენტთა შორის ყველაზე მძიმეა. სამყარო დაყოფილია მთვარის ქვეშა – სუბლუნარულ და მთვარის ზედა – სუპერლუნარულ სფეროებად. ზეცას წრიული მოძრაობა ახასიათებს, მიწიერ ელემენტებს – სწორხაზოვანი... სამყაროში ეთერის ადგილის განსაზღვრისას კლავდიუს პტოლემეაიოსი ერთგულია არისტოტელეს იდეის, რომლის მიხედვითაც ეთერი ზეცის შემადგენელი ელემენტია. პტოლემეაიოსის ასტრონომიულ ტრაქტატ „ალმაგესტში“ ვეცნობით

²⁷ Cambiano 2020, 609.

²⁸ Cambiano 2020, 611.

თვალსაზრისის, რომ ეთერისაგან შედგება არა მხოლოდ ხილული ციური სხეულები, როგორებიცაა: ვარსკვლავები, მნათობები და პლანეტები, არამედ ისიც, რაც ჩვენთვის უხილავია: სფეროები, რომლებზეც ციური სხეულები მოძრაობენ. გარდა ამისა, პტოლემეაიოსი თავის ნაშრომებში ზეციურ ელემენტად ეთერის მიღმა არცერთ სხვა ელემენტს არ განიხილავს.

დიდი ფილოსოფოსისა და გამორჩეული მათემატიკოსის ერთობლივი სამყაროს სურათი იმდენად სისტემატიზებული, ავტორიტეტული და მასშტაბური აღმოჩნდა, რომ საუკუნეების განმავლობაში გაბატონებული იყო კოსმოლოგიურ კონცეფციათა შორის. ერთი მხრივ, არისტოტელეს ავტორიტეტი, მეორე მხრივ პტოლემეაიოსის მეცნიერული დასაბუთებანი გახდა იმის გარანტი, რომ ეთერული ზეცის იდეა დომინირებდა არა მარტო ანტიკურ ხანაში, არამედ – შუა საუკუნეებშიც.

ეთერის ფიზიკურ-მათემატიკური მახასიათებლები

სიზუსტისა და სისტემატიზაციის მოყვარულ პტოლემეაიოსს შემოაქვს ახალი, ეთერის ფიზიკური და მათემატიკური თვალსაზრისით ახსნის, იდეა. მართალია, პტოლემეაიოსი მათემატიკას იერარქიულად ფიზიკაზე მაღლა აყენებს და ეპისტემოლოგიური თვალსაზრისით მეტ შესაძლებლობასაც მიაწერს, თუმცა რიგი საკითხების განხილვისას იგი მიმართავს კომბინირებულ ფიზიკურ-მათემატიკურ მეთოდს (მაგალითად ზოდიაქოსა და წელიწადის განსაზღვრისას). პტოლემეაიოსის მიხედვით, ორივე – ფიზიკაც და მათემატიკაც – თეორიული ფილოსოფიის განშტოებაა. მათემატიკა „განსაზღვრავს ბუნებას, რომელიც დაკავშირებულია ფორმებთან და ერთი ადგილიდან მეორეზე მოძრაობებთან და ემსახურება ფორმის, რაოდენობის, ზომისა და ადგილის, დროისა და ა.შ. შესწავლას“ (Ptol. *Alm.* 1.1). ხოლო ფიზიკა „იკვლევს მატერი-ალურ და მარად მოძრავ ბუნებას, რომელიც დაკავშირებულია „თეთრთან“, „ცხელთან“, „ტკბილთან“, „რბილთან“ და მსგავს

თვისებებთან“... „არსებობის ამგვარი კანონზომიერება (უმეტეს-წილად) წარმავალ არსებათა შორის, მთვარისქვეშეთშია დამკვიდრებული“ (Ptol. *Alm.* 1.1). ამავდროულად პტოლემეაიოსი „ფიზიკას“ უფრო ფართო მნიშვნელობით იყენებს: ამა თუ იმ საგნის ბუნებრივი თავისებურებების კონტექსტში. როცა საგანი არა მიწიერი და დაშლადი, არამედ ზეციური და მარადიულია, „ფიზიკური“ მის ბუნებრივ მახასიათებლებს მიემართება. ამტკიცებს რა ზეცის სფერულობას მათემატიკური ხერხების გამოყენებით, პტოლემეაიოსს მოჰყავს ფიზიკური მოსაზრებებიც: „ყველა ნივთიერებათაგან ეთერი ყველაზე თხელი და ერთგვაროვანია, ხოლო ერთგვაროვან სხეულებს საზღვრების ზედაპირიც ერთგვაროვანი უნდა ჰქონდეთ“ (Ptol. *Alm.* 1.4). მსგავსი შეხედულება გამოთქმულია „პლანეტარულ ჰიპოთეზისში“: „[ეთერის] თვისობრიობა იმ საგანთა თვისობრიობაა, რომელთა შემადგენელი ნაწილებიც ერთგვაროვანია“ (Ptol. *Hypot.* 2.1).

პტოლემეაიოსი ეთერულ ელემენტებს სამგანზომილებიანად წარმოსახავს. ის ამბობს, რომ ბრტყელი ფიგურებისთვის ერთგვაროვანი იქნება მხოლოდ წრიული საზღვრები, ხოლო სხეულებრივი (სამგანზომილებიანი) ფორმებისთვის – სფერული. ზეცას, სავარაუდოდ იმიტომ, რომ ყველაზე დიდია და ყოვლისმომცველი, სფეროს ფორმა აქვს. ერთნაირი პერიმეტრის მქონე ფიგურებს შორის ყველაზე მოცულობითია სფერო (სამგანზომილებიანი), ბრტყელი ფიგურების შემთხვევაში – წრე (Ptol. *Alm.* 1.4).

ეთერულ სხეულთა ფორმის განსაზღვრისას პტოლემეაიოსი გამოირიცხავს მეორე ვარიანტს. მნათობებს დისკოსებური ფორმა რომ ჰქონდეთ, დედამიწის სხვადასხვა ადგილიდან მათ წრიულ მოხაზულობას ვერ დავინახავდით. „ეთერი, რომელიც მათ გარემოიცავს, სფერულია და თავისი ნაწილების ერთგვაროვნებისა და წრიულობის წყალობით წრიულად და თანაბრად მოძრაობს. „მიწიერი სხეულები შედგენილი არიან დამრგვალებული (peripheron) „ანჰომოქერული“ (არაერთგვაროვანი) ფორმებისაგან, მაშინ,

როცა ეთერული სხეულები – ჰომომერულისა და სფერულისაგან.²⁹

ყოველივე მიწიერი და დამლადი შექმნილია მრგვალი ფორმის, მაგრამ არაერთგვაროვანი ნაწილაკებისაგან, ხოლო, რაც ეთერული და ღვთაებრივია – სფერულია და ერთგვაროვანი. ე.ი ყველაზე ერთგვაროვანი სხეულების ზედაპირი თავისთავადაც ერთგვაროვანი უნდა იყოს. პტოლემეაიოსი ეთერის დასახასიათებლად იყენებს ორ ტერმინს: (homoiomeros, leptomeros). ერთი ნიშნავს უფრო გაიშვიათებულს, მეორე – უფრო ერთგვაროვანს. ორივე მათგანი გამოიყენება ეთერის გამორჩეული ბუნების ხაზგასასმელად. ჰომომერულობას ფიზიკური დატვირთვა აქვს, თუმცა მკვლევარი ტაუბი აღნიშნავს, რომ იგი მათემატიკურ დატვირთვასაც ატარებს და შესაძლოა პტოლემეაიოსი იცნობდეს ზენოდორუსის იდეებს ზოგიერთი გეომეტრიული სხეულის ჰომომერულობის შესახებ. ავტორი ასაბუთებს, რომ პტოლემეაიოსი იყენებს ჰომომერულობის კონცეფციას ზეციური და მიწიერი მატერიის განსახსნავებლად. რადგან ეთერის შემადგენელი ნაწილები სფერულია, ზეცაც სფერულია.³⁰

ფიზიკურ-მათემატიკურ ჭრილში განხილვას პტოლემეაიოსი უბრუნდება „პლანეტარული ჰიპოთეზისის“ მე-2 წიგნში და მოჰყავს ფიზიკური დებულება: ეთერული სხეულები არ უშვებენ არანაირ ზემოქმედებას, არც იცვლებიან. მას ლოგიკურად ებმის მათემატიკურიც, რომ თითოეული მოძრაობისთვის იდეალური სფეროა განკუთვნილი.

ეთერის ფიზიკურ პლანში განხილვისას საყურადღებოა მისი სიმკვრივის და გამტარუნარიანობის საკითხებიც. არისტოტელესეულ ეთერს არ ახასიათებს არც სიმსუბუქე, არც – სიმძიმე. ამ თვალსაზრისს იზიარებს პტოლემეაიოსიც. ვინაიდან სამყაროს მა-

²⁹ Taub 1993, 56.

³⁰ Taub 1993, 56.

თეულ მოდელში, რაც მსუბუქია, ზევით მიიწევს, რაც მძიმეა – სამყაროს ცენტრისკენ ეშვება, ამით იხსნება ოთხ ელემენტთა სფეროს განაწილება. ეთერს რომ სიმძიმე გააჩნდეს, ძირს დაეშვებოდა, ხოლო სიმსუბუქე ზევით აიჭრებოდა. “პლანეტარული ჰიპოთეზისის” მეორე წიგნში პტოლემეაიოსი ამტკიცებს, რომ ეთერული სხეულები არ განსხვავდებიან სიმკვრივით. წინააღმდეგ შემთხვევაში მათგან უფრო მკვრივი სამყაროს ცენტრისკენ დაეშვებოდა. შესაბამისად, სიმკვრივის სხვაობა გამოიწვევდა მკვრივ და, მამასადაამე, უფრო მძიმე, ეთერის ბუნებრივ მოძრაობას დაბლა, კოსმოსის ცენტრისკენ (Ptol. *Hypot.* 2.1). აქედან გამომდინარე, ჩნდება კითხვა, რა განაპირობებს განსხვავებებს ეთერულ სხეულთა შორის? მათემატიკური თვალსაზრისით, ეს განსხვავებები პლანეტათა მოძრაობის სიჩქარეთა სხვაობაში გამოიხატება. მაგრამ, ვინაიდან სხვადასხვა სიჩქარის მიუხედავად ყველა ციური სხეული თანაბარ წრიულ მოძრაობას ასრულებს, ეს განსხვავებები ეთერის მოძრაობის კანონზომიერების ფარგლებშია. ფიზიკური თვალსაზრისით, ეთერული სხეულები არსობრივად არ განსხვავდებიან არც მოცულობით, არც თვისობრიობით. მათ განასხვავებთ ე.წ. ქმედითი ძალა, რომლის შედეგია მზის მცხუნვარება, აგრეთვე, ასტროლოგიური თვალსაზრისით, პლანეტათა გამორჩეული ზეგავლენის ფაქტორები.

ეთერის ფიზიკური მახასიათებლების შესახებ პტოლემეაიოსი „ოპტიკაშიც“ მსჯელობს: ეთერი გამჭვირვალე და გამტარუნარიანი სუბსტანციაა. „ოპტიკის“ მეხუთე წიგნში [23] წერს: „...ჰაერსა და ეთერს შორის ზედაპირზე³¹, ვიზუალური სხივის რეფრაქცია არსებობს ამ ორ გარემოს შორის სიმკვრივის სხვაობის მიხედვით. ატმოსფერო უფრო მკვრივია, ვიდრე – ეთერი“ (Ptol. *Opt.* 2.2).

³¹ საყურადღებოა, რომ „ოპტიკაში“ პტოლემეაიოსი საუბრობს ჰაერისა და ეთერის სფეროთა უშუალო მეზობლობაზე, ხოლო ცეცხლის სფეროს არც კი ახსენებს მაშინ, როდესაც „ჰიპოთეზისსა“ და „ტეტრაბიბლოსში“ ცეცხლის სფერო ჰაერისა და ეთერის სფეროთა შორისაა.

პტოლემეაიოსი აღიარებს იმ ფაქტს, რომ ეთერსა და ჰაერს შორის სიმკვრივის სხვაობა მცირეა, თუმცა საკმარისია ვიზუალური სხივის გარდატეხის გამოსაწვევად. ეს შეხედულება ეხმიანება „ალმაგესტის“ დებულებას ეთერის გაიშვიათებული კონსისტენციის შესახებ. ამავდროულად ხაზი ესმება ეთერის გამჭვირვალობას და სინათლის გამტარუნარიანობასაც.

ეთერი: მოძრაობა და ლოკაცია

პტოლემეაიოსი „ალმაგესტში“ (Ptol. Alm. 1.3) განიხილავს ზეცის სფეროსებრი მოძრაობის საკითხს და ამის ფიზიკურ-მათემატიკური მტკიცებულებებს. იმავე ნაწარმოების სხვა მონაკვეთში (Ptol. Alm. 1.8) კი ასაბუთებს, რომ ზეცაში ეს ერთადერთი მოძრაობა არ არის და გამოყოფს ორი სახის მოძრაობას: პირველი გულისხმობს ზეცის ყოველდღიურ მოძრაობას ღერძის გარშემო, რომელსაც ყოველივე აღმოსავლეთიდან დასავლეთისკენ გადააქვს. ეს მოძრაობა განაპირობებს იმას, რომ ყველა ვარსკვლავი ეკვატორის პარალელურად წრეებზე მოძრაობს. ეკვატორი ყოველთვის და ყველგან ჰორიზონტალურად იყოფა ორ თანაბარ ნაწილად, რადგან დღე და ღამე თანაბარია იმ თარიღების დროს, როცა მზე ეკვატორს გადის. აქვე დასძენს, რომ არსებობს მეორე სახის მოძრაობაც: ეს პირველის საპირისპირო მიმართულებით ხორციელდება. აქ პტოლემეაიოსი გულისხმობს როგორც მზისა და მთვარის, ასევე იმ დროისათვის ცნობილი ხუთი პლანეტის: მერკურის, ვენერას, მარსის, იუპიტერისა და სატურნის მოძრაობას.

„პლანეტარულ ჰიპოთეზისში“ ავითარებს მოსაზრებას, რომ ოთხი ელემენტი ძალდატანებით მოძრაობს, ეთერი – ძალდაუტანებლად. ოთხი სუბლუნარული ელემენტის მოძრაობა სწორხაზოვანია კოსმოსის ცენტრიდან ან ცენტრისკენ მათი შედარებითი სიმძიმისა თუ სიმსუბუქის მიხედვით. მაშასადამე, მიწა ეცემა, ცეცხლი ზეაიწევს. ამით იხსნება, თუ რატომაა მიწა, რომელზეც ვცხოვრობთ, დედამიწის ცენტრში. თუმცა, შესაძლებელია ოთხი

სუბლუნარული ელემენტის ძალდატანებით საწინააღმდეგო მიმართულებით ამოძრავება.

ამის საპირისპიროდ, მოძრაობა, რომელიც დამახასიათებელია ეთერისთვის, რომლისგანაც შედგება ციური სხეულები, მარადიული, თანაბარი და წრიულია. ამრიგად, რთული პლანეტარული მოძრაობებიც კი აიხსნებოდა მარტივი, თანაბარი წრიული მოძრაობით.

ეთერის მოძრაობა ძალდაუტანებელია და გარეგანი მამოძრავებელი იმპულსების გარეშეა წარმოდგენილი. „პლანეტარულ ჰიპოთეზისში“ ავტორი მსჯელობს ეთერული სხეულების დამოუკიდებელ და ძალდაუტანებელ მოძრაობაზე, იმაზე, რომ პოლუსებიც კი ვერ იქნება მათი მოძრაობის მიზეზი. პლანეტარული სფეროები გადაადგილდებიან გარეგანი მიზეზის გარეშე, თავისთავად. ეთერი თავის ბუნებრივ გარემოშია, მაშასადამე, დამატებითი მექანიზმი აღარაა საჭირო, რათა ეთერულმა სხეულებმა თავიანთი თანაზომიერი მოძრაობა უზრუნველყონ (Ptol. *Hypot.* 2.1). ამავე ნაწარმოებში პტოლემეაიოსი ამტკიცებს, რომ ეთერულ სხეულთა მოძრაობა არა თუ ძალდატანებითი არაა, არამედ ნებელობითია, შინაგანი იმპულსით გამოწვეული.

თითოეული ციური სხეულისთვის ცალკეული მამოძრავებლის იდეას პტოლემეაიოსი კრიტიკით ხვდება. ავტორისთვის უფრო მისაღებია პლატონის იდეა, რომლის მიხედვითაც ციურ სხეულების მამოძრავებელი მათი სულია. აქ პტოლემეაიოსი პლატონზე შორს მიდის და ცდილობს ახსნას ის მექანიზმი, რომლის მეშვეობითაც ციური სხეულები ახორციელებენ მოძრაობას. Sandbach, F.H. 1975, ავტორი აღნიშნავს, რომ ყველა ცხოველი მოწოდებულია მოქმედებისკენ მათ *psyche*-ში არსებული მოძრაობით, რომელსაც ეწოდება „*horme*“, იმპულსი, მამოძრავებელი ძალა.³²

³² აქვე სტოიკოსები განასხვავებდნენ ადამიანს და ცხოველებს, ადამიანი საკუთარ ქმედებებზეა პასუხისმგებელი, თუმცა უშვებდნენ იმის შესაძლებლობასაც, რომ

სად გადის ზღვარი ეთერსა და მიწიერ ელემენტებს შორის? „პლანეტარულ ჰიპოთეზისში“ აღნიშნულია, რომ ეს საზღვარი გადის მთვარის სფეროზე, ვინაიდან ციურ სხეულთა შორის ის დედამიწასთან ყველაზე ახლოა. „ოპტიკაში“ ავტორი შეეცადა დაედგინა ამ საზღვრის ზუსტი მდებარეობა. თუმცა, მცდელობის მიუხედავად, საკითხი ღიად დარჩა. წიგნის მე-5 თავში გვიმტკიცებს, რომ უცნობია ეთერსა და ჰაერს შორის გამავალი საზღვრის ზუსტი ლოკაცია. ამავე წიგნის 24-ე თავში წერს, რომ საზღვარი ეთერსა და ჰაერს შორის სფერული ფორმის უნდა იყოს (Ptol. *Opt.* 5.24). მეორე წიგნში საუბრობს, რომ ატმოსფერო უფრო მკვრივია, ვიდრე – ეთერი. პტოლემეაიოსის წარმოდგენით, ატმოსფერო სავსეა ანაორთქლით, რომელიც დედამიწის ზედაპირიდან ადის. რამდენადაც ეს ჰაერი სინამდვილეში უფრო სქელი და ფერადია, ვიდრე ის, რაც უფრო მაღლაა, რადგან ის მდებარეობს [ზედაპირზე], სადაც უხვი ორთქლი აედინება მიწისა და წყლისგან, უფრო მეტად შთანთქავს სინათლეს, რომელიც მას გამსჭვალავს და იგი შთანთქავს ვიზუალურ ნაკადს. ამრიგად, გვეჩვენება, რომ ცას ვხედავთ იმ ფერში, რომელიც საერთოა როგორც ანაორთქლისთვის, ასევე ცისათვის (Ptol. *Opt.* 5.24).

ეთერის ღვთაებრივი ბუნების შესახებ

პტოლემეაიოსს მიაჩნია, რომ მათემატიკას მყარი და შეუვალე ცოდნის დაგროვების საფუძველზე შეუძლია, თეოლოგიის გაგებაშიც დაეხმაროს ადამიანს. ეთერული სხეულების მათემატიკური პარამეტრების ცოდნა მათი ღვთაებრივობის წვდომის გარანტია.

ეთერი და სხვა ელემენტები თანაარსებობენ ერთსა და იმავე ფიზიკურ სამყაროში და ყველა მათგანი მატერიალურია. განსხვავება მათ შორის მაინც დიდია: ოთხი ელემენტი მატერიალურია

ადამიანმა შეიძლება კონტროლი დაკარგოს ფსიქეში არსებულ იმპულსზე და ფსიქეს მოძრაობა არაბუნებრივი და არაკეთილგონივრული გახდეს.

და დაშლადი, ეთერი – მატერიალური და დაურღვეველი. არისტოტელეს მიხედვით, სხვა ელემენტებთან შედარებით, ეთერს უფრო ფასეული ბუნება აქვს (Arist. *Cael.* 1,2). არისტოტელე შორსაა მნათობთა კულტის, მათი გადმერთების იდეისგან, თუმცა აღიარებს, რომ ზეცა და მისი შემადგენელი ეთერი ღვთაებრივია. ამგვარ ღვთაებრიობას განაპირობებს ეთერის მარადიულობა: იგი არ იშლება და არც ზემოქმედებას ექვემდებარება და წრიული, ჰარმონიული მოძრაობა ახასიათებს. ამ იდეას იზიარებს პტოლემემაიოსიც. „ალმაგესტში“ ავტორი გვამცნობს, რომ ის, რაც ეთერულია, ამავდროულად მარადიულიცაა და ღვთაებრივიც – $\theta\epsilon\iota\alpha\ \kappa\alpha\iota\ \iota\sigma\pi\acute{\alpha}\nu\iota\alpha$ (Ptol. *Alm.* 1.1, 1.4). „ალმაგესტის“ მეცხრე წიგნში პტოლემემაიოსი წერს, რომ „რაც ღვთაებრივია, მისთვის უწესრიგობა და არაერთგვაროვნება უცხოა“ (Ptol. *Alm.* 9.1). აქედან გამომდინარე, ეთერულ ციურ სხეულთა მოძრაობაც, მიუხედავად მათი ხილული ანომალიებისა, მარტივ წრიულ მოძრაობებზე დაიყვანება ღვთიური ბუნების შესაბამისობით (Ptol. *Alm.* 9.2). თანაბარი წრიული მოძრაობით ახსნა – მხოლოდ ეს შეეფერება იმ ქმნილებებს, რომელთა ბუნებაც ღვთაებრივია. ამიტომ პტოლემემაიოსი მხოლოდ და მხოლოდ წრიული მოძრაობებით ცდილობს ახსნას პლანეტათა ბრუნვა და იგი შეგნებულად თავს არიდებს სხვა რაიმე სახის მოძრაობის გამოყენებას, ვინაიდან ეს წინააღმდეგობაში მოვა ციურ სხეულთა ეთერულ და მარადიულ ბუნებასთან. ამავე ნაწარმოებში პტოლემემაიოსი განსაზღვრავს, თუ რა მახასიათებლები გამოარჩევს ღვთაებრივს: მარადიულობა, წესრიგი, სიმეტრია, სიმშვიდე, სიმარტივე (Ptol. *Alm.* 9.2). ანალოგიურად, მოძღვრებაც, რომელიც ამ ღვთაებრივი ბუნების ქმნილებებს შეისწავლის, ე.ი. ასტრონომია, ადამიანთა გონებას ამ ღვთაებრივი წესრიგისკენ წარმართავს. ეთერი „პლანეტურულ ჰიპოთეზისში“ დახასიათებ-

ულია, როგორც მარად უცვლელი არსი: „*ewig unveränderlichen wesen*“.³³

„ჰარმონიკაში“ პტოლემეაიოსი აღნიშნავს, რომ რაც ზეციური ბუნებისაა, ღვთაებრივიცაა (Ptol. *Harm.* 3.4 95-20). აქ კიდევ ერთხელ შეგვახსენებს პირველი და ყველაზე სრულყოფილი მოძრაობის შესახებ და მესამე წიგნში (Ptol. *Harm.* 3. 8 100 24) ხაზს უსვამს ზეცის კავშირს რიცხვთან და ჰარმონიულობასთან: „ზეცა რიცხვი და ჰარმონიაა.“³⁴ ამ ნაწარმოებში ხაზი ესმება ზეცისა და ეთერული სხეულების მათემატიკურ სიმწყობრესა და მოწესრიგებულობას.

პტოლემეაიოსის „ტეტრაბიბლოსში“ ნახსენებია „ეთერული და მარადიული ბუნება“ *αἰθέραδος καὶ ἀδῖου φύσεως* (Ptol. *Tetr.* 1.2). ამ ნაწარმოებშიც ციური სფერო და ეთერული სხეულების მოძრაობა წესრიგთან და ღვთაებრიობასთან ასოცირდება, ამიტომ ასტროლოგიური პროგნოზირების კანონზომიერების გაცნობით, ავტორის აზრით, ღვთაებრივ წესრიგს ვუზიარებით.

ეთერის სხვა ელემენტებთან მიმართების საკითხი

ეთერს ძალა შესწევს, გავლენა მოახდინოს სხვა ელემენტებზე, თავად კი უცვლელი დარჩეს. შეიძლება ითქვას, ეს ხედვა უღევს საფუძვლად პტოლემეაიოსის ასტროლოგიურ კონცეფციას. „ტეტრაბიბლოსში“ ის ასაბუთებს:

“ეთერული და მარადიული ბუნებიდან რაღაც ძალა ვრცელდება და მთლიანად განმსჭვალავს მარად ცვალებად არეალს დედამიწის ირგვლივ, ცეცხლსა და ჰაერთან (მთვარისქვეშეთის პირველ ელემენტებთან) ერთად, რომლებიც გარემოცული და ფერნაცვლები არიან ეთერული მოძრაობით და, თავის მხრივ, ცვლილებებს იწვე-

³³ *Hypoth.* 2.1. (ორიგინალური ძველი ბერძნული ტექსტი დაკარგულია).

³⁴ Solomon 1991, 152.

ვენ ყოველივე დანარჩენში: მიწასა თუ წყალში და მათ წიაღში არსებულ მცენარეებსა თუ ცხოველებში”³⁵

მართალია, არისტოტელესთვის ეთერის ასტროლოგიური ზემოქმედების იდეა უცხოა, მაგრამ ამ იდეის განვითარებას იგი მაინც მტკიცე საფუძველს უქმნის: 1) არისტოტელეს მიაჩნია, რომ ეთერის მოძრაობა გადაეცემა მის ქვემოთ განლაგებულ ელემენტებს და რომ მთვარისქვეშეთში მომხდარი ცვლილებები და მოძრაობა განპირობებულია ციურ სხეულთა მოძრაობით. მაგალითად: მზის მოძრაობა სეზონურ ცვლილებებს იწვევს. 2) ყოველი გრძობად-აღქმადი საგანი ხასიათდება გარკვეული თვისებებით, როგორებიცაა: თბილი, მძიმე, მსუბუქი და სხვა. პირველადია ოპოზიციათა ორი წყვილი: ცივი-ცხელი, მშრალი-სველი. სტიქიათაგან მიწა ცივი და მშრალია, წყალი – ცივი და სველი, ჰაერი – ცხელი და სველი, ცეცხლი – ცხელი და მშრალი.

პტოლემეაიოსის ასტროლოგიური კონცეფციაც ამ ოთხი თვისების კომბინაციაზეა დამოკიდებული. ეს კომბინაცია არა მხოლოდ მთვარის ქვედა სფეროში, არამედ ზეცაშიც ციურ სხეულებთან მიმართებითაც მოქმედა.

თუმცა გასათვალისწინებელია ეთერულ სხეულთა ბუნებაც: ეთერული სხეულები უცვლელი არიან და ვერ ექნებათ ის თვისებები, რომლებიც მიწიურ სხეულებს ახასიათებთ. ამისათვის პტოლემეაიოსი აღნიშნულ თვისებებს მიაწერს არა თავად ამ ეთერულ სხეულებს, არამედ მათ ქმედით ძალებს. სწორედ ეს უკანასკნელი იცვლება ციურ სხეულთა ზოდიაქოს ნიშნებში გადაადგილებისას და არა თავად ციური სხეულის არსი. აქედან გამომდინარე, პტოლემეაიოსი ახერხებს ერთი მხრივ, შეინარჩუნოს ეთერული სხეულებისთვის დამახასიათებელი უცვლელობის და მუდმივობის

³⁵ ... τις δυνάμεις ἀπὸ τῆς αἰθεράδου καὶ ἀπὸ τοῦ φύσεως ἐπὶ πᾶσαν τὴν περιγίαν καὶ δι ἄλλων μεταβλητῆς, τῶν ὑπὸ τῆς σελήνης πρώτων στοιχείων πυρὸς καὶ ἀέρος περιεχομένων μὲν καὶ τρεπομένων ὑπὸ τῶν κατὰ τὸν αἰθέρα κινήσεων, περιεχόντων δὲ καὶ συντρεπόντων τὰ λοιπὰ πάντα, γῆν καὶ ὕδωρ καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς φυτὰ καὶ ζῷα, πᾶσιν ἂν ἐναργέστατον καὶ δι ὀλίγων φανεῖν. Ptol. Tetr. 1.2.

იდეა, მეორე მხრივ – განავითაროს ასტროლოგიური კონცეფცია და ახსნას პლანეტათა მოძრაობებისგან გამოწვეული ცვლილებები:

ცნობილია, რომ მზის არსის ქმედითი ძალა ვლინდება დათბობასა და მსუბუქად გამრობაში... მთვარე კი მართლაც მთელი სისასხით ავლენს თავის ძალას დატენიანებაში, დედამიწასთან სიახლოვისა, ცხადია, და ნესტით გაჯერებული ანაორთქლის გამო... კრონოსის ვარსკვლავის ქმედითი ძალა ყველაზე ჭარბად ვლინდება გაცივებასა და მცირედით – გამრობაშიც, იმის გამო, რომ, როგორც ჩანს, იგი მეტისმეტად შორსაა როგორც მზის მცხუნვარებისგან, ისე – დედამიწის გარშემო ანაორთქლი ნესტისგან...³⁶

ეთერი, როგორც ვაკუუმის ალტერნატივა

ანტიკურ კოსმოლოგიაში წარმოდგენილია ვაკუუმთან დაკავშირებული სამი განსხვავებული კონცეფცია. პირველი ატომისტური ხედვაა, რომლის მიხედვითაც სამყაროში ვაკუუმის არსებობა დაშვებულია. სტოიკოსთა თვალთახედვის მიხედვით, ვაკუუმი არსებობს არა თავად სამყაროში, არამედ სამყაროს მიღმა. სრულიად განსხვავებულია არისტოტელეს მოძღვრება, რომლის მიხედვითაც ვაკუუმის დაშვება გამოირიცხება. „ფიზიკაში“ არისტოტელე ცდილობს დაასაბუთოს, რომ შეუძლებელია ისეთი სივრცის არსებობა, რომელიც რაიმე სახის მატერიალური ნივთიერებით არაა შევსებული (Arist. Ph. 4.1-9).

³⁶ Ὁ ἥλιος κατείληπται τὸ ποιητικὸν ἔχων τῆς οὐσίας ἐν τῷ θερμαίνειν, καὶ ἡρέμα ξηραίνειν. ταῦτα δὲ μάλιστα τῶν ἄλλων ἡμῖν εὐαισθητότερα γίνεται διὰ τε τὸ μέγεθος αὐτοῦ καὶ τὸ τῶν κατὰ τὰς ἄρας μεταβολῶν ἐναργές, ἐπειδὴ περ ὅσα ἂν μᾶλλον ἐγγίξῃ τοῦ κατὰ κορυφῆν ἡμῶν τόπου, μᾶλλον ἡμᾶς οὕτως διατίθῃσιν. ἡ δὲ σελήνη τὸ μὲν πλέον ἔχει τῆς δυνάμεως ἐν τῷ ὑγραίνειν, διὰ τὴν περιγιότητα δηλουστί καὶ τὴν τῶν ὑγρῶν ἀνασθμιάσιν. καὶ διατίθῃσιν οὕτως ἀντικρυς τὰ σώματα πεπαίνουσα καὶ διασήπουσα τὰ πλείστα, κεκοινώνηκε δὲ ἡρέμα καὶ τοῦ θερμαίνειν διὰ τοὺς ἀπὸ τοῦ ἡλίου φωτισμούς. Ὁ δὲ τοῦ Κρόνου ἀστήρ τὸ πλέον ἔχει τῆς ποιότητος ἐν τῷ ψύχειν καὶ τῷ ἡρέμα ξηραίνειν, διὰ τὸ πλείστον, ὡς ἔοικεν, ἀπέχειν ἅμα τῆς τε τοῦ ἡλίου θερμασίας καὶ τῆς τῶν περὶ τὴν γῆν ὑγρῶν ἀνασθμιάσεως. συνίστανται δὲ δυνάμεις ἐπὶ τε τούτου καὶ τῶν λοιπῶν, καὶ διὰ τῆς τῶν πρὸς τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην σχηματισμῶν παρατηρήσεως... Ptol. Tetr. 1.4.

არისტოტელე ერთმანეთისგან მიჯნავს სხეულს (ნივთიერებას) და ადგილს (τόπος), რომელშიც მოთავსებულია და მოძრაობს ესა თუ ის სხეული. ადგილი არ უდრის სხეულს, არამედ მოიცავს მას. ყოველგვარ სხეულს განკუთვნილი აქვს კონკრეტული ადგილი, ხოლო სიცარიელე რომ არსებობდეს, „ის იქნებოდა ადგილი, მოკლებული სხეულს“ (Arist. *Ph.* 4.1). არისტოტელეს განსაზღვრებით, „თუ სადმე არაა სხეული, იქ სიცარიელეა“ (Arist. *Ph.* 4.7), „სიცარიელეს უწოდებენ იმას, რაშიც არაა სხეული, მაგრამ შეიძლება აღმოჩნდეს“ (Arist. *Cael.* 1.9). ე.ი ვაკუუმი ლოკაციაა, რომელიც არავითარ ნივთიერებას არ შეიცავს. „ვაკუუმს არ გააჩნია განმასხვავებელი გეომეტრიული მახასიათებლები და არცერთი ის თვისება, რომელიც ძირეულია მიმართულებისა და მოძრაობის დასაფიქსირებლად; ვაკუუმში არ არსებობს სივრცითი ორიენტაციის საშუალება.“³⁷ ვაკუუმი დაცლილია არა მხოლოდ მატერიისგან, არამედ დროისგანაც, ვინაიდან, არისტოტელეს მიხედვით, სადაც არ არის მატერია, იქ არაა დრო, რომელიც აღქმულია, როგორც „მოძრაობათა ათვლა“ (Arist. *Cael.* 1.9).

ზემოთ აღნიშნული განსაზღვრებების გათვალისწინებით, ვაკუუმის არსებობა არისტოტელეს სამყაროს სურათში ბევრ პარადოქსს გამოიწვევდა: პირველ რიგში, მოძრაობის თეორიიდან გამომდინარე, რომლის მიხედვითაც სხეულთა მოძრაობა უკუპროპორციულია იმ გარემოს წინააღობისა, რომელშიც ეს სხეული მოძრაობს. ვაკუუმში ეს წინააღობა ნულის ტოლია, აქედან გამომდინარე, სხეულის სიჩქარე უსასრულო სიდიდეს აღწევს (Arist. *Ph.* 4. 8). გარდა ამისა, არისტოტელე ავითარებს იმ მოსაზრებას, რომლის მიხედვითაც სიცარიელე კიდევ რომ არსებობდეს, მას მომიჯნავე ნივთიერება აუცილებლად შეავ-

³⁷ Sambursky 1956, 95.

სებდა (Arist. *Ph.* 4. 6-9). არისტოტელეს მიერ სიცარიელის უარყოფის განაალიზება ზეცის აგებულებისა და მასში ეთერის განფენილობის უკეთ გააზრების საშუალებას იძლევა. როდესაც საუბარია იმაზე, რომ ციური სხეულები ეთერულია, არ იგულისხმება ის, რომ მხოლოდ ვარსკვლავები და პლანეტები შედგება ეთერისაგან, ხოლო მათ ირგვლივ სიცარიელეა, ვინაიდან, როგორც აღინიშნა, არისტოტელეს სისტემაში სიცარიელისთვის ადგილი არ რჩება. სფეროები, რომლებიც ბრუნავენ და რომლებიც დედამიწასთან კონცენტრული არიან, ეთერისგან შედგებიან.

არისტოტელეს შემთხვევაში, როგორც აღინიშნა, ვაკუუმის არარსებობას განაპირობებს თავად ფილოსოფოსის მიერ შემუშავებული ფიზიკური კანონები. ვაკუუმის არარსებობის იდეას იზიარებს პტოლემეაიოსიც. მაგრამ, არისტოტელესგან განსხვავებით, პტოლემეაიოსის მიდგომა ნაკლებად დოგმატურია. არგუმენტი ვაკუუმის არსებობის წინააღმდეგ, რომელიც „პლანეტარული ჰიპოთეზისის“ პირველ წიგნშია წარმოდგენილი, შემდეგია: დაუჯერებელია ბუნებაში არსებობდეს რაიმე უსარგებლო, მათ შორის – ვაკუუმი. ეს მსჯელობა მოსდევს ზეცის მოდელის აღწერილობას, რომელიც იმგვარადაა დახატული, რომ ვაკუუმისთვის ადგილი ფიზიკურად არ რჩება. პტოლემეაიოსის ზეცის სურათი იმგვარადაა შედგენილი, რომ სიცარიელე არ რჩება ერთი სფეროს უშორეს მანძილსა და მის მომდევნო სფეროს უმცირეს მანძილს შორის. თუმცა იმასაც უშვებს, სფეროებს შორის შესაძლოა იყოს სივრცე ან სიცარიელე.

მისი მთავარი კოსმოლოგიური ჰიპოთეზაა ის, რომ სამყარო არ შეიცავს ცარიელ სივრცეს, მექანიზმი (ეპიციკლი+დეფერენტი), რომელიც პასუხისმგებელია მერკურის მოძრაობაზე, მყი-

სიერად გარს აკრავს მთვარისას. ვენერას მექანიზმი გარს აკრავს მერკურისას და ა.შ. „ჩაბულებულ“ სფეროთა სერიაში სატურნამდე და საბოლოოდ უძრავ ვარსკვლავებამდე.

მაგრამ აქ თავს იჩენს ერთი წინააღმდეგობა. პტოლემეაიოსს თავის სამყაროს სამგანზომილებიან მოდელში პრაქტიკული მიზეზების გამო შეაქვს ცვლილება: ვინაიდან პლანეტათა მოძრაობისთვის საჭირო არაა მთლიანი სფერო, იგი გვთავაზობს მის „გახერხილ“ ვერსიას, რომელსაც სამაჯურის ან დაირის ფორმა აქვს. ეს კი საკმაოდ დიდ ცარიელ სივრცეს ტოვებს. „ჰიპოთეზისის“ ამ სივრცეს იკავებს „გაიშვიათებული“ ეთერი და არა ვაკუუმი³⁸. ეს კი, თავის მხრივ, ეწინააღმდეგება თავად პტოლემეაიოსის დებულებას იმის შესახებ, რომ ეთერული სხეულები სიმკვრივით არ განსხვავდებიან, წინააღმდეგ შემთხვევაში მათგან უფრო მსუბუქი ზეადსვლას განაგრძობდა, მძიმე კი ძირს დაეშვებოდა. პტოლემეაიოსის ნაშრომები ამ პარადოქსის დაძლევის საშუალებებს არ გვთავაზობს.

პტოლემეაიოსის კოსმოლოგიაში ეთერული სუბსტანციის შესახებ წარმოდგენილი ანალიზი მისი ძირითადი მახასიათებლების გამოკვეთის და სხვადასხვა დარგობრივი პერსპექტივით დაჯგუფების საშუალებას იძლევა. ეს მახასიათებლებია:

მათემატიკური: სფერული, მბრუნავი თანაბარი წრიული მოძრაობით, მხოლოდ ერთი სახის (წრიული) მოძრაობის მქონე. *ფიზიკური/მეტაფიზიკური:* მატერიალური, ჰომომერული (შედგენილი ერთგვაროვანი ნაწილებისგან), გაიშვიათებული კონსისტენციის, გამჭვირვალე, გამტარუნარიანი, არ ახასიათებს არც სიმძიმე, არც – სიმსუბუქე. ზეციური, ღვთაებრივი, მარადიული, შეუცვლელი, რაც გულისხმობს როგორც ფორმის უცვლელობას (მარად წრიულია), ისე – გარე ზემოქმედებისგან

³⁸ Murschel 1995, 41.

თავისუფლებას, ჰარმონიული, შეზღუდული სივრცეში, მაგრამ არა – დროში, გამორჩეული: წარმართავს მიწიერ ელემენტთან განსხვავებული კანონზომიერებები, გასულიერებული, საკუთარი ნების მქონე, მოძრავი ნებაყოფლობით და არა ძალდატანებით. *ასტროლოგიური*: ზემოქმედების უნარის მქონე, აქტიური იმპულსების გადამცემი, მიწიერი სამყაროს მომწესრიგებელი.

ეთერულ სუბსტანციასთან კონტრასტს ემნიან მიწიერი ელემენტები, რომლებიც არიან: დაშლადი, არასტაბილური, ცვალებადი, ქაოსური, ექვემდებარებიან ზემოქმედებას. პტოლემეაიოსთან „ასტროლოგიზებულია“ ეთერიდან მიწიერ ელემენტებზე მოძრაობათა „ტრანსფერის“ არისტოტელესეული იდეა და იგი ციურ სხეულთა მიწიერ ელემენტებზე ზემოქმედების კონცეფციას ექვემდებარება. ამგვარად, პტოლემეაიოსის სამყაროს სურათის და მასში ეთერის ადგილისა და ფუნქციის მთლიანობაში გასააზრებლად საჭიროა არა მხოლოდ ასტრონომიული, არამედ მისი ასტროლოგიური, კოსმოლოგიური, მუსიკის თეორიის, ოპტიკისა შრომების გააზრება. საკვლევი პრობლემა საჭიროებს შესაბამისი ტერმინებისა და ტექსტუალური კონტექსტის სკრუპულოზურ ანალიზს, რაც თავისთავად გულისხმობს ორიგინალურ (ძველ ბერძნულ) ტექსტებზე მუშაობას. თუმცა ზოგ შემთხვევაში ორიგინალი ტექსტი დაკარგულია და მოგვეპოვება მხოლოდ თარგმანი ან თარგმანის თარგმანი, ისიც ფრაგმენტულად, რაც აფერხებს საკითხის სიღრმისეულად შესწავლას.

ბიბლიოგრაფია:

Aiton. J., *Celestial Spheres and Circles*. *History of Science* 19 (2):75-114, 1981.

Aristotle. *The Complete Works of Aristotle: The Revised Oxford Translation*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1984.

Aristotle, *On the Heavens*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press; London, 1960.

Autenrieth G., *A Homeric Dictionary*
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0073>

Beekes R., *Etymological dictionary of Greek*. Vol 1, Leiden-Boston, Brill, 2010.

Chantraine P., *Dictionnaire étymologique de la langue grecque: histoire des mots*. Tome i, A–Δ; tome ii, E–K. Pp. viii + 305; 301. Paris: Klincksieck, 1968–1970.

Dillon J., *The heirs of Plato: a study of the Old Academy*, 347-274 B.C. M 2003

Duke, Dennis. *Mean Motions in Ptolemy's 'Planetary Hypotheses'*. *Archive for History of Exact Sciences* 63: 635-654, 2009.

Дворецкий И. Х., *Древнегреческо-русский словарь*. Под редакцией С.И. Соболевского. С приложением грамматики, составленной С.И. Соболевским. – М.: ГИС, 1958.

Easterling H.J., *Quinta Natura*// *Museum Helveticum*. Vol 21, 1964.
 Etygram: Ancient and Medieval Greek Etymologies <http://appsweb-cepam.unice.fr/etygram/node/43>

Feke, J., *Ptolemy's Philosophy: Mathematics as a Way of Life*. Princeton University PRES, 2019.

Fowler R. L., *Early Greek Mythography: Volume 2: Commentary*, 1 Ed. Oxford University Press, 2013.

Cambiano G., *Astronomy and Divination in Stoic Philosophy// Hellenistic Astronomy: The Science in Its Contexts*. Brill, Leiden | Boston, 2020.

Goldstein, Bernard R. *The Arabic Version of Ptolemy's 'Planetary Hypotheses'*. Transactions of the American Philosophical Society. Philadelphia, 1967.

Hamm, Elizabeth Anne. *Ptolemy's Planetary Theory: an English Translation of Book One, Part A of the "Planetary Hypotheses" with Introduction and Commentary*. Library and Archives Canada; Bibliothèque Et Archives Canada, 2012.

Heiberg, J. L., *Claudii Ptolemaei: Opera quae exstant omnia*. ed. Vol. 2, Opera astronomica minora. Leipzig: Teubner, 1907.

Heiberg, J. L., *Claudii Ptolemaei: Opera quae exstant omnia 1. Syntaxis mathematica*. Leipzig: Teubner, 1898.

Heiberg, *Simplicii in Aristotelis De caelo commentaria*. Berlin, 1894.

Hesiod, *Theogony* Cambridge, MA., Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd. 1914.

Hyginus, *Hygini Fabulae*, Jenae, apud Hermannum Dufft, 1872.

Kahn, C. H., *Anaximander and the origins of Greek cosmology*. New York, 1960

Liddell H.G., Scott R., *An intermediate Greek-English lexicon*. Oxford: Clarendon Press, 1889.

Lloyd, G.E.R., *Aristotelian Explorations*. Cambridge, Cambridge University Press, 1996.

Lloyd, G.E.R., *Aristotle: The Growth and Structure of his Thought*, Cambridge: Cambridge Univ. Pr., 1968

MacPherson, H., *The cosmological ideas among the Greeks*. Popular Astronomy, Vol. 24, p.358.

Mansfeld J., *Aristotle in the Aëtian Placita//Brill's Companion to the Reception of Aristotle in Antiquity*, Vol. 7, Leiden; Boston: Brill, 2016.

Montanari F., *The Brill Dictionary of Ancient Greek*. Brill, 2015.

Murschel, A. *The structure and function of Ptolemy's physical hypotheses of planetary motion*. Journal for the History of Astronomy, 26, 33, 1995.

Pedersen, O., A Survey of the "Almagest," with Annotation and New Commentary by Alexander Jones. New York: Springer, 2011.

Philosophia Antiqua, a series of studies on ancient philosophy Vol. LXXIX, Leiden; Boston: Brill, 1998.

Plato: Charmides, Alcibiades I & II, Hipparchus, The Lovers, Theages, Minos, Epinomis

Plato. *Platonis Opera*, ed. John Burnet. Oxford University Press, 1903.

Ptolemy. Ptolemy's "Almagest." With an English translation by G. J. Toomer. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1998.

Ptolemy. *Tetrabiblos*. Translated by F. E. Robbins. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1940.

Ptolemy. *Tetrabiblos*. Book I. Translated by Robert Schmidt, Edited by Robert Hand. The Golden Hind Press, 1994.

Sambursky, S., and Merton B. DAGUT. *The Physical World of the Greeks. Translated ... by Merton Dagut*. London, 1956.

Solomon, Jon. *Harmony in Ptolemy's Harmonics: The Eighth Gordon Athol Anderson Memorial Lecture Delivered at the University of New England-Armidale, Armidale on 8th August 1990*. The University, 1991.

Smith, A. M., *Ptolemy's Theory of Visual Perception*, Transactions of the American Philosophical Society, vol. 86, no. 2, Philadelphia, 1996.

Smith W. A., 1873. Dictionary of Greek and Roman biography and mythology

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0104:entry=aether-bio-1&highlight=aether>

Taub, L.C., *Ptolemy's Universe: The Natural Philosophical and Ethical Foundations of Ptolemy's Astronomy*. Chicago: Open Court, 1993.

Gvantsa Poppkhadze

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

The concept of ether in the cosmology of Ptolemy.

Key words: aether, ancient cosmology, Claudius Ptolemy.

In the ancient Greek world, "aether" signified both the physical body and the embodied divinity. It took on diverse meanings for different authors, but its relationship with the sky, namely the higher levels of the sky, was evident in most cases. Aether became a useful tool for describing cosmogonic processes or heavenly movements and was elevated to the fifth element by Aristotle. Ptolemy, who was in agreement with Aristotle on the fifth element, broadened his studies in this field. Ptolemy "astrologized" the Aristotelian concept of "transfer" of etheric motions to earthly components by introducing the concept of celestial bodies influencing terrestrial elements.

ანა ქირია

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო

თვითერთის, საზღვარი-ერთისა და ჰენადების გავიშვება პროკლეს მეთაფიზიკაში *

საკვანძო სიტყვები: პროკლე, მეტაფიზიკური მეცნიერების სისტემა, თვითერთი, საზღვარი-ერთი, ჰენადები

1. პროკლე როგორც სისტემატიკოსი

პროკლეს, როგორც მოაზროვნის, შეფასებისას დომინირებს მისი როგორც სისტემატიკოსის გაგება.¹ ლამის საყოველთაოდ აღიარებული შეხედულების თანახმად, იგი იყო არა იმდენად ორიგინალური მოაზროვნე (როგორც პლოტინი), არამედ, უპირვე-

* ავტორი მადლობას უხდის წინამდებარე სტატიის ანონიმურ რეცენზენტს საყურადღებო შენიშვნებისათვის.

¹ დაუსტებებისთვის: ვიქტორბო, ის, რომ პროკლე ფილოსოფიის ისტორიაში შესულია როგორც ნეოპლატონური ფილოსოფიის სისტემატიკოსი, მისი როგორც მოაზროვნის სისტემატიკოსად ყოფნის აღიარების საბუთს გვაძლევს, ვინაიდან, ჩვენი გაგებით, მოაზროვნე ფილოსოფიის, შესაბამისად, აზროვნების, ისტორიაში ეწერება იმ სახით, რა სახის აზროვნებაც საკუთრივ მოსდგამს. ცხადია, აღნიშნული არ გამორიცხავს გარეშე ობიექტური ისტორიული კანონზომიერებებისა და ფაქტორების ზეგავლენას, თუმცა ისინი ყოველ სუბიექტში სუბიექტურად, თავისებურად იქნება გარდატეხილი და ათვისებული.

ლეს ყოვლისა, სისტემატიკოსი², ერთგვარი ინტელექტუალური არქიტექტორი, რომლის მცდელობაც, უმთავრესად, სინამდვილის ზუსტად, მწყობრად, თანმიმდევრულად და მაქსიმალურად ლოგიკურად ამსახველი სრულყოფილი სისტემის აგებისკენ იყო მიმართული. ამრიგად, ვინაიდან პროკლესთან და მის ფილოსოფიასთან მიდგომისას გადამწყვეტ როლს თამაშობს სისტემისა და სისტემურობის გაგებები, საჭიროა, თავდაპირველად გამოირკვეს, რა ნიშნები უნდა ახასიათებდეს ფილოსოფიურ სისტემას, შემდეგ კი განისაზღვროს, კონკრეტულად, რაში გამოიხატება პროკლეს ფილოსოფიის მაღალი სისტემურობა.

ფილოსოფიური სისტემის დამახასიათებელი ფუნდამენტური ნიშნებია: 1. სისრულე და ყოვლისმომცველობა; 2. კოჰერენტულობა; 3. დაფუძნება; 4. რედუქციონიზმი; 5. იერარქიზმი.³ პირველი ნიშანი გულისხმობს, რომ სისტემა ასახავს და ხსნის მთელ რეალობას. მეორე ნიშნის მიხედვით, სისტემა თანმიმდევრულად ასახავს რეალობას, ე.ი. აღწევს რეალობის, როგორც მთლიანი სტრუქტურის, ნაწილებს შორის აუცილებელი კავშირებისა და ბმების დაჭერას. შემდეგ, იმისთვის, რათა სისტემამ ნამდვილად შეძლოს რეალობის ახსნა, აუცილებელია პირველსაფუძვლის, საწყისისა და მიზეზის დადგენა, რომელიც სისტემაში ასახული

² იხ. Hegel 1979, 466-485; Dodds 1963², xxv; Rosán 1949, 227; Beierwaltes 1987, 351-68; Idem 2007, 65-84; Siorvanes 1996, x; Remes 2008, 7-8; Steel 2010, 652; Chlup 2012, 1; Dillon, O'Byrne and O'Rourke 2013, 543-564; Martijn and Gerson 2017, 45-73.

³ მოცემულ ნიშანთა ჩამოთვლისას ვეყრდნობით მარტივინსა და გერსონს, რომლებიც, თავის მხრივ, ფილოსოფიური სისტემის იაკობ ბრუკერისეულ განსაზღვრებას მისდევენ, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ ბრუკერთან გამოყოფილია სისტემის სამი ნიშანი (ყოვლისმომცველობა, კოჰერენტულობა, ერთი ან მცირე ოდენობის პრინციპებიდან დედუქცია), მაშინ როდესაც მარტივინსა და გერსონთან ნიშანთა რიცხვი ხუთს აღწევს. ბრუკერთან მესამე ნიშანი – დედუქცია – თავის თავში აერთიანებს მარტივინისა და გერსონის მიერ ცალ-ცალკე გამოყოფილ დაფუძნებას, რედუქციონიზმსა და იერარქიზმს. იხ. Martijn and Gerson 2017, 46-47. აქვე, წინამდებარე ნაშრომში სისტემის ნიშანთა განმარტება და პროკლეს ფილოსოფიის ზოგადი ხასიათის მათ კონტექსტში წარმოდგენა მარტივინისა და გერსონისგან დამოუკიდებელია.

რეალობის ზღვარდადებულობას, მოწესრიგებულობასა და შემეცნებადობას უზრუნველყოფს. ეს, თავის მხრივ, სისტემის ელემენტთა სასრულობას ნიშნავს. ყველაფერი დაიყვანება რაღაც საბოლოო პრინციპზე (ან პრინციპებზე), რომლის მიღმა გასვლაც გამორიცხულია. აქედან გამომდინარეობს რედუქციონისტული მიდგომის საჭიროება. დასასრულს, ვინაიდან ამოსავალი პრინციპი მოცემულია, სისტემა მისგან და მის მიმართ განსაზღვრულ ელემენტთა იერარქიული წყობის სახეს შეიძენს, კოჰერენტულობისთვის კი, ცხადია, ერთი ელემენტიდან მეორეზე გადასვლა უწყვეტი და აუცილებელი იქნება.

პროკლესთვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს ყველაფრის ერთი პირველი მიზეზის (და საწყისის)⁴ არსებობის დამტკიცებას, რასაც ის თავისი ფუნდამენტური სისტემური შრომის – „თეოლოგიის საფუძვლები“ – მეთერთმეტე პარაგრაფში ახორციელებს. ყველაფრის ერთი პირველი მიზეზი უზრუნველყოფს როგორც ონტოლოგიურ, ასევე ეპისტემოლოგიურ დაფუძნებას. მისგან არა მხოლოდ ყოველი მყოფი გამოიყვანება, არამედ ის ყოველ მეცნიერებასა (ἐπιστήμη)⁵ და მეცნიერების სისტემას უქმნის დასაყრდენს და მათ არსებობას ამართლებს. პროკლე უშვებს ყველაფრის პირველი მიზეზის არსებობის საწინააღმდეგო შემდეგ სამ ალტერნატივას, რომელთაგან თითოეული აბსურდულია: 1. არაფერს არ აქვს მიზეზი; 2. მიზეზები წრეზე დადიან; 3. მიზეზთა ჯაჭვი უსასრულოა. პირველი დაშვების აღიარების შემთხვევაში არ იარსებებს პირველთა და მეორეულთა, მშობელთა და შობილთა, მქმნელთა და განმცდელთა არანაირი წესრიგი. შესაბამისად, შეუძლებელი იქნება მყოფთა შესახებ მეცნიერებაც, ვინაიდან

⁴ ყველა მიზეზი საწყისია. შტრ. Arist. *Metaph.* V 1, 1013 a17: πάντα γὰρ τὰ αἴτια ἀρχαί. „საწყისისა“ და „მიზეზის“ ცნებები ერთმანეთს თან სდევნენ და ურთიერთშენაცვლებადნი არიან. იხ. Arist. *Metaph.* XI 3, 1061 a15-17.

⁵ ἐπιστήμη აქ და სხვაგანაც ითარგმნება როგორც „მეცნიერება“.

მეცნიერების ფუნქცია მიზეზთა ცოდნაში მდგომარეობს.⁶ მეორე დაშვებაში მიზეზთა არსებობა აღიარებულია, მაგრამ მიზეზობრიობის ცალმხრივი მიმართულობა უარიყოფა. გამოდის ისე, რომ კაუზალური პროცესი ორმხრივია – ერთი მხრივ, მიზეზი მიზეზოვანს⁷ (αἰτιατόν) უდებს საფუძველს და ეს ერთ ნახევარწრეს ქმნის, მეორე მხრივ კი, ამის პარალელურად, თვითონ მიზეზოვანიც უდებს მიზეზს საფუძველს და ამით მეორე, პირველის იგივეობრივი და თანაბარი, ნახევარწრე იქმნება. ცხადია, ამ „მანკიერ წრეში“ მიზეზისა და მიზეზოვანის დიფერენცირება და ზუსტი იდენტიფიცირება შეუძლებელია. ამიტომ, აუცილებელია, მიზეზი მიზეზოვანზე მაღლა იდგეს და მიზეზთა და მიზეზოვანთა მკაფიო იერარქიული წესრიგი არსებობდეს. უკანასკნელ დაშვებაში აღიარებულია მიზეზთა და მიზეზოვანთა ვერტიკალური ხაზი, თუმცა ამ ხაზს პირველი მიზეზის სახით ზედა ზღვარი არ გააჩნია. პროკლეს მითითებით, ასეთ შემთხვევაშიც შეუძლებელი იქნება მეცნიერება, რადგან აპეირონის შესახებ ცოდნა არ არსებობს.⁸ ზემოთ-

⁶ Procl. *Inst. prop.* 11, 12, 15-17: ἡ γὰρ τῶν αἰτίων γνῶσις ἐπιστήμη ἐστὶν ἔργον, καὶ τότε λέγομεν ἐπίστασθαι ὅταν τὰ αἴτια γνῶρισῶμεν τῶν ὄντων. აქ პროკლე არისტოტელეს მისდევს. მღრ. Arist. *An. post.* I 2, 71 b9-12: ἐπίστασθαι δὲ οἰόμεθ' ἕκαστον ἄπλῶς, ἀλλὰ μὴ τὸν σοφιστικὸν τρόπον τὸν κατὰ συμψεφικόν, ὅταν τῆν τ' αἰτίαν οἰάμεθα γνῶσκειν δι' ἦν τὸ πράγμα ἐστίν, ὅτι ἐκείνου αἰτία ἐστὶ, καὶ μὴ ἐνδέχεσθαι τοῦτ' ἄλλως ἔχειν. მღრ. ასევე Arist. *Metaph.* 994 b30-31. ეპისტემეს ფუნდამენტური მნიშვნელობის მქონე არისტოტელური განსაზღვრებისა და არისტოტელეს ეპისტემოლოგიური თეორიისთვის იხ. Byrne 1997, 82-102; Theil-Wunder 1970, 64-81. გვიანანტიკურობაში არისტოტელეს „მეორე ანალიტიკის“ ინტერპრეტაციისთვის იხ. de Haas, Leunissen and Martijn 2010. კონკრეტულად, პროკლეს ეპისტემოლოგიისა და ლოგიკისთვის იხ. Helmig 2017, 183-206.

⁷ მიზეზოვანი ანუ მიზეზდებელი. "მიზეზოვანი" პეტრიწისეული ტერმინია. მღრ. *პრ. კავშ. პეტრ.* 11, 11, 26; 35, 27, 29; 36, 28, 27; 41, 31, 8; 46, 33, 5; 75, 49, 3.

⁸ მიზეზებისკენ უსასრულოდ აღმასვლა, ისევე როგორც მიზეზებიდან დაუსრულებლად დადმასვლა, დაუშვებელია. ასეთ შემთხვევაში ცოდნა შეუძლებელი იქნებოდა. ჩვენ ვიგით მაშინ, როდესაც მიზეზებს შევიცნობთ, სოლო თუ მიზეზობრივი პროცესი ზღვარდაუდებელი და უსასრულოა მატების მიხედვით, ჩვენ, ჩვენი დასაზღვრელობის პირობებში, მის ბოლომდე ჩავლას ვერ შევძლებთ. შესაბამისად, აუცილებელია კიდური წევრების არსებობა, იმისთვის, რათა სვლა დაუსრულებელი არ იყოს. ამას ეთმობა არისტოტელეს „მეტაფიზიკის“ მეორე წიგნის მეორე თავი (*Metaph.* 993a-994b), რომელიც არისტოტელეს მთელი შემდგომი

ქმულიდან გამომდინარე, საჭიროა: 1. მიზეზთა არსებობა; 2. მიზეზებისა და მიზეზოვნების ურთიერთგამიჯნულობა, ანუ მათი მკაფიო იერარქიული მოწესრიგება, ერთმანეთში აღრევის გარეშე; 3. მიზეზთა ოდენობის სასრულობა, ანუ მიზეზობრივი ჯაჭვის დასაზღვრულობა. ყოველივე ამას პროკლე მიჰყავს ყველაფრის უპირველესი მიზეზის აღიარებამდე, რომლიდანაც, როგორც ფესვიდან (ρίζα), ყველაფერი გამოდის და რომელთან სიახლოვე-სიმორის მიხედვითაც ყველაფერი ერთიან წესრიგად ღვას.⁹

მამასადამე, პროკლეს თანახმად: 1. მთელი რეალობა წარმოადგენს სასრულ ვერტიკალურ მიზეზობრივ ჯაჭვს, რომელშიც მიზეზები მიზეზოვნებზე მაღლა დგანან და ყველაფერი, საბოლოოდ, პირველი მიზეზით გვირგვინდება; 2. ამდენად, სინამდვილეში გონივრული წესრიგი სუფევს; 3. ასეთი სინამდვილე ადეკვატურად შემეცნებადია, რაც, თავის მხრივ, ლოგოსისა და პრაგმას (სიტყვიერ და საგნობრივ) სამყაროებს შორის მკაცრ შესატყვისობას გულისხმობს;¹⁰ 4. არსებობს ამ რაციონალური სტრუქტურის

ფილოსოფიისთვის *locus classicus*-ის როლს თამაშობდა მოცემულ საკითხთან მიმართებისას. აქვე, აპერიონის შუემცნებლობასთან დაკავშირებით იხ. Pl. *Phlb.* 17 e; *Ti.* 55 c-d; Arist. *Metaph.* 994 b22; 999 a27.

⁹ მიზეზობრივი ჯაჭვის უკანასკნელ წევრს რაც შეეხება, ის არაფრის მიზეზს აღარ შეიძლება წარმოადგენდეს, რადგან მის შემდეგ არაფერია. *Procl. Inst. prop.* 25. შდრ. Arist. *Metaph.* 994 a.

¹⁰ *Procl. Theol. Plat.* I 7, 32, 13: ...καί τοῖς πράγμασιν εἰκότας ἀποφανοῦμεν τοὺς λόγους ὅσπερ εἰσιν ἐγγυηταί, κατὰ τὸν παρὰ Πλάτωνι Τίμαιον. შდრ. *Ibid.* II 7, 49, 8ff. პროკლესთან რეალობის რაციონალურობის თაობაზე იხ. Dillon, O'Byrne and O'Rourke 2013, 543-564. აქვე, მკვლევარები ხშირად მიუთითებენ პროკლეს სისტემის ექსტრემალურ ან აბსოლუტურ რეალიზმზე და ამას მის მთავარ ნაკლად მიიჩნევენ. de Rijk 1992, 33. დოდსის მიხედვით, პროკლეს სისტემის ფუნდამენტური ნაკლი მდგომარეობს იმის დაჯერებაში, რომ ბერძნული ლოგიკის სტრუქტურა ზუსტად ასახავს სამყაროს სტრუქტურას. ეს მეტ-ნაკლებად ნიშნულია ყოველი რაციონალისტური სისტემისთვის, თუმცა პროკლეს შემთხვევაში განსაკუთრებით ამკარად ვლინდება. დოდსი პროკლესთან რაციონალიზმის *reductio ad absurdum*-ზე საუბრობს. Dodds 1963, xxv. პროკლეს კრიტიკისთვის იხ. ასევე Schmitz 2002, 455-467. მსგავს შეფასებებს კატეგორიულად ეწინააღმდეგება ბაიერვალტესი, რომლის მითითებითაც პროკლეს სისტემა არ არის რეალობისგან გაუცხოებული უმინარსო ფორმალიზმის ნაყოფი, არამედ იგი რეალობის სტრუქტურას მიუყვება და მასზე დაყრდნობით კონსტრუირდება. ჩვენი მხრივ, შევნიშნავთ, რომ პროკლეს

მქონე სინამდვილის განმმართველი მეცნიერება¹¹, რომელიც მთელ სინამდვილეს, როგორც სასრულ მიზეზობრივ ჯაჭვს, თავისი ზედროული კაუზალური განვითარების¹² პროცესში ქვემარტივად¹³ და ზუსტად¹⁴ ასახავს.¹⁵ პროკლეს მეტაფიზიკურ-თეოლოგიური მეცნიერების¹⁶ სისტემა, სწორედ, ამ ამოცანას ახორციელებს,

მიდრეკილება რაციონალიზმისკენ, ფორმალიზმისკენ, სქემატიზმისა და სისტემატიზებისგან აშკარად მეტად ძლიერია და ხშირად სინამდვილის თავისუფალ ჭვრეტასაც „იწირავს“, თუმცა ის პრინციპები, რომლებსაც პროკლეს სისტემა ასახავს, ლოგიკურ გამონაგონს (κατ' ἐπινοίαν. Procl. *In Prm.* VI 1054, 27-31) არ წარმოადგენს, არამედ თავად რეალობის სტრუქტურის ამოკითხვიდან გამომდინარეობს. შდრ. ქირია 2021b, 83.

¹¹ თვითონ ეპისტემე ლოგოსის მიხედვით ხორციელდება და თავისი ბუნებით ლოგიკურ-რაციონალურია. შდრ. Arist. *An. post.* II 19, 100 b10: ἐπιστήμη δ' ἄπαντα μετὰ λόγου ἔσθι; Plot. VI 9, 3, 5: λόγος γὰρ ἡ ἐπιστήμη.

¹² განვითარების ხსენებისას არაფრით არ იგულისხმება გაუმჯობესება. ფუნდამენტური ნეოპლატონური აქსიომის მიხედვით, მიზეზი შედეგზე უმჯობესია.

¹³ ეპისტემეს ქვემარტივებისათვის, პირველ რიგში, იხ. Arist. *An. post.* II 19, 100 b5-6: ἐπεὶ δὲ τὸν περὶ τῶν δάνοια ἔξεων αἰς ἀληθεύομεν αἰ μὲν αἰ ἀληθεῖς εἰσιν, αἰ δὲ ἐπιδέχονται τὸ ψεῦδος, οἷον δόξα καὶ λογισμός, ἀληθὴ δ' αἰ ἐπιστήμη καὶ νοῦς.

¹⁴ ეპისტემეს სიზუსტისათვის შდრ. Arist. *An. post.* II 19, 100 b8: καὶ οὐδὲν ἐπιστήμη ἀκριβέστερον ἄλλο γένος.

¹⁵ ეპისტემე ხსნის იმას, რაც პირველმიზეზის შემდეგაა, თავად პირველმიზეზი მეცნიერულ შესწავლას არ ექვემდებარება, ვინაიდან მეცნიერება მიზეზებს ადგენს, პირველმიზეზი კი უმიზეზოა. იხ. Procl. *In R.* I, 282, 25–285, 31. შდრ. Arist. *An. post.* II 19, 100 b10.

¹⁶ პროკლესთან ადგილი აქვს მეტაფიზიკის სრულ თეოლოგიზებას, რის გამოც მეტაფიზიკა – პირველმიზეზთა და პირველსაწყისთა მეცნიერება (ἢ τὸν πρῶτισταν ἀρχὸν ἐπιστήμη. ἢ τὸν πρῶτισταν αἰτίαν ἐπιστήμη. Procl. *Theol. Plat.* I 9, 38, 8; I 10, 40, 25) – თეოლოგიურ მეცნიერებას (θεολογική ἐπιστήμη. *Theol. Plat.* I 3, 12, 14; I 4, 20, 20; I 7, 31, 3; I 7, 32, 1 და ა.შ.) ემთხვევა. ამის პრევენდენტი თვითონ არისტოტელეს „მეტაფიზიკაში“ შეიქმნა, სადაც პირველი ფილოსოფია, ანუ მეტაფიზიკა, თეოლოგიადაა დასახული. იხ. Arist. *Metaph.* VI 1, 1062 a15ff. დოდსი მიუთითებს, რომ პროკლესთან თეოლოგია არისტოტელური აზრით გამოიყენება, როგორც „პირველი ფილოსოფიის“, ანუ მეტაფიზიკის, სინონიმი, ფიზიკის საპირისპიროდ. იხ. Dodds 1963, 187. ზოგადად, გვიანანტიკურობაში „მეტაფიზიკა“ თეოლოგიურ შრომად გაიგებოდა. ასკლეპიოსი „მეტაფიზიკაზე“ კომენტარის დასაწყისში მიუთითებს, რომ ნაშრომის მიზანი არის მეთაფიზიკა. მეტაფიზიკა თეოლოგია იმდენად, რამდენადაც მყოფის იმატერიალური პრინციპები და მიზეზები, რომელსაც ეს მეცნიერება განიხილავს, ყველაზე დეტალურია. Ascl. *In Metaph.* 358, 4ff. ახალ დრომდე მეტაფიზიკის გაგების ისტორიისთვის ფართოდ იხ. Kobusch 1980, 1186-1238.

აქ ჩამოთვლილი მტკიცებები კი პროკლეს სრულყოფილი სისტემის ამოსავალ, წამყვან მტკიცებებს¹⁷ ქმნის.

2. პროკლეს მეტაფიზიკური მეცნიერების სისტემა

ნეოპლატონიზმის განვითარების ადრეული ფაზისთვის დამახასიათებელი იყო ხედვის სიმარტივე, რაც, კონკრეტულად, მეტაფიზიკური თეორიის სინოპტიკურობაში ვლინდებოდა. შუა ნეოპლატონიზმიდან მოყოლებული, საწყისთა ოდენობის გამრავლებისა და შუამავალი ჰიპოსტასების შემოყვანის გზით, თავდაპირველი მარტივი¹⁸ მეტაფიზიკური თეორიის გართულება, დიფერენცირება, სისტემატიზება, ასე ვთქვათ, დასერიოზულება და მეცნიერების¹⁹ რანგში აყვანა იწყება. იამბლიქოსთან²⁰ დაწყებული ეს ტენდენცია კულმინაციას აღწევს პროკლესთან.²¹ პროკლე ინარჩუნებს სამი საწყისი ჰიპოსტასისგან (ერთი-გონება-სული) შედგენილ ფუნდამენტურ ნეოპლატონურ სტრუქტურას²² და მას დეტალურად ამუშავებს. თითოეული სფეროს ფარგლებში ის დიფე-

¹⁷ ეს მტკიცებები და მათთან ერთად პროკლეს სისტემაც ერთგვარად დეკონსტრუირებულია ათენის ნეოპლატონური სკოლის უკანასკნელი დიადოხოსის – დამასკიოსის – ფილოსოფიაში, რომელიც, პროკლეს საპირისპიროდ, ხასიათდება სკეპტიციზმით, აგნოსტიციზმით, რეალობის შესამეცნებლად ადამიანური ლოგოსის ადეკვატურობის უარყოფით, სინამდვილის მიუწვდომლობისა და დაფარულობის აქცენტირებითა და ბუნდოვანებით. ამ საკითხთან დაკავშირებით იხ. ქირია 2021b, 213-254. ზოგადად, დამასკიოსის ფილოსოფიის შესახებ იხ. ალექსიძე 2019, 165-211.

¹⁸ აქ „მარტივს“ დამაკნინებელი მნიშვნელობა არანაირად არ აქვს. ამ სიმარტივეს თავისი უპირატესობები ჰქონდა, რომელთა შორისაცაა ბუნებრიობა, ავთენტურობა, ვიტალურობა.

¹⁹ მსგავსად, დოდსიც საუბრობს პოსტიამბლიქოსური ნეოპლატონიზმის მეცნიერულ თეოლოგიაზე. იხ. Dodds 1963, 283.

²⁰ იამბლიქოსის ფილოსოფიის შესახებ იხ. Dillon 2010, 358-374.

²¹ პროკლესთვის იამბლიქოსის მნიშვნელობის შესახებ იხ. Dodds 1963, xix-xxvi.

²² შდრ. Procl. Inst. prop. 20: πάντας σαμάρτας ἐπέκεινά ἐστιν ἡ ψυχῆς οὐσία, καὶ πασῶν ψυχῶν ἐπέκεινα ἡ νοερὰ φύσις, καὶ πασῶν τῶν νοερῶν ὑποστάσεων ἐπέκεινα τὸ ἔν. შდრ. აგრეთვე Procl. Theol. Plat. I 14, 66, 10-15 მონაკვეთი, რომლის მიხედვითაც ფიზიკურ კოსმოსში მოძრაობა სულისგან მომდინარეობს, მარადიული მუდმივობა და იგივეობა – გონებისგან, ერთიანობა, თანხმიერება, და სიმჰათია კი – ერთისგან.

რენციაციას მიმართავს და სხვადასხვა ერთმანეთთან სუბორდინაციულ-იერარქიულ მიმართებაში ჩაყენებულ ღონეებს გამოყოფს. ერთის სფეროში მოცემულია საზღვარ-უსაზღვრობის საწყისთა ღიადა; გონების სფეროში მყოფი–სიცოცხლე–გონება (= ნოეტური– ნოეტურ-ნოერული–ნოერული) იერარქიული ტრიადის სახით სამი განყოფილება განირჩევა; ანალოგიურად, სულის სფეროც დიფერენცირდება ჰიპერკოსმიურ, ჰიპერკოსმიურ-ენკოსმიურ და ენკოსმიურ განყოფილებებად.²³ თითოეული ეს განყოფილება თავის შიგნით კვლავ დიფერენცირებულია. მთავარი მიზანი ცარიელი ადგილების ან ნაპრალების თავიდან აცილებაა.²⁴ ცარიელი ადგილი, თავის მხრივ, გულისხმობს, რომ რეალობის ერთი ღონიდან მეორეზე გადასვლა მთლად უწყვეტი და ლოგიკური არაა და, ამიტომ, სიცარიელესა და ქაოტურობის²⁵ მომენტს ტოვებს. შუამავალ ჰიპოსტასთა (μεσότητες)²⁶ დიდი ოდენობის შემოყვანით პოტენციური სიცარიელების ამოვსება და, ამგვარად, რეალობის რაციონალურ-კოსმიური (კოსმოსის როგორც წესრიგის გაგებით) სტრუქტურის დემონსტრაცია ხდება. სრულყოფილ სისტემაში ყველაფერი მაქსიმალურად ლოგიკურად უნდა წარიმართებოდეს და ლოგიკურად დაუსაბუთებელ, „დაჩქარებულ“ ნაბიჯებს ადგილი არ ჰქონდეს. ამიტომ, რაც უფრო მეტი შუამავალი მიზეზის იდენტიფიცირება გახდება შესაძლებელი სინამდვილის მიზეზობრივ ჯაჭვში, რომელიც უმაღლესი მიზეზით/ერთით იწყე-

²³ საზღვარ-უსაზღვრობის საწყისთა ღიადა იამბლიქოსთანაც იყო დაშვებული. გონებისა და სულის სფეროში იგი გამოყოფდა შესაბამისად ნოეტურ და ნოერულ და ჰიპერკოსმიურ და ენკოსმიურ ღონეებს. ნოეტურ-ნოერულისა და ჰიპერკოსმიურ-ენკოსმიურის შუამავალი ღონეები მის სისტემაში ჯერ კიდევ არ იყო.

²⁴ Procl. *Theol. Plat.* III 2, 6, 21: δεῖ ὑπερῆν τῆν πρῶτον εἶναι τῶν ὄντων καὶ μὴδὲν παρεμπόδιον κενόν.

²⁵ აქვე შეიძლება, ყურადღება შევაჩეროთ სიტყვა χάος-ის (სავარაუდო) ეტიმოლოგიაზე. χάος უნდა მომდინარეობდეს ზმნიდან χάινω ან, ასევე, χάσσω, რაც ნიშნავს პირის დაღებას, მთქნარებას, ღიაობას. ამგვარად, თავისი თავდაპირველი აზრით, ქაოსი, როგორც ჩანს, ნიშნავდა ხვრელს, დიობს, ნაპრალს, ნახვრეტს.

²⁶ Procl. *Inst. prop.* 38, 40, 22-23; 81, 72, 16; 132, 118, 2; 140, 124, 2; 147, 128, 35; 148, 130, 5.

ბა და სხეულებრივი სამყაროთი სრულდება, მით უფრო ლოგიკურად, ზუსტად, მწყობრად და გამოწვლილვით დემონსტრირდება მეტაფიზიკური სისტემის მიერ სინამდვილის ტექსტურა თავისი ზედროული კაუზალური განვითარების პროცესში და, ამგვარად, მით უფრო მაღალმეცნიერული ღირებულების იქნება სისტემა.

3. მიზეზისა და მიზეზობრივი პროცესის გაგება პროკლეს მეტაფიზიკური მეცნიერების სისტემაში

მიზეზდება პროკლესთვის აუცილებლად გულისხმობს ერთობას. ერთობა არის პირველადობის, საწყისდებისა და მიზეზდების კვინტესენცია.²⁷ სიმრავლე თავისი ბუნებით მეორადია და მიზეზდებული – როგორც ერთისგან გამომდინარე, გაერთიანებული და ერთს დაქვემდებარებული.²⁸ ვეცდებით, მარტივად ცხადვყოთ აქ თქმული: რაღაცას რაც უფრო ნაკლები ერთობა აქვს, მით უფრო გაფანტული და არეულია მისი შინაარსი. აქედან გამომდინარე, მას არ შეუძლია, მტკიცედ ეპყრას ის, რასაც შეიცავს, ხოლო თუ საკუთარი შემცველობა მის მიერ სრულყოფილად შეთვისებული არაა, მაშინ გამოდის, რომ ის თავის თავსა და თავის შემადგენლობას ვერ ფლობს. საკუთარი შინაარსის ვერმოკრება, თავის მხრივ, სისუსტეს, ძალის ნაკლებობას მოასწავებს; ნაკლები ძალის მქონე კი ბევრს ვერაფერს შექმნის. საკუთარი თავის პყრობა და საკუთარ თავში კონცენტრირებული, თვითკმარი გება (μσνή) ძლიერების პირველნიშანია. მკვიდრი სიმტკიცის სახით წარმოდგენილი ძალა თუ არ იქნა მოცემული, საგნის მხრიდან სხვაზე გამსვლელი, გამამრავლებელი და ექსპანსიური ძალის გამოვლენისკენ სწრაფვა რაც არ უნდა დიდი იყოს, შედეგი ვერ დადგება. ის, რასაც საკუთარი თავი სიმრავლეში ეკარგება, სხვისთვის საფუძვლის დადებას, სხვის გამსჭვალვასა და თავის გარშემო დატრიალებას ვერ შეძლებს, რადგან რის მიმართ უნდა დაატრიალოს,

²⁷ Procl. In Prm. VI, 1046, 5ff; 1081, 4ff; Inst. prop. 12; 13; 22.

²⁸ Procl. Inst. prop. 1-5.

მაშინ როდესაც, მისი არაკონცენტრირებულობის გამო, სამიზნე ცენტრი ვერ (ან კარგად ვერ) იკვეთება. მაშასადამე, ერთობის არმქონე და საკუთარ თავში მყარად არმყოფი (რაიმეს) მიზეზი, პირველი და საწყისი არ შეიძლება იყოს.

პროკლეს ლოგიკით, ყოველი მიზეზი მიზეზოვანთან მიმართებით არადიფერენცირებული მონადისა²⁹ და წერტილის პოზიცი-აში იმყოფება და, როგორც ასეთი, მიზეზოვანთან შედარებით, პირველად და ამოსავალ საწყისად წარმოდგება. მიზეზად ყოფნა ნიშნავს ერთგვარ წერტილებრივ, მონადურ კონცენტრირებულობას, რომელიც სისრულესა და ძალის სიჭარბეს³⁰ უზრუნველყოფს და ამით მიზეზის მწარმოებლობას განაპირობებს, მიზეზოვნის წარმომარსება კი მიზეზში მონადურად მდგომისა (μονή) და აკუმულირებულის³¹ გამოსვლა (προιέναι, πρῶτον), გამრავლება (πολλαπλασιάζειν, πληθύνειν)³² და დიფერენცირება (διακρίνειν, διάκρισις)³³. პროკლესთვის მეტაფიზიკური ეპისტემე, არითმეტიკისა და გეომეტრიის ზუსტი მათემატიკური მეცნიერებების მსგავსად, ამოდის ისეთი უმარტივესი აბსტრაქტული გაგებიდან, რომელიც მხოლოდ აპოფატიკურად განისაზღვრება.³⁴ კერძოდ, მეტა-

²⁹ Procl. *Inst. prop.* 21; 23, 26, 25; 64, 60, 20; 108, 96, 10; 110, 98, 2; 204, 178, 29 და ა.შ.

³⁰ δυναμέως περιουσία. იხ. Procl. *Inst. prop.* 27. ძალის სიჭარბე უსაზღვრო ძალის უკიდურეს სიმჭიდროვეში „ჩაჭერილობით“ განპირობებულ ძლიერ დაძაბულობად შეიძლება გავიანთოთ, როდესაც შინაგანი სრულყოფილება და სისასვე იმდენად „ზედმეტი“, რომ ბუნებრივად გარეთ გამოსვლა უნდა მოხდეს. რაც უფრო მონადურია შესაბამისი რეალობა, მით უფრო უკიდურესია ძალის სიჭარბე მასში, მით უფრო ინტენსიურია თავდაპირველი დაძაბულობა და, შესაბამისად, მით უფრო მძლავრი და ეფექტიანია გადმოღინება. შდრ. Procl. *In T.* I 23, 26-31: ἡ πᾶσα δύναμις ἐν τῇ ἀρχῇ προεστῆται καὶ παρὰ τῆς ἀρχῆς δίδονται τοῖς ἄλλοις ...ἐπεὶ δὲ μονὰς ἡ ἀρχή, τὸ μοναδικώτερον κρείττον καὶ δυνατώτερον τῶν μᾶλλον τῆς αἰτίας ἀφισταμέναν.

³¹ Procl. *Theol. Plat.* III 2, 8, 14-15: ἂ γὰρ ἔστιν ἐνοειδῶς ἐν τῇ μονάδι καὶ συσπυγμένως, ταῦτα διρημένως ἐν τοῖς ἐκγόνοις τῆς μονάδος ἀναφαίνεται.

³² Procl. *Inst. prop.* 27, 32, 6-9: ἀναλλοίωτον ἄρα τὸ γεννῶν ἰδρύται καὶ ἀνελάττωτον, διὰ γόνιμον δύναμιν ἑαυτὸ πολλαπλασιάζον καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ δευτέρας ὑποστάσεις παρεχόμενον.

³³ Procl. *Inst. prop.* 35, 38, 12: ἅμα γὰρ διακρίσει πρόοδος. იხ. ასევე Procl. *Inst. prop.* 30, 34, 18; 36, 38, 33; 64, 60, 32.

³⁴ Procl. *In Euc.* 94, 8; 99, 22.

ფიზიკაში ერთის მნიშვნელობა არის არითმეტიკასა და გეომეტრიაში მონადისა და წერტილის მნიშვნელობის ანალოგიური. მონადა რიცხვების პრინციპია³⁵ და ყოველი რიცხვის საკუთარ თავში გებასა და საკუთარ თავთან იგივეობას უზრუნველყოფს. დიადა მონადური მდგომარეობიდან გამოსვლას ნიშნავს და, როგორც ასეთს, ყოველი რიცხვი, გამრავლებისა და გაყოფის გზით, საკუთარი თავიდან გამოჰყავს. განუმრავლებელი და არადიფერენცირებული მონადა, როგორც დიადის გამოსვლის საწყისი პუნქტი, სიმრავლის პირველმიზეზად და პირველწყაროდ წარმოდგება. ანალოგიურად, გეომეტრიაში განზომილების არმქონე უნაწილო წერტილი ყოველი დანაწილებულისთვის არსის მიმნიჭებლის³⁶, ყველა სიდიდის საწყისის³⁷, მშობელი მიზეზისა³⁸ და წარმომარსებლის³⁹ ფუნქციას ასრულებს. მამასადამე, მონად-ობა და წერტილ-ობა უდრის მიზეზ-ობას, ისე, რომ მიზეზად ყოფნა აუცილებლად ნიშნავს მონადისა და წერტილის მდგომარეობის მორგებას. თავის მხრივ, მათემატიკურ მეცნიერებასა და მეტაფიზიკას შორის ასეთი ფუნდამენტური პარალელების არსებობა გულისხმობს, რომ სინამდვილე, რომლის სტრუქტურის გაშიფვრასაც ცდილობას მეტაფიზიკა, ლოგიკურ-მათემატიკური ტექსტურის მატარებელია, მისი განმმარტებელი მეტაფიზიკა კი ზუსტი მეცნიერებაა.⁴⁰

³⁵ ἀριθμὸν ἀρχή. *Nicom. Ar. I. 8, 2.*

³⁶ πᾶσι τοῖς μεριστοῖς οὐσίαισιν παρεχομένη. *Procl. In Euc. 97, 16-17.*

³⁷ ἀρχὴ πάντων τῶν μεγεθῶν. *Procl. In Euc. 96. 21-22.*

³⁸ ἡ γεννητικὴ αἰτία. *Procl. In Euc. 97, 10.*

³⁹ *Procl. In Euc. 93, 3-4: ὑποστατικὸν τῶν μεγεθῶν. Ibid. 97, 13: ὑπάρξασ τοῖς μεριστοῖς αἴτιον ὄν.*

⁴⁰ მეტაფიზიკისა და მათემატიკის დაახლოების მწვერვალი პროკლეს „თეოლოგიის საწყისებია“, რომელიც პროკლემ ევკლიდეს „საწყისების“ მოდელზე ააგო. მეტაფიზიკის მათემატიკების ტენდენციას საფუძველი პითაგორული და პლატონური დაუწერელი სწავლების ტრადიციაში მოეძებნება. ფართოდ იხ. Gaiser 1963; Krämer 1964. პროკლეს მათემატიკის ფილოსოფიის თაობაზე იხ. Schmitz 1997. აქვე, მდრ. *Arist. Metaph. I 2* თავი, რომლის მიხედვითაც მეტაფიზიკა, ანუ პირველი ფილოსოფია და სიბრძნე, ყველაზე ზოგადი და, ამავდროულად, ზუსტი მეც-

რაც უფრო დაბლა ჩამოვდივართ მიზეზთა ჯაჭვზე, მით უფრო იკლებს მიზეზთა ერთობისა და, ამით, თვით მიზეზობრიობის ხარისხიც. კაუზალურ ჯაჭვზე ყოველი შემდეგი მიზეზი არის, ასე ვთქვათ, ნაკლები მიზეზი. შესაბამისად, მთელი ჯაჭვი და კაუზალური გამოსვლის მთელი პროცესი მიზეზობრივი ძალის კლების დემონსტრაციად წარმოდგება, ზრდადი დიფერენცირების კვალად,⁴¹ ისე, რომ ვიწყებთ უძლიერესი აბსოლუტური ერთიდან (უპირველესი მიზეზი) და დავდივართ მიზეზობრივი ძალის არმქონე სხეულებრივ სამყარომდე (σῆμα), რომელიც სინამდვილის უკანასკნელი ღონეა და მომდევნო ღონის წარმოქმნა აღარ შეუძლია. თუმცა, კაუზალური პროცესი არ არის მხოლოდ დაქვეითების, გამოსვლის, დიფერენცირების პროცესი. თავის სისრულეში ის აუცილებლად დაბრუნების ტრიალული პროცესია. მიზეზიდან გამოსვლა რომ დაუდგრომელი იყოს, შედეგი ვერ დადგებოდა. შედეგი დგება მიზეზზე სწორების აღებისა და მიზეზთან დაბრუნების კვალად.⁴² მიზეზთან დაბრუნება ნიშნავს არა გამოსულის მიზეზში ჩაბრუნებას და, ამით, გამოსვლის მოხსნას, არამედ გამოსვლის დადგომას, გამოსულის გაჩერებას მიზეზის მიმართ და მის მიერ, მიზეზის მიბაძვისა და მიზეზისადმი დამსგავსების⁴³ გზით, ერთებრივი გების მდგომარეობის თავისებურ გამეორებას. დაბრუნება, როგორც გამოსვლის დადგომა, არც ერთია და არც მეორე, არამედ, როგორც გამოსვლისა და გების ურთიერთკავშირი/გაერთიანება/ნარევი, რაღაც მესამეს წარმოადგენს და თავისი ბუნებით ტრიალულია⁴⁴. მთელი კაუზალური პროცესი გება-გა-

ნიერებაა. არისტოტელე თეორიულ მეცნიერებებში, მეტაფიზიკის გარდა, ასევე მოიაზრებს მათემატიკასა და ფიზიკას.

⁴¹ Procl. *Theol. Plat.* III 2, 7, 1: ἡφεισὶ γὰρ καὶ ἄλλειψις τῆς τοῦ παράγοντος ἐνώσεως ἀπογεννᾷ τὰ δεύτερα.

⁴² დაბრუნებისას გამოსული განსაზღვრულობასა და ფორმას იძენს. Procl. *In T.* III, 328, 5-6: ἐπιστραφὲν γὰρ τὸ προελθὸν ὄρον ἔχει καὶ μορφήν.

⁴³ Procl. *Inst. prop.* 29; 32.

⁴⁴ არითმეტიკაში მონადასა და დიადას მოსდევს ტრიადა, რომელიც განსაზღვრული მონადისა და განუსაზღვრელი დიადის ჯამია და, როგორც კენტი, მონადას

მოსვლა–დაბრუნების (μοσφή–παρόδιος–ἐπιστροφή)⁴⁵ დიალექტიკურ ტრიალულ რიტმში წარმართება:⁴⁶ შედეგი ჰგვიებს მიზეზში, გამო-

ემსგავსება. Procl. In R. II 223, 10-13. პროკლეს მიხედვით, ტრიალა მყოფის ხატია. Procl. In R. II 45, 27-28.

⁴⁵ აქ მოკლედ უნდა ითქვას წინამდებარე სტატიაში მოსφή–παρόδιος–ἐπιστροφή ტრიალული სქემის ქართულად გადმოტანასთან დაკავშირებით. მოსφή-ს, რომელიც მომდინარეობს ზმნიდან μόνω, პეტრიწის კვალად, ვთარგმნით როგორც „გებას“. იხ., მაგ., პრ. კავშ. პეტრ. 27, 23, 23-24. 31-32; 30. 25, 15-15. 28-29; პეტრ. კავშ. 45, 105, 14. შდრ. მელიქიძეილი 2011, 269. „გებას“ უპირატესობას ვანიჭებთ თანამედროვე ქართულისთვის უფრო ბუნებრივ „დგომასთან“ შედარებით, ვინაიდან ბერძნულად „დგომას“ საკუთრივ στήσι შესატყვისება. რაც შეეხება მოსφή-ს გავრცელებულ გადმოცემას როგორც „თავის თავში (ან საკუთარ თავში) ყოფნას“, ვფიქრობთ, ეს უკანასკნელი არ გამოხატავს გაგების იმ ორმაგ შესაძლებლობას, რომელიც მოსφή-შია ჩადებული, ვგულისხმობთ, ერთი მხრივ, მიზეზის თავის თავში ყოფნას, მეორე მხრივ კი, შედეგის მიზეზში ყოფნას. აღნიშნულთან დაკავშირებით განსაკუთრებით იხ. Gersh 1978, 51. ამიტომ, „თავის თავში (ან საკუთარ თავში) ყოფნის“ ნაცვლად, მარტივად „გებაზე“ ვაჩერებთ არჩევანს. შემდეგ, როგორც ცნობილია, παρόდიოს-ის მნიშვნელობებია: „გამოსვლა“, „წინსვლა“, „გამომდინარეობა“, „გზავნა“ (პეტრიწისეულად. იხ., მაგ., პრ. კავშ. პეტრ. 29, 25, 3; 58, 39, 16-18; 64, 42, 10-11). ჩვენ ვარჩევთ „გამოსვლის“, როგორც აქედან ყველაზე მოქნილი და ზუსტი ტერმინის, გამოყენებას, მით უმეტეს, რომ παρόდიოს-ის ნეოპლატონიკოსებთან სმარებული ტოლფარდი ზმნური ფორმებია: παρίειναι, παρόρχεσθαι და παρόβαινειν, რომლებიც თავიანთი სემანტიკით ასევე „სვლას“ უკავშირდებიან. იხ. Plot. V 2, 1, 20. 2, 1; V 3, 7, 32. 9, 12. 10. 19. 10, 21. 12, 15 და ა.შ. აქვე შევნიშნავთ პადიდიოს-ის „გამომდინარეობად“ გადმოტანასთან დაკავშირებით: „გამომდინარეობას“ ბერძნულად საკუთრივ ἄπορσι (ან ასევე ἄπορσι) უნდა შესაბამებოდეს. ἄπορσι უფრო პლოტინთან გვხვდება. შდრ., მაგ., Plot. II 3, 2. 11. ბოლოს, ἐπιστροφή, მოსφή–παρόდიος–ἐπιστροφή ტრიალული სქემის ფარგლებში, ქართულად გადმოგვაქვს როგორც „დაბრუნება“. პეტრიწისეული ვარიანტი იქნებოდა „უკუქვევა“ (იხ., მაგ., პეტრ. განშ. 31, 81, 29; 34, 86, 2-3), რომელსაც ასევე მივმართავთ მოცემული ტრიალის განმარტებისას. მამასადამე, მოსφή–παρόდიος–ἐπιστροφή ტრიალული სქემის ქართულ ტერმინოლოგიურ შესატყვისად წინამდებარე სტატიაში დადგენილია „გებაგამოსვლა–დაბრუნება“.

⁴⁶ რა თქმა უნდა, კაუზალური პროცესი ზედროულია და მოსφή–παρόდიος–ἐπιστροφή ტრიალის ელემენტები მხოლოდ მეტაფიზიკური აზრით განიხილება პროორიტეტისა და პოსტერიორიტეტის მიმართებაში. ამ ფუნდამენტურ ტრიალას ეთმობა „თეოლოგიის საფუძვლები“ 25–39 თავები. პროკლეს ტრიალოლოგიის გაგებისთვის იხ. Beierwaltes 1965, 24-239. ქართულ ფილოსოფიაში პროკლეს ტრიალული დიალექტიკა, არეოპაგტიკასთან მიმართების კონტექსტში, კრიტიკულად გამოკვლეულია შალვა ნუცუბიძის მიერ. პირველ რიგში, იხ. ნუცუბიძე 1975, განს. 325-539. პროკლეს დიალექტიკის შალვა ნუცუბიძესეული ინტერპრეტაციისთვის აგრეთვე იხ. შუბლაძე 1995, 201-207; ირემაძე 2013, 50-58. ზოგადად ტრიალისთვის იხ. კობალებიძე 2021.

დის მიზეზიდან და უბრუნდება მიზეზს, რითაც მიზეზობრივი პროცესი სისრულეს აღწევს და შედეგი ნამდვილად დგება.⁴⁷

მატალი მიზეზები მიზეზობრივად უფრო მძლავრები, უფრო საყოველთაოები და უფრო უმრავლესი შედეგის მქონენი არიან, ვიდრე დაბალი მიზეზები. ისინი გამოვლენას აგრძელებენ იქაც, სადაც დაბალმა მიზეზებმა უკვე შეწყვიტეს მანიფესტაცია.⁴⁸ შესაბამისად, მათი მიზეზობრივი ქმედითობის მასშტაბები უფრო ფართოა. ყველაზე პირველი მიზეზი ყველაზე უნივერსალურია. ის ყველგან და ყველაფერში იმყოფება. მასთან ზიარების გარეშე არაფერი არ რჩება. როგორც ასეთი, ის ყველაფრის – მყოფისა და ქმნადის, ფორმალურისა და მატერიალურის – ფუნდამენტურ მსაზღვრელსა და მინიმალურ საშენ ერთეულს წარმოადგენს. ერთი მხრივ, გარეშე რეალობაზე დაკვირვებას, მეორე მხრივ კი, თავისი შინაგანი ლოგოსის სტრუქტურის ანალიზს პროკლე იმ დასკვნამდე მიჰყავს, რომ ყველაზე უნივერსალური ერთია.⁴⁹ ყოველი საგანი ერთად განისაზღვრება. თუ ერთი არ არის, მაშინ არაფერი არ არის. თვით ფორმის გარეშე აღებული წმინდა მატერიაც კი რადიკალურად ერთის სახით უნდა იყოს მოცემული, იმისთვის, რათა ფორმისადმი დაქვემდებარება და უფორმოებიდან ფორმაში გადასაცვლება შეძლოს. ჩვენი ლოგოსის სტრუქტურიდან თუ ამოვალთ, უზოგადესი პრედიკატი, რომელიც ყველაფერზე გამოით-

⁴⁷ აქვე დავძენთ, რომ ამ პროცესის გეომეტრიული ანალოგიაა წრე. გებას წრის ცენტრი შეესაბამება, გამოსვლას რადიუსები განასახიერებენ, დაბრუნება კი ცენტრის გარშემო შემორტყმას, ანუ წრეირის, უდრის. წრეწირი, რომლის თითოეული წერტილი თანაბარი მანძილით არის დაშორებული ცენტრისგან, ცენტრის მიმართ და ცენტრის მიერ განისაზღვრება და ამით თითქოს ცენტრს უბრუნდება. წრეწირის შეკვრა განსრულებას ნიშნავს. ცენტრი საწყისია, რადიუსებს შუა პოზიცია უჭირავთ, წრეწირი კი არის ტელოსი. იხ. Procl. *In Euc.* 154, 8ff; *In R.* II 46, 18-27. გება-გამოსვლა-დაბრუნების წრიული მოქმედების შესახებ იხ. *Inst. prop.* 33.

⁴⁸ Procl. *Inst. prop.* 57; 60.

⁴⁹ ფართოდ იხ. *Theol. Plat.* II 3 თავი, რომელშიც პროკლე „ყველგან და ყოველივეში მყოფს“ (τὸ πανταχὺν καὶ ἐν πανσιν τοῖς ὄντων ἐπὶ) ეძებს.

ქმის, ასეთია: „x ერთია“.⁵⁰ თუმცა, ერთი არ არის მხოლოდ იმანენტური. როგორც ყველაფრის უპირველესი მიზეზი, აუცილებელია, ის ყველაფრის მიღმა არსებობდეს. მიზეზი ყოველთვის შედეგზე აღმატებულია,⁵¹ რადგან მიზეზის ნამდვილი ბუნება შედეგის სრულყოფილ ჰყრობასა და ერთობით განლევაში მდგომარეობს. ამგვარად, უსაკუთრივეს ერთში, რომლის შედეგაცაა გაერთიანებული სიმრავლე, გაერთიანება, როგორც ერთისა და სიმრავლის შერევა (μῖξις), გადალახული უნდა იყოს აბსოლუტური ერთებრიობით.⁵²

4. გამოუთქმელი მიზეზის გაგება პროკლეს მეტაფიზიკური მეცნიერების სისტემაში

უსაკუთრივეს ერთი, რომელიც გამოითქმება და რომელზეც, როგორც ყოველივეს განურჩევლად შემცველ უმიზეზობრივეს მიზეზზე⁵³, ფუძნდება პროკლეს მეტაფიზიკური ცოდნის სისტემა, პროკლესთვის, ამავდროულად, არის უპირველესი მონადა – ყოველგვარი მდგომობისა (μονή) და განსაზღვრულობის პრინციპი. მონადა უდრის თვითსაზღვარს (αὐτόπερας). როგორც მიზეზს, მას აქვს მშობელი ძალა (γεννητικὴ δύναμις)⁵⁴, რომელიც თვითუ-

⁵⁰ Procl. *Theol. Plat.* II 3, 25, 13-14: καὶ ὅλως ἅπαντα μὴ πη δύνατον ἄλλας λέγειν ἢ ὅς ἐν πάντα καὶ ἕκαστον.

⁵¹ Procl. *Inst. prop.* 7; 75.

⁵² Procl. *In Prm.* VI, 1114, 14-15: τὸ δὲ ἐν πρὸ πάσης ἐστὶ διαίρεσας καὶ πρὸ παντὸς πλήθους, τοῦ τε ἰσάμενου καὶ διακεκριμένου μόνας ἐν ὑπάρχον. *Theol. Plat.* II 10, 62, 17-19: Εἰ τοῖσιν καθ' ἑκάστην τῶν ὄντων πρόοδον ἀποφάσκειται τῶν αἰτίων τὰ ἀπ' αὐτῶν, ἀνάγκη δῆπου τοῦ τῶν πάντων αἰτίου πάντα ὁμοίως ἀφαιρεῖν.

⁵³ შდრ. Plot. VI 8, 18, 38-40: οἷον αἰτιάτατον καὶ ἀληθέστερον αἰτία, ὁμοῦ πάσας ἔχον τὰς μελλούσας ἀπ' αὐτῶν ἔσσεσθαι νοεράς αἰτίας.

⁵⁴ პროკლე ერთმანეთისგან მიჯნავს ორგვარ – აქტიურ და პასიურ – ძალას (δυντὴ δύναμις). იხ. Procl. *In Alc.* 122, 9-11. პირველი ძალა მიზეზთა პროდუქტიული ძალაა და მაღალ რეალობას ახასიათებს. იგი მაწარმოებელ მიზეზებში სიმრავლის პოტენციურ პრეზენციას, ერთობით განლულ დაფარულ სიმრავლეს გულისხმობს. მეორე ძალა, მოუკრებლობის გამო, არასრულყოფილი და არამშობქმედებითია. ის რეალობის დაბალ დონეებზე, ერთობის კლებასთან ერთად, უფრო და უფრო

საზღვრობად (αὐτοαπειρία, αὐτοἀπειρον) იწოდება. ძალა/თვითუ-საზღვრობა, ანუ პირველი უსაზღვრობა, ყოველგვარი გამოსვლის, ორობისა და გამრავლების პრინციპს წარმოადგენს.⁵⁵ მყოფის მთელი სფერო (τὸ ὄν) საზღვრისა და უსაზღვრობის (მონადისა და დიადის) ურთიერთქმედების შედეგია და მათ ნარევად, ტრიადად, დგინდება.⁵⁶ პროკლესთვის ისინი პირველმოქმედი მიზეზები⁵⁷ არიან.

საზღვარი არის საკუთრივი ერთი და, შესაბამისად, საკუთრივი, ნამდვილი მიზეზიც.⁵⁸ მის ბუნებას თავისთავადობაში მიზეზობრიობა და მიზეზობრივი ძალა გამსჭვალავს. როგორც ნამდვილ მიზეზში, მასში აუცილებლად წინასწარაა მოცემული მანარმოებელი ძალა. გების დონეზე, ის თითქოს წნეხს და თავისი განმსაზღვრელობით უკიდურეს დაძაბულობამდე სწევს მასში „ჩაკეტილ“ დაფარულ ძალას⁵⁹, იმდენად, რომ ენერგეტიკული სი-

მეტად იწვევს წინ. პროკლესთან ძალის ორგვარი გაგებისთვის იხ. Steel 1996, 121-137.

⁵⁵ Procl. *Theol. Plat.* III 26, 90, 1-2: αἰτία δὲ τῆς προόδου ταύτης ἡ δύναμις· διουσιὸς γὰρ ἡ δύναμις καὶ πλήθους ἐργάτις.

⁵⁶ πέρας-ἀπειρον-μικτόν (საზღვარი-უსაზღვრობა-ნარევი) ტრიადა იგივეა, რაც μονάς-δυσὰς ἀόριστος- τρίας (მონადა- განუსაზღვრელი ორობა-ტრიადა) ტრიადა. Procl. *In R.* I 93, 4-6: εἶτε γὰρ πέρας καὶ ἄπειρον, εἶτε μονάδα καὶ ἀόριστον δυνάδα χρὶ προσαγορευεῖν τὰς πρωτίστας ἐκείνας ὑποστάσεις. საზღვრისა და უსაზღვრობის გაერთიანების პირველი შედეგი არის პირველი ერთიანი (ἴσχυμένον), ანუ პირველი ნარევი, რომელიც პირველ მყოფს უდრის და ტრიადული ბუნების მატარებელია. Procl. *In R.* II 45, 27-46, 1: ἡ μὲν γὰρ τρίας τοῦ ὄντος εἰκών, ὃ δὲ πρῶτως ἐστὶν μικτόν ἐκ πέρατος καὶ ἀπείρου. μονὰς γὰρ πέρας, ἀπειρία δὲ ἡ δυνάς... Procl. *Theol. Plat.* III 9, 36, 2-4: τὸ πρῶτιστον τῶν ὄντων ἐστὶ τὸ ἐκ τῶν πρωτίστων ἀρχῶν μυχυσμένον. საზღვრის, უსაზღვრობისა და ნარევის შესახებ ფართოდ იხ. Procl. *Theol. Plat.* III 8-10 თავები, აგრეთვე Procl. *Inst. prop.* 89-96. პროკლესთან საზღვრისა და უსაზღვრობის დამზებისთვის მდრ. Pl. *Phlb.* 23 c7-d8; 26 e1-27 c2.

⁵⁷ ἐκ τῶν πρωτοურγῶν τούτων αἰτίων. Procl. *Theol. Plat.* III 9, 34, 18.

⁵⁸ გამოუთქმელი მიზეზის შემდეგ საზღვრის, როგორც ყოველივეს საკუთრივი მიზეზის, დამზების აუცილებლობისთვის იხ. ქირია 2019, 217-222; Eadem 2021, 160-175. ამასთან, „მეორე ერთის“ დამზებისთვის იხ. აგრეთვე ალექსიძე 2013, 160-171; Alexidze 2017, 63-86.

⁵⁹ ἡ κρυφία δύναμις. იხ. Procl. *Theol. Plat.* III 9, 39, 13-15: ἡ γὰρ δύναμις αἰτία πανταχοῦ τῶν γονίμων προόδων καὶ παντὸς πλήθους, ἡ μὲν κρυφία δύναμις τοῦ κρυφίου πλήθους, ἡ δὲ κατ' ἐνέργειαν καὶ ἐαυτῆς ἐκφήνασα, τοῦ παντελοῦς.

ჭარბე იქმნება და მონადური მდგომარეობიდან გამოსვლა ხდება. გამოსვლის დონეზე, ძალა უკვე მასთან ოპოზიციაში (έναντίας) აღმოჩნდება; დაბრუნების დონეზე კი მასთან თანხმობაში მოდის და ერთიანდება⁶⁰. ახლა, საკითხავია, სად ჩანს აქ ერთის წმინდა თვითება. ყოველ დონეზე ერთი სხვასთან მიმართებით განისაზღვრება – როგორც სხვის ერთებრივად შემცველი, როგორც სხვასთან ოპოზიციაში მყოფი, როგორც სხვასთან გაერთიანებული. ამ კომბინაციებისგან მისი განყენება რომ გახდებოდა შესაძლებელი, ყველანაირი სიმრავლისა და სხვაობისგან თავისუფალ ერთს დავადგენდით, რომლის სხვა პრინციპზე დაყვანაც, ფაქტობრივად, გამორიცხული იქნებოდა, მისი აბსოლუტური ტრანსცენდენტობიდან გამომდინარე.

პროკლესთან საზღვარ-უსაზღვრობამდე აღიარებულია ერთი, რომელიც „პარმენიდეს“ პირველი ჰიპოთეზის თავისთავად ერთს, თვითერთს (αὐτόεν)⁶¹ შესაბამება, არაფერთან მიმართებაში (ἄσχετον πρὸς πάντα) არ დგას, შეუმცნებელი და გამოუთქმელია და, პროკლეს სიტყვებით, არც ჭეშმარიტ ერთს არ წარმოადგენს.⁶² ერთობის მიღმურობასთან ერთად ის მიზეზის მიღმურიცაა,⁶³ მაშინ როდესაც საზღვარი არის უსაკუთრივესი, ყველანაირი თვალსაზრისით ერთი და, ამდენად, პირველი ყველაზე ნამდვილი მიზეზიც, რომელიც, შესაბამისად, მყოფის მშობელ ძალასაც შეიცავს.⁶⁴ პროკლეს მითითებით, ერთის წმინდა თვითებას ვერსად

⁶⁰ ეს არის συμπλοκή თქვამის εναντίας (Procl. *In T.* III 328, 10). გაერთიანების/შეკავშირების შედეგი არის პირველი მყოფი, თვითმყოფი.

⁶¹ Pl. *Prm.* 137 b3. d2; 158 a5.

⁶² Procl. *Theol. Plat.* III 8, 31, 12-13: οὐτε τὸ πρῶτον ὡς ἄληθές ἐστιν ἔν, κρείττον γὰρ ἐστιν, ὡς πολλὰκις εἶρηται. შდრ. Pl. *Prm.* 141 e8, რომლის მიხედვითაც ერთი არც ერთი არაა და არც არის (τὸ ἔν οὐτε ἔν ἐστιν οὐτε ἔστιν).

⁶³ Procl. *Theol. Plat.* III 8, 31, 17: καὶ τῆς ἐνώσεως ἐπέκεινα καὶ τῆς αἰτίας. შდრ. *Theol. Plat.* II 9, 59, 24; *In Prm.* VII, 1210, 11 და *In Prm.* IV, 962, 18 მონაკვეთები, რომლებშიც თავისთავადი ერთი მოიხსენიება „მიზეზის წინარედ“ (προαίτιος) და „ზემიზეზად“ (ὑπεραίτιον).

⁶⁴ Procl. *Theol. Plat.* III 8, 31, 13-20: ποῦ τοῖνυν τὸ κυριώτατα πάντως ἔν; Ἔστιν ἄρα τι πρὸ τοῦ ὄντος ἔν, ὃ καὶ ὑψίστησι τὸ ὄν καὶ αἴτιον ἐστι τοῦ ὄντος πρώτως, ἐπειδὴ πρὸ αὐτοῦ καὶ

აღმოვაჩენდით, ერთიდან მყოფი გაუშუალებლად რომ მომდინარეობდეს.⁶⁵ ახლა საკითხავია, თუ საზღვრისა და უსაზღვრობის წინარე სრულიად უმიმართებო მეტაფიზიკური რეალია ქვემარტად ერთი ვერ იქნება და ერთობის მიღმურია, რატომ დგას პროკლე მაინც მის ერთობაზე, საზღვრის უსაკუთრივეს ერთად გამოცხადების შემდეგაც კი.⁶⁶

ერთი არსებითად პოზიტიური გაგებაა და, როგორც უკვე ითქვა, მიზეზად ყოფნას გულისხმობს. საზღვრისა და უსაზღვრობის წინარეს პროკლემ ერთის წოდება სრულიად რომ ჩამოხსნას და ცარიელი შეუმეცნებადობა-გამოუთქმელობა დატოვოს, მისი მიზეზობრიობა და მყოფის ჩამოყალიბებაში შესრულებული კეთილისმყოფელი როლიც ერთიანად გაქრება. თუ საზღვრის წინ რაღაც არის და ეს „რაღაც“ მიზეზი არანაირად არაა, მაშინ გამოდის, რომ, ჯერ ერთი, საზღვარი რედუქციის საბოლოო პუნქტი ვერ იქნება და, მეორე, ის, რაც რედუქციის საბოლოო პუნქტია, მიზეზად, საერთოდ, ვერ იდენტიფიცირდება. ამ გაურკვევლობამ სინამდვილის რაციონალურ სტრუქტურაში დაჯერებული, მისი სრულად და ზუსტად ასახვის პრეტენზიის მქონე მეტაფიზიკური მეცნიერების სისტემა შეიძლება კოლაფსამდე მიიყვანოს.⁶⁷ პროკლე, რა თქმა უნდა, ამაზე არ წავა. ამიტომ, ის თავის საზღვრისა და უსაზღვრობის მიღმურის ერთობის პოზიციაზე რჩება; მხოლოდ,

τῆς ἐνσσεως ἐπέκεινα καὶ τῆς αἰτίας ἦν, ἄσχετον πρὸς πάντα καὶ ἀμέθεκτον ἀπὸ πάντων ἐξηρημένον. Ἄλλ’ εἰ αἰτίον ἐστι τοῦτο τὸ ἐν καὶ ὑποστατικὸν τοῦ ὄντος, δύναμις ἂν ἐν αὐτῷ γεννητικῇ τοῦ ὄντος ὑπάρχοι.

⁶⁵ Procl. *Theol. Plat.* III 8, 29, 9-11: καὶ γὰρ αὐτὸ καὶ εἰ τὰ ὄντα μετὰ τὸ ἐν ἀμέσως παράγοιμεν, σὺδαμοῦ τῆν τοῦ ἐνὸς ἰδιότητα καθαρῶς εὐρήσοιμεν.

⁶⁶ იხ. Procl. *Theol. Plat.* III 8, 34, 4: ταῦτα γὰρ ἐσχάτως ἐξήρηται τῶν δύο μετὰ τὸ ἐν ἀρχῶν; Ibid. III 8, 34, 15-16: τὸ γὰρ συνάγον ἀμφοτέρας [sc. δῦας ἀρχὰς] καὶ τελειοῦν καὶ διὰ πάντων ἐκφαίνον τῶν ὄντων τὸ πρὸ τῆς δυνάδου ἐστὶν ἔν; III 9 tit.: Τίνας μὲν οὖν εἰσιν αἱ δύο τῶν ὄντων ἀρχαὶ προσεχῶς ἐκ τοῦ ἐνὸς ἀναφαινεῖσαι κατὰ τῆν τοῦ Πλάτωνος θεολογίαν, διὰ τούτων ἔστω καταφανές; III 9, 37, 22-23: πρόεισι μὲν οὖν ἐκ τοῦ πρώτου τὸ μικτόν, ὥσπερ εἶπομεν, καὶ οὐκ ἐστὶν ἐκ τῶν μετὰ τὸ ἐν ἀρχῶν μόνον.

⁶⁷ ეს გააკეთა დამასკიოსმა, რომლის ფილოსოფიაც პროკლესადმი წინააღმდეგობით იყო გამსჭვალული. განსაკუთრებით იხ. ქირია 2021b, 234-254.

საზღვრის უსაკუთრივეს ერთად და მიზეზად დასახვის შედეგად, საზღვრის წინარეს ერთობა და მიზეზობრიობა უნდა კვალიფიცირდეს გამოუთქმელ ერთობად და მიზეზობრიობად⁶⁸. ახლა საკითხავია, როგორ ფუნქციონირებს გამოუთქმელი მიზეზობრიობა/ერთობა.

გამოუთქმელი მიზეზი თავისთავადობაში დაფარული⁶⁹ და გაუგებარია. ჩვენ მას ვაფიქსირებთ მხოლოდ *ex effectibus*, ანუ იმდენად, რამდენადაც ის თავს აჩვენებს და ხსნის ჩვენთვის სასიკეთო ფორმით. მისი გამოვლენის საუკეთესო ფორმა სხვა ვერაფერი იქნება თუ არა მიზეზობრივი ვლენა. მიზეზობრივი ვლენის კვალად, ის, ერთისა და სიკეთის სახით, გამოთქმადი ხდება. მის მიზეზობრივ ვლენას (ἐκφάνσις), თავის მხრივ, პირველ რიგში, წარმოადგენს საზღვარი, როგორც ნამდვილი მიზეზი და ქემმარიტი ერთი, და, აგრეთვე, უსაზღვრობა, როგორც მიზეზის მშობელი ძალა. პროკლეს მიხედვით, ნარევი საზღვრისა და უსაზღვრობისგან იქმნება და შედგება, მაშინ როდესაც საზღვარი და უსაზღვრობა შეუმეცნებად მიზეზს ავლენენ.⁷⁰ ვლენა შექმნაზე და შობაზე მალ-

⁶⁸ ამ მხრივ, საყურადღებოა Procl. *Theol. Plat.* II 6, 41, 17–43, 10 მონაკვეთი, რომელშიც პროკლე პირველთან მიმართებით გამოუთქმელობისა და მიზეზობრიობის, გამოუთქმელობისა და ერთობის კომბინირების მექანიზმს ხსნის. მისი გაგების თანახმად, პირველი თავისთავადობაში გამოუთქმელია, თუმცა, მეორეულთათვის ბოძებული ძღვენის მიხედვით, ის ყველაფრის მიზეზად წარმოდგება და, როგორც მიზეზი, „ერთად“ (და „სიკეთედ“) უნდა იწოდებოდეს. პროკლე სისტემატურად იყენებს „მიზეზისა“ (αἰτία) და „გამოუთქმელის“ (ἀρρητον), „ერთისა“ (ἓν, ἕνασ/„ერთობა“) და „გამოუთქმელის“ ცნებებს ერთმანეთთან კომბინაციაში. შდრ. *Theol. Plat.* I 7, 31, 28; II 4, 36, 22; II 6, 40, 3; II 10, 63, 6; III 1, 5, 17-18; III 8, 32, 3; III 9, 34, 18; III 14, 50, 18; III 19, 66, 4; III 20, 69, 8-9; III 21, 74, 3-5; III 22, 81, 1; III 29, 23-24; *In T. I*, 385, 2 და ა.შ. ერთისა და გამოუთქმელის, მიზეზისა და გამოუთქმელის პროკლესულ კომბინაციასთან დაკავშირებით ფართოდ იხ. ქირია 2021a, 133-140.

⁶⁹ მისი დაფარულობა (κρύψις) მის მიერ ყველაფრის ფარულად შემცველობას არ ნიშნავს. შდრ. Procl. *In Prm.* VI, 1107, 9–1108, 30; VI, 1114, 4-15. ასე რომ ყოფილიყო, ის საზღვარივით ყველაფრის საკუთრივი მიზეზი იქნებოდა.

⁷⁰ Procl. *Theol. Plat.* III 8, 32, 14-15: τὸ δὲ πέρασ καὶ ἄπειρον ἐκφαίνει τὴν ἄγνωστον ἐκείνην καὶ ἀμέθεκτον αἰτίαν. III 9, 36, 13-16: τὸ μὲν πέρασ καὶ τὸ ἄπειρον δεῖξαι φησι τὸν θεόν (ἐνάδες γὰρ εἶσιν ἀπὸ τοῦ ἐνὸς ὑποστᾶσαι καὶ οἷον ἐκφάνσις ἀπὸ τῆς ἀμέθεκτου καὶ πρωτίστης ἐνάσεως), τὸ δὲ μικτὸν ποιεῖν καὶ συγκεραυνῆσαι διὰ τῶν πρώτων ἀρχῶν.

ლა დგას.⁷¹ აქ რამდენიმე კითხვა წამოიჭრება: 1. თუ საზღვარი და უსაზღვრობა გამოუთქმელ მიზეზს წარმოადგენენ თავის ვლენაში, მაშინ ისინი ამ გამოუთქმელი მიზეზის მიზეზობრივი ასპექტები არიან. შესაბამისად, გაუგებარია მათი ჰიპოსტასირება და, ამდენად, რაღაცნაირად გამოუთქმელი მიზეზისადმი მათი დაქვემდებარებულ მიმართებაში მოაზრება; 2. თუ ამ პირველმოქმელი მიზეზების გამოუთქმელი მიზეზისგან გამიჯვნა ხდება, მაშინ გამოუთქმელი მიზეზი რატომ არ რჩება მიზეზის განსაზღვრების გარეშე, კერძოდ, ხომ შეიძლება, ითქვას, რომ საზღვრისა და უსაზღვრობის პირველმოქმელი მიზეზები მიზეზობრივად ავლენენ გამოუთქმელს, და არა გამოუთქმელ მიზეზს. ამ კითხვებზე პასუხები ასეთი შეიძლება იყოს: 1'. პროკლეს ახასიათებს ჰიპოსტასირებისკენ მკაფიო მიდრეკილება (რაც, თავის მხრივ, მასთან დიფერენციაციისა და აბსტრაქციის მაღალ ხარისხზე მეტყველებს). ამიტომ, სადაც შესაძლებელია, ის ამას ყოველთვის გააკეთებს და, ცხადია, ასპექტებს გაათავისთავადებს; 2'. გამოუთქმელი თუ თავს საზღვრისა და უსაზღვრობის მიზეზების სახით ავლენს, ე.ი. თავადაც რაღაცნაირად მიზეზია. პროკლეს მხრიდან, ასე ვთქვათ, მორიგ მაღიფერენცირებულ სვლას წარმოადგენს, როდესაც ის ვლენას შობისგან მიჯნავს და მისდამი დაქვემდებარებულ მიმართებაში აყენებს. ამით მას, სავარაუდოდ, იმის აქცენტირება სურს, რომ საზღვრისა და უსაზღვრობის მიღმურიც მიზეზია, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ ის არ არის „ჩვეულებრივი“, რიგითი მიზეზი, რომლისგანაც მომდევნო დონეები გება-გამოსვლა-დაბრუნების სტანდარტული ტრიალული სქემის მიხედვით იწარმოებოდნენ, როგორც ეს საზღვრისა და უსაზღვრობის მიერ ნარევის წარ-

⁷¹ Procl. *Theol. Plat.* III 9, 36, 17-19: ὅσα δὲ ποιεῖν τὸν ἐκφαίνειν καταδεστέρον καὶ ἢ γένησιν τῆς ἐκφάνσεως, τοσοῦτα δὴπου τὸ μικτὸν ὑφειμένῃν ἔλαχε τὴν ἀπὸ τοῦ ἐνὸς πρόδοτον τὸν δῖο ἀρχῶν. ἔκφασიც-ს პროკლე „თეოლოგიის საფუძვლებშიც“ ახსენებს, კერძოდ, 125-ე პარაგრაფში, მეორეულთა წყობებში ჰენალების გამოვლენასთან დაკავშირებით.

მოყენებისას ხდება, არამედ არის განსაკუთრებული, გამოუთქმელი მიზეზი, რომელიც ვლენით და არა შობით წარმოაარსებს. ამიტომ, საზღვრის მიზეზისგან განსხვავებით, მისეულ ექსკლუზიურ ვლენაში მას აღარ ესაჭიროება მშობელი ძალა⁷² – უსაზღვრობა, რომელიც სიმრავლის, სხვაობისა და გამოსვლის პრინციპს წარმოადგენს. თავისი არსებობის ყოველ დონეზე მისი გაგება სხვის გაგებასთან აღარ არის დაკავშირებული – ის არ შეიცავს უსაზღვრობას, როგორც დაფარულ სიმრავლეს, არ უპირისპირდება მას და არ ერთიანდება მასთან ნარევის ჩამოსაყალიბებლად. ამგვარად, შობასა და უსაზღვრობის მშობელ ძალაზე დამოკიდებულებისგან ჩამოხსნით, გამოუთქმელი მიზეზი/ერთი არის თითქოს გათავისუფლებული და თავის სიწმინდეში მოძიებული ერთი/მიზეზი. ამით პროკლე მის ტრანსცენდენტობას სწევს, მაგრამ ამ ოპერაციის შესრულებისას მიზეზად და ერთად მისი დაფიქსირების შესაძლებლობას არ კარგავს. ცხადია, შემდგომი აბსტრაქციის თეორიული შესაძლებლობა (გამოუთქმელის გათიშვა მიზეზისგან/ერთისგან) აქაც არსებობს, თუმცა, სისტემური ლოგიკის თვალსაზრისით, ეს დაუშვებელია. მიზეზობრიობის/ერთობის გარეშე დარჩენილი გამოუთქმელი მეტაფიზიკური ცოდნის სისტემაში, რომელიც მიზეზთა იდენტიფიცირებაზეა ორიენტირებული, ინტეგრაციას არანაირად არ დაექვემდებარებოდა და, ამით, სისტემის ლოგიკურ დამაჯერებლობას შეარყევდა.

⁷² Procl. *Theol. Plat.* III 1, 6, 1-2: τὴν ἀμέθεκτον ταύτην καὶ ἄρρητον καὶ ὡς ἀληθῆς ὑπερούσιον αἰτίαν, ἀπὸ πάσης οὐσίας καὶ πάσης δυνάμεως καὶ πάσης ἐνεργείας κενωρισμένην. საყურადღებოა, რომ *Theol. Plat.* II 7, 50, 12-14-ში გამოუთქმელ მიზეზს ყველაფრის შობა მიეწერება, თუმცა, პროკლეს მითითებით, მისეული შობა და გამოსვლა არც მოძრაობას გულისხმობს, არც გამრავლებას, არც მშობელი ძალის ქონას და არც ენერგიულობას. შდრ. *Theol. Plat.* II 7, 50, 12-14: ἀλλὰ τὴν γένεσιν ταύτην καὶ τὴν πρόοδον μήτε κινουμένου τοῦ ἀγαθοῦ μήτε πληθομένου μήτε δυνάμιν ἔχοντος γεννητικῆν μήτε ἐνεργοῦτος.

5. ჰენადები და ჰენადოლოგიური პრობლემატიკა პროკლეს მეტაფიზიკური მეცნიერების სისტემაში

პროკლესთან ერთი-გონება-სული სამი საწყისი ჰიპოსტასის სახით წარმოდგენილი ფუნდამენტური ნეოპლატონური სტრუქტურა მხოლოდ ვერტიკალური სერიების დონეზე არაა გართულებული და დიფერენცირებული. ჰორიზონტალურ დონეზე მას შემოჰყავს თითოეული ამ საწყისი ჰიპოსტასის ინდივიდუალური და ზიარებული გამეორებები, ისე, რომ ერთის გარშემო ვიღებთ ჰენადების (*ἐνάδες* – ერთეული, ერთი), ანუ სპეციფიკური ერთების, ერთებრივ სიმრავლეს, გონების უშუალო სიახლოვეში მოცემულია გონებები, სული კი სხეულისთვის სულთა სახით ზიარდება.⁷³ ემანაციის ლოგიკის პროკლესეული გაგებით, აუცილებელია, მიზეზისგან/მონადისგან ჯერ (ცხადია, არა დროული აზრით) მასთან თანწყობილ, მის მსგავს, მონათესავე (*συγγενής, συμφύσις, οἰκείος*) რიცხვთა სიმრავლე იშვას და მხოლოდ შემდეგ მოხდეს გადასვლა ახალ წყობაზე.⁷⁴ ამგვარად, მონადურ მიზეზთა გარდამოწმად წარმოარსდებიან მათი ინდივიდუალური წარმომადგენლები, რომლებიც ვერტიკალური სერიების სათავეში დგანან, ვერტიკალურ ჯაჭვში დაბლა მდგომ დონეებს მალაღ მიზეზებთან მიმავალ პირდაპირ გზას უკეტავენ და ამით მიზეზებს თავიანთ უზიარებლობაში იცავენ. ვინაიდან ისინი თავად ირგებენ ზიარებულ მიზეზთა როლს, მიზეზოვანთა ფორმირება ხდება არა უშუალოდ უზიარებულ მიზეზებთან, არამედ ზიარებულ მიზეზებთან⁷⁵ დაბრუნებისა და მათთან დამსგავსების კვალად. შესაბამისად, პროკლეს მიზეზობრივ ჯაჭვში ზიარებისა და მომდევნოთა ფორმირე-

⁷³ იხ. Procl. *Inst. prop.* 21.

⁷⁴ Procl. *Theol. Plat.* III 2, 8, 1-2: ἀνάγκη πᾶσαν μονάδα παράγειν ἄριθμὸν ἀπὲρ τῶν σύστοιχον. Ibid. III 2, 6, 23: ἀνάγκη τὸ προϊὸν ἐν ἐκάστη φύσει δι' ὁμοίτητος προϊέναι. III 2, 8, 2: πᾶν τὸ γεννητικὸν πρὸ τῶν ἀνομοίων τὰ ὅμοια γεννᾷ. ფართოდ იხ. Procl. *Theol. Plat.* III 2 თავი.

⁷⁵ Procl. *Theol. Plat.* III 2, 10, 16-17: δεῖ πρὸ τῶν μετεχομένων αἰτίων πανταχοῦ τὰ ἀμέθεκτα προὑπάρχειν ἐν τοῖς ὅλοις.

ბის პროცესი წარიმართება უზიარებელი–ზიარებული–მაზიარებელი (ἀμέμεκτον–μετεχόμενον–μετέχον)⁷⁶ ტრიალული სქემის მიხედვით. უზიარებელი მონადების ერთბაშად მთლიანობაში გათავისება შეუძლებელია.⁷⁷ ისინი, როგორც ერთებრივი მთელი, მისაწვდომნი და გათავისებადნი არიან მხოლოდ ერთეულ ნაწილებად გადმოცემის დონეზე. მათ ერთეულ გადმოცემას ვერტიკალურ მიზეზობრივ ჯაჭვში დაქვეითებულ შემდგომებს მათებრივი რიცხვები სთავაზობენ. უზიარებელი მიზეზები ნაწილებამდე მყოფ მთელად შეიძლება იქნენ დასახულნი, მაშინ როდესაც ზიარებულები წარმოადგენენ მთელს ნაწილებში.

ჰენადები⁷⁸ პროკლეს მეტაფიზიკური სისტემის ერთ-ერთ ყველაზე პრობლემურ საკითხად მიიჩნევა. ამ თვალსაზრისით, პროკლეს მიმართ ხშირად გამოითქმის არათანმიმდევრულობის ბრალდება. პროკლეს კრიტიკოსთა რიცხვი მოიცავს ბოიტლერს, დოდსს, კრემერს,⁷⁹ ფესტიუჟიერს⁸⁰. დოდსის მიხედვით, „თეოლ-

⁷⁶ Procl. *Inst. prop.* 22-24.

⁷⁷ Procl. *Theol. Plat.* III 2, 9, 1-2: Οὐ γὰρ δυνατὸν ὅμοῦ γεννᾶμενον ἄρῶν τῶν γενῶντος περιουσιασίων ἀνανδῆσθαι.

⁷⁸ ჰენადების თეორიის ავტორობის საკითხთან დაკავშირებით მკვლევართა პოზიციები ორად იყოფა. საფრე და ვესტერინკი ნეოპლატონურ სისტემაში ჰენადების შემოყვანას სირიანოსს უკავშირებდნენ. *Theol. Plat.* vol. iii, 1981, pp. ix-iii დილონის მიხედვით, ჰენადები უკვე იამბლიქოსის სისტემაში არსებობდა. Dillon 1972, 102-106; Dillon 1993, 45-54. დღეს მკვლევართა უმეტესობა ამ პოზიციას იზიარებს. თუმცა, ჰენადების თეორიის იამბლიქოსისეულ და პროკლესეულ ვერსიებს შორის მნიშვნელოვანი სხვაობა უნდა არსებულებო. იამბლიქოსისთვის ჰენადები ერთის მიზეზობრივ ასპექტებს წარმოადგენდნენ და პლატონის „პარმენიდეს“ პირველ ჰიპოთეზაში ჰპოვებდნენ ასახვას, მაშინ როდესაც პროკლესთან ჰენადები ერთისგან გამოცალკევებულად თვითსრული სახით არსებობენ და „პარმენიდეს“ მეორე ჰიპოთეზას შეესაბამებიან. იამბლიქოსის თეორიისთვის იხ. Halfwassen 1996, 52-83; Bechtel 1999, 358-391; Mesyats 2012, 151-175. პროკლესთან ჰენადების შესახებ იხ. Procl. *Inst. prop.* 113-165; *Theol. Plat.* III, 1-6 თავები. ზოგადი ჰენადოლოგიური სამეცნიერო ლიტერატურიდან იხ. გიგინეიშვილი 1995, 152-169; Gigineishvili 2007, 101-144; Lankila 2010, 53-76; Greig 2020, 186-201. ჰენადებთან დაკავშირებით მოკლედ და კომპაქტურად ასევე იხ. ქირია 2021b, 157-160.

⁷⁹ Kremer 1966, 212-213.

⁸⁰ Festugière 1967, 52. ფესტიუჟიერის პოზიცია გაკრიტიკებულია მაიერთან. მისი დამოწმებისას მაიერს მივლევთ. იხ. Meijer 1992, 65-88.

ოგიის საფუძვლები“ პირველივე პარაგრაფში პროკლე იმტყიცება, რომ ყოველი სიმრავლე რაღაცნაირად ერთს უზიარება, მოგვიანებით კი ერთის უზიარებლობაა აღიარებული.⁸¹ თუმცა, ამ პირველადი კრიტიკის შემდეგ დოდსი უკან იხევს და მიუთითებს, რომ ერთი სიმრავლის მხრიდან ზიარებულია არა პირდაპირ, არამედ გაშუალებულად. მეორე, შედარებით უფრო დიდი პრობლემა შემდეგში მდგომარეობს: ჰენალები ერთის წარმომადგენლები არიან. ცხადია, ისინი ზემოთ სფეროს ეკუთვნიან და ტრანსცენდენტობა-შეუმეცნებადობაც მიეწერებათ. ამის მიუხედავად, მათთან ზიარება დასაშვებია, მაშინ როდესაც, მაგალითად, სული, რომელიც სინამდვილის იერარქიაში დაბალ პოზიციას იკავებს და შეუმეცნებადობა არ მიეყენება, უზიარებელია. ეს პრობლემაც მარტივად მოიხსნება, თუ გავითვალისწინებთ, რომ ერთი-გონება-სული სტრუქტურა ვერტიკალურ ხაზზეა მოცემული, ჰენალები და, მათთან ერთად, სხვა ზიარებული ჰიპოსტასები კი ამ ხაზის გადამკვეთ ხაზზე მდებარეობენ და ვერტიკალურ ხაზზე მყოფთა ჩამოყალიბებას ზიარების გზით უზრუნველყოფენ. ამდენად, არ არის გამართლებული ვერტიკალური და ჰორიზონტალური სერიების ერთმანეთთან ზემოთ მოყვანილი ფორმით შეპირისპირება. ჰენალების დაშვების თანმხლები ლოგიკური წინააღმდეგობის მხარდაამჭერი თვალსაზრისების გაბათილება არცთუ ისე რთულია და მკვლევართა შორის არცთუ იშვიათად ხდება⁸², მაგრამ ეს ჯერ კიდევ არ ნიშნავს, მეტაფიზიკური თვალსაზრისით, ჰენალების დაშვების ახსნას. მაგალითად, ბოიტლერი აღნიშნავს, რომ პროკლეს მეტაფიზიკური სისტემის მთლიანი სტრუქტურა ჰენალების გარეშე არსებითად უფრო ნათელი იქნებოდა. ჰენალების მეტაფიზიკურ სისტემაში შემოყვანის მიზეზს ის ანალოგიაში ხედავს.⁸³ აქ-

⁸¹ Dodds 1963, 211.

⁸² Dodds 1963, 211; de Rijk 1992, 1-35. განხ. 17-29; Meijer 1992, 65-88; van Riel 2017, 89-94.

⁸³ Beutler 1957, 218.

ედან გამოდის, რომ ჰენადების დაშვება ცარიელი ფორმალიზმია და, ფაქტობრივად, ღრმა მეტაფიზიკური საფუძველი არ გააჩნია – არსებობენ სხეული და ცალკეული სხეულები, უნივერსალური სული და სხვადასხვა სულები, გონება და გონებები, ამავე სქემით ერთიც ერთებად უნდა კერძოვდებოდეს. ვფიქრობთ, შესაძლებელია საკითხის უფრო ღრმად მიმავალი ახსნა, თავად ნეოპლატონური მეტაფიზიკის ფუნდამენტური პრინციპების გათვალისწინებით. ქვემოთ ამ ამოცანის შესრულებას ვცდით.

ვცდით, ეტაპობრივად ავხსნათ თავდაპირველად ჰენადების და ასევე, ზოგადად, ზიარებული მიზეზების წარმოარსების საჭიროება პროკლესთან: 1. მიზეზიდან გამოსვლის ფაქტი გულისხმობს ორადმქმნელი, გამამრავლებელი და გამო(გან)მყოფი ძალის აქტივიზაციას; 2. შედეგის დადგომისთვის საჭიროა მიზეზისკენ მიბრუნება, რაც, თავის მხრივ, იმას მოასწავებს, რომ გამოსვლა ხდება გების გათვალისწინებით და, შესაბამისად, კონტროლირებული სახე აქვს; 3. დაბრუნება არ არის გამოსვლის მოხსნა. დაბრუნებაში, როგორც გებისა და გამოსვლის კომბინაციაში, გამოსვლა აუცილებლად კვლავ აქტიურად მუშაობს. გების მდგომარეობა ნიშნავს სრულყოფილ კონცენტრირებულობას, სრულ და აღმატებულ მფლობელობას, მყარ თავდაჭერილობას, მაშინ როდესაც გამოსვლის მუშაობის სპეციფიკური წესი ცენტრულობიდან გადახრაში, სრულის ვერმფლობელობაში, ანუ ნაკლებ მფლობელობაში, და მოშვებაში (ს̄ქეიცი)⁸⁴ საჩინოვდება. შესაბამისად, გამოსვლის მოცემულობის ფონზე მიზეზებში შებრუნება და მათი შინაარსის სრულად „დაჭრა“ შეუძლებელია. პროოდოსი, რომელიც ბუნებით გამთიშველია, თავდაპირველად, ერთადერთი მიზეზის ერთეული წარმომადგენლების სიმრავლის რეალიზაციის კვალად, თავის თავს თვითონვე გადაუკეტავს უშუალოდ მონადისკენ მიმავალ გზას და, ზიარებული, სპეციფიკური მიზეზების

⁸⁴ ტერმინ ს̄ქეიცი-ის გაგებისთვის განსაკუთრებით იხ. Mtchedlidze 2021, 121-134.

სახით, გაითავისებს რაღაც ნაკლებად სრულსა და საყოველთაოს, ვიდრე ეს მიზეზთან პირდაპირი ზიარებით იქნებოდა შესაძლებელი. მაშასადამე, თვითონ პროოდოსის ბუნება მოითხოვს, შუამავალ მიზეზთა სახით, გაშუალებულ ზიარებასა და გაშუალებულ დაბრუნებას; 4. გება არის წმინდა შინაგანობა. მარტივი მისახვედრია, რომ ასეთი მდგომარეობა სხვისთვის უშუალოდ და სრულად არ გაზიარდება და, შესაბამისად, თავის თავში არსებითად გაუზიარებელი დარჩება. გამოსვლისას თავდაპირველად, ზიარებულ მიზეზთა სახით, თითქოს ამ მდგომარეობის ხელშეუხებლობის უზრუნველყოფთა უახლოესი წრე უნდა შეიქმნას და მხოლოდ შემდეგ მოხდეს გადასვლა რაღაც პრინციპულად ახალზე. მთელი ეს პროცესი პირველად და პარადიგმატულად ერთიდან პირველი მყოფის წარმოშობისას თამამდება. ყოფნა განისაზღვრება და მყოფ ერთად იქცევა შესაბამის ჰენადებთან (და არა უზიარებელ ერთთან) შეხების (συναφή)⁸⁵ გზით. ერთი თავის მონადურ გებაში მიუახლებელი რჩება. მიზეზობრივი ჯაჭვის ყოველი შემდეგი საფეხური ამ ამოსავალ პროცესს გაიმეორებს.

ზემოთქმული გასაგებია, მაგრამ აუცილებელი არაა, ასე ხდებოდეს და ჰენადები დამოუკიდებელი ერთების/მიზეზების სახით რეალურად არსებობდნენ. აქ წარმოვადგენთ საკითხისადმი მიდგომის ალტერნატიულ ვარიანტებს: 1. შესაძლოა, მიზეზოვანთა მხრიდან მიზეზის მიუწვდომლობა თავად მიზეზოვანთა ხედვის წესზე იყოს დამოკიდებული და არანაირი შუამავალი ზიარებული მიზეზები არ არსებობდნენ. კონკრეტულად, გონება შეიძლება, ეზიარებოდეს უშუალოდ ერთს, მხოლოდ მის მიერ ნაწვდომი ერთი, გამოყოფის ფაქტიდან გამომდინარე, იყოს არა ერთი, ისეთი, როგორც ის არის თავის თავისთავადობაში, არამედ გონებისთვის მისაღები და გონების პერსპექტივიდან დანახული ერთი. ამ-

⁸⁵ Procl. *Theol. Plat.* III 4, 16, 25-27: οὐδὲ γὰρ τῷ ἐξῆρημένῳ τοῦ πλήθους αἰτίῳ δυνατὸν ἀμέσως ἐνοῦσθαι τὰ ἀόμοια γένη τῶν δευτέρων, ἀλλὰ διὰ τῶν ὁμοίων ἀνάγκη γίνεσθαι τὴν συναφήν.

გვარად, ერთი თავისთავად მაინც უზიარებელი გამოდის. ის გონებისთვის გაზიარებულია შემეცნებითი, გონისეული სახით, რომელსაც თვითონ გონებავე ქმნის.⁸⁶ პროკლესთვის საკითხისადმი ასეთი მიდგომა ზედმეტად სუბიექტური იქნებოდა; 2. ჰენადები შეიძლება უზიარებელი ერთის ზიარებული ასპექტები იყვნენ.⁸⁷ ამ თვალსაზრისს ამყარებს ჰენადების ჰიპოსტასურობის თანმხლები პრობლემები.⁸⁸ თუ ისინი დამოუკიდებელი სახით არსებობენ და ერთის მსგავსები არიან, მაშინ მათი წარმოშობა ერთიდან პროოდოსს უნდა უკავშირდებოდეს. პროოდოსს, თავის მხრივ, ეპისტროფეს საჭიროება მოჰყვება, ეპისტროფე კი მშობელ მიზეზთან ზიარებას გულისხმობს, დამსგავსების გზით. გამოდის, რომ ერთის მსგავსი ჰენადები ერთს უნდა ეზიარებოდნენ მასთან მსგავსების მისაღწევად, რაც ერთის უზიარებლობას აუქმებს.⁸⁹ ეს

⁸⁶ დაახლოებით ასეთი პოზიცია დამახასიათებელი იყო პლოტინისთვის. განსაკუთრებით იხ. Plot. V 4, 2, 1-13; VI 7, 15, 12-24. აქ მითითებული პასაჟების ანალიზისა და პლოტინთან ერთიდან გონების გენეზისის თეორიისთვის იხ. Kiria 2021, 91-106.

⁸⁷ ამგვარად გაიზარებოდა ჰენადები პროკლემდე იამბლიქოსთან. პროკლეს შემდგომ, დამასკიოსს ჰენადები ჰიპოსტასურად არ ესმოდა. ზოგადად, დამასკიოსისთვის, პროკლეს საპირისპიროდ, დამახასიათებელია საწყისებს შორის რეალური სხვაობის ელიმინირება. იხ. Cürsger 2007, 335-359.

⁸⁸ გერარი თავის ცნობილ, პროკლეს ჰენადოლოგიისადმი მიძღვნილ სტატიამი მისდევს თვალსაზრისს, რომლის მიხედვითაც ჰენადები თავისთავად ჰიპოსტასს არ შეიძლება წარმოადგენდნენ, ისევე როგორც სხვადასხვა ჰიპოსტასებს არ წარმოადგენენ უზიარებელი გონება და ზიარებული გონებები. არსებითად დაახლოებით იმავე პოზიციაზე დგას ვან რიელი, რომელიც ჰენადებს მყოფთა კლასების ტიპური მახასიათებლების როლში მოიაზრებს და მათ რეალურ არსებობას არ აღიარებს. იხ. Guérard 1982, 73-82; van Riel 2001, 417-432. ჰენადებისადმი მიდგომის სრულიად საპირისპირო და, როგორც თავად აღნიშნავს, პროოკაციულ ვერსიას ავითარებს ედვარდ ბატლერი. იგი უარყოფს პროკლესთან ერთის რეალურ არსებობას და მიიჩნევს, რომ რეალობა მხოლოდ წმინდა ერთების, ანუ ჰენადების, სიმრავლეს უნდა მიეწერებოდეს. თვითერთი, მისი განცხადებით, სხვა არაფერია თუ არა ჰენადები. აქ მხოლოდ იმის თქმა შეიძლება, რომ პროკლესთან ერთის ჰიპოსტასურობის უარყოფა და ზემდგომი ერთის გარეშე ერთეულთა სიმრავლის დამუშავება, (ნეო)პლატონური და, კონკრეტულად, პროკლესეული მეტაფიზიკის პრინციპების სათანადოდ არგანობიერებაზე მიუთითებს. იხ. Butler 2005, 84-103; Idem 2014.

⁸⁹ იგივე პრობლემა ხსენებულია კრემერთან. Kremer 1966, 214.

თითქოს საფუძველს ქმნის ჰენადების უარყოფისთვის. თუმცა, პროკლე საკითხს აქაც დიფერენცირებულად უდგება და, გამოუთქმელი ერთიდან საზღვარ-უსაზღვრობის წარმოარსების ანალოგიურად, ერთიდან ჰენადების წარმოარსების გება-გამოსვლა-დაბრუნების სტანდარტული ტრიადული სქემიდან გადახრილ ფორმას ამკვიდრებს.

„პლატონური თეოლოგიის“ III 3, 12, 24–13, 6⁹⁰ მონაკვეთში პროკლე დაახლოებით ამგვარად მსჯელობს: უპირველეს მიზეზებში სხვაობა ნაშობებს მშობლისგან არ განაყენებს, სხვა წყობაზე არ გადაჰყავს, არც მოძრაობა არ განაპირობებს, მიზეზის ძალის დაქვეითების გზით, არამსგავსებისა და განუსაზღვრელობისკენ შობის წარმართვას, არამედ ერთებრივად ყველანაირ მოძრაობასა და ყოფაზე აღმატებული ყველაფრის მიზეზი თავის გარშემო ამყარებს რიცხვს და მას თავის სიმარტივესთან აერთიანებს. ამგვარად, ერთი მყოფამდე მყოფთა ჰენადებს წარმოაარსებს. მოცემულ მონაკვეთში ჩადრმავეების შედეგად შემდეგი დასკვნების გამოყვანა შეიძლება: 1. ჰენადების ჰიპოსტასურობა უეჭველია; 2. ჰენადების ჰიპოსტასურობა არ გულისხმობს ერთისგან განდგომას, ერთის მიმართ დაქვეითებული, სხვა წყობის შექმნის აზრით; 3. ჰენადები, როგორც ერთის გარშემო⁹¹ დამყარებულიები, ერთისაღმი კოორდინირებულები არიან. შესაბამისად, მათი ჰიპოსტასურობა არ არის ვერტიკალურ ქრილში განსახილველი ჰიპოსტასურობა, როგორც ეს გონებისა და სულის შემთხვევაში ხდება; 4. ვერტიკალური სერიებისგან განსხვავებით, ერთისა

⁹⁰ Procl. *Theol. Plat.* III 3, 12, 24–13, 6: οὔτε γὰρ ἐτερότης ἐν τοῖς πρωτίστοις αἰτίοις διΐσθησιν ἀπὸ τοῦ γεννῶντος τὰ γεννώμενα καὶ εἰς ἐτέραν μεθίστησι τάξιν οὔτε κίνησις τῆς αἰτίας ἴφθεισιν ἀπεργαζομένη τῆς δυνάμεως εἰς ἄνομοιότητα καὶ ἀοριστίαν προάγει τῆν τῶν ὄλων ἀπόγνησιν, ἀλλ’ ὑπερέχον ἐνιαίως ἀπὸ πάσης κινήσεως καὶ διαίρέσεως τὸ τῶν πάντων αἴτιον περὶ ἑαυτὸ τὸν θεῖον ἀριθμὸν ἰδρύσατο καὶ τῆ ἑαυτοῦ συήγησεν ἀπλότητι. Πρὸ τῶν ὄντων ἄρα τὰς ἐνάδας τῶν ὄντων ὑφίστησι τὸ ἔν.

⁹¹ Procl. *Theol. Plat.* III 2, 9, 3-4: Πληθος οὖν ὑφίσταται περὶ αὐτὸ καὶ ἀριθμὸς διανεμόμενος τὰς ἐν αὐτῷ μενούσας ἀθρόως ἰδιότητας.

და ჰენადების ჰორიზონტალურ სერიებში განხორციელებული ერთეობრივი პროოდოსი არ შეიძლება ნიშნავდეს დადმასვლას; 5. ასეთი პროოდოსი არამსგავსების რეალიზაციაზე არ მუშაობს. შესაბამისად, ჰენადები ერთთან დამსგავსებას დაბრუნების გზით არ საჭიროებენ, რადგან წარმოარსებისას არამსგავსებისკენ არც წასულან; 6. ჰენადები გამოსვლისთანავე ერთის მსგავსები და ერთის სიმარტივესთან გაერთიანებულები არიან, ზიარების გარეშე;⁹² 7. მათი ერთიანობა არ არის სინთეზური, შერეული ერთიანობა, რადგან ისინი გამოსვლისას განუსაზღვრელობისკენ არ იძვრიან, გარედან განსაზღვრებასა და, ამგვარად, საზღვრისა და უსაზღვრობის ნარევიად ჩამოყალიბებას რომ საჭიროებდნენ; 8. ჰენადების ჰიპოსტასირებასთან დაკავშირებული ერთეობრივი პროოდოსი მუშაობს არა სხვის (ერთისგან გამოყოფილი, იერარქიულად ქვემდგომი რეალობის) კონსტრუირებაზე, ერთის დაფარული შინაარსის დიფერენცირებისა და ერთისგან მოწყვეტის კვალად, არამედ თავად ერთის შინაარსის დაცვაზე, ერთის გარშემო ერთის ახლობელთა „არმიის“ შექმნის კვალად; 9. პროოდოსის ეს ორი სახე ერთმანეთს არ გამოირიცხავს. პროკლეს მიხედვით, მთლიანობაში, თავად პროოდოსის ბუნება მოითხოვს, ჯერ, ჰორიზონტალურ დონეზე, (თავიდანვე) მსგავსთა და შემდეგ, ვერტიკალურ დონეზე, არამსგავსთა გამოსვლას.

პროოდოსის ნეოპლატონური ლოგიკა აუცილებლად გულისხმობს, რომ შემდგომთა გამოსვლისა და დაბრუნების პროცესში ერთი თავისთავადობაში მიუახლებელი და უზიარებელი რჩებოდეს. ამდენად, ეს არის ზოგადი ნეოპლატონური მეტაფიზიკური აუცილებლობა. თუმცა, აუცილებლობა იმის გათავისთავადებისა, რაც ზიარებულია, ვფიქრობთ, უფრო კონკრეტული ტენდენციებიდან და მეთოდოლოგიიდან გამომდინარეობს (ცხადია, ეს არაფ-

⁹² ამ შემთხვევაში ვეთანხმებით გერარს, რომლის მიხედვითაც ერთსა და ჰენადებს შორის მიმართება არის გამოსვლის და არა ზიარების. Guérard 1982, 78.

რით არ გამოირიცხავს მეტაფიზიკური საფუძვლის ქონას). პროკლეს მეტაფიზიკური მეცნიერების სისტემაში ეს აუცილებელია.⁹³

ჰენალებთან დაკავშირებულ ყველაზე რთულ პრობლემად საზღვარ-უსაზღვრობის საწყისთა წყვილთან მათი მიმართების საკითხი მიიჩნევა. საკითხი რთულდება იმდენად, რამდენაც მისდამი თავად პროკლეს დამოკიდებულება არათანმიმდევრული ჩანს. „თეოლოგიის საფუძვლების“ 127-ე პარაგრაფის მიხედვით, ჰენალები უერთებრივესნი, უმარტივესნი და უთვითკმარესნი არიან. ამდენად, ისინი სინთეტურები არ შეიძლება იყვნენ, ვინაიდან ყოველი სინთეტური დამჭირვებელია იმისა, რისგანაც შეიკრა. ჰენალები არაფრისგან არ შემდგარან (οὐτε ἐξ ἑν ὑπέστηκεν). 159-ე პარაგრაფის სათაურის თანახმად, ჰენალების ყოველი წყობა პირველი პრინციპებისგან – საზღვრისგან და უსაზღვრობისგანაა; ზოგიერთი უფრო მეტად დამოკიდებულია საზღვრობით მიზეზზე, ზოგიერთიც – უსაზღვრობითზე. მოცემული თეზისი შემდეგნაირად დემონსტრირდება: ყოველი წყობა ორივე მათგანისგან მოდის, ვინაიდან პირველმიზეზთა გაცემანი ყოველ მეორეულს გამსჭვალავს. ერთ შემთხვევაში შერევისას საზღვარი დომინირებს უსაზღვრობაზე, სხვა შემთხვევაში კი, პირიქით, უსაზღვრობა – საზღვარზე. ამგვარად, იქმნება საზღვრისეული და უსაზღვრობისეული გვარები. გასარკვევია, როგორ შეიძლება აიხსნას აქ წარმოდგენილი წინააღმდეგობა.

ზოგადი (ნეო)პლატონური მეტაფიზიკური სწავლების მიხედვით, მყოფის მთელი სფერო საზღვრისა და უსაზღვრობის, ერთისა და სიმრავლის ნარევს, გაერთიანებას წარმოადგენს.⁹⁴ პირველადი, თავისთავადი მყოფი საზღვრისა და უსაზღვრობის პირვე-

⁹³ შდრ. Procl. *In Prm.* 1048, 9-11: ὅστε ὅπως ἂν λαμβάνοις τὸ ἔν, οὐκ ἐκβαίνεις τὴν τῶν ἄσάμπτων ὑποστάσεων καὶ τῶν ἀρχικῶν ἐνάδων θεωρίαν. „როგორც არ უნდა აიღო ერთი, უსხეულო ჰიპოსტასებისა და საწყისებრივი ჰენალების თეორიას ვერ გაექცევი.“

⁹⁴ შდრ. Pl. *Prm.* 142 b–144 e. 157 c-e; *Phlb.* 14 c–15 d. 16 c–18 d; *Soph.* 243 e–245 e. 251 b-c; *Procl. Theol. Plat.* II 1 და ა.შ.

ლი და, შესაბამისად, ყველაზე მარტივი და მყარი სინთეზია, მყოფის შემდგომი განვითარება კი ამ სინთეზის შესუსტებასა და ზრდად დიფერენცირებას გულისხმობს. პრეონტურ სფეროში შერევას ადგილი არ შეიძლება ჰქონდეს. ამ სფეროს დაშვების საფუძველი ისაა, რომ მასში მდებარე პრინციპები (ან პრინციპი) მყოფის ნარევისგან განყენებულნი იყვნენ და მათგან, როგორც მარტივთაგან და შეუდგენელთაგან, აიხსნებოდეს და გამოიყვანებოდეს მყოფის კომპლექსური და სინთეზური მთლიანობა.⁹⁵ მაშასადამე, ჰენადები, საზღვრისა და უსაზღვრობისგან შედგენილობის შემთხვევაში, მყოფის სფეროს წარმომადგენლებად გადაიქცეოდნენ და, ცხადია, ერთთან მიმართებით დაქვეითდებოდნენ.

ჰენადები მყოფთა გვარების შესატყვისი ერთები არიან, რომელთა მეშვეობითაც ერთის მიმართ, ვერტიკალურ მიზეზობრივ ჯაჭვზე მდებარეობის შედეგად, დაქვეითებული მყოფის დონეები ერთთან ზიარებას აღწევენ. ერთისგან მოწყვეტის გამო, ისინი იღებენ მხოლოდ მათთვის მიჩენილ, მათთვის წინასწარ განსაზღვრულ სპეციფიკურ⁹⁶ ერთებს. ამგვარად, მყოფის სფეროში ნოეტური, ნოეტურ-ნოერული, ნოერული, ჰიპერკოსმიური, ჰიპერკოსმიურ-ენკოსმიური და ენკოსმიური წყობების მწვერვალებად და ცენტრებად⁹⁷, პრეონტურ განზომილებაში წინდაწინ მოცემულია ნოეტური, ნოეტურ-ნოერული, ნოერული, ჰიპერკოსმიური, ჰიპერკოსმიურ-ენკოსმიური და ენკოსმიური ჰენადების წყობები⁹⁸.

⁹⁵ შდრ. Plot. II 9, 1, 2; II 9, 1, 8; V 3, 11, 27ff; V 3, 12, 9-10; V 3, 13, 24ff; V 3, 16, 13-19; V 4, 1, 5-8; V 6, 2, 20; VI 9, 5, 24; Procl. Inst. prop. 1-5 და ა.შ.

⁹⁶ ἰδιότης, ἢ (ინდივიდუალური თავისებურება, განმასხვავებელი, სპეციფიკური თვისება, კერძო ბუნება, თვითება) არის ჰენადებთან მიმართებით პროკლეს მიერ გამოყენებული ერთ-ერთი ყველაზე ხშირი ცნება. იხ. Procl. in T. I, 17, 30-18, 3; In Prm. VI, 1048, 9-16. 1049, 2-3. 24-25; Theol. Plat. I 10, 43, 15-16; Inst. prop. 118, 104, 5-7; 119, 104, 22; 133, 118, 10-14; 135, 120, 6; 145, 128, 1 და ა.შ.

⁹⁷ Procl. Theol. Plat. III 3, 14, 13-14: Καὶ ἕστιν ἐνὰς ἐκάστη τῶν ὄντων τινος, οἷον ἄνθος τοῦ ὄντος καὶ ἀκρότης καὶ κέντρον περὶ ὃ τὸ ὄν ἕκαστον ὑφέστηκεν.

⁹⁸ ზიარებული ჰენადების კლასების ოდენობა ემთხვევა მაზიარებელ მყოფთა კლასების ოდენობას. იხ. Procl. Inst. prop. 135. „თეოლოგიის საფუძველებში“ გამოიყოფა მხოლოდ ნოეტური, ნოერული, ჰიპერკოსმიური და ენკოსმიური ჰენადები. Inst. prop.

ფაქტობრივად, ჰენალები ქმნიან პარალელურ სამყაროს, რომელშიც ზეარსებითად გაწერილი და გათამაშებულია მყოფის კონსტიტუცია და გენეზისის პროცესი. თუ გავითვალისწინებთ, რომ მთელი მყოფი და ონტოგენეზისის მთელი პროცესი საზღვარი-უსაზღვრობა-ნარევი (გება-გამოსვლა-დაბრუნება) ფუნდამენტური ტრიადული სქემით იმართება, მაშინ იგივე სქემა და პრინციპები ჰენალების სფეროს მოწყობილობასაც უნდა ასახავდეს. აქ თუ მყოფის ერთი დონე, მაგალითად, ნოეტური დონე, საზღვრის დომინაციით კონსტრუირდება, მეორე დონე, ვთქვათ, ნოეტურ-ნოერული დონე კი უსაზღვრობის დომინანტურ გავლენას ავლენს, იგივენაირად უნდა არსებობდნენ საზღვრისგვარი და უსაზღვრობისგვარი ჰენალების წყობებიც. ცხადია, ეს პარალელიზმი ერთის მიმართ, სიახლოვე-სიშორის მიხედვით, ჰენალების პოზიციონირების ადიარებამდეც მიგვიყვანს. „პლატონური თეოლოგიის“ III 5, 19, 26-27⁹⁹-ის მიხედვით, აუცილებელია ერთთან უფრო ახლო ჰენალები მყოფის უფრო მარტივ მხარეებს მართავდნენ, უფრო შორს გამოსულები კი – უფრო სინთეტურს. ჩნდება კითხვა, თუ ჰენალების სფეროც საზღვრისგან და უსაზღვრობისგანაა შემდგარი, ამდენად, მარტივი არ არის და იერარქიასაც უშვებს, მაშინ, საერთოდ, რა ფუნქცია აქვს მას და რა საჭიროა. საკითხს, პროკლეს კვალად, ამჯერადაც დიფერენცირებულად უნდა მივუდგეთ.

ჰენალების სფერო მყოფის კონსტრუირების წინასწარ გაწერილი პროგრამაა. ნოეტური დონიდან ენკოსმიურის ჩათვლით¹⁰⁰

162-165. „პლატონური თეოლოგია“ უფრო დამუშავებულ სქემას იძლევა. აქ შემოდიან ნოეტურ-ნოერული და, სავარაუდოდ, ჰიპერკოსმიურ-ენკოსმიური ჰენალები (ჩვენამდე ვერმოდწეულ წიგნებში).

⁹⁹ Procl. *Theol. Plat.* III 5, 19, 26-27: ἀνάγκη δήπου καὶ τῶν θεῶν τοὺς μὲν τῷ ἐνὶ προσεχέστεροις ἀπλουστέροις ἐπιβατεύειν τοῦ ὄντος μοίραις, τοὺς δὲ πορρωτέρω προεληλυθότας συσθεωτέραις.

¹⁰⁰ უფრო დაბალ (ფიზიკური სფეროს) დონეებს წვდომა აქვთ არა ტრანსცენდენტურ ჰენალებზე, არამედ მათ იმანენტურ გამობრწყინებებზე. იხ. Procl. *Inst. prop.* 141.

მთელი ონტოგენეზისის პროცესი იმის გააქტიურებას წარმოადგენს, რაც ჰენადების პარალელურ სამყაროში პრონოეტურად¹⁰¹ იქნა გათვლილი და დადგენილი. ეს არის ერთებრივი წინარეგანზომილება, რომელშიც ყველაფერს ერთებრიობის ნიშანი აზის. იქაური წყობები და შესაძლო შედგენილობები მყოფის ერთებრივი და სუპერგამარტივებული პროტოტიპები არიან. შესაბამისად, თავად ჰენადების განზომილება მყოფივით საზღვრისა და უსაზღვრობის სინთეზს კი არ უდრის, არამედ იქ მხოლოდ ამ სინთეზის წარმოების პროცესია მართული ერთებრივად. სწორედ, აღნიშნული თვალსაზრისით შეიძლება მათი განხილვა სინთეზის კონტექსტში,¹⁰² თუმცა რეალურად ისინი აბსოლუტურ სიმარტივეს აჩვენებენ. ჩვენთვის ამ განზომილების ადეკვატური გამოხატვა შეუძლებელია, რადგან მყოფის სინთეზურ მოცემულობას ვერ ვცდებით. პროკლეს აღიარებით,¹⁰³ ყველა ჰენადა ერთმანეთშია და ერთმანეთთანაა გაერთიანებული; მათი ერთობა, მყოფის სფეროში მოცემულ ნებისმიერ ერთობაზე, ურთიერთობასა და იგივეობაზე ბევრად უფრო მეტად ერთგვარი, გამოუთქმელი და გადაუჭარბებელია; ამის გვერდით, საკვირველი რამაა მათი შურევნელი სიწმინდე, რომელიც მყოფთათვის დამახასიათებელ ნებისმიერ სხვაობაზე სრულყოფილია. მაშასადამე, ერთი მხრივ,

¹⁰¹ „თეოლოგიის საფუძვლების“ 121-ე პარაგრაფის მიხედვით, ჰენადები მყოფის შესაბამის კლასებზე პრონოიას (წინასწარხედვა, განგება) ახორციელებენ. მათში არის ძალა, რომელსაც პრონოიას საგანი უპყრია და რომლითაც ჰენადები ყველაფერს თავიანთი თავით ავსებენ და იმორჩილებენ. მათში მყოფთა შესაძლებლობები თანაბრად წინასწარაა მოცემული (πάντας δὲ ἐξ ἴσου ποιεῖσθαι τὰς δυνάμεις ἐν ἑαυτῷ τῶν ὄντων). მათში ერთგვარად წინასწარ არსებობს ყოველი შემეცნების განმსაზღვრელი პრინციპები. ყოველი ცოდნა მათი განყენებული ცოდნისგან მოდის. თავად მათეული ცოდნა არც ნოერულია და არც გონების (ნუსის) შემდგომი შემეცნების რომელიმე სახეს ჰგავს. ის ნუსზე მაღლაა დამყარებული და დაფარულია. შდრ. Procl. Inst. prop. 121. ჰენადების პრონოიას შესახებ იხ. ასევე Procl. Inst. prop. 120; 122; 134; 141; 165.

¹⁰² Procl. Inst. prop. 123, 110, 5-6: ἄλλ’ ὑπὸ τῶν ἐξηγητῶν οἶαί περ εἰσιν αὐτῶν αἱ ἰδιότητες γυαρίζονται, καὶ τοῦτο ἀναγκαιῶς. ჰენადების თვითების შეცნობა შესაძლებელია იმათგან, რაც მათზეა დამოკიდებული.

¹⁰³ ჰენადების არსებობის წესის შესახებ ფართოდ იხ. Procl. In Prm. 1048, 11–1051, 25.

მათი აბსოლუტური ინდივიდუალობა შეუძლებელს ხდის *per se* მათ ერთმანეთთან შედარებას, მეორე მხრივ კი, მათი სრული ურთიერთგამსჭვალვა მათი ურთიერთგამიჯვნის შანსს გვიკარგავს. იქ მიმართებასა (თქნის) და კავშირს ადგილი ვერ იქნება, რადგან ორივე სინთეზს გულისხმობს და საკუთრივ მყოფს ეკუთვნის. ამის მიუხედავად, ამ არასინთეზური პარალელური სამყაროს ინტეგრაცია აქტიურად და აუცილებლობით ხდება პროკლეს მეტაფიზიკაში.

გარდა ზემოთქმულისა, ვფიქრობთ, პროკლესთან ჰენადების თეორიის განვითარება იმ სახით, როგორი სახითაც ის არსებობს, ნაწილობრივ განპირობებული უნდა იყოს ყოველივეს შექმნის ქრისტიანული მონოკაუსალური მოდელისთვის ტოლფასოვანი კონკურენტი წარმართული¹⁰⁴ მოდელის წამოყენების მცდელობით. ამის გასაგებად თავდაპირველად საჭიროდ მიგვაჩნია რამდენიმე ძირითადი განსხვავების დაფიქსირება ქრისტიანულ კრეაციონისტულ და ნეოპლატონურ ემანაციურ მოდელებს შორის:

ქრისტიანული სწავლების მიხედვით, ღმერთი ქმნის ყოველივეს თავისი ნებით, მაშინ როდესაც, ნეოპლატონიზმის მიხედვით, ღმერთიდან – ერთიდან – გამომდინარეობს ყოველივე ბუნებრივი აუცილებლობის¹⁰⁵ ძალით;¹⁰⁶

ნეოპლატონური მიდგომით ერთმანეთისგან არ იმიჯნება „შექმნა“ (ποίησις) და „შობა“ (γεννάσις), ისევე როგორც, საბოლოოდ, შექ-

¹⁰⁴ აქვე მოვნიშნავთ, რომ ჰენადები წარმოადგენენ წარმართულ ღმერთებს.

¹⁰⁵ ეს აუცილებლობა არამც და არამც არაა ძალდატანებითი ან ძალადობრივი (βίαι). ამ მხრივ, ანტიკურობაში აუცილებლობის სხვადასხვა გაგებებისთვის ფუნდამენტურია Arist. *Metaph.* E 5, 1015 a20–b15; A 7, 1072 b10–13. მოცემულ კონტექსტში ასევე იხ. პლოტინის VI 8 [39] ენადა ერთის ნების შესახებ.

¹⁰⁶ თქმულის სანიმუშოდ იხ. Gr. Naz. *or.* 29, 2, 180, 18–22/76C (Migne): οὐ γὰρ διὸ ὑπέρχουσιν (ὑπέρχουσιν – გადმოღვრა) ἀγαθότητος εἶπεῖν θαρρήσομεν, ὅ τῶν παρ’ Ἑλλήσι φιλοσοφισάντων εἶπεῖν τὴν ἐτόλμησεν, οἷον κρατὴρ τὴν ὑπερρήν (ὑπερρῆ – გადმოღინება), σαφῶς οὕτως λέγαν, ἐν οἷς περὶ πρώτου αἰτίου καὶ δευτέρου φιλοσοφεῖ. აქ გრიგოლ ღვთისმეტყველს მხედველობაში უნდა ჰყავდეს პლოტინი და მისი თეორია ემანაციის შესახებ.

მნა, ანუ შობა, თავის აუცილებელ მომენტად გულისხმობს გამომდინარეობას (ἀπορρέω, ἔκρεια) ან გამოსვლას (παίειρξιμα, παρόιδος), მაშინ როდესაც ქრისტიანულ დოგმატიკაში „შობისა“ და, ასევე, „გამომდინარეობის“ ან, უკეთ, „გამოსვლის“ ცნება-ტერმინები ექსკლუზიურად შიდატრინიტარულ კონტექსტში გამოიყენება – იშვება (γεννηθέντα, οὐκ οὐθέντα) ძე მამისგან, გამოდის („გამოვალს“. ἔκπορευόμενον) სულიწმინდა მამისგან,¹⁰⁷ ხოლო რაც შეეხება სამყაროს (გონითსაწვდომსა და მატერიალურს), ის იქმნება ღმერთის – წმინდა სამების – მიერ;

სამყაროს შექმნის პროცესი ნეოპლატონიკოსებთან მარადიულია, ქრისტიანობაში – არა;

ემანაციის ნეოპლატონური ლოგიკა გულისხმობს უმაღლესი მიზეზობრივი ძალის თანდათანობით დაქვეითებას, ისე, რომ ონტოგენეზისის პროცესში წარმოიქმნებიან სხვადასხვა დონის ჰიპოსტასები, რომლებიც უფრო და უფრო ნაკლებად მიზეზობრივი და ეფექტიანნი არიან (შესაბამისად, უფრო და უფრო ნაკლები ერთობით შეიცავენ ყოველივეს), სანამ საბოლოოდ არამიზეზობრივი და არაპროდუქტიული მატერიალდე არ დავეშვებით, ამდენად, აქ მატერიალური სამყაროს მიღმური ყოველი რეალობა მისი მიზეზი და საწყისია. ქრისტიანული სწავლების მიხედვით, ყოველივეს ერთადერთი საწყისი და მიზეზი ჰყავს და ეს არის ღმერთი – წმინდა სამება, ანგელოზური სამყარო ღმერთს მატერიალური სამყაროს არსებობაში მოყვანისას არ შუამავლობს და არანაირ მწარმოებელ მიზეზს არ წარმოადგენს.¹⁰⁸ მაშასადამე, ქრისტიანობის შემთხვევაში სახეზეა მონოკაუზალიზმი და ყოველივეს გაუშუალებელი შექმნა, ნეოპლატონიზმის შემთხვევაში კი – პოლიკაუზალიზმი და ყოველივეს გაშუალებული შექმნა-წარმოება.

¹⁰⁷ იხ. *Symb. Nic.-CP*. ასევე იხ. Jo. D. *Exp. fid.* 6, 16, 19-20; 8, 24, 142-144.

¹⁰⁸ შდრ. Jo. D. *Exp. fid.* 17, 48, 82-86.

ზემოთ ჩამოთვლილი ოთხი პუნქტიდან წინამდებარე კვლევის ქრილში ჩვენი სპეციალური ყურადღების არეალში მოექცა მეოთხე პუნქტი. ჰენადების სახით, პროკლესთან მყოფის სფეროს თითოეულ დონეს, მათი რანგობრივი სხვაობისგან დამოუკიდებლად, უმაღლესი ერთის სფეროში მოქცევენება, ხაზს ვუსვამთ, უშუალო შესატყვისი მიზეზი და საწყისი (მაგ., ნოეტური დონისთვის ასეთია ნოეტური ჰენადები, ნოერულისთვის – ნოერული და ა.შ.), რის კვალიადაც გამოდის, რომ მთლიანობაში აღებული ერთის სფერო, მასში არსებული ჰენადების შესაბამისი კლასების სახით, მყოფის ყოველ დონეს, წმინდა ნოეტურით დაწყებული და ენკოსმიურით დამთავრებული, უშუალოდ აწარმოებს და, თან, უშუალოდ ზედამხედველობს და განაგებს მას. ამის პარალელურად პროკლესთან, ცხადია, კვლავ მოქმედებს ონტოგენეზისის ტრადიციული ნეოპლატონური ვერტიკალური გაშუალებული მოდელი, იმგვარად, რომ თუ ჰენადებს გვერდით გადავდებთ, ვთქვათ, სულის სფერო უშუალოდ გამომდინარეობს მხოლოდ გონებიდან და, ამდენად, თავისი დაქვეითებული რანგის გამო, არც ერთებრივ სფეროში არა ჰყავს პირდაპირი შესატყვისი მიზეზი და არც პირდაპირ ერთებრივ სფეროზე არ ძალუძს წვდომის დამყარება.¹⁰⁹

6. თვითეროს, საზღვარ-ერთისა და ჰენადებს შორის მიმართება პროკლეს მეტაფიზიკური მეცნიერების სისტემაში

ბოლო საკითხი, რომელსაც უნდა შევეხოთ, გამოუთქმელი ერთის/მიზეზის (= თვითერთი), საზღვარი-ერთისა და ჰენადების ურთიერთმიმართებაა. მიუხედავად იმისა, რომ პროკლე მათ შორის მიმართების თემატიზებას არსად არ ახდენს, ვფიქრობთ, განვლილი მსჯელობის შემდეგ შესაძლებელია ამის გაკეთება.

¹⁰⁹ აქ წამოყენებული ჰიპოთეზა შემდგომი განვითარების პერსპექტივებს ინახავს თავის თავში. ამ მიმართულებით ჩვენი კვლევა გრძელდება.

საზღვარი-ერთი ყველაფრის პირველი საკუთრივი მიზეზია. საზღვრის სახით, გამოუთქმელი მიზეზი საკუთრივ მიზეზდება (მიზეზად იქცევა) და ჭეშმარიტ ერთად ავლენს თავს. საზღვარი, უსაზღვრობასთან ერთად, არის, ასე ვთქვათ, პასუხი „მოთხოვნა-ზე“ – ერთმა მყოფი უნდა წარმოშვას და მყოფად გაიშალოს. საზღვრის სახით პირველი, წმინდა რაობა¹¹⁰ დგება: ერთიდან, რომელიც ერთი ვერ იქნება, გადავდივართ საზღვარზე, რომელიც, როგორც პროკლე ამბობს, რაღაც ერთია (τι ἓν)¹¹¹. შემდეგი ეტაპი უკვე აღნიშნული „მოთხოვნის“ დაკონკრეტებაა – როგორ უნდა წარმოიშვას ერთიდან მყოფი, ანუ როგორ უნდა გაიშალოს ერთი მყოფად. ამ „მოთხოვნის“ პასუხად, პირველი ერთეულები, სპეციფიკური ერთები/ჰენადები ჩნდებიან, რომლებიც, ერთის მყოფის გაშლის სპეციფიკურ ვარიანტებს წარმოადგენენ. მათი სახით მიიღება პირველი, წმინდა თვისობრიობა (ἡ ἰδέατης, τὸ ἴδιον). ამგვარად, საბოლოოდ, ზეარსებითი განზომილება ასე იკვრება: გვაქვს გამოუთქმელი მიზეზი/ერთი, საკუთრივი მიზეზი/ერთი (= საზღვარი თავისი ძალით, ანუ უსაზღვრობით) და კონკრეტული მიზეზები/ერთები (= ჰენადები თავისი ძალებით: ნოეტური, ნოეტურ-ნოერული, ნოერული, ჰიპერკოსმიური, ჰიპერკოსმიურ-ენკოსმიური, ენკოსმიური ჰენადები). მეორე მხრივ, იმდენად, რამდენადაც „პლატონურ თეოლოგიაში“ პროკლე საზღვარსა და უსაზღვრობას პირველ და მეორე ჰენადებად მოიხსენიებს, ასევე შეიძლება ითქვას, რომ ისინი მყოფის სფეროს-თვის ყველაზე ფუნდამენტური, უნივერსალური მნიშვნელობის ჰენადები არიან, დანარჩენი, უკვე სპეციფიკური, ჰენადები კი მათ, როგორც ამოსავალ ჰენადებს, შესაბამის კონკრეტიკაში, თავისებურად (ιδίως) წარმოადგენენ.¹¹²

¹¹⁰ ამ „რაობაში“, ცხადია, შედგენილობის ქონა ჯერ კიდევ არ იფულისხმება.

¹¹¹ Procl. *Theol. Plat.* III 8, 31, 14-15: ἔστιν ἄρα τι πρὸ τοῦ ὄντος ἓν, ὃ καὶ ὑφίστηται τὸ ὄν καὶ αἴτιον ἔσται τοῦ ὄντος πρῶτα.

¹¹² იხ. Procl. *Theol. Plat.* III 24, 83, 20–84, 23.

ბიბლიოგრაფია:

ტექსტები:

Ascl. In *Metaph.* = Asclepius. 1888. In *Aristotelis Metaphysicorum libros A-Z Commentaria*. Ed. Michael Hayduck. Berlin: Reimer.

Arist. *An. Post.* = Aristoteles. 1923. *Analytica priora et posteriora*. Ed. William David Ross. Oxford: Oxford University Press.

Arist. *Metaph.* = Aristoteles. 1924. *Metaphysica*, 2 vols. Ed. William David Ross. Oxford: Oxford University Press.

Gr. Naz. *or.* = Grégoire de Nazianze. 1978. *Discours 27-31 (Discours théologiques)*. Introduction, texte critique, traduction et notes par Paul Gallay, avec la collaboration de Maurice Jourjon. Paris: Les Éditions du Cerf.

Jo. D. *Exp. fid.* = Die Schriften des Johannes von Damaskos II. 1973. *Expositio fidei*. Hrsg. K Aland und W. Schneemelcher. Patristische Texte und Studien. Bd. 12. Berlin/New York: de Gruyter.

Nicom. *Ar.* = Nicomachus. 1866. *Introductio arithmetica*. Ed. Richard Hoche. Leipzig: Teubner.

პეტრ. განძ. = იოანე პეტრიწი. 1937. შრომები, ტ. II. განმარტება პროკლესთვის დიადოხოსისა და პლატონურის ფილოსოფიისათვის. ტექსტი გამოსცეს და გამოკვლევა დაურთეს შალვა ნუცუბიძემ და სიმონ ყაუხჩიშვილმა. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

Pl. = Platon. 1990. *Werke in acht Bänden*. Griechisch und Deutsch. Herausgegeben von Gunther Eigler. Bearbeitet von Dietrich Kurz. Griechischer Text von Léon Robin, Auguste Diès and Joseph Souilhé. Deutsche Übersetzung von Friedrich Schleiermacher und Dietrich Kurz. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Plot. = Plotin. 1956-1971. *Schriften*. Übersetzt von R. Harder. Neubearbeitung mit griechischem Lesetext und Anmerkungen, fortgeführt von R. Beutler und W. Theiler, 6 Bände. Hamburg: Felix Meiner Verlag.

Procl. *In Prm.* = Proclus. 1864. *In Platonis Parmenidem commentaria.* Ed. V. Cousin. Paris. [repr. Hildesheim: Olms, 1961].

Procl. *In Euc.* = Proclus. 1873. *In primum Euclidis elementorum librum Commentarii.* Ed. Gottfried Friedlein. Leipzig: Teubner.

Procl. *In R.* = Proclus. 1899-1901. *In Platonis rem publicam commentarii*, vol. 1-2. Ed. W. Kroll. Leipzig: Teubner.

Procl. *In T.* = Proclus. 1903-1906. *In Platonis Timaeum commentarii*, 3 vols. Ed. E. Diehl. Leipzig: Teubner.

Procl. *In Alc.* = Proclus. 1954. *Commentary on the First Alcibiades of Plato.* Critical text and indices by Leendert Gerrit Westerink. Amsterdam: North-Holland.

Procl. *Inst.* = Proclus. 1963. *The Elements of Theology.* A revised Text with Translation, Introduction and Commentary, edited by Eric R. Dodds. Oxford: Clarendon Press.

Procl. *Theol. Plat.* = Proclus. 1968-1997. *Théologie Platonicienne*, t. 1-6. Texte établi et traduit par H. D. Saffrey et L. G. Westerink. Paris: Budé.

Symb. Nic.-CP. = “Symbolum Nicaenum-Constantinopolitanum.” In *The Creeds Of Christendom, with A History and Critical Notes by Philip Schaff. Vol. II, The Greek And Latin Creeds, With Translations.* 1977. New York: Baker Books.

თარგმანები:

პრ. კავშ. პეტრ. = იოანე პეტრიწი. 1940. შრომები, ტ. I. *პროკლე დიადოხოსისა პლატონურისა ფილოსოფოსისა კავშირნი.* ქართული ტექსტი გამოსცა და ლექსიკონი დაურთო სიმონ ყაუხჩიშვილმა; შესავალი სტატია – მოსე გოგიბერიძისა. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

გამოკვლევები:

ალექსიძე, ლელა. 2013. „‘უზადო ერთი’ იოანე პეტრიწის ფილოსოფიაში.“ *ფილოსოფიურ-თეოლოგიური მიმოხილვები* 3: 160-171.

Alexidze, Lela. 2017. “The Supreme One. Its Transcendence and Its ‘Kataphatic’ Characteristics in Ioane Petritsi’s Philosophy.” *Bochumer Philosophisches Jahrbuch für Antike und Mittelalter* 20: 63-86.

ალექსიძე, ლელა. 2019. *ნეოპლატონიზმი. თავისუფლებისა და ნამდვილი მე-ს ძიებაში*. თბილისი: ლოგოსი.

Bechtle, Gerald. 1999. “Göttliche Henaden und platonischer Parmenides: Lösung eines Mißverständnisses?” *Rheinisches Museum für Philologie* 142, 3/4: 358-391.

Beierwaltes, Werner. 1965. *Proklos. Grundzüge seiner Metaphysik*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.

Beierwaltes, Werner. 1987. “Proklos: Ein ‘systematischer’ Proklos?” In *Proclus: lecteur et interprète des anciens*, éd. J. Pépin and H-D. Saffrey, 351-368. Paris: Éditions du CNRS.

Beierwaltes, Werner. 2007. *Procliana. Spätantikes Denken und seine Spuren*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.

Beutler, Rudolf. 1957. “Proklos.” In *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* XXIII (1): 183-247. Stuttgart: J. B. Metzler.

Butler, Edward P. 2005. “Polytheism and Individuality in the Henadic Manifold.” *Dionysius* XXIII: 83-104.

Butler, Edward P. 2014. *Essays on the Metaphysics of Polytheism in Proclus*. New York City: Phaidria Editions.

Byrne, Patrick H. 1997. *Analysis and Science in Aristotle*. Albany: State University of New York Press.

Chlup, Radek. 2012. *Proclus: An Introduction*. Cambridge/New York: Cambridge University Press.

Cürsgen, Dirk. 2007. *Henologie und Ontologie. Die methaphysische Prinzipienlehre des späten Neuplatonismus*. Würzburg: Königshausen & Neumann.

de Haas, Frans A. J., Mariska Leunissen and Marije Martijn, eds. 2010. *Interpreting Aristotle's 'Posterior Analytics' in Late Antiquity and Beyond*. Leiden/Boston: Brill.

de Rijk, L. M. 1992. "Causation and Participation in Proclus. The Pivotal Role of Scope Distinction in his Metaphysics." In *On Proclus and His Influence in Medieval Philosophy*, ed. by E. P. Bos and P. A. Meijer, 1-34. Leiden/New York/Köln: E. J. Brill.

Dillon, John, Brendan O'Byrne and Fran O'Rourke, eds. 2013. *Studies on Plato, Aristotle and Proclus. Collected Essays on Ancient Philosophy of John J. Cleary*. Leiden/Boston: Brill.

Dillon, John. 1972. "Iamblichus and the Origin of the Doctrine of Henads." *Phronesis* 17 (2): 102-106.

Dillon, John. 1993. "Iamblichus and Henads again." In *The Divine Iamblichus: Philosopher and Man of Gods*, ed. by H. J. Blumenthal and E. G. Clark, 48-54. London: Bristol Classical Press.

Dillon, John. 2010. "Iamblichus of Chalcis and his school." In *The Cambridge History of Later Greek and Early Medieval Philosophy*, vol. I, ed. by Lloyd Gerson, 358-374. Cambridge: Cambridge University Press.

Dodds, Eric R. Proclus. 1963. *The Elements of Theology*. A revised Text with Translation, Introduction and Commentary, edited by Eric R. Dodds. Oxford: Clarendon Press.

Festugière, André-Jean. 1967. *Proclus. Commentaire sur le Timée*, tome 2, livre II. Trad. et notes par André-Jean Festugière. Paris: Vrin-CNRS.

Gaiser, Konrad. 1963. *Platons ungeschriebene Lehre. Studien zur systematischen und geschichtlichen Begründung der Wissenschaften in der Platonischen Schule*. Stuttgart: Klett.

Gersh, Stephen. 1978. *From Iamblichus to Eriugena. An Investigation of the Prehistory and Evolution of the Pseudo-Dionysian Tradition*. Leiden: Brill.

გიგინეიშვილი, ლევან. 1995. „ჰენადები იოანე პეტრიწის ფილოსოფიურ სისტემაში: [ბიზანტიელი ფილოსოფოსის პროკლე დიადოხოსის წარმართული მეტაფიზიკა და იოანე პეტრიწის ქრისტიანული კონტექსტები მის ფილოსოფიურ ნააზრევში].“ *ქუთაისის უნივერსიტეტის მოამბე* 4: 152-169

Gigineishvili, Levan. 2007. *The Platonic Theology of Ioane Petritsi*. Piscataway/New Jersey: Gorgias Press.

Greig, Jonathan. 2020. *The First Principle in Late Neoplatonism. A Study of the One's Causality in Proclus and Damascius*. Leiden/Boston: Brill, 2020.

Guérard, Christian. 1982. “La théorie des hénades et la mystique de Proclus.” *Dionysius* 6: 73-82.

Halfwassen, Jens. 1996. “Das Eine als Einheit und Dreiheit: Zur Prinzipienlehre Jamblichs.” *Rheinisches Museum Für Philologie* 139 (1): 52-83.

Hegel, Georg F. W. 1979. *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie*. Werke in zwanzig Bänden, Band 18. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.

Helmig, Christoph. 2017. “Proclus on Epistemology, Language, and Logic.” In *All from One. A Guide to Proclus*, ed. by Pieter d’Hoine and Marije Martijn, 183-206. Oxford: Oxford University Press.

ირემაძე, თენგიზ. 2013. „ანტიკური ნეოპლატონიზმის ჰეგელი-სეული გაგება და მისი კრიტიკა შალვა ნუცუბიძის მიერ.“ *კრებულში ფილოსოფია ეპოქათა და კულტურათა გზაგასაყარზე: ინტერ-კულტურული და ინტერდისციპლინური კვლევები*, რედ. თენგიზ ირემაძე, 50-58. თბილისი: გრიგოლ რობაქიძის სახელობის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

Kiria, Ana. 2021. "The Theory of the Genesis of Nous in Plotinus." In *Héritages platoniciens et aristotéliens dans l'Orient et l'Occident (IIe-XVIe siècles)*, édité par Tiziana Suarez-Nani, Tamar Tsopurashvili, 91-106. Wiesbaden: Reichert Verlag.

Kobusch, Theo. 1980. "Metaphysik. I-V." In *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, Band 5, hrsg. von Joachim Ritter u. a., 1186-1238. Basel, Schwabe: 1980.

კობაღეიშვილი, ნიკოლოზ. „ტრიადა.“ *ქართული ფილოსოფიისა და თეოლოგიის ენციკლოპედია*. წვდომა განხორციელდა: 17:04:2021.

Krämer, Hans J. 1964. *Der Ursprung der Geistmetaphysik. Untersuchungen zur Geschichte des Platonismus zwischen Platon und Plotin*. Amsterdam: Schippers.

Kremer, Klaus. 1966. *Die neuplatonische Seinsphilosophie und ihre Wirkung auf Thomas von Aquin*. Leiden: E. J. Brill.

Lankila, Tuomo. 2010. "Henadology in the two Theologies of Proclus." *Dionysius* 28: 53-76.

Martijn, Marije and Lloyd Phillip Gerson. 2017. "Proclus' System." In *All from One: A Guide To Proclus*, ed. by Pieter d' Hoine and Marije Martijn, 45-73. Oxford: Oxford University Press.

Meijer, P. A. 1992. "Participation in Henads and Monads in Proclus' Theologia Platonica III, Chs. 1-6." In *On Proclus and His Influence in Medieval Philosophy*, ed. by E. P. Bos and P. A. Meijer, 65-87. Leiden/New York/Köln: E. J. Brill.

მელიქიშვილი, დამანა. 2011. *ძველი ქართული ფილოსოფიური-თეოლოგიური ტერმინოლოგიის ისტორიიდან*. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

Mesyats, Svetlana. 2012. "Iamblichus' Exegesis of Parmenides' Hypotheses and His Doctrine of Divine Henads." In *Iamblichus and the Foundations of Late Platonism*, ed. by Eugene V. Afonasin, John M. Dillon, and John Finamore, 151-175. Leiden/Boston: Brill.

Mtchedlidze, Magda. 2021. “La compréhension du terme ἕνεσις dans les commentaires du XIIe siècle sur la philosophie de Proclus: Ioané Petritsi et Nicolas de Méthone.” In *Héritages platoniciens et aristotéliens dans l’Orient et l’Occident (IIe–XVIe siècles)*, édité par Tiziana Suarez-Nani, Tamar Tsopurashvili, 121-134. Wiesbaden: Reichert Verlag.

ნუცუბიძე, შალვა. 1975. *ჰეტრე იბერი და ანტიკური ფილოსოფიური მეძვიდროება. შრომები. ტ. 5.* თბილისი: მეცნიერება.

Remes, Pauliina. 2008. *Neoplatonism*. Stocksfield: Acumen.

Rosán, Laurence Jay. 1949. *The Philosophy of Proclus. The Final Phase of Ancient Thought*. New York: Cosmos.

Schmitz, Markus. 1997. *Euklids Geometrie und ihre mathematiktheoretische Grundlegung in der neuplatonischen Philosophie des Proklos*. Würzburg: Königshausen & Neumann.

Schmitz, Markus. 2002. “Zur Logik der henologischen Metaphysik.” In *ΕΝΩΣΙΣ ΚΑΙ ΦΙΛΙΑ. Unione e amicizia. Omaggio a Francesco Romano*, ed. Maria Barbanti, 455-467. Catania: CUECM.

Siorvanes, Lucas. 1996. *Proclus. Neo-Platonic Philosophy and Science*. New Haven/London: Yale University Press.

Steel, Carlos. 1996. “Puissance active et puissance receptive chez Proclus.” In *Dunamis nel Neoplatonismo*, ed. by F. Romano and R. L. Cardullo, 121-137. Florence: La nuova Italia.

Theill-Wunder, Hella. 1970. *Die archaische Verborgenheit. Die philosophischen Wurzeln der negativen Theologie*. München: Wilhem Fink Verlag.

van Riel, Gerd. 2001. “Les hénades de Proclus sont-elles composées de limite et d’illimité?” *Revue des sciences philosophiques et théologiques* 85: 417-432.

van Riel, Gerd. 2017. “The One, the Henads and the Principles.” In *All from One: A Guide to Proclus*, ed. by Pieter d’ Hoine and Marije Martijn, 73-97. Oxford: Oxford University Press.

ქირია, ანა. 2019. „თვითერთის პროკლესული გაგებისათვის.“ ლოგოსი. წელიწდული ელინოლოგიასა და ლათინისტიკაში 5: 193-226.

ქირია, ანა. 2021a. „პირველი საწყისისადმი მიდგომის სამი პარადიგმა პლოტინის შემდგომ ნეოპლატონიზმში.“ ლოგოსი. წელიწდული ელინოლოგიასა და ლათინისტიკაში 7: 114-151.

ქირია, ანა. 2021b. თვითერთის გააზრების ნეოპლატონური პერსპექტივები. თბილისი: ლოგოსი.

შუბლაძე, ელენე. 1995. „პროკლეს დიალექტიკის შალვა ნუცუბიძისეული ინტერპრეტაცია.“ ფილოსოფია. თბილისის უნივერსიტეტის შრომები 317: 2021-207.

Ana Kiria

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

Understanding the One itself, the Limit-One, and Henads in Proclus’ Metaphysics

Key words: Proclus, system of metaphysical science, the One itself, the Limit-One, Henads

The present paper aims to understand functions and interrelationships of different types of the superessential One, which are the One Itself, the Limit-One, and Henads, in Proclus’ metaphysics. The paper is divided into six sections. In the first section, after thematizing general characteristics of a philosophical system and analyzing proposition 11 of *Elementatio theologica*, we emphasize Proclus’ systematic nature and point out some leitmotifs of his metaphysical (theological) system. In the second section, we elucidate the scientific character of the Proclean metaphysical (theological) theory, which shows in its precision and accuracy, differential certainty, methodological clarity, consistency, and rationality. The third section concerns Proclus’ conception of a cause and causal process, eventually resulting in the identification of the first real cause of everything with the first Limit, which is simultaneously the first real One for Proclus. In the fourth section, we deal with the Proclean understanding of the unspeakable cause (ἄρητος αἰτία), which while being the One itself (αὐτοέν), is paradoxically better than the One. In the fifth section, we examine Henads and attempt to solve main issues related to this enigmatic part of Proclean metaphysics. In the last section, we sum up a relationship between the One itself, the Limit-One along with its counterpart, i.e. the Unlimited, and Henads.

ლელა ჩოთალიშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო

ანტიკური წყაროები მიკენური ეპოქის არაბერძენ ხალხთა შესახებ

საკვანძო სიტყვები: მიკენური ეპოქა, არაბერძენი ხალხები, ანტიკური პერიოდის წყაროები, ხეთური და ეგვიპტური წერილობითი დოკუმენტები.

ანტიკურ წყაროთა მიხედვით, მიკენურ ეპოქაში ეგვიდა ცივილიზაციების მნიშვნელოვან კერას წარმოადგენდა. ამ ხანას მიაკუთვნიებდნენ ბერძნები ყოველივე იმას, რაც მათ თავიანთ წარსულში ყველაზე უფრო გამორჩეულად მიაჩნდათ და რაც საერთო ბერძნული თვითშეგნების ფორმირების უმთავრეს საფუძველს წარმოადგენდა. საინტერესოა, როგორ ხედავდნენ ბერძენი ავტორები მიკენურ ეპოქაში არსებულ ეთნიკურ თუ პოლიტიკურ სურათს, რა ინფორმაციას გვაწვდიან ეგვიდაში წინაბერძნული ტომების მოსახლეობის შესახებ და როგორ წარმოგვიდგენენ მცირე აზიაში არსებულ არაბერძნულ ტომთა გაერთიანებას. ვფიქრობთ, ანტიკური პერიოდის წყაროებზე დაყრდნობით შეგვიძლია, გარკვეულწილად აღვადგინოთ ბრინჯაოს ხანის ეგვიდის გე-

ოგრაფიული სივრცე. ასევე მნიშვნელოვანი იქნება B ხაზოვან წარწერებსა და ძველ ადმოსავლურ წერილობით დოკუმენტებში დადასტურებული ტოპოგრაფიული მონაცემების ანალიზი, რაც დაგვეხმარა იმის დადგენაში, თუ რამდენად რეალური შეიძლება იყოს ანტიკურ წყაროებში წარმოდგენილი სურათი.

ჰომეროსიდან მოყოლებული, ანტიკური ხანის ავტორები ეგეოსის ზღვის აუზში ადასტურებენ როგორც ბერძენ, ასევე არაბერძენ ხალხთა მოსახლეობის ფაქტს. მათი ინფორმაციით, მრავალი არაბერძნული წარმოშობის ტომი, რომელთაც გარკვეული პერიოდიდან მოყოლებული „ბარბაროსებად“ მოიხსენიებენ, უკვე ბერძნებამდე მოსახლეობდა აღნიშნულ რეგიონში და თავად კონტინენტურ ელადაში წამყვან როლს ასრულებდა. ჰომეროსმა მშვენივრად იცის, რომ იმ არაელში, სადაც ბერძნები დომინირებენ, მოსახლეობდნენ სხვა ხალხებიც. ამ მხრივ საუკეთესო ნიმუშს წარმოადგენს „ოდისეას“ ცნობილი პასაჟი კრეტის ბინადართა შესახებ:

„სხვადასხვა ენა არის შერეული ერთმანეთში,
აქ (კრეტაზე) არიან აქაველები, მამაცი ეტოკრეტელები, კიდონი-
ელები,
სამ კოლონად გაყოფილი დორიელები, ღვთიური პელასგები,
რომლებიც კნოსოსში, დიდებულ ქალაქში ცხოვრობენ“
(*Od.* 19.175-178).

„ილიადას“ მიხედვით, კუნძულ კრეტიდან ილიონთან გამართულ ბრძოლაში მონაწილეობენ მებრძოლები კნოსოსიდან, გორტინადან, ლიკტოსიდან, მილეტოსიდან, ლიკასტოსიდან, ფესტოსიდან, რიტონიდან და სხვები, რომლებიც „მოსახლეობდნენ ასქალაქა კრეტაზე“ (*Il.* 2.649). ჰომეროსის კლასიფიკაციის მიხედვით, ისინი არიან დანაელები, ანუ ბერძნები. „ოდისეაში“ კი, ერთი მხრივ, მსჯელობაა კრეტაზე მოსახლე აქაველებზე (ბუნებრივია, ამ შემთხვევაში იგულისხმება არა კონკრეტული ტომი, არამ-

ედ ზოგადად ბერძნები, რადგან საკუთრივ აქაველთა ტომს, ანტიკურ წყაროთა მიხედვით, კრეტაზე არ უცხოვრია), მეორე მხრივ, იმ ხალხებზე, რომლებიც არ არიან აქაველები. მათ შორის აღსანიშნავია არაბერძნული ტომები: ეტეოკრეტელები, პელასგები, კიდონიელები (*Od.* 19.175). კ. კრეტაზე არსებული მოსახლეობის შესახებ საუბრობს დიოდოროსიც. იგი პირველად ასახელებს ეტეოკრეტელებს, როგორც კუნძულის უძველეს ბინადართ, შემდეგ პელასგებს, ძველ დორიელებს. მეოთხე ელემენტს ავტორი არ მოიხსენიებს რაიმე კონკრეტული ტერმინით, იგი განხილულია როგორც „ბარბაროსულ ხალხთა ნარევი“, რომლის სალაპარაკო ენად დროთა განმავლობაში ბერძნული იქცა: “Τέταρτον δὲ γένος συμμυγῆναι φασὶν εἰς τὴν Κρήτην μυγᾶδον βάρβαρον, τῶν δὲ τὸν χρόνον ἐξομοιωθέντων τῆ διαλέκτῳ τοῖς ἑγχάριοις Ἑλλησι” (*Diod.* 5.80.2). არ არის გამორიცხული, ამ შემთხვევაში საქმე გვექონდეს ჰომეროსის გავლენასთან, თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ დიოდოროსი საუბრობს არა ხუთ (როგორც ჰომეროსი), არამედ ოთხ ხალხზე. გარდა ამისა, იგი კ. კრეტის მოსახლეობას შორის არ ასახელებს აქაველებს. ასევე, ჰომეროსისაგან განსხვავებით, მესამე არაბერძნულ ელემენტად წარმოგვიდგებიან არა კიდონიელები, არამედ μυγᾶδαν βάρβαρον, რომელნიც, ფ. შახერმაიერის აზრით, შეიძლება დავაკავშიროთ „ზღვის ხალხებთან“.¹ ჰომეროსთან კრეტაზე მოსახლე არაბერძნული ტომები არ მონაწილეობენ ტროას ომში არც აქაველებისა და არც ტროელების მხარეს, ხოლო ტროელთა მოკავშირე პელასგები არიან არა საბერძნეთიდან, არამედ მცირე აზიაში არსებული დასახლება „ლარისადან“ (*Il.* 2.846). პელასგთა სახელთან არის ასევე დაკავშირებული აქილეუსის სამშობლო, რომელსაც ჰომეროსი მოიხსენიებს „პელასგიკურ არგოსად“ (τὸ Πελασγικὸν Ἄργος) (*Il.* 2.681), თუმცა მისი ბინადარი: ჰელენები, აქაველები და მირმიდონელები (და არა პელასგე-

¹ Schachermeyr 1983, 340.

ბი) სხვა დანაელებთან ერთად იბრძვიან ტროელთა წინააღმდეგ. როგორც ჩანს („ილიადასა“ და „ოდისეას“ მიხედვით), მიკენურ საბერძნეთში კვლავ აღინიშნებოდა წინაბერძულ ტომთა დასახლებები, მაგრამ ისინი ჰომეროსის ეპოსში არ არიან მკვეთრად გამოიხსენიებული (აქაველების, არგიველების, დანაელებისაგან), რამაც შეიძლება გვაფიქრებინოს, რომ მოცემული პერიოდისათვის ისინი უკვე ასიმილირებულნი იყვნენ ბერძენთა მიერ, თუმცა ამ ხალხთა წინაბერძნული სახელწოდებები კვლავ განაგრძობდა ფუნქციონირებას. შემდგომი პერიოდის ანტიკური წყაროები აღრმავებენ მოცემულ თემას და მოგვითხრობენ იმის შესახებ, თუ როგორ იკავებდნენ ბერძნები სხვადასხვა ტერიტორიას ადგილობრივი მოსახლეობის ასიმილაციის შედეგად. თუკი ჰომეროსთან ეგეიდის მრავალ კუნძულზე, მცირე აზიის დასავლეთ სანაპიროზე არაბერძნული ტომები მოსახლეობენ, მოგვიანო პერიოდის ბერძენი ავტორებისათვის აღნიშნულ რეგიონებში უკვე ცნობილია საკმაოდ ძლიერი ბერძნული დასახლებები (Hdt. 6.137; 1.142,149; Strab. 13.3.5; Eurip. *Ion.* 74; Vitruv. 6.1; Mela. 1.90; Ptol. 5.2.6; Vell. 1.4.1).

ილიონთან საბრძოლველად მისული ბერძნების მოწინააღმდეგედ ჰომეროსის ეპოსში წარმოგვიდგება არა რაღაც ეთნიკური ერთიანობა, არამედ სხვადასხვა ხალხის გაერთიანება, რაც ნათლად ჩანს აგამემნონის სიტყვაში ჯარების გამოცდისას, როდესაც იგი აქაველთა საერთო ლაშქარს უპირისპირებს ტროელებსა და მათ მოკავშირეებს:

„აქაველთ ძენი მეტნი ვართ, ვამბობ,
ტროელებზე, რომლებიც ქალაქში მოსახლეობენ, მაგრამ
მოკავშირედ
ჰყავთ მრავალი ქალაქიდან მოსული შუბოსანი ვაჟკაცები“
(*Il.* 2.129-131).

ტროელთა ჩამოთვლისას ჰომეროსი ერთმანეთისაგან განარჩევს, ერთი მხრივ, ტროადაში მცხოვრებ ხალხებს: საკუთრივ

ტროელებს, დარდანელებს, ტროელებს ძელიიდან, ადრასტიელ-ებს, ხალხებს პერკოტედან, პრაქტიონიდან, სესტოსიდან, აბიდ-ოსიდან, არისბედან, მეორე მხრივ კი, მათ მოკავშირეებს: პელას-გებს, თრაკიელებს, კიკონებს, პეონიელებს, პაფლაგონიელებს, ჰალიძონებს, მისიელებს, ფრიგიელებს, მეონიელებს, კარიელ-ებს, ლიკიელებს, რომელთა შორის პეონიელები, ჰალიძონები, ფრიგიელები, ლიკიელები მოხსენიებულნი არიან, როგორც „შო-რეული“ მხარეებიდან მოსულნი (II. 2.849, 857, 863, 877). ჰომე-როსი „ხომალდთა კატალოგში“ არ ასახელებს ლელეგებსა და კავკონებს, თუმცა სხვა ადგილას ისინი ტროელთა მოკავშირე-ბად ითვლებიან (II. 10.428-31).

ეგეიდაში მოსახლე არაბერძნულ ტომებს შორის ანტიკური ხა-ნის ავტორები გამორჩეულად ასახელებენ პელასგებს (**Πελασγοί**), რომელთაც მნიშვნელოვანი როლი შეასრულეს ელადის ისტორი-აში.² ინფორმაცია პელასგთა შესახებ ჩნდება ჩვენამდე მოღწეულ პირველსავე მნიშვნელოვან ბერძნულ წყაროში – ჰომეროსის ეპ-ოსში („ილიადაში“ პელასგები მოხსენიებულნი არიან ხუთჯერ: II. 2.681, 840; 10.429; 16.233; 18.288, ხოლო „ოდისეაში“ – ერთხელ: Od. 19.177). როგორც თუკიდიდე ამბობს, დეკალიონის ვაჟის, ელინის, ხანამდე „κατὰ ἔθνη δὲ ἄλλα τε καὶ τὸ Πελασγικὸν ἐπὶ πλεῖστον ἄφ’ ἑαυτῶν τὴν ἐπαυσμίαν παρέχεσθαι“ (Thuk. 1.3).³ ბერ-ძენ და რომაელ ავტორთა გადმოცემით, პელასგები გავრცელე-ბულნი იყვნენ თითქმის მთელ ეგეოსის ზღვის აუზში. აღმოსავ-ლეთით საზღვარს წარმოადგენდა მცირე აზიის სანაპირო, სამ-ხრეთით – კუნძული კრეტა, ჩრდილოეთით – ჩრდილო-დასავ-ლეთ თრაკია, მაკედონია. მათ ასევე ვეცნობით, როგორც აპენი-ნის ნახევარკუნძულის ბინადართ. ამ შემთხვევაშიც პელასგთა

² Lochner-Hüttenbach 1960.

³ „მას (ელადას) ცალკეული ხალხები, როგორც სხვები, ასევე პელასგები, აძლევდნენ სახელწოდებას.“

მიერ დასახლებული ტერიტორია საკმაოდ დიდი მოცულობისაა: იგი გადაჭიმულია მდინარე პოს შესართავიდან უმბრიისა და კამპანიის გავლით ბრუტიუმისაკენ. სტრაბონი იმოწმებს რა ანტიკური პერიოდის პოეტებსა თუ მწერლებს, პელასგთა შესახებ ამბობს: „რაც შეეხება პელასგებს, თითქმის ყველას მიაჩნია, რომ რომელიღაცა უძველესი ტომი ამ სახელით გავრცელდა მთელ საბერძნეთში, განსაკუთრებით კი, ეოლიელებსა და თრაკიელებს შორის“ (Strab. 5.2.4). გადმოცემის მიხედვით, პელასგთა ტომი ბინადრობდა ატიკაში (Hdt. 2.55; 7.44; 6.137; Strab. 9.1.18; Paus. 1.27.3; Arist. *Polit*; Thuk. 2.17.2), ბეოტიაში (Strab. 12.3.2), თესალიაში (არგოსში), რადგან ზოგიერთი ბერძნული წყარო თესალიასა და არგოსს პელასგთაგან მოიხსენიებს (*Il.* 2.681; Apolod. E.6.15; App. Rhod. 1.14.580; 2.1239; 3.1323; 4.243; Aesch. *Suppl.* 253-258; Seneca. *Med.* 237-39; Eurip. *Med.* 691, 1248; Theokr. 15.142). ჩვენამდე მოღწეული ანტიკური წყაროების მიხედვით, კ. კრეტა, ლემნოსი, ლესბოსი და იმბროსიც ოდესღაც პელასგებით ყოფილა დასახლებული (Hdt. 6.137; Hom. *Od.* 19.177; Diod. Sic. 5.81; Diod. 5.80.2). როგორც ჩანს, პელასგები თავდაპირველად ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე, კონტინენტურ საბერძნეთში (კერძოდ, არკადიაში) მოსახლეობდნენ (Paus. 8.1.4; 8.1.16), ბერძნულ ტომთა აღმავლობის შემდეგ კი თითქმის მთელ ეგეოსის ზღვის აუზს მოეფინნენ.

ანტიკურ წყაროთა მიხედვით, პელასგები ბარბაროსებად წარმოგვიდგებიან: „τὸ Πελασγικὸν ἔθνος ἔὸν βάρβαρον“ (Hdt. 1.58).⁴ მიუხედავდ იმისა, რომ ჰომეროსთან არგოსი პელასგიკურია (*Il.* 2.681) და ანტიკური პერიოდის მწერლები თუ პოეტები პელასგთა სამშობლოდ ძირითადად საბერძნეთს ასახელებენ (სტრაბონი, პავსანიასი, თუკიდიდე, აპოლოდოროსი, ესქილე...), „ილიადაში“ ისინი მცირე აზიის სანაპიროდან არიან მოსულნი ტროელთა და-

⁴ „პელასგური ტომი იყო ბარბაროსული.“

სახმარებლად (*Il.* 10.428-31). შესაძლოა, ელინებთან დაპირისპირების შემდეგ პელასგთა ერთი ნაწილი კრეტიდან ანატოლიაში გადასახლდა. მათი მცირე აზიაში დამკვიდრება მიეწერება იმ გადმოსახლებას, რომელსაც ადგილი ჰქონდა ტროას ომამდე (*Strab.* 12.8.5). ალბათ, ამ ფაქტმა გამოიწვია დასავლეთ მცირე აზიაში პელასგური დასახლების (ლარისა) გაჩენა, რომელსაც ჰომეროსი „ილიადაში“ მოიხსენიებს (*Il.* 2.840-43). სავარაუდოდ, ბერძნულ ტომთა აღმავლობის შემდეგ პელასგები აპენინის ნახევარკუნძულზეც გადავიდნენ, სადაც ადგილობრივ აბორიგენებთან ერთად იბრძოდნენ ბარბაროსი სიკელების წინააღმდეგ (*Dion. Halik.* 1.17.26; *Diod. Sic.* 7.11-13; *Verg.* 8.600-03; *Dion. Perieg.* 344, 347, 490, 686, 870).

შეიძლება ითქვას, რომ პელასგი ხალხი გარკვეული პერიოდის განმავლობაში ფართოდ იყო გავრცელებული ეგეოსის ზღვის აუზში და მნიშვნელოვან ძალასაც წარმოადგენდა, მაგრამ მას შემდეგ, რაც ელინები გაძლიერდნენ და თავიანთი ჰეგემონიის ქვეშ მოაქციეს ეგეიდაში მცხოვრები სხვა ხალხები, თანდათანობით მოხდა პელასგთა ასიმილაცია და ისტორიული ასპარეზიდან განდევნა (*Thuk.* 1.3). ამასთანავე, პელასგთა ერთი ნაწილი, როგორც ჩანს, დროთა განმავლობაში იმდენად შეერწყა ბერძნებს, რომ განსაზღვრული პერიოდიდან ისინი ბერძენთა წარმოდგენაში უკვე ელინურ ტომად აღიქმებოდნენ, ხოლო „პელასგები“ ზოგიერთ შემთხვევაში გამოიყენებოდა ბერძენთა აღმნიშვნელ ერთ-ერთ ტერმინად ისევე, როგორც „არგიველები“, „აქაველები“, „დანაელები“. ალბათ, სწორედ ამიტომ, ბერძენი მწერლები თუ პოეტები (ძირითადად მხატვრულ ლიტერატურაში) პელასგებად მოიხსენიებენ იმ ტომებსა და გმირებს, რომლებიც, ტრადიციის მიხედვით, ბერძნებს წარმოადგენენ (*Nauk. frag.* 230; *Hdt.* 2.51; *App. Rhod.* 1.14.906; 2.50, 1229, 1323; 4.243; *Strab.* 13.3.2; *Ovid. Met.* 7.133; *Seneca. Med.* 237-39).

პელასგთა გარდა ანტიკური წყაროები კარგად იცნობენ თრაკიელებს, მისიელებსა და ფრიგიელებს. თრაკიელები (**Θρακίη**) ჰომეროსის ეპოსში ტროელთა მოკავშირეები არიან (*Il.* 2.844). მიუხედავად თრაკიული ტომების სიმრავლისა, ჰომეროსთან მხოლოდ ორია მოხსენიებული: სინტიები – კუნძულ ლემნოსზე და კიკონები – თრაკიაში. სხვა ბერძენი ავტორები თრაკიელ ხალხთა შორის ასახელებენ: გეტებს, ტრავსებს, ჰაიტებს, კიკონებს, ბისტონებს, საპაიებს, დერსაიებს, ელონებს, სატრებს (*Hdt.* 2.167; 5.3; 7.110-111), ისტრიელებს, (*Apold. frag.* 119; *Skymn.* 390), მისიელებს, ფრიგიელებს, დოდონებს, ბრიგებს, მაგდონებს, ბებრიკებს, მედოვაფინებს, ვიფინებს, ფინებს, მარიანდინებს (რომელთაც, მისიელების გარდა, დატოვეს ევროპა და აზიაში გადავიდნენ), ასევე ოდრისებს (*Strab.* 7.47a) და სინტიებს, რომლებიც კუნძულ ლემნოსზე ცხოვრობდნენ (*Strab.* 7.3.2; 7.45.47). ანტიკურ წყაროთა მიხედვით, ეგეოსის ზღვის კუნძულები: სამოთრაკია, თასოსი, ნაქსოსი, იმბროსი, ლემნოსი, კოსი და ლესბოსი უწინ თრაკიელებით იყო დასახლებული, რომლებიც ამ კუნძულების მოსახლეობის ძირითად ნაწილს შეადგენდნენ (*Strab.* 10.2.17). თავდაპირველად ეს ტომი ევროპაში ბინადრობდა (*Hdt.* 7.20; 8.185). როდესაც ისინი აზიაში გადავიდნენ, ბითონები ერქვათ, ძველად კი, როგორც თვითონ ამბობენ, სტრიმონები რქმევიათ, რადგან მდინარე სტრიმონთან ცხოვრობდნენ, საიდანაც ისინი ტევკრებმა და მისიელებმა განდევნეს (*Hdt.* 7.75).

მისიელები (**Μυσίαι**), ანტიკური პერიოდის წყაროებზე დაყრდნობით, მოსახლეობდნენ მცირე აზიაში ლიდიელთა, ფრიგიელთა და ტროელთა მეზობლად (*Strab.* 7.3.2; 12.4.5; *Paus.* 9.8.14). ეს ტომი ჰომეროსის „ილიადაში“ ტროელთა მოკავშირეებს შორის მოიხსენიება (*Il.* 2.858). მათი წარმოშობის შესახებ განსხვავებული ცნობები გვაქვს. სტრაბონი მისიელებს, რომლებიც ისტროსის ორივე მხარეს მოსახლეობდნენ, თრაკიულ ტომს

მიაკუთვნებს. მათგან წარმოიშვნენ ის მისიელები, რომლებიც შემდეგ ლიდიელთა, ფრიგიელთა და ტროელთა შორის ბინადრობდნენ. სხვათა აზრით, მისიელები უწინ ლიდიელები იყვნენ, ხოლო მისიელები ეწოდათ წიფლის ხის (mysos) მიხედვით. განსაზღვრული პერიოდის განმავლობაში ეს ტომი ბინადრობდა ოლიმპოსის ირგვლივ. მას შემდეგ, რაც ფრიგიელები გადმოვიდნენ თრაკიიდან და აქ დასახლდნენ, მისიელები გადასახლდნენ ლიდის მახლობლად (Strab. 12.8.3). როგორც ჩანს, მისიელებს ოდითგანვე მეგობრული დამოკიდებულება ჰქონდათ ტროელებთან, რასაც ადასტურებს ჰეროდოტოსი: „... მისიელებისა და ტევკრების⁵ ჯარმა, რომელიც ჯერ კიდევ ტროას ომამდე გაემართა ბოსფორზე გავლით ევროპაში, დაიპყრო ყველა თრაკიელი, დაეშვა იონიის ზღვამდე, ხოლო სამხრეთით მდინარე პენიოსამდე მიაღწია“ (Hdt. 7.20). მისიელები ასევე კარიელებისა და ლიდიელების ახლო მონათესავენიც უნდა ყოფილიყვნენ, რადგან „ამბობენ, რომ ლიდოსი და მისოსი კაროსის ძმები არიან“ (Hdt. 1.171).

ანტიკურ წყაროთა მიხედვით, ფრიგიელები (**Φρύγες**) არიან იგივე ბრიგები, ერთ-ერთი თრაკიული ტომი, რომელიც თავდაპირველად ევროპაში ბინადრობდა, ხოლო აზიაში გადასვლის შემდეგ მათ მიწა-წყალთან ერთად სახელიც გამოიცვალეს – დაირქვეს ფრიგიელები (Hdt. 7.73; Strab. 7.3.2). როგორც ჩანს, დროთა განმავლობაში ფრიგიელები გადავიდნენ თრაკიიდან ტროაში, დაიპყრეს იგი და თვითონ დასახლდნენ ამ ტერიტორიაზე, რის გამოც მოგვიანებით ტროას ფრიგიასაც უწოდებდნენ (Strab. 10.3.22). ესანთოს ლიდიელი გვაცნობებს, რომ ფრიგიელები ტროას ომის შემდეგ მოვიდნენ ევროპიდან (პონტოს მარცხენა სანაპიროდან) (Strab. 14.29), თუმცა, ჰომეროსის მიხედვით, ტროელთა მოკავშირე ფრიგიელთა ჯარი უკვე ტროას ომის დროს არ-

⁵ ტევკრები, ანტიკურ წყაროთა მიხედვით, იგივე ტროელები არიან (Hdt. 5.94, 122).

ის მოსული „შორეული ასკანიიდან“ (II. 2.862). გარდა ამისა, საყურადღებოა „ილიადაში“ მოხსენიებული ფრიგიელები, რომლებიც „ბრძოლად იწევდნენ სანგართოსის სანაპიროსთან“ (II. 3.188-89). როგორც ჰეროდოტოსი გვაცნობებს, ფრიგიელები ლიდიელთა აღმოსავლეთით ცხოვრობენ, მათ მეზობლად არიან კაპადოკიელები, რომელთაც სირიელებსაც უწოდებენ, შემდეგ კი – კილიკიელები და არმენიელები. მიდიის საგამგებლოსა და ლიდიას შორის საზღვარს წარმოადგენს მდინარე ჰალისი, რომელიც არმენიის მთებიდან გამოსულ კილიკიაზე მიედინება, ხოლო ქვემოთ, მის მარჯვნივ სახლობენ მათიენები, მეორე მხარეს კი – ფრიგიელები (Hdt. 5.49). ესე იგი, ანტიკური პერიოდის ავტორები ფრიგიას უკვე მცირე აზიაში მოიაზრებენ (Strab. 7.12.12; 12.4.1; 12.8.1; Xen. 1.2.6; 4.4.24; 5.6.24; 9.7), თუმცა ჯერ კიდევ საკამათოა დროის შუალედი, როდესაც მოხდა ფრიგიელთა გადასახლება ევროპიდან აზიაში.

ეგეოსის ზღვის აუზში მოსახლე არაბერძენული წარმოშობის ტომთაგან კარიელებზე, ლელეგებზე, ლიკიელებზე, ლიდიელებზე, ტროელებზე შედარებით მცირე და ბუნდოვანი ინფორმაცია გვაქვს.

კარიელებსა (**Κῆρες**) და ლელეგებს (**Λέλεγες**) განსაკუთრებით ახლო ნათესაური დამოკიდებულება უნდა ჰქონოდათ (Paus. 1.39.6). ანტიკურ წყაროებში მათ ვხვდებით ეგეოსის ზღვის კუნძულებზე (კ. კრეტა, ქიოსი), კონტინენტზე (იონია, ბეოტია, მილასა, მილეტოსი), ტროადაში. ჰომეროსთან ეს ტომები ტროელების მოკავშირეები არიან (II. 10.428-31), თუმცა პოეტი ლელეგებს არ ასახელებს ტროელთა მოკავშირეების „კატალოგში“. ამ ფაქტს სტრაბონი შემდეგნაირად ხსნის: „ჰომეროსმა „კატალოგში“ ლელეგები იმიტომ გამოტოვა, რომ მათი რაზმი არ ჩათვალა იმდენად მნიშვნელოვნად, გამორჩევით დაესახელებინა, ან კიდევ იმიტომ, რომ ლელეგები მან ქვეშერდომთა შორის დაასახელა, გა-

ითვალისწინა რა მათი ახლო ნათესაობა“ (Strab. 21.85). აქედან გამომდინარე, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ტროელებსა და ლელეგებს შორის მჭიდრო ნათესაური კავშირი არსებულა. ლელეგთა შესახებ ერთ-ერთი უძველესი ცნობა ეკუთვნის ჰესიოდეს, რომლის მიხედვით,

„ოდესღაც ლელეგი ხალხის წინამძღოლი იყო ლოკროსი,
ისინი კრონიდმა ზევსმა, რომელიც უკვდავ აზრთა (საქმეთა)
მცოდნეა,

როგორც დედამიწიდან რჩეული ხალხი, დევკალიონს გადასცა“
(Hesiod. frag. 142.3. Pauls).

როგორც ჩანს, კარიელები და ლელეგები თავდაპირველად კუნძულებზე ცხოვრობდნენ, ხოლო მათი კონტინენტზე დასახლება სხვადასხვა ფაქტორს უნდა გამოეწვია. ჰეროდოტოსი ამ ორ ტომს ერთმანეთთან აიგივებს. მისი აზრით, კარიელები, რომლებიც ძველად ლელეგებად იწოდებოდნენ, მინოსის ქვეშევრდომები იყვნენ და კონტინენტზე კუნძულებიდან მოვიდნენ, რადგან კრეტიდან ისინი დორიელებმა და იონიელებმა გამოაძევეს. თვით კარიელები არ ეთანხმებიან კრეტელებს და ამტკიცებენ, რომ კონტინენტზე ოდითგანვე ბინადრობდნენ. ამის დასასაბუთებლად მიუთითებენ მილასაში ზევსის საკურთხეველზე, სადაც მონაწილეობენ აგრეთვე კარიელთა ძმები – მისიელები და ლიდიელები (Hdt. 1.171). პავსანიასის მიხედვითაც, კარიელები კრეტიდან არიან, ისინი ოინიპოსის მეფობისას აბანტებთან და ევბეელებთან ერთად კუნძულ ქიოსზე დასახლდნენ (Paus. 7.3.7; 7.4.9). სტრაბონის მიხედვით, უწინ კარიელები და ლელეგები იონიაშიც სახლობდნენ, მაგრამ იონიელებმა შეავიწროვეს ისინი და თვითონ დაეუფლნენ ამ ქვეყანას, თუმცა უფრო ადრე ტროას დამპყრობლებმა განდევნეს ლელეგები იდას მახლობლად მდებარე ტერიტორიიდან. სხვა შემთხვევაში კი ისტორიკოსი ლელეგებს ბეოტიის ბარბაროსულ მოსახლეობად მიიჩნევს, რომელიც აიონების,

ტემიკებისა და გიანტების გვერდით ბინადრობდა (Strab. 9.2.3). მათი ისტორიული ასპარეზიდან გაუჩინარების შესახებ სტრაბონი გვაცნობებს, რომ ლელეგები ოდითგანვე წარმოადგენდნენ სხვადასხვა ტომის ნარევს, რის გამოც ეს ხალხი გადაშენდა (Strab. 6.7.2).

ეგეოსის ზღვის აუზში მოსახლე არაბერძენ ხალხს წარმოადგენენ ლიკიელებიც (**Λύκιοι**). როგორც ჩანს, უწინ მათ ტერმილები ერქვათ, ხოლო ლიკიელები ეწოდათ ლიკოსის, პანდიონის ძის, მიხედვით (Hdt. 1.173). „ილიადაში“ ლიკიელებს მნიშვნელოვანი ადგილი უკავიათ. ჰომეროსი მათ ტროელების მოკავშირეთა შორის მოიხსენიებს (*Il.* 10.428-31). ასევე პოეტი მათ არაერთგზის ასახელებს ტროელებსა და დარდანელებთან ერთად (*Il.* 8.173). უკვე „ილიადადან“ ვიგებთ, რომ უწინ ლიკიაში საბერძნეთიდან გადმოსახლებას ჰქონია ადგილი. გლავკოსი და სარპედონი სწორედ ამგვარი გადმოხიზნული გმირის, ბელეროფონტესის, შთამომავლები არიან. პოემის მიხედვით, ლიკიელებს ტროადის ფარგლებში უნდა ჰქონოდათ დასახლებები (*Il.* 4.101; 5.105, 173). ეს ტომი ანტიკურ წყაროებში კუნძულ კრეტაზე მოსახლე სხვა ბარბაროსთა შორის არის მოხსენიებული (Hdt. 1.173). ჰეროდოტოსი ლიკიის მოსახლეობაში ორ ფენას გამოყოფს: ავტობთონურს (მილიები, ანუ სოლიმები) და ეგეოსურ-მინოსურს (ტერმილები) (Hdt. 1.173). ჰომეროსის მიხედვით, მათ შორის მტრული დამოკიდებულება ყოფილა. როგორც ჩანს, დროთა განმავლობაში ლიკიაში სოლიმებმა დაკარგეს უპირატესობა, რადგან ბელეროფონტესმა „*δέσπερον ἄν Σιλήμοισι μαχίσατο κηδάλιμοισι*“ (*Il.* 6.184).⁶ ტროას ომის ეპოქამდე ლიკიაში წამყვანი ადგილი, სავარაუდოდ, სწორედ ეგეოსურ ტომებს ეჭირათ და, აქედან გამომდინარე, ტროელთა მოკავშირე ლიკიელები ალბათ ეგეოსურ ტომად უნდა მივიჩნიოთ.

⁶ „გაილაშქრა ბრძოლაში განთქმულ სოლიმთა წინააღმდეგ.“

ანტიკურ წყაროთა მიხედვით, ძველად ლიდიელები (**Λυδοί**) მეიონებად მოიხსენიებოდნენ, ხოლო შემდეგ სახელი გამოიცვალეს ატისის ძის, ლიდოსის, მიხედვით (Hdt. 1.10, 1.29, 1.94). ჰომეროსის ეპოსში მეონიელები (ანუ ლიდიელები) ტროელთა მოკავშირეები არიან (Il. 2.867). საინტერესოა სტრაბონის ცნობა იმის შესახებ, რომ მეონია (ანუ ლიდია) უწინ აზიად (ასიად) იწოდებოდა (Strab. 13.4, 13.8). ლიდიელთა დასახლებას ვხვდებით თებეს დაბლობზე. ეს ტომი მოსახლეობდა სარდემიც, ემეზობლებოდა ფრიგიელებს (ისინი ლიდიელთა აღმოსავლეთით ბინადრობდნენ) და იონიელებს (Hdt. 1.172). ლიდიელებს მისიელებთან და კარიელებთან ნათესაური კავშირი უნდა ჰქონოდათ, რადგან, გადმოცემის მიხედვით, ლიდოსი და მისოსი კაროსის ძმები იყვნენ (Hdt. 1.172).

ტროელებს (**Τρῶες**) მნიშვნელოვანი ფუნქცია აკისრიათ „ილიადაში“. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მათ შორის ჰომეროსი ასახელებს საკუთრივ ტროელებს, დარდანელებს, ტროელებს ძელიდან, ადრასტიელებს, ხალხებს პერკოტედან, პრაქტიონიდან, სესტოსიდან, აბილოსიდან, არისბედან (Il. 2.816-844). სტრაბონი გვაცნობებს, რომ მოგვიანებით მოხდა ცვლილებები: კიდიკოსის ირგვლივ ტერიტორია დაიკავეს ფრიგიელებმა, აბილოსი – თრაკიელებმა, თებეს დაბლობი – ლიდიელებმა, რომლებიც მაშინ მეიონებად იწოდებოდნენ, სხვა მიწები კი დაიპყრეს ტრერებმა, თრაკიულმა ტომებმა (Strab. 13.1.8). ჰეროდოტოსის მიხედვით, მოგვიანებით ტროადაში დასახლდნენ ეოლიელი ბერძნები (რის გამოც ტროა ეოლიადაც მოიხსენიებოდა (Strab. 13.2.4)), ხოლო ქვეყნის ცენტრალურ ნაწილში, რომელსაც ისტორიკოსი Ἰλιάς-ს უწოდებს – ტევკრები (Hdt. 2.118-120; 5.94, 122). ტროელებს ნათესაური კავშირი უნდა ჰქონოდათ ზოგიერთ ეგეოსურ ტომთან (Il. 21.85; Strab. 13.3.1). მათ მოკავშირეებად გვევლინებიან ძირითადად საბერძნეთიდან და ეგეოსის ზღვის კუნძულებიდან გად-

მოსახლებული წინაბერძნული ხალხები. ამასთანავე, ჰომეროსის ეპოსში დადასტურებულ საკუთარ სახელთაგან რამდენიმე აღინიშნება B ხაზოვანით შესრულებულ თიხის ფირფიტებზე პილოსიდან,⁷ რაც შესაძლებლობას გვაძლევს, ვივარაუდოთ, რომ ძვ.წ. XIII საუკუნისათვის ტროას მჭიდრო კონტაქტები უნდა ჰქონოდა ეგეოსურ სამყაროსთან.

ეგვიდაში მოსახლე ზოგიერთი წინაბერძნული ტომის შესახებ ჩვენამდე თითქმის ფრაგმენტულმა ინფორმაციამ მოაღწია. მათ შორის შეიძლება დავასახელოთ კაკკონები, ჰალიძონები და ტირსენები.

კაკკონთა (**Καύκωνες**) ფუძემდებლად ითვლება კაკკონი. ჰავსანიასის ცნობით, თავდაპირველად მესენიაში მეფობდნენ პოლიკიონი, ლელეგის ვაჟი და მესენა, პოლიკიონის ცოლი. მესენას მმართველობისას ელევსინიდან მოვიდა კაკკონი, კელენეს ვაჟი, რომლის მიხედვითაც ადგილობრივ მოსახლეობას კაკკონები ეწოდათ (Paus. 4.2.5). კაკკონებს, პელასგთა მსგავსად, მიიჩნევდნენ არკადიულ მომთაბარე ტომად (Strab. 8.3.17). მათ „ილიადას“ X სიმღერაში ვხვდებით ტროელთა მოკავშირეებს შორის (Il. 10.429). ეს ტომი მცირე აზიაში საბერძნეთიდან უნდა გადმოსახლებულიყო, რადგან კაკკონთა თავდაპირველი გავრცელების ადგილად ითვლება ელიდა (Strab. 8.3.17). ასევე არსებობს მოსაზრება, რომ კაკკონები წარმოშობით ჰაფლაგონიიდან არიან, რადგან ჰაფლაგონიაში, მარიანდინების მეზობლად, ძვ.წ. I საუკუნეშიც ბინადრობდა კაკკონიტების ტომი (Strab. 8.3.17). ისინი, ლელეგთა მსგავსად, საკმაოდ ადრე გადაშენებულან, თუმცა უწინ მრავალ ადგილას ცხოვრობდნენ (Strab. 6.7.2).

ჰალიძონები (**Ἁλιζωνες**) ჰომეროსის ეპოსში ტროელთა დასახმარებლად არიან მოსულნი “შორეული ალიბედან, სადაც ვერცხლის სამშობლო არის” (Il. 2.856-57). ეს ტომი, როგორც სტრა-

⁷ Glotta 41. 173, 197, 251.

ბონი გვაცნობებს, თავდაპირველად ხალიბებად (ხალდეები) ან ალიბებად იწოდებოდა, თუმცა ზოგიერთი მწერალი ცვლის ჰომეროსის ტექსტს და „ჰალიძონების“ ნაცვლად წერს „ალიძონებს“, „ამორძალებს“ ისევე, როგორც ალიბეს უწოდებენ ალოპეს, ალობეს (Strab. 12.320-21). ჰალიძონების შესახებ ანტიკურ წყაროებში მწირი ინფორმაციაა შემონახული. ამ ტომს ეფოროსი ათავსებს მისიას, კარიასა და ლიდიას შორის, კიმესთან ახლოს. როგორც ჰეკატაიოსი „დედამიწის აღწერაში“ გვაცნობებს, ქალაქ ალადიასთან მიედინება მდინარე ოდრისი. მართალია, ალადია უკვე გაუკაცრიელებულია, მაგრამ თვით ალიძონები მოსახლეობენ სხვადასხვა ადგილას (ოდრისის სანაპიროზე). მანეკრეტის მიხედვით („ჰელესპონტის აღწერა“), მირლეის ოლქის მახლობლად აღმართულია მთათა კომპლექსი, სადაც ბინადრობს ჰალიძონთა ტომი, ხოლო „ალოპასა“ თუ „ალობას“ ადგილმდებარეობის შესახებ ავტორი არაფერს გვეუბნება (Strab. 12.3.24). ზოგიერთ ანტიკურ წყაროზე დაყრდნობით კი, ხალიბები პონტოს მახლობლად მოსახლეობენ (Schol. Hom. II. 2.856), სადაც ისინი ევბეის სოფელ ხალიბიუმიდან მოსულან (Schol. Bernensia, Verg. Georg. 1.58).

ჰომეროსის ეპოსში დადასტურებულ არაბერძენ ხალხთა გარდა ანტიკური წყაროები ასევე მოიხსენიებენ ტირსენებს (**Τυρσηοί**), რომელთა ეპონიმს წარმოადგენს ტირსენოსი (Τυρσηός), ლიდელითა მეფის, ატისის, ვაჟი (Hdt. 1.94). ანტიკურ ავტორთა ინფორმაცია ტირსენთა შესახებ არ არის მრავალფეროვანი. სტრაბონის მიხედვით, ტირსენია იწყება ტიბრისიდან და მთავრდება იმ მთებთან, რომლებიც არტყია მას ლიგურიიდან ადრიატიკის ზღვამდე. რომაელები ტირსენებს უწოდებენ ეტრუსკებსა და ტუსკებს, ხოლო მათ ბერძნებმა ასე შეარქვეს ატისის ვაჟის, ტირსენოსის, მიხედვით (Strab. 5.2.2). ამ ტომს ხშირად აიგივებენ პელასგებთან, უკავშირებენ ლიდელებს, მაგ., როგორც თუკიდიდე აღნიშნავს, ნახევარკუნძულ ათოსზე მოსახლეობენ ორენოვანი ბარბარო-

სული ტომები, მათ შორის კი „τὸ δὲ πλεῖστον Πελασγικόν, τῶν καὶ Λημόν ποτε καὶ Ἀθήνας Τυρσηῶν οἰκησάντων“ (Thuk. 4.109.4).⁸ სოფოკლეს დრამაშიც „ინაქოსი“ ინაქოსი მბრძანებლობს ტირსენ პელასგებს (Τυρρήνοισι Πελασγοῖς) (1.25.5). ტირსენთა და პელასგთა გაიგივების მოწინააღმდეგენი არიან ჰეროდოტოსი (Hdt. 1.57) და დიონისიოს ჰალიკარნასელი. დიონისიოსის მიხედვით, „ყველა ცდება, ვინც დარწმუნებულია, რომ ტირსენები და პელასგები ერთი და იგივე ხალხია,“ ტირსენები ასევე არ წარმოადგენენ ლიდიელთა კოლონიას, რადგან ისინი არ საუბრობენ ერთსა და იმავე ენაზე, არც მსგავსი კანონები და ცხოვრების სტილი აქვთ. ტირსენებს არ სწამთ იმავე დემეტების, რომლებსაც ლიდიელები სცემენ თაყვანს, ისინი ლიდიელებისაგან უფრო განსხვავდებიან, ვიდრე პელასგებისაგან (Dion. Halik. 1.29; 1.30.1).

წინაბერძნული ტომების განსახლებას ბრინჯაოს ხანის ეგეიდაში სერიოზულად და დიფერენცირებულად უნდა მივუდგეთ, რადგან, შესაძლებელია, ბერძენთა ამ ტერიტორიაზე შესვლასა და მიკენურ ეპოქას შორის მოხდა ხალხთა გარკვეული გადასახლებები. აქედან გამომდინარე, სავსებით დასაშვებია, ეგეიდაში დასახლებულ ბერძენებს ძველი ვითარების აღსანიშნავად გამოეყენებინათ ტომთა ის სახელწოდებები თუ გეოგრაფიულ პუნქტთა აღნიშვნები, რომლებიც მათთვის იყო ცნობილი. ამიტომ დღეს მეცნიერებაში დავას იწვევს ანტიკურ ავტორთა ცნობები ლეგენდარული ეპოქის ეგეიდაში მოსახლე არაბერძენ ხალხებსა თუ ტომებზე. სხვადასხვა მოსაზრება არსებობს იმის შესახებ, თუ რეალურად რომელი ეპოქის ვითარებას ასახავს ტროას ომის ისტორია – ბრინჯაოს ხანისას თუ შედარებით გვიანი პერიოდისას.⁹

დღემდე პრობლემატურ საკითხად ითვლება ჰომეროსის ეპოსში თრაკიულ-ფრიგიულ ტომთა მოხსენიებაც. ტერმინ “თრაკიულ-

⁸ „ძირითადად არიან პელასგები, რომლებიც ოდესღაც ტირსენების სახელით ცხოვრობდნენ ლემნოსზე და ათენში.“

⁹ Latacz 1997, 31-32; გორდუზიანი 1970, 128, 155-56.

ების” უძველესი ფორმა დადასტურებულია ჰომეროსის ეპოსში: Ἀὐτὰρ Ἐρῖκας ἦγ’ Ἀκάμας καὶ Πείροος ἦρας (II. 2.844),¹⁰ რაც იმ ფაქტზე მიგვითითებს, რომ უკვე ძვ.წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევარში არსებობდა გარკვეული ურთიერთკავშირი თრაკიულ ტომსა და ეგეოსის ზღვის აუზში მოსახლე ხალხებს შორის. ვ. კულმანის აზრით, ტროას „კატალოგში” წარმოდგენილი მხარეები იყოფა ორ განსხვავებულ ენობრივ და კულტურულ ზონად: ერთი – ჩრდილო ილირიულ-თრაკიულ-ფრიგიული, რომელიც გადაჭიმულია თრაკიელებიდან აღმოსავლეთ ანატოლიამდე ტმოლოსის დასავლეთით, ხოლო მეორე – სამხრეთული, ე.წ. ანატოლიური, რომელიც მეიონების (ლიდიელების), კარიელებისა და ლიკიელებისაგან შედგება.¹¹ ილირიულ-თრაკიული მოდგმის ხალხები ძვ.წ. II ათასწლეულის დასასრულს დაიძრნენ ბალკანეთიდან სამხრეთისაკენ, ესე იგი, ეს ორი ზონა უნდა შექმნილიყო ძვ.წ. XII საუკუნის დასასრულსა და XI საუკუნის დასაწყისში. აქედან გამომდინარე, მკვლევარის ვარაუდით, შეუძლებელია, ილირიულ-თრაკიულ-ფრიგიული ტომები ტროას ომის დროს ყოფილიყვნენ დასახლებულნი ტროას გარშემო და, შესაბამისად, ჰომეროსი თავის ეპოსში აღწერს აღმოსავლეთ ანატოლიასა და პელოპონესოსში არსებულ იმ სიტუაციას, რომელიც შეესაბამება მისი ეპოქის გეოგრაფიულ-პოლიტიკურ მდგომარეობას (დაახლ. ძვ.წ. 700 წ.),¹² თუმცა ჰომეროსი სწორად გადმოგვცემს ისტორიულ ფაქტს, რომლის მიხედვითაც, ილიონის დაცემის შემდეგ ტროას ძალაუფლებისა და სიმდიდრის მემკვიდრენი გახდნენ ფრიგიელები (II. 18.285-95, 24.544). მართალია, ზოგიერთი მეცნიერი ცდილობს, ჰომეროსის ეპოსზე დაყრდნობით, ფრიგიელთა შემოსვლა მცირე აზიაში ძვ.წ. XIII საუკუნით დაათარილოს,¹³ მაგრამ ამ ვარაუდს ეწინააღმდეგება

¹⁰ „თრაკიელებს მოუძღოდნენ აკამანტი და გმირი პეიროოსი.“

¹¹ Kullmann 1999, 192.

¹² Kullmann 1999, 194.

¹³ Garstang and Gurney 1959, 107.

როგორც არქეოლოგიური აღმოჩენები, ასევე ბერძნული, ხეთური თუ ეგვიპტური წერილობითი დოკუმენტები, სადაც მინიშნებაც კი არ არის ფრიგიელებზე (ბრიგებზე). რ. გორდუზიანის აზრით, დასავლეთ მცირე აზიაში ტროას ომის შემდეგ ცვლილებები უნდა მომხდარიყო: გაქრა მრავალი ტომი, რომელიც ძვ.წ. II ათასწლეულში მოსახლეობდა, სამაგიეროდ ასპარეზზე გამოჩნდნენ ახალი ხალხები, რომელნიც ბერძენთა კოლონიზაციის დაწყებისას უკვე ანატოლიაში იყვნენ დამკვიდრებულნი. ამ დროისათვის წამყვანი ადგილი ეკავათ თრაკიული მოდგმის ტომებს და, როგორც ჩანს, დროთა განმავლობაში ძვ.წ. I ათასწლეულის დასაწყისის ტროადის მოსახლეობის ფანტაზიაში საკუთრივ თრაკიული წარმოშობის თქმულებათა გმირები თანდათანობით შეერწყნენ ძველი, სახელოვანი ტროას გმირებს. წყარო, რომელიც მიუთითებდა ტროას ომში მონაწილე ტროელებსა და მოკავშირეებზე, ძვ.წ. VIII საუკუნის ბერძენისათვის მთლად გასაგები ვეღარ იქნებოდა, რადგან მასში დასახელებული მრავალი ხალხი უცნობი იყო ელინებისათვის, ამიტომ „კატალოგში“ ამ „უცნობ“ ტომთა ადგილი იმ ხალხებმა დაიკავეს, რომლებიც ბერძენებს დახვდნენ აღნიშნულ ფარგლებში.¹⁴

რაც შეეხება თავად ანტიკურ წყაროთა ცნობებს მცირე აზიაში არსებულ არაბერძნულ ტომთა გაერთიანების შესახებ, შეიძლება ითქვას, რომ ისინი არ უნდა იყოს მოკლებული რეალურ საფუძველს. ბრინჯაოს ხანაში დასავლეთ მცირე აზიაში მდებარე ქვეყნების ლოკალიზაცია სამეცნიერო ლიტერატურაში გაურკვეველი და საკამათოა, თუმცა ხეთური დოკუმენტების ახლებურმა ინტერპრეტაციამ დასავლეთ მცირე აზიის ისტორიულ გეოგრაფიაზე სრულიად ახალი წარმოდგენები შეგვიქმნა.¹⁵ „KUR^{URU} Taruiša“-ს

¹⁴ გორდუზიანი 1970, 155-56.

¹⁵ Latacz 2001; Marazzi 1992; Steiner 1989.

ქვეყანა, რომელიც უნდა შეესაბამებოდეს ჰომეროსის ტროას,¹⁶ დღემდე ხეთურ ტექსტებში ერთხელაა მოხსენიებული, სახელდობრ, ხეთთა იმ 20 მოწინააღმდეგე მხარეთა სიაში, რომელთაგან ყველა აღნიშნულია ერთი განმაზოგადებელი ტერმინის ქვეშ – „KUR^{URU} Aššawa“.¹⁷ სიის დასაწყისი, რომელიც აღნიშნავდა მხარეს „[]uqqa“, სამწუხაროდ, დაკარგულია. მკვლევართა ის ნაწილი, ვინც სიის დასაწყისში ვარაუდობს ლუკას ქვეყანას (ლიკია), ტერმინ „Aššawa“-ში მოიაზრებს მცირე აზიის დიდ ნაწილს,¹⁸ ხოლო ვინც გულისხმობს „[Ard]uqqa“-ს, „Aššawa“-ში აერთიანებს დასავლეთ მცირე აზიას ცენტრალური ნაწილიდან ჩრდილოეთამდე.¹⁹ თავის მხრივ, ჰ. ბოსერტი ქვეყანა Aššawa-ს აიგივებს აზიასთან (Ασία).²⁰ უკვე თუთმოს III-ის მმართველობისას (ძვ.წ. 1490-1436), როდესაც კუნძული კრეტა და კონტინენტური საბერძნეთის დასახლებები კარგად იყო ცნობილი ეგვიპტის სამეფო კარისათვის, „უცხო ქვეყნები კაფტუ (კრეტა) და J-s-jja“ ერთმანეთის გვერდით მოიხსენიება.²¹ შემდეგი პერიოდის ტოპოგრაფიულ ჩანაწერებში Asija დასახელებულია რამზეს III-ის ხანამდე (ძვ.წ. 1182-1151)²² ახლა უკვე Menus / Minus-თან ერთად (სავარაუდოდ, მინოსი).²³ აქედან გამომდინარე, ქვეყანა Asija-ს მოიაზრება ეგეოსურ სივრცეში.²⁴ მკვლევართა ნაწილი ხეთურ Aššawa-სა და B ხაზოვან ტექსტებში დადასტურებული a-swi-ja-ს უკავშირებს კლასიკურ Assos-ს, რომელიც მდებარეობს მცირე აზიის დასავ-

¹⁶ Latacz 2001, 119-128; Haider 1997, 98.

¹⁷ Latacz 2001, 120-121; Freu, 1980, 327; Garstang / Gurney 1959, 105, 121.

¹⁸ Kulmann 1999, 199; Haider 1997, 103, 104; Yakar 1993, 5 Fig. 1; Kohlmeyer 1983, 41; Bryce 1974, 395.

¹⁹ Freu 1980, 327; Garstang / Gurney 1959, 106;

²⁰ Bossert 1946, 120.

²¹ Simons 1937, XXV, 5-6.

²² Beckerath 1994, 77, 92.

²³ Haider 1997, 114.

²⁴ Helck 1979, 35; Helck, 1983, 33.

ლეთ სანაპიროს რეგიონში, ტროას მახლობლად.²⁵ Aššawa-ს კოალიცია თუთხალია II-ის (ძვ.წ. XV საუკუნის ბოლო) წინააღმდეგ, მეცნიერთა აზრით, დასავლეთ მცირე აზიაში არსებულ ქვეყანათა გაერთიანებას უნდა წარმოადგენდეს.²⁶ ტროელების მოკავშირეთა შორის ბოლოს წინა პოზიციაში დასახელებულია ქვეყანა ვილუსა, რომელიც არაერთხელ მოიხსენიება ხეთურ დოკუმენტებში. საყურადღებოა მუვათალი II-ისა და ვილუსელი ალაქსანდუს ხელშეკრულება,²⁷ საიდანაც ირკვევა, რომ ჯერ კიდევ ლაბარნას (ძვ.წ. XVII ს.) გაულაშქრია ხეთების იმპერიის დასავლეთით მდებარე არცავასა და ვილუსას წინააღმდეგ, რის შემდეგაც ხეთთა მეფეებს დიდი ძალის დახარჯვა სჭირდებოდათ, რათა ეს ქვეყნები ვასალურ მდგომარეობაში ჰყოლოდათ.²⁸ სამეცნიერო ლიტერატურაში „KUR^{URU} Wiluša“ გაიგივებულია ბერძნულ გადმოცემაში დადასტურებულ *Wilios / Ilios-თან.²⁹

როგორც ეგვიპტური წერილობითი დოკუმენტებიდან ჩანს, ძვ.წ. XIV-XIII საუკუნეებში ეგვიპტელებისათვის საკმაოდ კარგად ყოფილა ცნობილი დასავლეთ მცირე აზიის სანაპირო. რამზეს II ქადემთან ბრძოლის აღწერისას გვთავაზობს დამხმარე ჯართა სიას, რომლებიც მუვათალი II-ის მხარეს იბრძოდნენ. მათგან ჩვენ გვინტერესებს მხოლოდ ისინი, ვინც დასავლეთ მცირე აზიიდან უნდა ყოფილიყვნენ მოსულები: Arzawa, Pitašša, Dardaniya, Maša, Karkiša და Luka.³⁰ პ. ჰაიდერის მიხედვით, Luka-ს (ლიკია და სამხრეთ კარია), Arzawa-ს (მეანდერტალეს რეგიონი) და Ditašša-ს (მდებერეობს მარილიანი ტბის, Tuz Gölü-ს სამხრეთ-დასავლეთ

²⁵ Starke 1997, 456; Haider 1988, 17.

²⁶ Hansen 1994, 213. შთამბეჭდავია, რომ თუთხალია II-ის სახელით შედგენილი ტროელთა მოკავშირეების სია ემთხვევა ჰომეროსის „ილიადაში“ წარმოდგენილ სიას.

²⁷ Starke 1997, 472.

²⁸ Kullmann 1999, 196; Starke 1997, 447.

²⁹ Latacz 2001, 98-119; Kullmann 1999, 196; Haider 1997, 109.

³⁰ Way 1984, 286; Helck 1971, 195-96.

რეგიონში) ადგილმდებარეობის ზუსტად განსაზღვრა შესაძლებელია. ამასთანავე, Maša ისევე, როგორც Karkiša, მოთავსებული უნდა ყოფილიყო Küitalua-სა და Akkišar-ს შორის.³¹ გაურკვეველი რჩება „უცხო ქვეყანა D-3-r-dn-jjs“-ის ადგილმდებარეობა. მკვლევარი მას უკავშირებს ჰომეროსის დროიდან ტროაში დადასტურებულ „დარდანელებს“.³² ისინი „ილიადაში“ წარმოადგენენ არა მარტო ტროელთა მოკავშირე ხალხს იდას მთიდან (*Il.* 12.99), რომელთა წინამძღოლად გვევლინება ენეასი (*Il.* 2.819), არამედ ტროა არის დარდანოსის სამშობლო, ხოლო სახელწოდება „დარდანელები“ გამოყენებულია „ტროელთა“ სინონიმად (*Il.* 2.701, 12.807). „უცხო ქვეყანა დარდანია“ მხოლოდ რამზეს II-ის მეფობის ხანაში არ ხვდება ეგვიპტელთა თვალსაწიერში. იგი ჩვენამდე მოღწეულ ეგვიპტურ წყაროებში პირველად აღინიშნება ხორემსების მეფობისას (ძვ.წ. 1350-1315 წ.),³³ რაც პ. ჰაიდერს შესაძლებლობას აძლევს, ივარაუდოს, რომ ტროა დაახლ. ძვ.წ. XIV საუკუნიდან 1200 წლამდე ფარაონებისათვის ცნობილი იყო როგორც დარდანია, რომლის მეზობლად მდებარეობდა Karkiša, Mira, Millawanda და შეიძლება Maša.³⁴ დარდანის ბინადართ ეგვიპტის სამეფო კართან მჭიდრო კონტაქტი უნდა ჰქონოდათ, რომელიც შეწყდა ამენოფის III-ის მმართველობისას. ამასთანავე, შესაძლებელია, რომ დარდანელები ძვ.წ. XIII საუკუნიდან ხეთთა ბატონობის ქვეშ იყვნენ, რადგან ძვ.წ. 1274 წ. მათი „Marjannu“ (შეიარაღებული ეტლით მებრძოლი) მუვათალის დამხმარე ჯართა შორის აღინიშნება,³⁵ რამაც შეიძლება ახსნას ის ფაქტი, რომ დარდანია არ მოიხსენიება ჩვენამდე მოღწეულ ხეთურ ტექსტებში.³⁶ არქეოლოგიური

³¹ Haider 1997, 117.

³² Haider 1988, 49.

³³ Haider 1988, 11; Edel 1966, 50; Hari 1965, 262.

³⁴ Haider 1997, 118-119.

³⁵ Kitchen 1969-1990, Vol. II, 145; Kuentz 1928, 213, 385.

³⁶ Haider 1997, 118.

გათხრებისას ტროა VI-VII-ის ფენებში არ აღმოჩნდა არანაირი მასალა, რაც ღირებული იქნებოდა პირდაპირი თუ არაპირდაპირი კონტაქტის დასამტკიცებლად ხეთურ სამყაროსთან. აღინიშნება მხოლოდ მცირე რაოდენობის საიმპორტო საქონელი დასავლეთ მცირე აზიის სხვა ადგილებიდან (მათ შორის აღსანიშნავია ე.წ. „ლუვიური საბეჭდავი“).³⁷ სრულიად განსხვავებული სიტუაციაა, როდესაც საქმე ეხება ტროას ურთიერთობას მიკენურ სამყაროსთან. ტროა VI-VII-ის ნანგრევებში აღმოჩენილია რამდენიმე კატეგორიის (SH II, SH III A1, A2, SH III B1-2, SH III C1) გვიანპულადური კერამიკის ნიმუშები. პ. ჰაიდერის აზრით, ეს მონაპოვარი ადასტურებს რეგულარულ, მაგრამ არა ინტენსიურ სავაჭრო კონტაქტს ტროასა და მიკენურ სამყაროს შორის. აქვე საყურადღებოა ორი ფაქტი: ერთი მხრივ, როგორც ჩანს, იმპორტირებული საქონლის რაოდენობა გაიზარდა ძვ.წ. XIV საუკუნის განმავლობაში, ხოლო XIII საუკუნისათვის ძლიერ შემცირდა, რაც მიუთითებს კონტაქტის შესუსტებაზე. მეორე მხრივ, ძვ.წ. XIII-XII საუკუნეებში დომინირებს მიკენური კერამიკის ადგილობრივი იმიტაციები, რომელთა დამზადება ხდებოდა როგორც ტროაში, ასევე მიკენელთა დასავლეთ მცირე აზიურ დასახლებებში.³⁸

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, დღეს მეცნიერებაში დავას იწვევს ბერძენ ავტორთა ცნობები ბრინჯაოს ხანის საბერძნეთისა და მცირე აზიის გეოგრაფიულ თუ პოლიტიკურ სივრცეზე. სხვადასხვა მოსაზრება არსებობს იმის შესახებ, თუ რეალურად რომელი ეპოქის ვითარებას უნდა ასახავდეს ტროას ომის ისტორია. ვფიქრობთ, ჩვენამდე მოღწეული ინფორმაცია არ უნდა იყოს მოკლებული რეალურ საფუძველს. როგორც ცნობილია, ეგვიდაში არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩნდა მაღალი დონის ბრინჯაოს ხანის (ძვ.წ. III-II ათასწლეულები) წინაბერძნული ცივი-

³⁷ Siebler 1995, 472.

³⁸ Haider 1997, 122.

ლიზაცია. შესაბამისად, მიკენურ ეპოქაში არაბერძნული მოსახლეობა ჯერ კიდევ ვერ იქნებოდა სრულად ასიმილირებული ან განდევნილი ბერძენთა მიერ. ამასთანავე, არქეოლოგიური მასალის გათვალისწინებით, B ხაზოვან წარწერებსა და ძველ აღმოსავლურ წერილობით დოკუმენტებში დადასტურებულ ტოპოგრაფიულ მონაცემებზე დაყრდნობით, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ანტიკურ წყაროებში წარმოდგენილი ეგეიდის გეოგრაფიული სივრცე ძირითადად რეალურია. არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ ელინისტური თუ კლასიკური ხანის საბერძნეთი მიკენურ სასახლეთა კულტურისაგან საუკუნეებით არის დაშორებული, რაც, რა თქმა უნდა, ხელს შეუწყობდა ინფორმაციის დამახინჯებას, შეცვლას და, აქედან გამომდინარე, უზუსტობას.

ბიბლიოგრაფია:

Beckerat, Jürgen von. 1994. Chronologie des ägyptischen Neuen Reiches (Hildesheimer ägyptologische Beiträge 39). Hildesheim: Gerstenberg.

Bossert, Helmuth Theodor. 1946. Asia. Istanbul: Beioglu-Tunelbasi.

Bryce, Trevor. 1974. "The Lukka problem – And a Possible Solution." *Journal of Near Eastern Studies (JNES)* 33: 395-404.

Edel, Elmar. 1966. Die Orstnamenliste aus dem Totentempel Amenophis' III. Bonn: Peter Hanstein Verlag.

Freu, Jacques. 1980. "Luwiya. Géographie historique des provinces méridionales de l'empire hittite: Kizzuwatna, Arzawa, Lukka, Milawatta." *Centre de recherches comparatives sur les langues de la Méditerranée ancienne* 6/2: 175-352.

Garstang, John, Oliver Robert Gurney. 1959. *The Geography of the Hittite Empire*. London: British institute of archaeology at Ankara.

Glotta – Zeitschrift für Griechische und Lateinische Sprache. 1963. Published by: Vandenhoeck & Ruprecht (GmbH & Co. KG).

გორდუზიანი, რისმაგ. 1970. „ილიადა“ და ეგეოსური მოსახლეობის ისტორიისა და ეთნოგენეზის საკითხები. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

Haider, Peter W. 1988. *Griechenland-Nordafrika. Ihre Beziehungen zwischen 1500 und 600 v. Chr.* Darmstadt: Wiss. Buchges.

Haider, Peter W. 1997. "Troia zwischen Hethitern, Mykenern und Mysern – Besitz der Troianische Krieg einen historischen Hintergrund?" *Troia. Mythen und Archäologie*, edited by Hannes Galter, 96-140. Graz: RM Druck- und Verlagsgesellschaft.

Hansen, Ove. 1994. "A Mycenaean Sword from Bogazköy-Hattuša found in 1991." *The Annual of the British School at Athens* 89: 213-215.

Hari, Robert. 1965. *Horemheb et la reine Mutnedjemet ou La fin d'une dynastie*. Genève: Impr. la Sirène.

Helck, Wolfgang. 1971. Die Beziehungen Ägyptens zu Vorderasien im 3. und 2. Jahrtausend v. Chr. 2. Auflage (Ägyptolog. Abh. 5). Wiesbaden: Harrassowitz.

Helck, Wolfgang. 1979. Die Beziehungen Ägyptens und Vorderasiens zur Ägäis bis ins 7. Jahrhundert v. Chr. (Erträge der Forschung 120). Darmstadt: WBG.

Helck, Wolfgang. 1983. "Asija." Zeitschrift für ägyptische Sprache und Altertumskunde (ZÄS) 110: 29-36.

Kitchen, Kenneth. 1969-1990. Ramesside Inscriptions, Vol. I-VII. Oxford: Blackwell.

Kohlmeyer, Kay. 1983. "Felsbilder der hethitischen Grossreichszeit." Acta Praehistorica et Archaeologica 15: 7-153.

Kuentz, Charles. 1928. La Bataille de Qadesh (Mémoires de l'Institut français d'archéologie orientale 55). Le Caire: de L'Institut français d'archéologie orientale.

Kullmann, Wolfgang. 1999. "Homer und Kleinasien." Euphrosyne. Studies in Ancient Epic and Its Legacy in Honor of Dimitris N. Maronitis. Eds. John N. Kazakis and Antonios Rengakos, 189-201. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Latacz, Joachim, eds. 2001. *Troia – Traum und Wirklichkeit*. Archäologisches Landesmuseum Baden-Württemberg.

Latacz, Joachim. 1997. "Troia und Homer – Neue Erkenntnisse und Hypothesen." Troia. Mythen und Archäologie, edited by Hannes Galter, 1-42. Graz: RM Druck- und Verlagsgesellschaft.

Latacz, Joachim. 2001. Troia und Homer, Der Weg zur Lösung eines alten Rätsels. München: Koehler & Amelang.

Lochner-Hüttenbach, Fritz. 1960. Die Pelasger. Wien: Gerold.

Marazzi, Massimiliano. 1992. "Das "geheimnisvolle" Land Ahhijawa." Hittite and Other Anatolian and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp, edited by Heinrich Otten, 365-77. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basimevi.

Schachermeyr, Fritz. 1983. Die griechische Rückerinnerung im Lichte neuer Forschungen. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.

Siebler, Michael. 1995. "Hatte die Ilias doch recht?" *Antike Welt* 26: 472-473.

Simons, Jan Jozef. 1937. *Handbook for the Study of Egyptian Topographical Lists Relating to Western Asia*. Leiden: Brill.

Starke, Frank. 1997. "Troia im Kontext des historisch-politischen und sprachlichen Umfeldes Kleinasiens im 2. Jahrtausend." *Studia Troica* 7: 447-487.

Steiner, Gerd. 1989. "Schiffe von Ahhijawa" oder "Kriegsschiffe" von Amurru im Šaušgamuwa." *Ugarit-Forschungen* 21: 393-411.

Way, Thomas von der. 1984. *Die Textüberlieferung Ramses' II. zur Qadeš-Schlacht (Hildesheimer Ägyptologische Beitr. 22)*. Hildesheim: Gerstenberg.

Lela Chotalisvili

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

Ancient Sources About Non-Greek Peoples During the Mycenaean Period

Key words: Mycenaean epoch, Non-Greek peoples, Ancient sources, Hittite and Egyptian written sources.

According to the Ancient sources, numerous peoples and tribes of non-Greek origin, referred to as “barbarians” from a certain period, were populated in the basin of the Aegean Sea already before Greeks and also played a leading role in the continental Hellas. Nowadays, the information presented in the works of Ancient authors about non-Greek peoples and tribes living on the Aegean lands is a source of controversy among the scientific community.

I believe it is partially possible to reconstruct the geographical and political situation of Aegean territory during the Bronze Age based on Ancient sources. We will try and examine the perception of ethnic, cultural and political situation of Aegeis by the Greeks in the Bronze Age. In this light it would be also interesting to perform the comparative analysis of topographical data preserved in Linear B inscriptions and Ancient Near Eastern written sources. This would aid us in deciding how real is the picture presented in the Ancient works.

On the account of Linear B inscriptions, the topographical data preserved in the Egyptian and Hittite documents, and the archaeological material, it can be said that the geographical situation presented by the Ancient sources is mostly real. However, it would not be at all surprising if the records written by Ancient Greeks were not completely in accord with the geographical and political situation of Greece and Middle East in the Bronze Age, considering the significant time difference between the Mycenaean palace culture and Hellenistic and Classical Greece. This detail would undoubtedly contribute to the alteration and, hence, the imprecise nature of the information.

ლელა ციხელაშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო

მეტყველების წრის ზმნის პირიანი და უპირო ფორმების (მიმღებობების) გადმოტანა ბიბლიის ქართულ ვერსიებში (მცირე წინასწარმეტყველთა წიგნების მიხედვით)

საკვანძო სიტყვები: ბიბლიის ქართული ვერსიები, მეტყველების
წრის ზმნები

1. შესავალი. ცნობილია, რომ სეპტუაგინტის ბერძნულისთვის დამახასიათებელია მეტყველების წრის ერთი ან ერთზე მეტი ზმნის პირიანი თუ უპირო ფორმის (აქტიური მიმღებობის) გამოყენება პირდაპირი ნათქვამის წინ, რაც ებრაიზმს წარმოადგენს, მაგ.: *καὶ ἀπεκρίθησαν καὶ εἶπαν* [ზაქარია 1:6]. სტატიის მიზანია ამ ტიპის ზმნების (თქმის სემანტიკური ველის, *verba dicendi*) ქართულად თარგმნის საკითხის შესწავლა როგორც ეკვივალენტების შერჩევის, ისე გრამატიკული, ანუ მორფოსინტაქსური, კუთხით.

აღნიშნული საკითხის შესასწავლად ემპირიულ მასალად გამოვიყენეთ ბიბლიის მცირე წინასწარმეტყველთა¹ წიგნებისა და არაკანონიკური ბარუქის წიგნის ქართული ვერსიები. ამ მხრივ ზაქარიას წინასწარმეტყველების ტექსტმა გარკვეული თავისებურება გამოავლინა დანარჩენ წიგნებთან შედარებით, ამიტომ

¹ ბიბლია შეიცავს თორმეტი მცირე წინასწარმეტყველის წიგნს: ოსე/ჰსე, იოველი, ამოსი, აბდია, იონა, მიქია, ნაუმი, ამბაკუმი, სოფონია, ანგია, ზაქარია და მალაქია.

გადავწყვიტეთ, აქცენტი ამ ტექსტის მონაცემებზე გაგვკეთებინა.

წინასწარმეტყველთა წიგნების მეცნიერული შესწავლის საფუძველზე გარკვეულია, რომ მათი ძველი ქართული თარგმანის დედნის ენა ბერძნული უნდა ყოფილიყო.² *ზაქარიას წინასწარმეტყველება* და, ზოგადად, მცირე წინასწარმეტყველთა წიგნების ქართული ბიბლიური თარგმანები ქმნიან ორ ტექსტუალურ ფორმას: პირველი წარმოადგენს **ძველ თარგმანს**, რომელიც დაცულია **ოშკისა** (ათონის ივერიის მონასტრის Ath.-1 ხელნაწერი, 978-979 წწ.) და **იერუსალიმის** (იერუსალიმის ბერძნული საპატრიარქოს ბიბლიოთეკის Jer-11/7 ხელნაწერი, XI ს.) ბიბლიების ნუსხებში, ხოლო მეორე არის ელინოფილური/გელათური თარგმანის სტილით შესრულებული ვერსია, რომელიც დაცულია **გელათის** (A-1108 ავტოგრაფული ნუსხა, XII-XIII სს.), **მცხეთურ** (A-51 ხელნაწერი, XVII-XVIII სს., იგივე საბას ბიბლია) და **ბაქარის** (A-455, ქართული ბიბლიის 1743 წლის მოსკოვური გამოცემა) ბიბლიებში.³

ქართულ ვერსიებს შორის არსებულ სხვაობას შეიძლება განაპირობებდეს: ა) სხვადასხვა ტრადიციის მატარებელი ბერძნული დედნის არსებობა; ბ) მთარგმნელთა განსხვავებული სტილი და ტექნიკა; გ) გადამწერის მიერ შეტანილი ცვლილებები.⁴ *ბარუქის წიგნის* მაგალითზე ც. ქურციკიძემ დამაჯერებლად აჩვენა, რომ **ძველი და გელათური ვერსიები ერთი ტრადიციის ბერძნული დედნიდან მომდინარეობს**, გელათური ვერსია წარმოადგენს არა ახალ, დამოუკიდებელ თარგმანს, არამედ ძველი თარგმანის (ოშკისა და იერუსალიმის ბიბლიების ხელნაწერებში დაცული რედაქციის) **ბერძნული სეპტუაგინტის ტექსტთან შეჯერების შე-**

² ქურციკიძე 1973; ცვიტიშვილი 1976; Kharanauli 2013; გულედანი 2014; მაგრაქველიძე 2019; ლურსმანაშვილი 2020 და სხვ.

³ წინასწარმეტყველთა ტექსტებს შეიცავენ, აგრეთვე, ლექციონარები. მაგ., *ზაქარიას წინასწარმეტყველებას* შეიცავენ პარიზის (Geo.#3, XI ს.), ლატალის (X ს.), სინისა (Sin-37, 982 წ.) და კალის/ლაგურკის (Q-1653, X ს.) ლექციონარები.

⁴ ვრცლად იხ. ხარანაული 2006.

დეგად მიღებულ რედაქციას.⁵ ამასთანავე, გელათის ბიბლიის A-1108 ხელნაწერი წარმოადგენს ავტოგრაფულ ნუსხას, რაც გამო-რიცხავს გადამწერის ჩარევას. ამდენად, ის ცვლილებები, რომ-ლებიც შეაქვს გელათელ მთარგმნელ-რეცენზენტს ძველ თარ-გმანში ბერძნული დედნის ადეკვატურად გადმოღების მიზნით⁶ მხოლოდ თარგმანის განსხვავებული სტილითა და ტექნიკით შე-იძლება აიხსნას.

მცირე წინასწარმეტყველთა წიგნების შემცველი ბიბლიის ქარ-თული ვერსიების ბერძნულ დედანთან მიმართების შესწავლის საფუძველზე, სტატიაში შევეცდებით ვაჩვენოთ, რა განსხვავებას გვიჩვენებენ ძველი და გელათური ტიპის თარგმანები/რეცენზი-ები პირდაპირ ნათქვამთან გამოყენებული *მეტყველების* წრის ზმნებისა თუ მიმღობების ქართულად გადმოტანის საკითხში, რა განსაზღვრავს ამ სხვაობას და როგორ ვლინდება იგი თარგმა-ნის განსხვავებული სტილით შესრულებულ ტექსტებში.

2. პირდაპირ ნათქვამთან გამოყენებული *მეტყველების* წრის ზმნები/მიმღობები მცირე წინასწარმეტყველთა წიგნებში. ცნობილია, რომ პირდაპირი ნათქვამი სინტაქსურად წარმოად-გენს პირდაპირდამატებით დამოკიდებულ წინადადებას, რომ-ლის მთავარ წინადადებაში *მეტყველების* წრის ერთზე მეტი ზმნა/მიმღობა მხოლოდ იმ შემთხვევაში გამოიყენება, თუ ეს უკანასკნელი უსწრებს დაქვემდებარებულ წინადადებას (1, 8, 9, 10, 11...). ცნობილია, რომ, როგორც ბიბლიის ბერძნულისთვის, ისე ძველი ქართული ნათარგმნი თუ ორიგინალური ლიტერატუ-რისთვის პირდაპირი ნათქვამის არსებობის შემთხვევაში სწორედ

⁵ ქურციკიძე 1973, 249- 253.

⁶ საბასა და ბაქარის ბიბლიები, ორივე, მთლიანად A-1108 ხელნაწერს ეყრდნობა და, შესაბამისად, გელათური ვერსიის იდენტურია. მიზეზი ისაა, რომ საბას ბიბლიაში წინასწარმეტყველთა წიგნები ჩაკინძულია წინასწარმეტყველთა წიგნების 1710-1711 წლების თბილისური გამოცემიდან, რომელიც A-1108 ხელნაწერის მიხედვით შესრულდა (ინგოროყვა 1939, 125). იმავე 1710-1711 წლების გამოცემიდან არის გადაბეჭდილი ეს წიგნები ბაქარის ბიბლიაშიც.

ეს წყობაა დამახასიათებელი.⁷ იშვიათ შემთხვევებში პირდაპირი ნათქვამის მომდევნოდ (2) ან გათიშვისას (3, 22) *მეტყველების წრის ერთი ზმნაა წარმოდგენილი*:

(1) ამოს 7:14 *καὶ ἀπεκρίθη Ἀμας καὶ εἶπεν πρὸς Ἀμασιαν* LXX

მიუგო ამოს და ჰრქუა ამასიას: OJ

და მიუგო ამმოს და თქუა ამასიადს მიძართ: SB

(2) ამოს 7:3 ... *καὶ τοῦτο οὐκ ἔσται λέγει κύριος*⁸ LXX

„და ესე არა იყოს,“ – **იტყვს უფალი.** OJ

„და ესე არა იყოს,“ – **თქუა უფალმან.** GSB

(3) მალაქია 1:2 *οὐκ ἄδελφός ἦν Ἡσαυ τοῦ Ἰακωβ λέγει κύριος καὶ ἠγάπησα τὸν Ἰακωβ*⁹ LXX

არა ძმაჲ იყოა ესავ იაკობისი? – **იტყვს უფალი.** – და შევიყუარე იაკობი. OJ

არა ძმაჲ იყოა ისავ იაკობისი? – **იტყვს უფალი.** – და შევიყუარე იაკობი. SB

2.1. მეტყველების წრის ერთი ზმნა/მიმღეობა პირდაპირი ნათქვამის წინ. ჩვენს ხელთ არსებული მასალის მიხედვით, ქართული ბიბლიის როგორც ძველ, ისე გელათურ ვერსიებში პირდაპირი ნათქვამის წინ მაშინაა წარმოდგენილი მხოლოდ ერთი პირიანი ზმნა *სიტყუა/თქუმა/რქუმა* (ან გელათის ბიბლიაში – *მეტყუელ მიმღეობა*), თუ სეპტუაგინტაში შესაბამის ადგილას *λέγω* („ვამბობ, ვყვები“) ზმნის პირიანი ფორმა (4, 5, 6) ან ნომინატივში მდგარი აწმყო ღროის აქტიური მიმღეობა/პარტიციპიუმი დას-

⁷ ერთელიშვილი 1962, 172.

⁸ λέγει| ειπε(v) C-68-613

⁹ om. λέγει κύριος 1° W' Arab

ტურდება (7).¹⁰ ცნობილია, რომ ბერძნულში *λέγω* სუპლექტური წარმოებისაა (*λέγει* – აწმყო, *εἶπεν* – აორისტი). ძველ ქართულში მისი შესატყვისი *იტყვს/ეტყვს* ზმნაც სუპლექტურად აწარმოებს მწკრივის ფორმებს და II სერიაში *თქუა/ჰრქუა* ზმნები ენაცვლება:

(4) ბარუქ 1:10 *καὶ εἶπαν*¹¹ ἰδοὺ ἀπεστείλαμεν πρὸς σὺν ἄργύριον...

LXX

და *თქუეს*: აჰა ესერა, მიგიძღუანეთ თქუენ ვეცხლი... OJ

და *თქუეს*: აჰა წარმოვგზავნეთ თქუენდა ვეცხლი... GaSB

(5) ზაქარია 2:2 *καὶ εἶπα* πρὸς αὐτόν ποῦ σὺ πορεύῃ καὶ *εἶπεν* πρὸς με διαμετρήσαι τὴν Ἱερουσαλημ...¹² LXX

და *ჰარქუ* მას: ვიდრე ხუალ შენ? და *მრქუა* მე: განზომად იერუსალემისა... OJ

და *ვთქუ* მისადმი: სადა წარხუალ შენ? და *თქუა* ჩემდამო: განზომად იმრუსალიძისა... GSB

(6) ზაქარია 8:20 *τάδε λέγει*¹³ κύριος παντοκράτωρ ἔτι ἦξουσιν λαοὶ πολλοὶ ... LXX

ამას *იტყვს* უფალი ყოვლისა მჰყრობელი: მერმე მო-ვე-ლა-ვიდენ ერნი მრავალნი... OJ

ამათ *იტყვს* უფალი ყოვლისა მჰყრობელი: მერმე მოვიდენ ერნი მრავალნი... SB

(7) მიქია 2:4 *ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ* λημφθήσεται ἐφ' ὑμᾶς παραβολὴ καὶ θρηνηθήσεται θρηῆνος ἐν μέλει *λέγων*¹⁴ LXX

¹⁰ ამ უკანასკნელის ეკვივალენტად გელათის ბიბლიაში *მუტყუელ* სასუბიექტო მიმღებობა იქნება წარმოდგენილი.

¹¹ *εἶπαν* – აქტივი, აორისტი, მე-3 პირი, მრ. რ.

¹² *εἶπα*] εἶπον V L'–613 Th.

¹³ *λέγει* – აქტივი, აწმყო, მე-3 პირი, მხ. რ.

¹⁴ *λέγων*] λεγοντων Wc L'–36-613 LaC Arm Cyr.F Th.Tht.Hi.

მას დღეს შინა მოიღოს იგავი ესე თქუენ ზედა და გბოდებ-
 ლენ თქუენ გოდებასა შესხმით და **თქუნ:** OJ

მას დღეს შინა მოღებულ იქმნეს თქუენ ზედა იგავი და იგ-
 ოდებოს გოდებაჲ კილოდთა **მეტყუელი:** GSB

**2.2. მეტყველების წრის ერთზე მეტი ზმნა/მიმღეობა პირდა-
 პირი ნათქვამის წინ.** მცირე წინასწარმეტყველთა წიგნებისთვის
 პირდაპირი ნათქვამის წინ დამახასიათებელია მეტყველების
 წრის ერთი ან ორი ფორმის გამოყენება.¹⁵ თორმეტი წიგნიდან ამ
 მხრივ გამონაკლისს წარმოადგენს მხოლოდ ზაქარიას წინასწარ-
 მეტყველება, რომლისთვისაც ამავე პოზიციაში ნიშანდობლივია
 მეტყველების წრის როგორც ერთი ან ორი (14, 17, 25, 28), ისე სამი
 ფორმის გამოყენებაც (8, 9, 10, 23, 24, 38, 27):¹⁶

(8) ზაქარია 4:6 *καὶ ἀπεκρίθη καὶ εἶπεν πρὸς με λέγων...*¹⁷ LXX

და მომიგო და მრქუა მე.¹⁸ OJ

და მომიგო და თქუა ჩემდამთ მეტყუელმან: SB

(9) ზაქარია 4:5 *καὶ ἀπεκρίθη ὁ ἄγγελος ὁ λαλῶν ἐν ἐμοὶ καὶ εἶπεν
 πρὸς με οὐ γινώσκεις τί ἐστὶν ταῦτα* ¹⁹ LXX

და მომიგო და მრქუა მე ანგელოზმან მან, რომელი-იგი
 მეტყოდა მე, და მრქუა: არა იცია, რაჲ არიან ესენი? OJ²⁰

¹⁵ ერთ შემთხვევაში იონას წინასწარმეტყველებაში დავადასტურეთ სამი ფორმაც:
 იონა 3:7 *καὶ ἐκηρύχθη καὶ ἐπρέθη ἐν τῇ Νινευῆ παρὰ τοῦ βασιλέως καὶ παρὰ τῶν
 μεγιστάνων αὐτοῦ λέγων...* LXX და იქადაგა და ითქუა ნინევეს შინა მეფისა მიერ და
 მთავართა მისთა მიერ და თქუეს: OJ და იქადაგა და ითქუა ნინევეს შინა მეფისა მიერ
 და დიდ-დიდთა მისთა მეტყუელთა: SB

¹⁶ 27-ე მაგალითში ბერძნულში *λαλῶν* მიმღეობა მოქმედს არ მიემართება.

¹⁷ om. k. εἶπε II' 26 | λέγων 1' | και ειπεν 26; > 410 AchSaAeth Arm.

¹⁸ ძველ თარგმანში *λέγων* მიმღეობა უთარგმნელადაა დატოვებული.

¹⁹ ἀπεκρίθη | + μοι 410 | πρὸς με W' 538 AchSaArm Didymus p. 628 Hi. = M] > A' Ath. II557; +
 λεγων rel.; πρὸς με ὤπρὸς με(v. 6) S* | εἶπα | ειπον L'' Th.

²⁰ და მომიგო... რომელი-იგი]- J. და მრქუა]- O.

და **მოშიგო** ანგელოზმან, **მზრახვალმან** ჩემ შორის, **მეტყუცლმან** ჩემდა მომართ: არა იცია, რაა არიან ესენი? SB

(10) ზაქარია 4:4 *καὶ ἐπηρώτησα καὶ εἶπον πρὸς τὸν ἄγγελον τὸν λαλοῦντα ἐν ἐμοὶ λέγων τί ἐστὶν ταῦτα κύριε*²¹ LXX

და **ვპკითხე** ანგელოზსა მას, რომელი-იგი **მეტყოდა**, [და] **ვთქუ**: რაა არიან ესენი, უფალო? OJ²²

და **ვიკითხე** და **ვთქუ** ანგელოზისა მიმართ, **მზრახვალისა** ჩემ შორის, **მეტყუცლმან**: რა არიან ესენი, უფალო? SB

ბოლო მაგალითში სექტუაგინტაში პირდაპირი ნათქვამის წინ ოთხი ფორმა იყრის თავს (ორი ზმნა და ორი მიმღებობა), თუმცა τὸν λαλοῦντα მიმღებობა არ მიემართება მეტყველ პირს, ქვემდებარეს.

როგორც წესი, სექტუაგინტაში პირდაპირი ნათქვამის წინ მაშინაა გამოყენებული *მეტყველების* წრის ერთზე მეტი (როგორც წესი, ორი) ზმნა/მიმღებობა, თუ პირველ ფორმად გვევლინება გარკვეული ზმნები: **ἀποκρίνομαι** „ვუპასუხებ, მივუგებ“; **ἐπερωτάω** „ვეკითხები“; **ἀπαγγέλλω** „ვამცნებ, ვატყობინებ, ვაცხადებ“; **ἐντέλλω** „ვუბრძანებ, ვამცნებ“; **ἀναβοάω** „ვყვირი“; **βοάω** „ვყვირი“; **λαλέω** „ვამბობ, ბევრს ვლაპარაკობ“; **θρηνέω** „მოვთქვამ, ვგოდებ“; **ἀνακράζω** „ვყვირი, ვლაღადებ“ და სხვ. აღნიშნულ ზმნებთან პლენასტურად გამოყენებულ მეორე ფორმას წარმოადგენს შედარებით ნეიტრალური სემანტიკის *λέγω* ზმნის²³ როგორც პირიანი

²¹ ἐπερωτήσα 87*?-68 26 198 Cyr.p; ἐρωτήσα 534 | εἶπα W | ειπον B-S L' Th. | om. λέγων V A Co(hab. BoLit) Arm

²² ვპკითხე J. მეტყოდა... უფალო]- J.

²³ *λέγω* ზმნის ერთგვარ ნეიტრალურ სემანტიკაზე მეტყველებს თუნდაც მისი ხშირად გამოყენება *ἀποκρίνομαι* და *ἐπερωτάω* ზმნების ნაცვლად. იმავეს თქმა შეიძლება ქართულში *სიტყუა/თქუმა/რქუმა* ზმნის შესახებაც, რომელიც ხშირად *მიუგო* და *პკითხა* ზმნების სინონიმად გვევლინება: და **პრქუა** უფალმან იონას: ფრიად შეწუხებულ ხარ მენ? და **თქუა** იონა: ფრიად შეწუხებული ვარ მე ვიდრე სიკუდილმდ. [იონა 4:4]

ფორმა (აორისტში) (1, 11, 12, 13, 14, 17, 18), ისე *λέγαν* აწმყო დროის უარტიკლო აქტიური მიმღეობა (15, 16, 28), ამიტომ ეს უკანასკნელი გელათის ბიბლიაში ყოველთვის *მეტყუელი* სასუბიექტო მიმღეობითაა თარგმნილი და არა *მთქუმელი* მიმღეობით. ***λέγαν* ყოველთვის მთავარი წინადადების ბოლოსაა, უშუალოდ პირდაპირი ნათქვამის წინ. მეტყველების წრის ძირითად ზმნასთან მსგავსი/იმავე მნიშვნელობის მქონე მიმღეობის პლეონასტურად გამოყენება ებრაიზმს წარმოადგენს.**²⁴ ასეთი მიმღეობა მიუთითებს მთავარი ზმნით გამოხატული მოქმედების ვითარებას. ***λέγαν*** მიმღეობის შესატყვისად ებრაულში არის *וַיִּלְכַּד* (*თქმა ინფინიტივის ფორმით*).²⁵

(11) ამოს 3:9 *ἀπαγγείλατε χάριαις ἐν Ἀσσυρίοις καὶ ἐπὶ τὰς χώρας τῆς Αἰγύπτου καὶ εἴπατε...* LXX

მიუთხაროთ სოფლებს ასურასტანელთასა და სოფლებსა ქუყანისა ეგვიპტისასა და *არქეთ* მათ: OJ

მიუთხაროთ სოფლებსა ასურასტანელთა შორის და სოფლებსა მიმართ ეგვიპტეს შინა და *არქეთ*: SB

(12) იონა 1:14 *καὶ ἀνεβόησαν πρὸς κύριον καὶ εἶπαν...* LXX

და *დადად-ყვეს* უფლისა მიმართ და *თქუეს*: OJ

და *ჰმა-ყვეს* უფლისა მიმართ და *თქუმს*: GSB

(13) იონა 3:4 *καὶ ἐκήρυξεν καὶ εἶπεν...* LXX

და *იწყო ჯადაგებად* და *თქუა*: OJ²⁶

და *ჯადაგა* და *თქუა*: SB

²⁴ მას სემიტურ იდიომსაც უწოდებენ (Wallace 1966, 649-650).

²⁵ Blass and Debrunner 1961, 217.

²⁶ თქუაჴქა O.

(14) ზაქარია 4:12 *καὶ ἐπηρώτησα ἐκ δευτέρου καὶ εἶπα πρὸς αὐτόν...*²⁷ LXX

და **ვპკითხე** კუალად მეორედ და **ვარქე** მას: OJ

და **ვპკითხე** მეორედ და **ვთქე** მისდა მიმართ: SB

(15) ამოს 2:12 ... *καὶ τοῖς προφήταις ἐνετέλλεσθε λέγοντες...* LXX

... და წინაწარმეტყუელთა მათ **ამცნებლით** და **ეტყოდეთ**: OJ

... და წინადაწარმეტყუელთა **ამცნებლით** **მეტყუელნი**: SB

(16) ანგია 2:1 *ἐλάλησεν κύριος ἐν χειρὶ Ἀγγαίου τοῦ προφήτου λέγων*
LXX

იტყოდა²⁸ უფალი ჯელითა ანგეა წინაწარმეტყუელისადათა და **თქუა**: OJ

თქუა უფალმან ჯელითა ანგეა წინადაწარმეტყუელისათა, **მეტყუელმან**: SB

ჩვენ მიერ შესწავლილ ტექსტებში უფრო ხშირია შემთხვევები, როდესაც აორისტში მდგარ *ἀπεκρίθη* ზმნას მოსდევს აორისტშივე მდგარი *εἶπεν* ზმნა (ზაქარიას წინასწარმეტყველებაში ასეთი რვა შემთხვევა დავადასტურეთ, ხოლო სხვა წინასწარმეტყველთა წიგნებში – ექვსი). როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაშია აღნიშნული, ებრაულში *მიუყო/უპასუხა* ზმნას მოსდევს არა მარტო *וַיֹּאמֶר*,

²⁷ ἐπερωτησα 22* 26 198 | ειπον L' C-68 Th.

²⁸ *λαλέω* ზმნა ბერძნულში აორისტშია (*ἐλάλησεν*), მაგრამ ძველ თარგმანში უწყვეტლის მწკრივითაა გადმოტანილი. შეიძლება გვეფიქრა, რომ ამის მიზეზი ტავტოლოგიის თავიდან აცილება უნდა ყოფილიყო (თქუა... თქუა), მაგრამ გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ სხვა შემთხვევებშიც ამ ზმნის ოარისტის ფორმა (24) თუ მიმღებობა (10, 26, 27) ძველ თარგმანში უწყვეტლის მწკრივითაა გადმოტანილი. როგორც ჩანს, იგი მეტყველების პროცესის („ვამბობ, ბევრს ვლაპარაკობ“) გამომხატველ ზმნად მიაჩნდათ. გელათის ბიბლია ზუსტ ფორმალურ თარგმანს გვთავაზობს.

არამედ – **𐌵𐌰𐌹𐍃** (waw²⁹ + *თქმა* იმპერფექტში), რომლის შესატყვისად სექტუაგინტაში წარმოდგენილია *καὶ εἶπεν*.³⁰

(17) ზაქარია 1:6 ... *καὶ ἀπεκρίθησαν καὶ εἶπαν* *καθὼς παρατέτακται κύριος παντοκράτωρ τοῖς ποιῆσαι κατὰ τὰς ὁδοὺς ὑμῶν LXX*

... **მიუგეს და ჰრქუეს**: ვითარცა განწყობილ არს უფალი ყოვლისა მკყრობელი ყოვად ჩუენდა გზათაებრ ჩუენტა ...OJ

... და **მიუგეს და ჰრქუეს**: ვითარ-იგი განაწესა უფალმან ყოვლისა მკყრობელმან ყოვად თქუწნდა გზათაებრ თქუწნთა ... SB

(18) ამბაკუმ 2:2 *καὶ ἀπεκρίθη πρὸς με κύριος καὶ εἶπεν*: LXX

და **მომიგო მე უფალმან და მრქუა**: OJ

და **მომიგო ჩემდამო უფალმან და თქუა**: SB

ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ პირდაპირი ნათქვამი სინტაქსურად წარმოადგენს პირდაპირდამატებით დამოკიდებულ წინადადებას, ამიტომ ამ ტიპის დაქვემდებარება მთავარ წინადადებაში გულისხმობს *მეტყველების წრის* გარდამავალ ზმნას. ჩვენი აზრით, ამავე ჯგუფში შეიძლება განვიხილოთ, *მეტყველების წრის* ძირითადი ზმნის ნაცვლად, გარდაუვალი ზმნის სინტაქსური კონსტრუქციის მქონე „და **იყო სიტყუა**“ ტიპის შესიტყვება, რომელიც ბერძნული „*καὶ ἐγένετο λόγος*“-ის ზუსტი თარგმანია და ებრაიზმს წარმოადგენს (მდრ. ებრაულში: **וַיְהִי** (waw + *ყოფნა* იმპერფექტში + სიტყვა/ლაპარაკი)). ცნობილია, რომ *სიტყუა*, წარმოშობით, *იტყვს/ეტყვს* ზმნის მასდარია და შემდეგ მოხდა მისი გასუბსტანტივება. ეს ლექსემა ძველ ქართულში გამოიყენებოდა

²⁹ ებრაული waw consecutivum-ის შესატყვისია სექტუაგინტაში *καὶ*, ხოლო ქართულში – და. ვრცლად ამის შესახებ იხ. დანელია 1998ბ.

³⁰ Blass and Debrunner 1961, 217.

როგორც მასდარის, ისე არსებითი სახელის ფუნქციით.³¹ ბერძნულშიც *λόγος*³² დაკავშირებულია *λέγω* ზმნასთან და, ზოგადად, საუბრის აღმნიშვნელ ლექსემასაც წარმოადგენს.

(19) ანგია 2:20 *καὶ ἐγένετο λόγος κυρίου ἐκ δευτέρου πρὸς Ἀγγαῖον τὸν προφήτην τετράδι καὶ εἰκάδι τοῦ μηνὸς λέγων LXX*

და *იყო სიტყუა* უფლისა ანგეას მიმართ წინაწარმეტყუელისა მეორედ ოცდაოთხსა თვისასა და *ჰრქუა*: OJ³³

და *იქმნა სიტყუა* უფლისა მეორედ ანგეას მიმართ წინაწარმეტყუელისა მეოთხესა და მეოცესა თთვისასა *მეტყუელი*: SB

(20) იონა 3:1 *καὶ ἐγένετο λόγος κυρίου πρὸς Ἰωάνν ἐκ δευτέρου λέγων LXX*

სიტყუა უფლისა იონაის მიმართ მეორედ და *ჰრქუა*: OJ³⁴

და *იქმნა*³⁵ *სიტყუა* უფლისა იონას მიმართ მეორედ *მეტყუელი*: SB

(21) ზაქარია 8:18 *καὶ ἐγένετο λόγος κύριου παντοκράτορος πρὸς με λέγων. LXX*

და *იყოს სიტყუა* უფლისა ყოვლისა მპყრობელისა ჩემდა მომართ და *თქუა*: OJ

და *იყოს სიტყუა* უფლისა ყოვლისა მპყრობელისა ჩემდამო *მეტყუელი*: SB

³¹ ძველ ქართულში *სიტყუა* ლექსემის მნიშვნელობების შესახებ იხ. ენუქაშვილი 1988.

³² სემანტიკური თვალსაზრისით, ეს ლექსემა საკმაოდ დატვირთულია. მაგ., თ. გიორგობიანი მიუთითებს მის 35-მდე მნიშვნელობას (გიორგობიანი 2019, 242-243).

³³ ჰრქუა|თქუა J.

³⁴ სიტყუა|და იყო სიტყუა J.

³⁵ როგორც წესი, გელათის ბიბლიაში *იყო* > *იქმნა*.

2.3. პირდაპირი ნათქვამის დიდი მონაკვეთები მცირე წინასწარმეტყველთა წიგნებში. წინასწარმეტყველთა ზოგიერთი წიგნი ნაკლებად ან სულ არ შეიცავს დიალოგს და დიდი ადგილი ეთმობა უფლის სიტყვების გადმოცემას. როგორც ცნობილია, ძველი ქართულისთვის, საზოგადოდ, არ არის დამახასიათებელი პირდაპირ ნათქვამთან სხვათა სიტყვის ნაწილაკების გამოყენება (ასეთი შემთხვევები ძალიან იშვიათია).³⁶ ენის ეს თავისებურება ჩვენ მიერ განხილულ ტექსტებშიც იკვეთება. როგორც მცირე წინასწარმეტყველთა დანარჩენი წიგნებისთვის, ისე *„ზაქარიას წინასწარმეტყველებისთვის“* ნიშანდობლივია, რომ „სიტყუად უფლისაჲ“, რომელიც პირდაპირ (ან ირიბ) ნათქვამს წარმოადგენს, ხშირად საკმაოდ ვრცელ მონაკვეთს მოიცავს (რამდენიმე მუხლს ან თავსაც) და მასში შიგადაშიგ (ზოგ ტექსტში – დიდი მონაკვეთების შემდეგ, ზოგშიც – უფრო ხშირად) ჩართულია ავტორის სიტყვები ამ ტიპისა: *„იტყვს უფალი“*, *„იტყვს უფალი ყოვლისა მპყრობელი“*, *„იტყვს უფალი ძალთა“*, *„იტყვს უფალი ღმერთი ისრაჲლისაჲ“*... ასეთ შემთხვევებში მხოლოდ ერთი ზმნაა გამოყენებული, *იტყვს*, რომელიც აწმყოს მწკრივითაა წარმოდგენილი, ბერძნული *λέγει* (აწმყო/პრეზენსი) ზმნის ეკვივალენტად. *„იტყვს უფალი“* ტიპის ავტორის სიტყვების ჩართვა წინასწარმეტყველთა ზოგ წიგნს მეტად ახასიათებს (ამოს, მალაქია), ზოგს – ნაკლებად (ჰსე). აღნიშნულის ნიმუშად შეიძლება დავასახელოთ *„ზაქარიას წინასწარმეტყველების“* მე-8 თავი (8:1-23), რომელშიც *„(ამათ) იტყვს უფალი (ყოვლისა მპყრობელი)“* 14-ჯერ არის ჩართული უფლის სიტყვებში (მუხლის დასაწყისში, ბოლოს ან შუაში, როგორც გათიშულ პირდაპირ ნათქვამთან). მაგალითად მოვიყვანთ მე-14 მუხლს:

³⁶ კიზირია 1969, 65-66.

(22) ზაქარია 8:14 *διότι τάδε λέγει κύριος παντοκράτωρ ὁν τρόπον διεσκήσθηεν τοῖς κακῶσαι ἅμας ἐν τῷ παροργίσει με τοὺς πατέρας ἡμῶν λέγει κύριος παντοκράτωρ καὶ οὐ μετενόησα LXX*

რამეთუ ამას **იტყვს** უფალი ყოვლისა მპყრობელი: ვითარცა-იგი განვიზრახე ბოროტის-ყოფად თქუნდა განრისხებასა მისთვის ჩემისა მამათა თქუნთაგან, – **იტყვს** უფალი ყოვლისა მპყრობელი, – და არა შევინანე. OJ

მით რამეთუ ამათ **იტყვს** უფალი ყოვლისა მპყრობელი: ვითარ-სახედ ვიგულებ განბოროტება თქუენი განრისხებასა შინა ჩემსა მამათა მიერ თქუენთა, – **იტყვს** უფალი ყოვლისა მპყრობელი, – და არ შევინანე. SB

2.4. მეტყველების წრის ზმნები/მიმღებები ზაქარიას წინასწარმეტყველების წიგნში. ზოგადად, პირდაპირი ნათქვამის წინ მეტყველების წრის ერთზე მეტი ფორმის გამოყენების სიხშირე დამოკიდებულია: ა) თავად ტექსტის შინაარსზე – რამდენად ხშირია მასში დიალოგური მეტყველება (პირდაპირი ნათქვამის გამოყენება) და ბ) გამოყენებული ზმნების სემანტიკაზე. მაგ., თუ ტექსტში არ დასტურდება ზემოთ ჩამოთვლილი ის ზმნები, რომლებსაც პლეონასტურად მოსდევს *λέγω* ზმნა/მიმღებობა, ვერც ამ წრის ერთზე მეტი ფორმა მოიყრის თავს. თუმცა მხოლოდ ეს გარემოებები არ უნდა განაპირობებდეს იმას, რომ ზაქარიას წინასწარმეტყველების წიგნში ამ პოზიციაში მეტყველების წრის ერთზე მეტი ფორმის გამოყენება გაცილებით ხშირია, ვიდრე მცირე წინასწარმეტყველთა დანარჩენ წიგნებში, ერთად აღებული. თუ „*იქმნა სიტყუა ... მეტყუელი*“ ტიპის კონსტრუქციებს არ მივიღებთ მხედველობაში, სხვა მცირე წინასწარმეტყველთა წიგნებში, ერთად, ამ ტიპის 15-მდე შემთხვევა თუ დასტურდება, ხოლო მხოლოდ ზაქარიას წინასწარმეტყველებაში – ორჯერ მეტი. მართალია, ეს წიგნი თოთხმეტი თავისგან შედგება, მაგრამ მეტყველ-

ბის წრის ორი და სამი ფორმის გამოყენების შემთხვევები ტექსტის პირველ ნაწილზე მოდის (I-VII თავები), რომელშიც ხშირია დიალოგური მეტყველება. წიგნის მეორე ნაწილში სურათი იცვლება: ავტორის სიტყვებში მხოლოდ *λέγω* ზმნა გამოიყენება. *მიქიას წინასწარმეტყველება* შვიდ თავს მოიცავს, ჰესეი – თოთხმეტს, *ზაქარიას წიგნის* მსგავსად, მაგრამ *მეტყველების* წრის ორი ფორმა ჩვენთვის საინტერესო პოზიციაში არცერთ მათგანში არ დასტურდება. თუნდაც ის გარემოება, რომ *ზაქარიას წინასწარმეტყველებისთვის* დამახასიათებელია პირდაპირი ნათქვამის წინ *მეტყველების* წრის არა მარტო ორი, არამედ სამი ფორმის გამოყენებაც, თავად ამ ტექსტის თავისებურებაზე მეტყველებს და განასხვავებს მას წინასწარმეტყველთა დანარჩენი წიგნებისგან.

პირდაპირი ნათქვამის წინ *მეტყველების წრის სამი ფორმის* არსებობის შემთხვევაში ბერძნულში ასეთი მოდელია: ჩვენ მიერ ზემოთ დასახელებული ზმნებიდან ერთ-ერთი (*ἀποκρίνομαι* „ვუპასუხებ, მივუგებ“; *ἐπερωτάω* „ვეკითხები“; *ἀναβοάω* „ვეყვირი“...) + *λέγω* ზმნა აორისტში (*εἶπεν*) + *λέγων* მიმღეობა. თუკი წინასწარმეტყველთა წიგნებისთვის, მათ შორის, *ზაქარიას წინასწარმეტყველებისთვის*, ორი ფორმის არსებობის შემთხვევაში ბუნებრივია *ἐπιρωτήσα + εἶπα* ან *ἐλάλησεν + λέγων* ტიპის მოდელი, ამ შემთხვევაში, ფაქტობრივად, მათი კონტამინაცია ხდება: კონკრეტული სამეტყველო აქტის ამსახველ ძირითად ზმნას მოსდევს როგორც *λέγω* ზმნა აორისტში, ისე მისი მიმღეობა (8, 23):

(23) *ზაქარია 3:4 καὶ ἀπεκρίθη καὶ εἶπεν πρὸς τοὺς ἐστηκότας πρὸ προσώπου αὐτοῦ λέγων*³⁷ LXX

და *მიუგო* და *ჰრქუა*³⁸ მდგომარეთა მის წინაშე: OJ

³⁷ om. κ. ἀπεκρίθη 147 Aeth

და მიუგო და ჰრქუა მდგომარეთა მიმართ წინაშე პირსა მის-
სა მეტყუცლმან: SB

(24) ზაქარია 6:8 *καὶ ἀνεβόησεν καὶ ἐλάλησεν* ³⁹*πρὸς με λέγων ἰδοὺ*
οἱ ἐκπορευόμενοι ἐπὶ γῆν βορρᾶ... LXX

და დადად-ყო და მეტყოდა მე და თქუა: აჰა-ეგერა, რომელ-
ნი-იგი განვლენ ქუყანად ჩრდილოდ... OJ

და აღივმო და თქუა ჩემდამო მეტყუცლმან: აჰა გამომავალ-
თა ქუცყანასა ზედა ბლოარსა... GSB

ტექსტს სხვა წინასწარმეტყველთა წიგნებისგან განასხვავებს, აგრეთვე, *λαλέω* ზმნის („ვამბობ, ბევრს ვლაპარაკობ“) *ὁ λαλῶν* არტიკლიანი აწმყო დროის აქტიური მიმღებობის ხშირი გამოყენება ავტორის სიტყვებში/მთავარ წინადადებაში (რაც, თავისთავად, ზრდის *მეტყველების* წრის ფორმების რაოდენობას).⁴⁰ მისი გამოყენების ყველა შემთხვევაში იგი *ὁ ἄγγελος* („ანგელოზი“) სიტყვის ატრიბუტივად გვევლინება (*ὁ ἄγγελος ὁ λαλῶν*), მხოლოდ ამ სიტყვას ახლავს და განსაზღვრავს მას, როგორც მეტყველს ან სამეტყველო პროცესის მონაწილეს. ამ შემთხვევაში წინადადებაში წარმოდგენილია ხოლმე ან აორისტში მდგარი *εἶπεν* ზმნა (25, 26) ან *ἀποκρίνομαι* („ვუპასუხებ, მივუგებ“) აორისტში + *λέγω* აორისტში. *ὁ λαλῶν* ბერძნულში ან ამ ზმნებს შორის თავსდება (9, 38), ან მოსდევს მათ (27) იმის მიხედვით, რა პოზიცია აქვს საზღვრულ

³⁸ ძველ თარგმანში კონსტრუქციის გამარტივების მიზნით *λέγων* მიმღებობა უთარგმნელადაა დატოვებული, გელათის ბიბლია კი ზუსტ, სიტყვასიტყვით თარგმანს გვთავაზობს.

³⁹ არ არის გამორიცხული, ამ შემთხვევაში *εἶπεν* ზმნის ნაცვლად *ἐλάλησεν* (აქტივი, აორისტი, მე-3 პირი, მხ. რ.) ზმნის გამოყენება იმით აიხსნას, რომ ქმედება უფლის ანგელოზს მიეწერება, რომელთანაც ავტორი ატრიბუტივად ხშირად იყენებს ამავე ზმნის *ὁ λαλῶν* მიმღებობას.

⁴⁰ პირდაპირი ნათქვამის/ პირდაპირდამატებითი დამოკიდებული წინადადების მთავარი წინადადება, თავის მხრივ, შეიძლება იყოს: მარტივი, შერწყმული ან რთული.

სიტყვას (ὁ ἄγγελος).⁴¹ შესაძლოა, „ὁ ἄγγελος ὁ λαλῶν“ εἶπεν და λέγων ფორმებს შორის იყოს მოქცეული (34):

(25) ზაქარია 1:14 καὶ εἶπεν πρὸς με ὁ ἄγγελος ὁ λαλῶν ἐν ἐμοί...⁴²
LXX

და მრქუა მე ანგელოზმან მან, რომელი ძეტყოდა მე: OJ

და თქუა ჩემდამო ანგელოზმან, მზრახვალმან ჩემ შორის:
GSB

(26) ზაქარია 5:5 καὶ ἐξῆλθεν ὁ ἄγγελος ὁ λαλῶν ἐν ἐμοί καὶ εἶπεν
πρὸς με ἀνάβλεψον τοῖς ὀφθαλμοῖς σου... LXX

და გამოვიდა ანგელოზი იგი, რომელი ძეტყოდა, და მრქუა
მე: აღიხილენ თუალნი შენნი... OJ

და განვიდა ანგელოზი, მზრახვალი ჩემ შორის, და თქუა
ჩემდამო: აღიხილენ თუალნი შენნი... GSB

(27) ზაქარია 6:4 καὶ ἀπεκρίθη καὶ εἶπα πρὸς τὸν ἄγγελον τὸν
λαλοῦντα⁴³ ἐν ἐμοί τί ἐστὶν ταῦτα κύριε ⁴⁴ LXX

და მიუგე და ვარქუ ანგელოზსა მას, რომელი ძეტყოდა მე:
რად არიან ესენი, უფალო? OJ⁴⁵

და მიუგე და ვთქუ ანგელოზისა მიმართ, მზრახვალისა ჩემ
შორის: რად არიან ესენი, უფალო? GSB

ზაქარიას წინასწარმეტყველებაში დავადასტურეთ εἶπεν + λέγων კომბინაცია,⁴⁶ რომელიც დამახასიათებელი არ ჩანს ბიბლიის

⁴¹ ὁ λαλῶν მიმღეობის ბიბლიის ქართულ ვერსიებში თარგმნის საკითხს ქვემოთ განვიხილავთ.

⁴² om. πρὸς με 534 Ach

⁴³ ამ შემთხვევაში სამივე ფორმა ერთ ჰირს არ მიემართება.

⁴⁴ ἀπεκριθη 490 26 544 | κ. ειπον L' Th.; > 87*

⁴⁵ მიუგმ J.

⁴⁶ ამავე წიგნში შეგვხვდა λέγων + λέγων კომბინაცია: ზაქარია 7:3 λέγων πρὸς τοὺς ἱερεῖς τοὺς ἐν τῷ οἴκῳ κυρίου παντοκράτορος καὶ πρὸς τοὺς προφήτας λέγων... LXX და

ბერძნულისთვის.⁴⁷ *მეტყველების* წრის სამი ფორმის არსებობის შემთხვევაში ამ კომბინაციაზე უკვე გვქონდა საუბარი, ამჯერად მოვიყვანთ ორი ფორმის გამოყენების მაგალითებს:

(28) ზაქარია 2:4 *καὶ εἶπεν πρὸς αὐτὸν λέγων:* ⁴⁸ LXX

და *მიუგო*⁴⁹ მას და *ჰრქუა*: OJ

და *თქუა* მისდამი, *მეტყუცლომან*: GSB

(29) ზაქარია 4:13 *καὶ εἶπεν πρὸς με οὐκ οἶδα τί ἐστὶν ταῦτα...*⁵⁰ LXX

და *მეტყოდა* მე და *მრქუა*: არა იცია, რად არიან ესე? OJ⁵¹

და *თქუა* ჩემდამი, *მეტყუცლომან*: არა იცია, რად არიან ესენი? SB

სტატიის დასაწყისშივე აღვნიშნეთ, რომ ჩვენს მიზანს წარმოადგენდა პირდაპირი ნათქვამის წინ გამოყენებული *მეტყველების* წრის ზმნების ქართულად თარგმნის საკითხის შესწავლა როგორც ეკვივალენტების შერჩევის, ისე მორფოსინტაქსური კუთხით. ნაშრომის შემდეგ ნაწილში ამ თვალსაზრისით განვიხილავთ უფრო ხშირად გამოყენებული ფორმების – *λέγων* და *λαλῶν*

ჰრქუეს მდღელთა მათ სახლსა შინა დმრთისა ყოვლისა მპყრობელისასა და წინასწარმეტყუელთა და *თქუეს*: OJ და *თქმად* მდღელთა მიმართ, მყოფთა სახლსა შინა უფლისა ყოვლისა მპყრობელისასა, და წინამსწარმეტყუელთა მიმართ *მეტყუცლომან*: GSB. ტავტოლოგიის დასაძლევად გელათის ბიბლიაში, *λέγων* მიმღებობის მოსალოდნელი ეკვივალენტის – *მეტყუელი* სასუბიექტო მიმღებობის – ნაცვლად, ვითარებით ბრუნვაში მდგარი მასდარია (*თქმად*) გამოყენებული.

⁴⁷ *εἶπὸν* + *λέγων* კომბინაციის ორი მაგალითი ანტიას წინასწარმეტყველებაშიც დავადასტურეთ [1:1; 2:2]. ორივე შემთხვევაში ზმნა აორისტში იყო და იმპერატივის გამოხატავდა. იგივე შემთხვევაა [ზაქარია 7:5].

⁴⁸ om. *λέγων* 1° S* AchAethArm = M; 1°^2° 544 764.

⁴⁹ ტავტოლოგიის ასაცილებლად ძველ თარგმანში *ჰრქუა*-ს ნაცვლად *მიუგო* ზმნა გამოყენებული.

⁵⁰ *μει* + *ο* *αγγελος* 393; + *λέγων* Sc C (87c)-68 Syh = M. ვფიქრობთ, ქართულისთვის ღებნად გამოყენებულ ნუსხაში *λέγων* მიმღებობა უნდა ყოფილიყო.

⁵¹ მე]– J. მრქუა+მე J.

მიმღებებისა და *ლევა* ზმნის – ქართულად თარგმნის საკითხს, მეტწილად, *ზაქარიას წინასწარმეტყველების* წიგნის მაგალითზე.

3. უარტიკლო აწმყო დროის აქტიური *ლევან* მიმღებობის გადმოტანა ბიბლიის ქართულ ვერსიებში. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, სეპტუაგინტის ტექსტისთვის დამახასიათებელია უშუალოდ პირდაპირი ნათქვამის წინ უარტიკლო, ნომინატივში მდგარი აწმყო დროის აქტიური *ლევან* მიმღებობის გამოყენება, რაც ებრაიზმს წარმოადგენს. ასეთი *ლევან*, მთავარი წინადადების სულ ბოლოს მდგარი, პრედიკატული ბუნებისაა,⁵² ამიტომ ძველ თარგმანში ქართულისთვის უფრო ბუნებრივი *სიტყუა/თქუმა/რქუმა ზმნის პირიანი ფორმით გადმოღის*.⁵³ ეს უკანასკნელი, ძირითადად, დგას აორისტში, უფრო იშვიათად – სხვა მწკრივში, იმის მიხედვით, რომელ მწკრივშია მთავარი წინადადების სხვა ზმნა/ზმნები.

გელათური ტიპის თარგმანში, როგორც სიტყვასიტყვით, ზუსტ თარგმანში, *ლევან* მიმღებობის მყარი ეკვივალენტია *მეტყუელ სასუბიექტო მიმღებობა*.⁵⁴ იგი სინტაქსურად განკერძოებულ განსაზღვრებას წარმოადგენს, რომლის საზღვრული წევრი ხშირად არ ჩანს (შესაბამისად, გვევლინება საზღვრულდაკარგული განკერძოებული განსაზღვრების⁵⁵ როლში):⁵⁶

⁵² ცნობილია, რომ პრედიკატულ მიმღებობას არასდროს ერთვის არტიკლი (Wallace 1966, 618). ფუნქციურად *ლევან* დამოუკიდებლად გამოყენებულ ერთგვარ მაკავშირებელ მიმღებობადაც გვევლინება (Blass and Debrunner 1961, 217).

⁵³ იხ., აგრეთვე, ხარანაული 2009, 951-952.

⁵⁴ უკვე აღვნიშნეთ, რომ მის ეკვივალენტად არ გამოიყენება *მთქუმელი*, რომელიც იოანე პეტრიწის შრომებში დასტურდება (მელიქიშვილი 1975, 193). მიზეზი ლოგიკურია: *ლევან* აწმყო დროის მიმღებობაა, *სიტყუა/თქუმა/რქუმა* სუბიექტური წარმოების ზმნა კი აწმყოსა და I სურიაში *იტყვს* ფორმით გამოიყენებოდა.

⁵⁵ ერთი შეხედვით, ამ ტიპის განკერძოებული განსაზღვრება სიახლოვეს ამჟღავნებს ე.წ. პრედიკატულ განსაზღვრებასთან, მაგრამ მათ შორის განსხვავებაა. ვრცლად იხ. ენუქაშვილი 1977.

⁵⁶ ტექსტის პუბლიკაციებში, წესით, ამ ფუნქციით გამოყენებული *მეტყუელ* მიმღებობა მძიმით უნდა იქნეს გამოყოფილი.

(30) ბარუქ 2:28 ... ἐντειλαμένους σου αὐτῷ γράψαι τὸν νόμον σου ἐναντίον σιῶν Ἰσραηλ **λέγων** LXX

... რომელსა უბრძანე შენ მას დაწერად მჯულისა შენისა წინაშე ძეთა ისრაელისათა და **სთუე**: OJ

... ამცნებდი რაჲ შენ მას დაწერად მჯულისა შენისა წინაშე ძეთა ისრაელისათასა, **მეტყუელი**: GaSB

(31) მიქია 3:11 ...καὶ ἐπὶ τὸν κύριον ἐπανεπαύοντο λέγοντες οὐχὶ κύριος ἐν ἡμῖν ἔστιν ... LXX

და უფლისა ზედა განისუენებდეს და **იტყოდეს**: ანუ არა უფალი ჩუენ თანა არს?.. OJ

და უფლისა ზედა განისუცნებდეს, **მეტყუცლნი**: არა უფალი ჩუცნ შორის არს?.. GSB⁵⁷

3.1. არტიკლიანი აწმყო დროის აქტიური λέγვან მიმღებობის გადმოტანა ბიბლიის ქართულ ვერსიებში. პირდაპირი ნათქვამის წინ მდგარი *λέγვან* მიმღებობა შესაძლოა, უფრო იშვიათად არტიკლითაც იყოს წარმოდგენილი და ეთანხმებოდეს საკუთარ საზღვრულ წევრს სქესში, ბრუნვასა და რიცხვში. ასეთი არტიკლიანი არტიბუტული აქტიური მიმღებობის ქართულად თარგმნის წესი ისეთივეა, როგორც ამავე ფუნქციით გამოყენებული სხვა ატიბუტული მიმღებობებისა: ბიბლიის ძველ თარგმანში იგი ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის **განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადების პირიანი ზმნით გადმოდის**, ხოლო გელათურ ვერსიაში – გაუვრცობელი ან გავრცობილი **განკრძობული განსაზღვრების შემადგენელი სასუბიექტო მიმღებობით**.⁵⁸ საობიექტო მიმღე-

⁵⁷ უარტიკლო *λέγვან* მიმღებობის გადმოტანისთვის იხ., აგრეთვე, მაგალითები: 7, 8, 10, 15, 16, 19, 20, 21, 23, 24, 28, 30, 31, 34.

⁵⁸ სამეცნიერო ლიტერატურიდან ცნობილია, რომ მიმღებობური ან მასდარული კონსტრუქციის მარტივი წინადადება ჰიპოტაქსური წინადადების შეკუმშულ სახეს წარ-

ობიანი კონსტრუქციები ქართულისთვის ბუნებრივია. ქართული სინტაქსისთვის უჩვეულოა მხოლოდ სასუბიექტო მიმდებარეობანი კონსტრუქციების ჭარბად გამოყენება, რაც ელინოფილური ტიპის თარგმანისთვისაა დამახასიათებელი.

(32) მიქია 4:11 *καὶ νῦν ἐπισυρήχθη ἐπὶ σὲ ἕμιση πολλὰ οἱ λέγοντες ἐπιχαροῦμεθα καὶ ἐπόψονται ἐπὶ Σιων οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν LXX*

და აწ შეკრბა შენ ზედა ნათესავი მრავალი, რომელნი **იტყვან**: მოგუცხრების და იხილონ თუალთა ჩუენთა სიონი. OJ

და აწ ზედა შეკრბეს შენ ზედა ნათესავნი მრავალნი, **მეტყუწლნი**: მოვცხრებით და ზედ-დახედნენ სიონსა ზედა თუალთა ჩუენთა. GSB

მართალია, უკავშირო დაქვემდებარება, ანუ **ასინდეტურობა**, ძველ ქართულშიცაა, მაგრამ საკმაოდ მკრთალადაა გამოსატული და განსაზღვრულია მისი არეალი: გვხვდება პირდაპირ ნათქვამთან და რიგ ზმნებთან (*verba sentiendi*,⁵⁹ *verba dicendi*).⁶⁰ თუმცა პირდაპირ ნათქვამთან კავშირიანი შეერთების შემთხვევებიც დასტურდება და ამ ფუნქციით **ვითარმედ/ვითარ/ ვითა, რამეთუ** კავშირები (= ბერძნ. *ὅτι*)⁶¹ გამოიყენება.⁶² მცირე წინასწარ-

მოადგენს. გამოთქმულია მოსაზრება ამ ტიპის კონსტრუქციების არქაულობის შესახებაც. დ. ჩხუბიანიშვილის აზრით, „მასდარული და მიმდებარე ფორმები უძველეს კონსტრუქციებად უნდა ჩავთვალოთ. ამას მხარს უჭერს მთის კავკასიურ ენათა მონაცემები, სადაც ჰიპოთაქსური წინადადება არ გვხვდება და მისი ფუნქციით მასდარული, აბსოლუტივის ან ზმნური კონსტრუქციები იხმარება“ (ჩხუბიანიშვილი 1961, 194-195). ჰიპოთაქსური კონსტრუქციის „შეკუმშული“ ფორმით გადმოცემის კვალი ქართველურ ენებშიც მოგვეპოვება. სვანურისთვის დღემდე ბუნებრივია უკავშირო დაქვემდებარება. ჭანურშიც ერთი ტიპის დაქვემდებარება უკავშიროდ იწარმოება – მიმდებარის საშუალებით (დონდუა 1949, 194).

⁵⁹ გრძნობის გამომხატველი ზმნები.

⁶⁰ დონდუა 1949, 195-196.

⁶¹ მაგ.: ...προσεκύνει αὐτῷ λέγων ὅτι ἢ ὑπαίτηρ μου...] ... თაყუანის-სცემდა მას და ეტყოდა, **ვითარმედ**: ასული ჩემი... [მ. 9:18 DEFGHIK]. **რამეთუ** C; λέγει αὐτοῖς ὅτι Μωσῆς πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἐπέτρεψεν...] მიუგო იესუ და ჰრქუა მათ,

მეტყველთა წიგნებისთვის ამ შემთხვევაში უკავშირო შეერთებაა ნიშანდობლივი (სუბტუაგინტის მსგავსად), რაც უფრო არქაული ვითარების ამსახველია.

ისევ ბოლო მაგალითს რომ დავუბრუნდეთ, რადგან ძველ ქართულ მწიგნობრულ ენაში, ზოგადად, ჰიპოტაქსური კონსტრუქციები და დაქვემდებარების საშუალებები უკვე კარგად ჩამოყალიბებულია,⁶³ ძველი მთარგმნელი ატრიბუტული *λέγας* მიმღებობის განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადებით თარგმნისას ადადგენს/უმატებს კავშირს – მიმართებით/ რელატიურ ნაცვალსახელს *რომელ*.⁶⁴ როგორც ა. კიზირია შენიშნავს: „ძველ ქართულში **რომელ** წევრ-კავშირიანი წინადადება უფრო მწიგნობრულია, ვიდრე ხალხური. იგი V-VI საუკუნეებში უკვე ჩამოყალიბებულია, მიუხედავად იმისა, რომ სხვა სახის ქვეწყობილ წინადადებებთან შედარებით უფრო ახალი წარმოშობისაა“.⁶⁵

ბერძნულში *λέγας* ზმნის როგორც პირიანი ფორმა, ისე მიმღებობა იწყობს *παρός* წინდებულებიან დამატებას აკუზატივში. ჩვენი ემპირიული მასალის მიხედვით, მიმღებობასთან დაკავშირებული ასეთი სახელი ძველ თარგმანში დაქვემდებარებული წინადადების პირიანი ზმნის⁶⁶ მიცემითში მდგარი პირმიმართი ირიბი დამატებით გადმოდის, ხოლო გელათის ბიბლიაში – გავრცობილი განკერძოებული განსაზღვრების სასუბიექტო მიმღებობასთან და-

რამეთუ მოსუ გულფიცხელობისა თქუენისათჳს გიბრძანა... [მ. 19:8 DEFGHIK]. რამეთუ]–C.

⁶² კიზირია 1969, 40-41, 61-63; დონდუა 1949, 195-196; ურუმაძე 1987, 312-313.

⁶³ დონდუა 1949, 193.

⁶⁴ ჩვენ მიერ განხილულ ტექსტებში წევრ-კავშირის ფუნქციით, ძირითადად, *რომელ* მიმართებითი ნაცვალსახელი გამოიყენება. გაცილებით იშვიათია -იგი, -ეგე ნაწილაკდართული ფორმები (10).

⁶⁵ კიზირია 1968, 179.

⁶⁶ მთავარი წინადადების *მეტყველების* წრის ზმნისთვის პირდაპირი დამატების ფუნქციას პირდაპირდამატებითი დამოკიდებული წინადადება ასრულებს. ამ ტიპის დამოკიდებული წინადადების არსებობის შემთხვევაში მთავარ წინადადებაში კორელატი არ არის წარმოდგენილი.

კავშირებული სახელის ნაგენეტივარი ვითარებითის *მი(მართ)/ მო(მართ)* თანდებულებიანი ფორმით:

(33) მიქია 7:10 *καὶ ὄψεται ἡ ἐχθρὰ μου καὶ περιβαλεῖται αἰσχρὴν ἢ λέγουσα πρὸς με ποῦ κύριος ὁ θεός σου... LXX*

და მიხილოს მე მტერმან ჩემმან და დაფაროს იგი სირცხვლმან, რომელი მეტყოდა მე: სადა არს უფალი ღმერთი შენი?.. OJ

და ჰხედვიდეს მტერი ჩემი და გარე-მოისხას სირცხვლი, მეტყუვლმან ჩემდამო: სადა არს უფალი ღმერთი შენი?.. SB

3.2. ლევა ზმნის გადმოტანა და მისი სინტაქსური კონსტრუქცია. ჩვენ მიერ განხილული ემპირიული მასალის მიხედვით, ბერძნულში ლევა ზმნა ქმნის ორგვარ სინტაქსურ კონსტრუქციას: იწყობს ან დატივში მდგარ ირიბ დამატებას, ან პარტ წინდებულებიან სახელს აკუზატივში.

ლევა პირიანი ზმნის პარტ წინდებულებიანი აკუზატივში მდგარი დამატება ძველ თარგმანში გადმოდის **რქუმა სამვალენტიანი ზმნის პირმიმართი ირიბი დამატებით** (ორიგინალური მწერლობის მიხედვით, ძველი ქართულისთვის უფრო ბუნებრივი სინტაქსური კონსტრუქციით), ხოლო გელათურ ვერსიაში – **თქუმა ორვალენტიანი ზმნითა და ნაგენეტივარ ვითარებითში**⁶⁷ მდგარი **მიმართ/მომართ, მი/მო**⁶⁸ თანდებულებიანი უბრალო დამატებით (1, 5, 8, 9, 14, 25, 26, 27, 29, 34, 35).⁶⁹ მი/მო თანდებულები პირვე-

⁶⁷ მიმართ, მომართ თანდებულები ძველ ქართულში გვხვდება ვითარებითთანაც, ზოგჯერ – ნათესაობითთანაც: „და წარგზავნეს იერუსალემდ იოაკიმის მიმართ...“ [ბარუქ 1:7 GSB].

⁶⁸ მომართ გამოიყენება პირველი პირის ნაცვალსახელებთან, მიმართ – მეორე-მესამე პირის ნაცვალსახელებთან და არსებით სახელებთან, თუმცა ეს წესი ზოგჯერ ირღვევა (მარტიროსოვი 1946, 243).

⁶⁹ იხ. დანელია 1998, 14.

ლის გამარტივებულ, აუსლაუტში ცვეთის შედეგად მიღებულ ფორმებს წარმოადგენენ:

(34) ზაქარია 1:17 *καὶ εἶπεν πρὸς με ὁ ἄγγελος ὁ λαλῶν ἐν ἐμοὶ ἀνάκραγε λέγων...* LXX

და **მრქუა მე** ანგელოზმან, რომელი მეტყოდა მე: დადად-ყავ და თქუ... OJ⁷⁰

და **თქუა ჩემდამო** ანგელოზმან, მზრახვალმან ჩემ შორის: მერმე აღიდადადე მეტყუწლმან... GSB⁷¹

(35) ზაქარია 5:10 *καὶ εἶπα πρὸς τὸν ἄγγελον τὸν λαλοῦντα ἐν ἐμοὶ ποῦ αὐταὶ ἀποφέρουσιν τὸ μέτρον* ⁷² LXX

და **ვარქუ ანგელოზსა** მას, რომელი მეტყოდა მე: ვიდრე მი-აქუს ამათ საზომელი ესე? OJ

და **ვთქუ ანგელოზისა მიმართ**, მზრახვალისა ჩემ შორის: სა-და მიიღებენ ისინი საზომსა? GSB⁷³

(5) ზაქარია 2:2 *καὶ εἶπα πρὸς αὐτόν ποῦ σὺ πορεύῃ καὶ εἶπεν πρὸς με διαμετρήσαι τὴν Ἱερουσαλημ...* ⁷⁴ LXX

და **ვარქუ მას**: ვიდრე ხუალ შენ? და **მრქუა მე**: განზომად იერუსალჷმისა... OJ

და **ვთქუ მისადმი**: სადა წარხუალ შენ? და **თქუა ჩემდამო**: განზომად იმრუსალიძისა... GSB

ამის მაგალითი საკმაოდ ბევრია ბიბლიის ქართულ ვერსიებში:

⁷⁰ და მრქუა... მპყრობელი]– O.

⁷¹ მზრავ'ლმ'ნ S.

⁷² ειπον L'-86 Th.

⁷³ მზრახველისა B.

⁷⁴ εἶπα] ειπον V L''-613 Th.

ზაქარია 1:14 *καὶ εἶπεν πρὸς με...* LXX. და *მრქუა მუ...* OJ. და *თქუა ჩემდამო ...* GSB.

ზაქარია 3:2 *καὶ εἶπεν κύριος πρὸς τὸν διάβολον ...* LXX. *ჰრქუა უფალმან ეშმაკსა მას:* OJ. და *თქუა უფალმან ეშმაკისა მიმართ:* GSB.

ზაქარია 3:4 *καὶ εἶπεν πρὸς αὐτόν...* LXX. და *ჰრქუა მას:* OJ. და *თქუა მისდა მიმართ:* SB. და სხვ.

„თქუა კაცისა მიმართ“ ტიპის კონსტრუქციები არაა ბუნებრივი ქართული ენისათვის.⁷⁵ მათი მოხშირება ელინოფილური სტილით შესრულებულ თარგმანებში შეინიშნება და სინტაქსურ ბერძნიზმს წარმოადგენს.

თუ *λέγω* ზმნა იწყობს დატივში მდგარ ირიბ დამატებას, როგორც ძველ, ისე გელათური სტილით შესრულებულ თარგმანებში იგი გადმოდის ირიბი დამატების მიცემითი ბრუნვის ფორმით:

(36) იონა 1:6 *καὶ προσήλθεν πρὸς αὐτόν ὁ πρῶτος καὶ εἶπεν αὐτῷ...*
LXX

და მოუჯდა მას მენავც იგი და *ჰრქუა მას:* OJ

და მოვიდა მისდამი მეპრორე და *ჰრქუა მას:* GSB

(37) სოფონია 3:16 *ἐν τῷ καιρῷ ἐκεῖνα ἐρεῖ κύριος τῇ Ἱερουσαλὴμ ...*
LXX

მას ჟამსა *ჰრქუას* უფალმან *იერუსალემსა:* OJ⁷⁶

მას ჟამსა შინა *ჰრქუას* უფალმან *იჰრუსალიმსა:* GSB

3.3. არტიკლიანი აწმყო დროის აქტიური *λαλῶν* მიმღეობის გადმოტანა. როგორც აღვნიშნეთ, ზაქარიას წინასწარმეტყველე-

⁷⁵ Mirotadze 2013, 185.

⁷⁶ ჰრქას O.

ბის წიგნის თავისებურებას წარმოადგენს არტიკლიანი *λαῶν* მიმღებობის ხშირად გამოყენება. ყველა შემთხვევაში იგი *ὁ ἄγγελος* („ანგელოზი“) სიტყვის მსაზღვრელად გვევლინება. ეს მიმღებობა არ ჩანს სხვა მცირე წინასწარმეტყველთა წიგნებში და, ზოგადად, ბიბლიურ წიგნებშიც იშვიათი გამოყენებისაა.

ბერძნულში *λαῶν* ატრიბუტული მიმღებობა არტიკლითაა წარმოდგენილი და ეთანხმება საზღვრულ სახელს სქესში, ბრუნვასა და რიცხვში. როგორც ამავე ფუნქციით გამოყენებული სხვა ატრიბუტული მიმღებობები თუ არტიკლიანი *λέγων* მიმღებობა, ძველ ქართულ თარგმანში იგი ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის **განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადების პირიანი ზმნით გადმოდის** (როგორც წესი, **უწყვეტლის მწკრივით**), ხოლო გელათურ ვერსიაში – **განკერძობული განსაზღვრების შემადგენელი სასუბიექტო მიმღებობით** (9, 10, 25, 26, 27, 34, 35, 38).

როგორც *მეტყუელ* წარმოადგენს *λέγων* მიმღებობის მყარ ეკვივალენტს გელათის ბიბლიაში, ისე *λαῶν* მიმღებობისთვის მყარი ეკვივალენტია **შზრახვალ**. ამ წესიდან გადახვევის არცერთი შემთხვევა არ დაგვიდასტურებია.

(27) ზაქარია 6:4 *καὶ ἀπεκρίθη καὶ εἶπα πρὸς τὸν ἄγγελον τὸν λαλοῦντα ἐν ἐμοί τί ἐστὶν ταῦτα κύριε* ⁷⁷ LXX

და *მიუგე* და *ვარუე ანგელოზსა მას, რომელი მიტყოდა მე: რაჲ არიან ესენი, უფალო?* OJ⁷⁸

და *მიუგე* და *ვთუე ანგელოზისა მიმართ, შზრახვალისა ჩუმი მორის: რაჲ არიან ესენი, უფალო?* GSB

მოცემულ მუხლში, სეპტუაგინტის ტექსტში, აკუზატივში მდგარი მიმღებობა ეთანხმება საკუთარ საზღვრულს, აკუზატივში მდგარ სიტყვას *τὸν ἄγγελον*. გვაქვს ასეთი კონსტრუქცია: არტიკ-

⁷⁷ ἀπεκρίθη 490 26 544 | κ. εἶπον L' Th.; > 87*

⁷⁸ მიუგვ. რომელი+იგი J.

ლი + სახელი + არტიკლი + მიმღეობა, რომელიც საკმაოდ გავრცელებული მოდელია ატრიბუტული მიმღეობისთვის.⁷⁹ ამ შემთხვევაშიც ძველი თარგმანის დამოკიდებულ წინადადებაში აღდგება *რომელ* მიმართებითი ნაცვალსახელი (რომელიც არ გვაქვს ბერძნულში) და მიიღება ძველი ქართულისთვის უფრო დამახასიათებელი კავშირიანი დაქვემდებარება.

λαλῶν აქტიური მიმღეობა იწყობს *ἐν* წინდებულის დატივში მდგარ სახელს და, ჩვენი ემპირიული მასალის მიხედვით, ყოველთვის ამგვარ სინტაქსურ კონსტრუქციას ქმნის. ძველ ქართულ თარგმანში *ἐν* წინდებულის სახელი გადმოდის დაქვემდებარებული წინადადების პირიან ზმნასთან შეწყობილი **პირმიმართი ირიბი დამატებით**, ხოლო გელათურ ვერსიაში – გავრცობილი განკერძოებული განსაზღვრების *მზრახვალ სასუბიექტო მიმღეობასთან დაკავშირებული შორის თანდებულის სახელით*.⁸⁰ ჩვენს ხელთ არსებული მასალის მიხედვით, *λαλῶν* მიმღეობასთან დაკავშირებული სახელი ყოველთვის პირველი პირის ნაცვალსახელია.

(26) ზაქარია 5:5 *καὶ ἐξήλθεν ὁ ἄγγελος ὁ λαλῶν ἐν ἐμοὶ καὶ εἶπεν πρὸς με ἀνάβλεψον τοῖς ὀφθαλμοῖς σου... LXX*

და გამოვიდა ანგელოზი იგი, **რომელი მუტყოდა**,⁸¹ და **მრქუა** **მე**: აღიხილენ თუალნი შენნი... OJ

და განვიდა ანგელოზი, **მზრახვალი ჩემ შორის** და **თქუა ჩემდამო**: აღიხილენ თუალნი შენნი... GSB

⁷⁹ Wallace 1966, 618.

⁸⁰ *შორის* თანდებულები ძველ ქართულში სახელს მართავდა ორ ბრუნვაში: მიცემითა და ნათესაობითში. III პირის ნაცვალსახელს *შორის* მართავდა ნათესაობით ბრუნვაში (მარტინროსოვი 1946, 238): „...მის შორის...“ [ზაქარია 1:16, 10:4 GSB]. იგივე წესი ვრცელდება I-II პირის ნაცვალსახელებზეც.

⁸¹ ქართული ზმნის პოლიპერსონალური ბუნება პირის ნაცვალსახელის გამოტოვების საშუალებას იძლევა. მოცემულ მაგალითში *მუტყოდა* ზმნასთან *მე* ნაცვალსახელით გამოსატული ირიბი დამატება გამოტოვებულია.

3.4. თარგმანის სტილი და მეტყველების წრის ზმნების/მიმღებების გადმოტანა. ჩვენ უკვე წარმოვადგინეთ პირდაპირი ნათქვამის წინ არსებული მეტყველების წრის ფორმებისა და მათი სინტაქსური კონსტრუქციების ქართულად გადმოტანის ძირითადი წესები, მოდელები (რა თქმა უნდა, აღნიშნული არ გამოირიცხავს თარგმნის პროცესში ამ წესებიდან გადახვევას, მით უმეტეს, ოშკისა და იერუსალიმის ბიბლიების ნუსხებში დაცულ ძველ თარგმანში). ამიტომ შეგვიძლია მივმართოთ ისევ ემპირიულ მასალას და ვნახოთ, რამდენადაა დაცული ჩვენ მიერ შენიშნული კანონზომიერება და ცალკეულ შემთხვევებში რა ცვლილებები შეაქვს ძველ მთარგმნელს თარგმნის პროცესში ტექსტის სტილურად გამართვისა და მძიმე კონსტრუქციის განტვირთვის თუ ტავტოლოგიის თავიდან აცილების მიზნით (გელათური ტიპის თარგმანს, როგორც ზუსტ, სიტყვასიტყვით თარგმანს, ეს ნაკლებად ეხება):

(10) ზაქარია 4:4 *καὶ ἐπηρώτησα καὶ εἶπον πρὸς τὸν ἄγγελον τὸν λαλοῦντα ἐν ἐμοὶ λέγων τί ἐστὶν ταῦτα κύριε*⁸² LXX

და ვჰკითხე ანგელოზსა მას, --- რომელი-იგი მეტყოდა. [და] ვთქუ: რა არიან ესენი, უფალო? OJ⁸³

და ვიკითხე და ვთქუ ანგელოზისა მიმართ, შზრახვალისა ჩემ შორის, მეტყუცლომან: რა არიან ესენი, უფალო? SB

მოცემულ მაგალითში, ფაქტობრივად, ჩვენ მიერ ზემოთ წარმოდგენილი ყველა წესი დაცულია, ოღონდ, რადგან პირდაპირი ნათქვამის წინ ბერძნულში თავს იყრის მეტყველების წრის ოთხი ფორმა (ორი ზმნა და ორი მიმღებობა), ძველ თარგმანში უთარგმნელადაა დატოვებული *εἶπον* ზმნა კონსტრუქციის განტვირ-

⁸² επερωτησα 87*?-68 26 198 Cyr.p; επρωτησα 534 | εἶπα WJ | ειπον B-S L' Th. | om. λέγων V A Co(hab. BoLit) Arm.

⁸³ ვჰკითხე J. მეტყოდა... უფალო]-J.

თვის მიზნით. გელათის ბიბლია ზუსტ, ადეკვატურ თარგმანს გვთავაზობს.

(38) ზაქარია 6:5 *καὶ ἀπεκρίθη ὁ ἄγγελος ὁ λαλῶν ἐν ἑμοί καὶ εἶπεν ταῦτᾶ ἐστὶν οἱ τέσσαρες ἄνεμοι τοῦ οὐρανοῦ...*⁸⁴ LXX

და **მოშიგო** --- და **მრქუა** მე ანგელოზმან მან: ესენი არიან ოთხნი ქარნი ცისანი... OJ

და **მოშიგო** მე ანგელოზმან, **მზრახვალმან ჩემ შორის**, და **თქუა**: ესე არიან ოთხნი ქარნი ცისანი... GSB

ძველ თარგმანში გამოტოვებულია „ὁ λαλῶν ἐν ἑμοί“ კონსტრუქციის შესატყვისი „რომელი მეტყოდა (მე)“ დაქვემდებარებული წინადადება და მცირედ შეცვლილია წინადადების წევრთა რიგი. აშკარაა, რომ ძველი მთარგმნელის თვითმიზანს არ წარმოადგენს ბერძნული დედნის ფორმალური ეკვივალენტურობის დაცვა. გელათის ბიბლიაში ზუსტი, სიტყვასიტყვითი თარგმანია.

(8) ზაქარია 4:6 *καὶ ἀπεκρίθη καὶ εἶπεν πρὸς με λέγων...*⁸⁵ LXX

და **მოშიგო** და **მრქუა** მე: OJ

და **მოშიგო** და **თქუა ჩემდამო**, **მეტყუვლმან**: SB

ძველ თარგმანში გამოტოვებულია λέγων მიმღეობის შესატყვისი პირიანი ფორმა. გელათის ბიბლიაში ამ შემთხვევაშიც ზუსტი თარგმანია.

ცხადია, სტატიის ფორმატიდან გამომდინარე, ვერ განვიხილავდით *მეტყუელების* წრის ფორმების ქართულად თარგმნის ყოველ კონკრეტულ შემთხვევას, თუმცა, ვფიქრობთ, წარმოდგენილი მასალაც ცხადყოფს, რომ, მართალია, ძველი მთარგმნელი

⁸⁴ ὁ λαλῶν ἐν ἑμοί] ÷ Syh: > M; ο λ. μοι 534; om. ὁ λαλῶν 763txt; om. ἐν ἑμοί 239 | εἶπε] + προς με Sca L" Syh Th. = M; + προς με λεγων 26.

⁸⁵ om. κ. εἶπε II' 26 | λέγων 1"] και ειπεν 26; > 410 AchSaAeth Arm.

ცდილობს სათარგმნი ტექსტის ზუსტად თარგმნას, დიდი მოწინე-ბით ეკიდება ამ საქმეს, მაგრამ, იმავდროულად, ანგარიშს უწევს სტილსაც. სათარგმნი ტექსტისადმი ასეთი დამოკიდებულების გამო, როგორც გარკვეულია ქართულ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში, ბიბლიის ძველ ქართულ თარგმანს ერთგვარად შუალედური ადგილი უჭირავს ფორმალურ და დინამიკურ თარგმანებს შორის. ის „თარგმანის ისეთ სინთეტურ ტიპად წარმოგვიდგება, რომელშიც მაინც რამდენადმე ჭარბობს ფორმალურ-სტრუქტურული თარგმანის ნიშნები“.⁸⁶ გელათური ტიპის თარგმანი კი ამ საკითხშიც ცდილობს დაიცვას ბერძნულთან ფორმალურ-სტრუქტურული თუ შინაარსობრივი ეკვივალენტურობა.

4. პირდაპირი ნათქვამის წინ გამოყენებული მეტყველების წრის ზმნები ახალ აღთქმაში. იგივე ენობრივი მოვლენა, *მეტყველების წრის* ორი ფორმის გამოყენება,⁸⁷ დამახასიათებელია ახალი აღთქმისთვისაც.⁸⁸ ამ შემთხვევაში პლეონასტურად გამოყენებულია *λέγω* ზმნა ან ამავე ზმნის ანმყო დროის აქტიური მიმღეობა *λέγων*, რომლებიც ისევე, როგორც სეპტუაგინტაში, მოსდევენ ზმნებს: *ἀποκρίνομαι* „ვუპასუხებ, მივუგებ“; *κράζω* „ვყვირი, ვლაღადებ“ (ძვ. ქართ.); *ἐπερωτάω* „ვეკითხები, ვკითხავ“; *ἀναφωνέω* „ვყვირი, ვლაღადებ“ (ძვ. ქართ.); *λαλέω* „ვამბობ, ბევრს ვლაპარაკობ“ და სხვ.

ბერძნულში *მეტყველების წრის* აღნიშნული ფორმებიდან შეიძლება: **ა)** ერთი პირიანი ზმნა იყოს, მეორე – მიმღეობა

⁸⁶ დანელია 1998ა, 471.

⁸⁷ ახალი აღთქმისთვის ებრაული ზეგავლენის წყაროს წარმოადგენს და არა დედანს (ახალი აღთქმის ერთადერთი წიგნი, რომელიც არა ბერძნულ, არამედ არამეულ ენაზე უნდა დაწერილიყო, მათეს სახარება).

⁸⁸ ახალი აღთქმიდან საანალიზოდ გამოვიყენეთ ოთხთავის ტექსტი, რომელიც, ასევე, ბერძნულიდან უნდა თარგმნილიყო. ამ ეტაპზე წინათონური პერიოდისა და გიორგი მთაწმიდლისეული რედაქციების მხოლოდ რამდენიმე ძირითადი ნუსხით შემოვიფარგლებით (ზოგადად, სახარების ნუსხების რიცხვი 300-მდეა), რადგან სტატიის მიზანს არ წარმოადგენს საკითხის გამოწვლილვით შესწავლა ახალი აღთქმის წიგნებში.

(*ἀπεκρίνατο λέγων...* [ლ. 3:16]), **ბ**) ორივე პირიანი ზმნით იყოს გადმოცემული (*ἀπεκρίθη Ἰησοῦς καὶ εἶπεν...* [ი. 14:23]) ან **გ**) ორივე წარმოადგენდეს მიმღეობას (...*κρ[αυγ]άζοντα καὶ λέγοντα...* [ლ. 4:41]).⁸⁹ ოთხთავის როგორც წინათონური, ისე გიორგი მთაწმიდლისეული რედაქციების ქართულ ხელნაწერებში **მეტყველების წრის ორივე ფორმა ზმნის პირიანი ფორმითაა გადმოტანილი:**

ა) ἀπεκρίνατο λέγων⁹⁰ *πᾶσιν ὁ Ἰωάννης· ἐγὼ μὲν ὕδατι βαπτίζω ὑμᾶς...*

მიუგო ყოველთა და ეტყოდა: მე ნათელ-გცემ თუენ წყლი-თა... [ლ. 3:16 CDEFGHIK].

Ἰωάννης μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ καὶ κέκραγεν λέγων· οὗτος ἦν ὃν εἶπον...

იოვანე წამა მისთვის, დადად-ყო და თუა: ესე არს.. [ი. 1:15 CDEFGHIK].⁹¹

ბ) ἀπεκρίθη Ἰησοῦς καὶ εἶπεν *αὐτῷ· ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι...*

მიუგო იესუ და ჰრუა მას: ამენ, ამენ გეტყ მენ... [ი. 3:3 CDEFGHIK].

καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν καὶ εἶπαν αὐτῷ· τί οὖν βαπτίζεις ...

ჰკითხეს მას და ჰრუეს: რადასათვის ნათელ-სცემ... [ი. 1:25 CDEFGHIK].

გ) ... δὺο τυφλοὶ κρᾶζοντες καὶ λέγοντες...

მოსდევდეს მას ორნი ბრმანი, დადალებდეს და იტყოდეს: [მ. 9:27 CDEFGHIK]

...αἰνοῦντων τὸν θεὸν καὶ λεγόντων·

... აქებდეს ღმერთსა და იტყოდეს [ლ. 2:13 C DEFGHIK] და სხვ.⁹²

⁸⁹ Blass and Debrunner 1961, 217.

⁹⁰ მიგების, პასუხის გაცემის ფაქტი გადმოცემულია, როგორც მარტივი ფაქტი, ამიტომ ბერძნულში აორისტია გამოყენებული, *λέγω* მიმღეობით კი მითითებულია სამეტყველო აქტის ვითარება, ამიტომ აწმყო დროის მიმღეობაა გამოყენებული და არა ნამყო დროისა (Blass 1961, 217).

⁹¹ დადატ-ყო CFHIK.

ზემოაღნიშნული ზმნები პირდაპირი ნათქვამის წინ შესაძლოა, პლეონასტურად გამოყენებული *λέγω* ზმნის/მიმღებობის გარეშეც დასტურდებოდეს:

Καὶ ἐν τῇ συναγωγῇ ἦν ἄνθρωπος ἔχων πνεῦμα δαιμονίου ἀκαθάρτου καὶ ἀνέκραξεν φωνῇ μεγάλῃ·

და იყო შესაკრებელსა მათსა კაცი, რომლისა თანა იყო სული არაწმიდაჲ, და დადად-ყო ჳმითა დიდითა: [ლ. 4:33 CDEFGHIK].⁹³

καὶ ἠρώτησαν αὐτόν· τί οὖν; σὺ Ἠλίας εἶ; καὶ λέγει· οὐκ εἰμί. ὁ προφήτης εἶ σὺ; καὶ ἀπεκρίθη· οὐ. და მათ ჳკითხეს მას: და უკუე ვინ ხარ შენ? ელია ხარა? და მან თქუა: არა. წინაწარმეტყუელი ხარა? და მიუგო: არა. [ი. 1:21 CDEFGHIK].⁹⁴

ოკაზიონალიზმია, როდესაც ერთი და იმავე ზმნის პირიანი ფორმა (*εἶπεν*) და აქტიური მიმღებობა (*λέγω*) ერთადაა წარმოდგენილი.⁹⁵ ქართულში ასეთი ფორმები ტავტოლოგიის ასაცილებლად სუპლეტური წარმოებების *სიტყუა/თქუმა/რქუმა* ზმნის სხვადასხვა მწკრივის (უწყვეტილისა და წყვეტილის) ფორმით ითარგმნება:

καὶ εἶπαν λέγοντες πρὸς αὐτόν· εἶπὸν ἡμῖν...

ეტყოდეს მას და ჳრქუეს: მითხარ ჩუენ...[ლ. 20:2 CDEFGHIK].

Εἶπεν δὲ παραβολὴν πρὸς αὐτοὺς λέγων...

და ეტყოდა მათ იგავსაცა და ჳრქუა მათ: [ლ. 12:16 CDEFGHIK].

სახარებაში საკმაოდ ხშირია პირდაპირი ნათქვამის წინ ოდენ *λέγω* ზმნის გამოყენება:

⁹² ამავე ტიპს უნდა მივაკუთვნოთ ამ სახის შემთხვევები: *καὶ ἰδοὺ φωνή ἐκ τῶν οὐρανῶν λέγουσα· οὗτός ἐστιν...*] და ჳმა იყო ჴეცით და თქუა: ესე არს... [მ. 3:17 CDEFGHIK] (ბერძნულში არაა *ἐγένετο* – იყო ჴმნა).

⁹³ და]– F. დადად-ყო G.

⁹⁴ თქუა] ჳრქუა C.

⁹⁵ Blass and Debrunner 1961, 217.

εἶπεν δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ ἄγγελος· μὴ φοβοῦ, Ζαχαρία...

ჰრქუა მას ანგელოზმან მან: ნუ გეშინინ, ზაქარია... [ლ. 1: 13 CDEFGHIK].

καὶ ὑστερήσαντος οἴνου λέγει ἡ μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ πρὸς αὐτόν· οἶνον οὐκ ἔχουσιν.

და ვითარ მოაკლდა ღვინო, **ჰრქუა** იესუს დედამან მისმან: ღვინო არა აქუს [ი. 2: 3 DEFGHIK].

Εἶπεν δὲ καὶ παραβολῆν...

ეტყოდა მათ იგავსაცა: [ლ. 6: 39 CDEFGHIK].

მიზეზი, რის გამოც ზემოთ მოყვანილ მაგალითებში მეტყველების წრის მიმღებები ქართულში ზმნის პირიანი ფორმებით გადმოდის, ის არის, რომ გიორგი მთაწმიდლისეული რედაქციის შემდეგ (ე.წ. ქართული ვულგატა, XI საუკუნის შუა წლები) სახარება-ოთხთავის ახალი რედაქცია არ შექმნილა. ელინოფილურ პერიოდში ოთხთავის ტექსტის შემდგომი გადამუშავება ოდენ ეგზეგეტიკურ თხზულებებში გვხვდება და იგი მიზნად არ ისახავდა სახარების ახალი რედაქციის შექმნას. ამის მიუხედავად, ვფიქრობთ, ინტერესმოკლებული არ უნდა იყოს თეოფილაქტე ბულგარელის მიერ დაწერილი ლუკასა და იოანეს სახარებების განმარტებების ულტრაელინოფილური სტილით შესრულებული ქართული თარგმანების⁹⁶ კიმენის (სახარების ტექსტის) ენაზე დაკვირვება. როგორც მოსალოდნელი იყო, ბერძნული დედნის პლეონასტურად გამოყენებული *λέγαν* მიმღეობა, ისევე როგორც სხვა მიმღეობები, ქართულად მიმღეობებითვეა გადმოტანილი (თუმცა არა ყოველთვის): *Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἄγγελος εἶπεν αὐτῷ] მიუგო ან-*

⁹⁶ სავარაუდოდ, ქართულად თარგმნილი უნდა ყოფილიყო მათეს სახარების თარგმანებაც, რომელსაც ჩვენამდე არ მოუღწევია. მარკოზის სახარების თარგმანება ჯერჯერობით არაა გამოცემული. იოანეს სახარების განმარტების ქართულად მთარგმნელი შესაძლოა, იოანე პეტრიწი ყოფილიყო (ცქიტიშვილი 2010, 3-11), ხოლო ლუკას სახარებისა – იოანე ჭიშქიმელი (სარჯველაძე 2010, VII).

გელოზმან მან და ჰრქუა [ლ. 1:19 CFGHIK],⁹⁷ შდრ.: და მიმგებლმან ანგელოზმან ჰრქუა მას; *κέκραγεν λέγων* დადად-ყო და თქუა: [ი. 1:15 CDEFGHIK],⁹⁸ შდრ.: დადადებდა, მეტყუელი...

5. პირდაპირი ნათქვამის წინ გამოყენებული მეტყველების წრის ზმნები ქართულ ორიგინალურ ჰაგიოგრაფიაში. ცნობილია, რომ ბიბლიური წიგნების თარგმანის ენა ქართველი მწერლებისთვის ეტალონს წარმოადგენდა, ამიტომ მოსალოდნელი იყო, რომ ამ პოზიციაში მეტყველების წრის ერთზე მეტი ზმნის გამოყენებას ორიგინალურ ჰაგიოგრაფიაშიც ეჩინა თავი. ამ ძეგლებში უფრო იშვიათად, მაგრამ მაინც დასტურდება პირდაპირი ნათქვამის წინ თქუმა/რქუმა ზმნის პლეონასტურად გამოყენების შემთხვევები (თუმცა ზოგჯერ არაა ყველა ნუსხაში), ჩვენი დაკვირვებით, უმეტესად მიგება („პასუხის გაცემა“) ზმნის შემდეგ:

და უთხრა სპარსმან მან ფარულად და ჰრქუა: მე ვითარ მიცნობიეს... [შუმ. 14:20-21].⁹⁹

და ჩუენ მიუგეთ და ვარქუთ: წარსწყმიდე თავი შენი... [შუმ. 14:26-27].¹⁰⁰

და ვითარცა ცისკარ ოდენ იყო, იკითხა და თქუა მსახურის მიმართ¹⁰¹ მისისა, ვითარმედ: [შუმ. 17:23].¹⁰²

და შესამესა კრიაკესა მოუწოდა მცველსა ერთსა, ჰკითხა მას და ჰრქუა: აქამომდე... [შუმ. 21:21].

და ამცნო მსახურსა მას და ჰრქუა: ნუმცა... [შუმ. 18:1-2].¹⁰³

და მე მიუგე და ვარქუე: ძაძისა სამოსელი... [შუმ. 25:29].

⁹⁷ მან]-CF.

⁹⁸ დადატ-ყო CFHIK.

⁹⁹ მიუთხრა BCDEFGHIKL. და ჰრქუა]- BCDEFGHIKL.

¹⁰⁰ ვარქუთ A. და ვარქუთ]- H.

¹⁰¹ ამ შემთხვევაში სინტაქსური კონსტრუქციაც ბერძნულის კალკს წარმოადგენს. ქართულისთვის ბუნებრივი იქნებოდა: ჰრქუა მსახურსა...

¹⁰² ჰკითხა HK. და თქუა]-KH. თქუა]ჰრქუა BCDEFGJL. მსახურსა BCDEFGHIKL. მიმართ]- BCDEFGHIKL.

¹⁰³ და ჰრქუა]- BCDEFGHIKL.

და მერმე **ვევედრე** სამოელს არქედიაკონსა და **ვარქუ**: უფალო, ნუ გეწყინებინ... [ევსტ. 36:17-18].¹⁰⁴

მიუგო მას სანატრელმან კონსტანტი და **ჰრქუა**: მეცა უწყი... [კონსტ. 167:27].

მიუგო მას წმიდამან მოწამემან ქრისტეცმან და **ჰრქუა**: მეცა უწყი... [კონსტ. 168:25].

მაშინ **მიუგო** წმიდამან კონსტანტი მოვლინებულთა მათ და **ჰრქუა** ესრე: არქუთ მეფესა... [კონსტ. 169:18].

მიუგო წმიდამან გობრონ და **ჰრქუა** ამირასა მას: გვედრები, ჴელმწიფეო... [გობრ. 181:13].

ხოლო მათ ესთენ ოდენ **მიუგეს** და **ჰრქუეს** მშობელთა მათ-თა: [კოლ. 185:3].

ხოლო წმიდათა მათ ყრმათა შემდგომად დუმილისა **მიუგეს** დედის ძმასა თვსსა და **ჰრქუეს**: ჩუენდა კმა-არს... [დავ. ტირიჭ. 187:16].¹⁰⁵

როგორც ვხედავთ, სეპტუაგინტის ბერძნულისთვის დამახასიათებელი ებრაიზმი, პირდაპირი ნათქვამის წინ *მეტყველების* წრის, როგორ წესი, ორი ფორმის გამოყენება, ებრაულისა და ბიბლიის ბერძნულის გავლენით ახალ აღთქმაშიც იჩენს თავს, ხოლო ბიბლიური წიგნების ქართული თარგმანების ენის გავლენით – ორიგინალურ ჰაგიოგრაფიულ მწერლობაშიც. საშუალი ქართულიდან ეს ენობრივი მოვლენა ქრება, თუმცა უიშვიათესად შესაძლოა, ამ პერიოდის გვიანდელ თხზულებებშიც გამოკრთეს.¹⁰⁶

¹⁰⁴ და ვარქუ]– CEFGHI.

¹⁰⁵ ამავე ᄆგუფში უნდა განვიხილოთ შემთხვევები: *მაშინდა იწყო სიტყუად და თქუა*: რამსა ჴელ-იწიფა... [შუმ. 14:26-27]; *მას ჟამსა სიტყუად იწყო თუვდოსი და ჰრქუა* დასა თვსსა თაგინეს: ჴ დაო... [დავით. ტირიჭ. 190:1-2] და სხვ.

¹⁰⁶ *ხოლო მათ მიუგეს* მას და *ჰრქუეს*: [არჩილი, ალექსანდრიანი, 96, 17 Titus]; *მათ მიუგეს* და *უთხრეს*: [თეიმურაზ II, თიმსარიანი, 11, 8, 45 Titus]...

ბიბლიოგრაფია

აბულაძე, ილია. რედ. 1964. *ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები*. I. თბილისი: მეცნიერება.

ბიბლია. 2017. *ძველი აღთქმა*. II. თბილისი: კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი.

Blass, F. and Debrunner, A. 1961. *A Greek Grammar of the New Testament and Other Early Christian Literature*. Cambridge. Chicago, Illinois: The Cambridge University Press. The University of Chicago Press.

გიორგობიანი, თინათინ. 2019. *ძვლებერძნულ-ქართული ლექსიკონი*. თბილისი: ლოგოსი.

გულედანი, ციციო. 2014. *ბარუქის წიგნის ქართული ვერსიების წარმომავლობა*. ნაშრომი შესრულებულია ფილოლოგიის მაგისტრის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად. სამეცნ. ხელმძღვანელი: ასოც. პროფ. ანა ხარანაული. თსუ: ხელნაწერი.

დანელია, კორნელი. 1998. „სინტაქსური კონტამინაცია ძველ ქართულში“. *ნარკვევები ქართული სამწერლობო ენის ისტორიიდან*. ტომი I. 7-18. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

დანელია, კორნელი. 1998ა. „მხატვრული ენისა და სტილის ზოგიერთი საკითხი ბიბლიურ წიგნთა ძველი ქართული თარგმანის მიხედვით“. *ნარკვევები ქართული სამწერლობო ენის ისტორიიდან*. ტომი I. 443-471. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

დანელია, კორნელი. 1998ბ. „vav consecutivum-ის გადმოცემა თანმიმდევრობის „და“ კავშირით“. *ნარკვევები ქართული სამწერლობო ენის ისტორიიდან*. ტომი I. 33-41. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

დონდუა, კარპუხ. 1949. „დამოკიდებული წინადადების განვითარების ისტორიიდან ძველ ქართულში“. *თბილისის სახ. უნივერსიტეტის შრომები*. XXXVII: 193-207.

ენუქაშვილი, რუბენ. 1977. „პრედიკატული განსაზღვრების საკითხი ძველ ქართულში“. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები. 20: 151-163.

ენუქაშვილი, რუბენ. 1988. „სიტყუა „სამოციქულოს“ ქართულ რედაქციებში“. თსუ ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები. 27: 154-161.

ერთელიძევილი, ფარნაოზ. 1962. *ჰიპოტაქსის საკითხები ქართულში*. საღისერტაციო შრომა, წარმოდგენილი ფილოლოგიურ მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი: ხელნაწერი.

ინგოროყვა, პავლე, 1939. „ქართული მწერლობის მოკლე მიმოხილვა“. *მნათობი*. 4: 94-138. თბილისი: სახელგამი.

კიზირია, ანტონ. 1968. „განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადება ძველ ქართულში“. *საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემია, მაცნე, ე/ლ*. 2: 179-195.

კიზირია, ანტონ. 1969. *რთული წინადადების შედგენილობა ძველ ქართულში*. თბილისი: მეცნიერება.

Kharanauli, Anna. 2013. "Battling the Myths: What Janguage Was the Georgian Amos Translated From?" *XV Congress of the International Organization for Septuagint and Cognate Studies. SBLSCS 64*. eds. Wolfgang Kraus et al. 241-265. Atlanta: SBL.

ლურსმანაშვილი, ელენე. 2020. *მიქეას წინასწარმეტყველების უძველესი ქართული თარგმანის ენისა და თარგმანის ტექნიკის საკითხები*. ნაშრომი შესრულებულია ფილოლოგიის მაგისტრის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად. სამეცნ. ხელმძღვანელი: ასოც. პროფ. ანა ხარანაული. თსუ: ხელნაწერი.

მაგრაქველიძე, თამარ. 2019. *ზაქარიას წინასწარმეტყველების ქართული თარგმანის წარმომავლობა და თარგმანის ხასიათი*. ნაშრომი შესრულებულია ფილოლოგიის მაგისტრის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად. სამეცნ. ხელმძღვანელები: ასოც. პროფ. ანა ხარანაული, ასოც. პროფ. ნათია ჩანტლაძე. თსუ: ხელნაწერი.

მარტიროსოვი, არამ. 1946. „თანდებული ქართულში.“ *იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება*. I: 203-246.

მელიქიშვილი, დამანა. 1975. *იოანე ჰეტრიჩის ფილოსოფიურ შრომათა ენა და სტილი*. თბილისი: განათლება.

Mirotadze, Natia. 2013. “The Influence of the Biblical Translation on the Postpositional System of the Georgian Literary Language.” *Oriental Languages in Translation*. IV. Krakow: 179-187.

სარჯველაძე, სოფიო. 2010. *თეოფილაქტე ბულგარელი, თარგმანებად ლუკას სახარებისად*. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა და გამოკვლევა დაურთო სოფიო სარჯველაძემ. თბილისი: ნეკერი.

ურუშაძე, აკაკი. 1987. *ძველი ბერძნული ენა*. თბილისი: განათლება.

ქურციკიძე, ციალა. 1973. *ძველი აღთქმის აპოკრიფული (არაკანონიკური) წიგნების ქართული ვერსიები*. წიგნი II. თბილისი: მეცნიერება.

ჩხუბიანიშვილი, დარეჯან. 1961. „ზოგიერთი სინტაქსური კონსტრუქციის მონაცვლეობისათვის ძველ ქართულში (სამი შატბერდული ხელნაწერის მიხედვით).“ *ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები*. II: 185-195.

ცქიტიშვილი, თინათინ. 1976. *ეზეკიელის წიგნის ძველი ქართული ვერსიები*. თბილისი: მეცნიერება.

ცქიტიშვილი, თინათინ. 2010. *თეოფილაქტე ბულგარელი, განმარტება იოანეს სახარებისა*. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი და ლექსიკონი დაურთო თინათინ ცქიტიშვილმა. I. თბილისი: ნეკერი.

ხარანაული, ანა. 2006. სალექციო კურსი: *ძველი ქართული თარგმანის თეორია და პრაქტიკა*. თბილისი: თსუ-ს ელექტრონული სწავლების პორტალი.

<https://e-learning.tsu.ge/enrol/index.php?id=1531>

ხარანაული, ანა. 2009. „ბიბლიის ძველი ქართული თარგმანის ტექნიკა (ხანმეტი ესაიას, იერემიას და ეზრა I-ის ფრაგმენტების

მაგალითზე)“. ბიზანტოლოგია საქართველოში 2. რედ. ნელი მახარაძე, მარინა გიორგაძე, 938-968.

Wallace, Daniel B. 1966. *Greek Grammar. Beyond the Basics*. Grand Rapids, Michigan: Zondervan Publishing House.

Ziegler, Joseph, ed. 1976. *Septuaginta, Vetus Testamentum Graecum*. XV. *Jeremias – Baruch – Threni – Epistula Jeremiae*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Ziegler, Joseph, ed. 1984. *Septuaginta. Vetus Testamentum Graecum*. XIII. *Duodecim prophetae*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

ელექტრონული რესურსები

ძველი აღთქმის ქართული ვერსიების აკადემიური გამოცემის ელექტრონული ვერსია

<http://www.bible.ge/Manuscript/2win.htm>

ქართული ოთხთავის აკადემიური ტექსტის (ლუკა, იოანე) ელექტრონული ვერსია <http://ogg.tsu.ge/>

„ტიტუსის“ მონაცემთა ელექტრონული ბაზა <https://titus.uni-frankfurt.de/>

პროგრამა „Bible Works – Version 10.0.4.216.“

<https://www.bibleworks.com/>

პირობითი აღნიშვნები და შემოკლებათა განმარტება

O – Ath.-1, ოშკის ბიბლია, დაცული ათონის ივერიის მონასტრის წიგნთსაცავში (978-979 წწ.)

J – Jer-11/7, იერუსალიმის ბიბლია, დაცული იერუსალიმის ბერძნული საპატრიარქოს ბიბლიოთეკაში (XI ს.)

G – A-1108, გელათის კატენებიანი ბიბლია, დაცული თბილისის კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში, ჩვენამდე მოღწეული ორი ხელნაწერთა: A-1108 ავტოგრაფული ნუსხითა და Q-1152 მისი ასლით (XII-XIII სს.)

S – A-51, მცხეთური, ანუ საბას ბიბლია, დაცული თბილისის კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში (XVII-XVIII სს.)

B – A-455, ბაქარის, ანუ მოსკოვური ბეჭდური ბიბლია (1743 წ.)

C – ს.ი.ე.მ. 22, ადიშის ოთხთავი (897 წ.)

D – H-1660, ჯრუჭის ოთხთავი (936 წ.)

E – A-1453, პარხლის ოთხთავი (973 წ.)

F – ურბნისის ოთხთავი (XI ს.)

G – პალესტინური ოთხთავი (1048 წ.)

H – A-1335, ვანის ოთხთავი (XII-XIII სს.)

I – ეჩმიადინის ოთხთავი (XII-XIII სს.)

K – Q-908, გელათის ოთხთავი (XII-XIII სს.)

შუშ. – მარტვილობა შუშანიკისი

ევსტ. – მარტვილობა ევსტათი მცხეთელისა

კონსტ. – მარტვილობა კონსტანტი კახისა

გობრ. – მარტვილობა მიქაელ-გობრონისი

კოლ. – მარტვილობა კოლაელ ყრმათა

დავ. ტირიჭ. – მარტვილობა დავით და ტირიჭანისი¹⁰⁷

¹⁰⁷ აღნიშნული ჰაგიოგრაფიული ტექსტებისთვის იხ. აბულაძე 1964.

Lela Tsikhelashvili

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

Rendition of the Verbs and Verbals (Participles) of Saying in the Georgian Versions of the Bible (According to the Books of the Minor Prophets)

Key words: Georgian versions of the Bible, verbs of saying

It is well known that the Septuagint Greek is characterized by the use of more than one (as a rule, two) verbs and verbals (participles) of saying¹⁰⁸ before the direct speech, which is a Semitism, for instance: Amos 7:14: *καὶ ἀπεκρίθη Ἀμωσ καὶ εἶπεν πρὸς Ἀμασιαν* LXX. *ძიუგო ამოს და ჰრუჯა ამასიას*: OJ. *და ძიუგო ამმოს და თუჯა ამასიას მიძარს*: SB. *Then answered Amos, and said to Amaziah* KJV. The aim of the given paper is to analyze the issue of translation of the verbs and participles of saying into Georgian. With this aim, I have compared the old Georgian translation (*Bibles of Oshki* (978-979) and *Jerusalem* (11th c.)) of all the twelve books of the Minor Prophets with the Georgian version of the Hellenophile period (Preserved in the *Bibles of Gelati* (12th-13th cc.), *Saba* (17th-18th cc.) and *Bakar* (1743)).

Observation of the Georgian versions of the Bible has proved that the earlier translator takes more account of the nature of the Georgian language. Therefore, the old versions of the Bible occupy a somewhat intermediate position between the formal and dynamic translations, whereas the translator-revisor of the Hellenophile period tries hard to preserve formal-structural or semantic equivalence with the Greek language. The examples of usage of two forms of verbs of saying before the direct speech are sometimes found in the original Georgian hagiography (5th-11th cc.).

¹⁰⁸ ინგლისური ტერმინისთვის იხ. Wallace 1966, 649; Blass and Debrunner 1961, 170, 204 და სხვ.

რეკონსტრუქციები

ლათინური ხატოვანი გამოთქმების ლექსიკონი

შემდგენელი იაშუე გაგუა

თბილისი, ლოგოსი, 2021, 211 გვ.

2021 წელს გამოვიდა ლათინური ხატოვანი გამოთქმების ლექსიკონი, რომელიც შეადგინა იაშუე გაგუამ, წიგნის რედაქტორი – ეკატერინე კვიციანი, რეცენზენტები – ეკატერინე კობახიძე და გიორგი უგულავა.

ლათინური ენა, მიუხედავად იმისა, რომ დღეს მკვდარ ენად მიიჩნევა, განაგრძობს სიცოცხლეს. ძველი რომის ენამ დიდი გავლენა იქონია მსოფლიოს კულტურაზე, ლათინურმა ენამ დღემდე შეინარჩუნა თავისი ცხოველმყოფელი ღირებულება და ისეთი დისციპლინები როგორებიცაა: ფილოლოგია, ისტორია, მედიცინა, იურისპრუდენცია და სხვ. დღემდე მიმართავს ლათინურ ტერმინებს. ლათინური ენა თავდაპირველად მხოლოდ რომაელთა ენა იყო, მოგვიანებით, რომის იმპერიის გაძლიერებასა და საზღვრების გაფართოებასთან ერთად, განდა არა მარტო იტალიკური ტომების ენა, არამედ იმპერიაში შემავალი სხვა ხალხების ენაც.

გამოთქმების ლექსიკონს ერთვის: ცნობარი ლექსიკონით სარგებლობისთვის, რომელიც მოიცავს მცირე ექსკურსს ლათინურ ენაში და ლექსიკონით სარგებლობის წესებს; გამოყენებული ლიტერატურის ნუსხა; შემოკლებანი (ლათინურენოვანი ავტორები და ლათინური ტექსტები).

ლექსიკონი მოიცავს: ფრაზეოლოგიზმებს, ანდაზებს, ხშირად ხმარებულ ფილოსოფიურ და იურიდიულ ტერმინებს, ხალხურ გამოთქმებს. ლათინური გამოთქმები ძირითადად ქალბატონ იამზე გაგუას მიერ არის თარგმნილი, ხოლო როდესაც ქართული თარგმანი არსებობს, დამოწმებულია მთარგმნელის გვარი (იმ შემთხვევაში, თუ წარმოდგენილი ამონარიდი ზუსტად ემთხვევა ორიგინალს). ლათინური ხატოვანი გამოთქმები ამოკრებილია სხვადასხვა ენაზე არსებული ლექსიკონებიდან, თუმცა ლექსიკონში ასევე შესულია ქალბატონ იამზე გაგუას მიერ მოძიებული ფრთიანი გამოთქმები, რომლებსაც იგი წლების განმავლობაში აგროვებდა რომაელ ავტორთა თხზულებების ქართულად თარგმნის დროს.

ლათინური ხატოვანი გამოთქმები დიდ ყურადღებას იპყრობს იმით, რომ აზრი სხარტად და პოეტურად არის გადმოცემული. ლექსიკონში აღნიშნულია შეძლებისდაგვარად ფრთიანი გამოთქმის ისტორია, გარდა ამისა რიგ შემთხვევებში მოხმობილია ლათინური სენტენციების მსგავსი ქართული ანდაზები. თუ ლექსიკონში მოცემული სენტენციის ავტორი ცნობილია, ის ფრჩხილებშია მითითებული, ხოლო თუ ხალხურია და გამოყენებული აქვს რომელიმე რომაელ ავტორს, ესეც მითითებულია ქართული თარგმანის შემდეგ.

ზოგიერთ სენტენციას საჭიროების შემთხვევაში დართული აქვს კომენტარი, რათა უფრო მარტივი იყოს მისი გაგება. ლექსიკონში ასევე შესულია ამონარიდები ლათინური პოეზიიდან, თუკი აუცილებელია, რომ გამოთქმა სალექსო საზომით წაიკითხოს, ასეთ შემთხვევაში სტრიქონებს დაესმის სათანადო მახვილები.

ლექსიკონში შეხვდებით ისეთი ავტორების გამოთქმებს როგორებიც არიან ციცერონი, კეისარი, ჰორაციუსი, ოვიდიუსი, ვერგილიუსი და სხვ.

ლექსიკონში შესული მასალა მეტად მნიშვნელოვანია ლათინური ენით დაინტერესებული პირებისათვის, სტუდენტებისა და ფართო საზოგადოებისათვის.

ეკატერინე კვიციანი

თსუ კლასიკური ფილოლოგია,
ძველამოსავლური ფილო-
ლოგიის დოქტორანტი

თარგმანები

ევგენიოს ტრივიზასი

მგლის სამი ლექვი

(ზღაპარი)

ოდესღაც მგლის სამი ფაფუკუდიანი და ყურებწაწვეტებული ლექვი ცხოვრობდა. პირველი თეთრი იყო, მეორე – შავი და მესამე – ნაცრისფერი, მაგრამ მწვანე კუდი ჰქონდა¹.

ერთ ღღეს დედამ ისინი დაიბარა და უთხრა:

– ჩემო კარგო ლექვებო, უკვე დაიზარდეთ და დროა, საკუთარი სახლი აიშენოთ. აბა, ბედნიერად! ოღონდ ერთი რამ დაიხსომეთ: რუნი-რუნის, გაიძვერა, ბოროტ ღორს, უფრთხილდით!

– მშვიდად იყავი, დელიკო, ას თვალსა და ას ყურს გამოვიბამთ, – დაჰპირდნენ ლექვები და გზას გაუდგნენ.

გზად კენგურუ შემოხვდათ, რომელიც წითელი და ნაცრისფერი აგურებით სავსე ურიკას მიაგორებდა.

– დღეგრძელი იყავი, კეთილო კენგურუ, – მიესალმნენ, – სახლის ასაშენებლად ცოტაოდენ აგურს ხომ ვერ მოგვცემდი?

– დიდი სიხარულით! – უპასუხა კენგურუმ, რომელსაც ზიპ-ზიპ ზორო ერქვა.

¹ მისი კუდი ყოველთვის მწვანე არ იყო. მხოლოდ მაშინ უმწვანდებოდა, როცა მას ისპანახისა და ბრინჯის შეჭამაღით სავსე ქვაბში ყოფდა. (შენიშვნა ავტორისეულია)

მათ იმდენი აგური აჩუქა, რამდენიც უნდოდათ და იმაზე სამით მეტიც.

მგლის ლექვები საქმეს შეუდგნენ და აგურის სახლი ააშენეს.

მეორე ღღეს ბაღში თამაშისას რასა ხედავენ?! რუნი-რუნი, გაიძვერა, ბოროტი ღორი არ მოცუნცუნებს?! მაშინვე გაიქცნენ და თავიან სახლში ჩაიკეტნენ. რუნი-რუნიმ, გაიძვერა, ბოროტმა ღორმა კარზე დააკაკუნა და მათ ასე მიმართა:

*– ღრუტ-ღრუტ, მე ვარ დიდი ღორი,
ყველას ვჯობნი ჩემი ღონით.
ახლავე კარი გამიღეთ,
უნდა შეგჭამოთ სამივე.
ღრუტ-ღრუტ, მშიშარა ლექვებო,
შეგანრამუნებთ, ცელქებო!*

– ჯერ არ გავვიქებულვართ! – უპასუხეს ლექვებმა.

*– ღრუტ-ღრუტ, გამიღეთ ახლავე კარი!
თუ ამოვუშვი მუცლიდან ქარი,
ვეღარ გიშველით მგლის მთელი ჯარი.
ღრუტ-ღრუტ, მშიშარა ლექვებო, ვერვინ გიშველით ცეტებო.
დაგინგრევთ სახლ-კარს უცებ, თქვენით ავივსებ მუცელს.*

– აბა მიდი და შეუბერე! – უპასუხეს ლექვებმა.

და მართლაც, რუნი-რუნიმ, გაიძვერა, ბოროტმა ღორმა ღრმად, ღრმად ჩაისუნთქა და საბერველივით დაუბერა მტკიცე სახლს. ქარბორბალასავით ძლიერად, გრიგალივით გიჟურად, ათი ტაიფუნისვით ძლიერად დაუბერა. დაახლოებით ასე: ფუუუუუუ! ფუუუუუუ!

დაუბერა, კვლავ დაუბერა, მაგრამ არაფერი! სახლი არც კი შერხეულა.

რა უნდა ექნა რუნი-რუნის, გაიძვერა, ბოროტ ღორს, დინგჩა-
მოშვებული გაეცალა იქაურობას.

მაგრამ მალევე მობრუნდა. ამჯერად ურო, ვეებერთელა ურო
ეჭირა. ერთი მოუქნია, ორი, სახლი ძირს დასცა და ლეკვებს გა-
მოუდგა.

შეშინებული, დრუნჩადამტვერილი ლეკვები ჭას ამოეფარნენ.

– ახლა რა ვქნათ? – იკითხა თეთრმა ლეკვმა.

– შენ ეგა თქვი! – უპასუხა შავმა.

– უფრო მტკიცე სახლი უნდა ავაშენოთ! – შესთავაზა მათ
ნაცრისფერმა ლეკვმა.

სწორედ ამ დროს ერთი ხელოსანი თახვი დაინახეს. თავის-
თვის უდარდელად უსტვენდა და სქელ, სლიკინა ცემენტს ბე-
ტონის სადღვებში ურევდა.

– დღეგრძელი იყავი, ხელოსანო თახვო, – მიესალმნენ, – სახ-
ლის ასაშენებლად ცოტა ცემენტს ხომ ვერ მოგვცემდი?

– სიამოვნებით! – მიუგო ხელოსანმა თახვმა.

და მათ იმდენი სათლი სქელ-სქელი და სლიკინა ცემენტი
მისცა, რამდენიც უნდოდათ.

ლეკვები საქმეს შეუდგნენ და ცემენტის სახლი ააშენეს.

მეორე დღეს ბაღში თამაშისას რასა ხედავენ?! რუნი-რუნი,
გაიძვერა, ბოროტი ღორი არ მოცუხცუხებს?! მაშინვე გაიქცნენ
და თავიანთ ცემენტის სახლში ჩაიკეტნენ. რუნი-რუნიმ, გაიძვე-
რა, ბოროტმა ღორმა კარზე დააკაკუნა და მათ ასე მიმართა:

– ღრუტ-ღრუტ, მე ვარ დიდი ღორი,

ყველას ვჯობნი ჩემი ღონით.

ახლავე კარი გამიღეთ,

უნდა შეგჭამოთ სამივე.

ღრუტ-ღრუტ, მშიშარა ლეკვებო,

შეგანრამუნებთ, ცელქებო!

– წადი, დაიკარგე! – უპასუხეს მლებმა.

– ღრუტ-ღრუტ, გამიღეთ ახლავე კარი!
 თუ ამოვუშვი მუცლიდან ქარი,
 ვედარ გიშველით მგლის მთელი ჯარი.
 ღრუტ-ღრუტ, მძიშარა ლეკვებო, ვერვინ გიშველით ცეტებო.
 დაგინგრევთ სახლ-კარს უცებ, თქვენით ავივსებ მუცელს.

– აბა მიდი და შეუბერე! – უპასუხეს ლეკვებმა.

და მართლაც, რუნი-რუნიმ, გაიძვრა, ბოროტმა ღორმა ღრმად, ღრმად ჩაისუნთქა და საბერველივით შეუბერა მტკიცე სახლს. ქარბორბალასავით ძლიერად, გრიგალივით გიჟურად, ასი ტაიფუნით ძლიერად დაუბერა. დაახლოებით ასე: ფუუუუ! ფუუუუ!

უბერა და უბერა, მაგრამ ვერაფერს გახდა! სახლი არც კი შერხეულა.

რა უნდა ექნა რუნი-რუნის, გაიძვრა, ბოროტ ღორს, ღრუტუნით გაეცალა იქაურობას იმედგაცრუებული. მაგრამ მალევე მობრუნდა. ამჯერად კომპრესორი მოეტანა.

სახლი მიწასთან გაასწორა და ლეკვებს გამოუდგა.

კუდებაცანცახებული და ღრუნჩდამტვერილი ლეკვები დობეს ამოეფარნენ.

– ახლა რა ვქნათ? – იკითხა შავმა მგელმა.

– შენ ეგა თქვი! – უპასუხა ნაცრისფერმა.

– კიდეუ უფრო მტკიცე სახლი უნდა ავაგოთ! – განაცხადა თეთრმა.

სწორედ ამ ღროს სრულიად შემთხვევით, ერთმა სატვირთომ გამოიარა, რომელსაც მარტორქა მართავდა. სატვირთო ფოლადის ფილებით, მავთულხლართების ხვეულებით, რკინის ჯაჭვებით, ბოქლომებითა და სეიფის კარით დაეტივრთა.

სამმა ლეკვმა მანქანა გააჩერა.

– დღეგრძელი იყავი, კეთილო მარტორქავ, – მიესალმნენ, როცა დაამუხრუჭა, – ცოტაოდენ ფოლადის ფილას, მავთულხლართის ხვეულს, რკინის ჯაჭვს, რამდენიმე კლიტესა და სეიფის კარს ხომ ვერ მოგვცემდი?

– სიამოვნებით! – უპასუხა მარტორქამ, რომელსაც პოპო ლიმპოპოს ეძახდნენ.

მათ ყველაფერი მისცა: სპილენძიც, მავთულხლართებიც, რკინის ჯაჭვებიც, ბოქლომებიცა და სეიფის კარიც.

მგლები სამუშაოს შეუდგნენ და ფოლადის მავთულხლართებისფარდიანი და სეიფისკარიანი სახლი წამოჭიმეს.

– აი, ამას ჰქვია საიმედოობა და დაზღვევა! – თქვეს დამთავრებისთანავე. – დღეგრძელი იყოს პოპო ლიმპოპო.

მეორე დღეს, როცა ჯაჭვის სახტუნაოზე ხტუნავდნენ, რას ხედავენ?! რუნი-რუნი, გაიძვერა, ბოროტი ღორი არ მოცუნცუნებს?! მაშინვე გაიქცნენ და თავიანთ ფოლადის სახლში გამოიკეტნენ. რუნი-რუნიმ, გაიძვერა, ბოროტმა ღორმა, ზარი დარეკა და კარის ტელევიზორში მათ ასე მიმართა:

*– ღრუტ-ღრუტ, ძე ვარ დიდი ღორი,
ყველას ვჯობნი ჩემი ღონით.
ახლავე კარი გამიღეთ,
უნდა შეგჭამოთ სამივე.
ღრუტ-ღრუტ, მშიშარა ლეკვებო,
შეგახრამუნებთ, ცელქებო!*

– თავი დაგვანებე! – უპასუხეს ლეკვებმა.

*– ღრუტ-ღრუტ, გამიღეთ ახლავე კარი!
თუ ამოვუშვი მუცლიდან ქარი,
ვეღარ გიშველით მგლის მთელი ჯარი.
ღრუტ-ღრუტ, მშიშარა ლეკვებო, ვერვინ გიშველით ცეტებო.*

დაგინგრევთ სახლ-კარს უცებ, თქვენით ავივსებ მუცელს.

– აბა მიდი და შეუბერე! – უპასუხეს მგლებმა.

და მართლაც, რუნი-რუნიმ, გაიძვრა, ბოროტმა ღორმა ღრმად, ღრმად ჩაისუნთქა და მერე საბერველივით შეუბერა. მყარ სახლს ქარბორბალასავით ძლიერად, გრიგალივით გიჟურად, ათასი ტაიფუნისვით ძლიერად დაუბერა. დაახლოებით ასე: ფუუუუუუუუუ! ფუუუუუუუუუ!

უბერა და უბერა, მაგრამ ვერაფერს გახდა! სახლი არც კი შენძრეულა.

რა უნდა ექნა რუნი-რუნის, გაიძვრა, ბოროტ ღორს? იქაურობას გაეცალა. მაგრამ მალევე მობრუნდა. ამჯერად დინამიტი მოიტანა.

სახლი ჰაერში აიწია და ლექვებს გამოუდგა.

კუდებაცახცახებული, დრუნჩდამტვერილი და კურებჩამოყრილი ლექვები შეშინებულები ფულუროში დაიმაღლნენ.

– ისევ იგივე დაგვემართა! – თქვა ნაცრისფერმა ლექვმა.

– იგივე დაგვემართა, ვერაფერს იტყვი! – კვერი დაუკრა თეთრმა. – რაღაცის ბრალია, მაგრამ რისი?

– შენ ეგა თქვი! – თქვა შავმა ლექვმა.

სწორედ ამ დროს დაინახეს ფლამინგო, რომელიც ყვავილებით დატვირთულ ურიკას მოაგორებდა.

– დღეგრძელი იყავი, ჩვენო კეთილო ფლამინგო, – მიესალმნენ, – სახლის ასაშენებლად ცოტაოდენ ყვავილს ხომ ვერ მოგვცემდი?

– სიხარულით! – უპასუხა ფლამინგომ, რომელსაც ფინგომინგოს ეძახდნენ.

მათ იმდენი ყვავილი აჩუქა, რამდენიც უნდოდათ და იმაზე მეტიც.

სამი ლექვი საქმეს შეუდგა. ყვავილის სახლი ააშენეს: ერთი კედელი შრომანებისა და ახალდაკრეფილი იებისა იყო, მეორე

– ქრიზანთემებისა და იასამნების, მესამე – ყოჩივარდებისა და ჟასმინების, მეოთხე კი – ანემონებისა და ალისფერი ვარდების. მას ჰელიოტროპების სახურავი დაადგეს და ერთი მაჩიტა დაკიდეს ზარის სანაცვლოდ.

სასტუმრო ოთახში გვირილების ხალიჩა გაფინეს და აბაზანა წყლის შროშანებით გაავსეს.

რა თქმა უნდა, მტკიცე არა, მაგრამ სამყაროში ულამაზესი სახლი კი უდავოდ გამოუვიდათ.

არ დააგვიანა გამოჩენა რუნი-რუნიმ, გაიძვერა, ბოროტმა ღორმა. ზარი დარეკა და მათ ასე მიმართა:

*– ღრუტ-ღრუტ, მე ვარ დიდი ღორი,
ყველას ვჯობნი ჩემი ღონით.
ახლავე კარი გამიღეთ,
უნდა შეგჭამოთ სამივე.
ღრუტ-ღრუტ, მშიმარა ლეკვებო,
შეგახრამუნებთ, ცელქებო!*

ლეკვებს კრინტი არ დაუძრავთ. შიშისგან ფოთოლივით ცახცახებდნენ.

*– ღრუტ-ღრუტ, გამიღეთ ახლავე კარი!
თუ ამოვუშვი მუცლიდან ქარი,
ვედარ გიშველით მგლის მთელი ჯარი.
ღრუტ-ღრუტ, მშიმარა ლეკვებო, ვერვინ გიშველით ცეტებო.
დაგინგრევთ სახლ-კარს უცებ, თქვენით ავივსებ მუცელს.*

მგლის ლეკვებს ისე ძლიერ შეეშინდათ, რომ კინაღამ კუდები არ ამოიძუეს. შავი ლეკვი ზიზილას ფოთლებს აცლიდა და ბურტყუნებდა:

– დაინგრევა... არ დაინგრევა... დაინგრევა... არ დაინგრევა...

და მართლაც, რუნი-რუნიმ, გაიძვერა, ბოროტმა ღორმა ღრმად, ღრმად ჩაისუნთქა და... შროშანების, იების, ჟასმინების, ქრისანთემების, ყოჩივარდების, ალისფერი ვარდებისა და ყველა დანარჩენი ყვავილის სურნელება იგრძნო, რომლითაც გარემო იყო გაჯერებული. ეს რა სილამაზე იყო! რა ნეტარება!

იმის ნაცლად რომ შეებერა, ყნოსვა დაიწყო.

– ღრუტ, ღრუტ!! – დაყნოსა და, – ღრუტ, ღრუტ, ღრუტ, – ისევ დაყნოსა.

და რაც მეტს ყნოსავდა, მით მეტად მოსწონდა და რაც მეტად მოსწონდა, მით მეტად ყნოსავდა, სანამ ბუმბულის მაგვარი სიმსუბუქე არ იგრძნო და გული ყვავილივით სათუთი არ გაუხდა.

ლექვებმა ოდნავ შეაღეს კარი და რას ხედავენ? რუნი-რუნი, გაიძვერა, ბოროტ ღორს ყურში ზიზილა ჩაუმაგრებია და ტარანტელას² არა ცეკვავს?! მაშინვე მიხვდნენ, რომ რუნი-რუნი შეცვლილიყო და გაიძვერა, ბოროტი ღორისგან შესანიშნავი, კეთილი ღორი დამდგარიყო.

ყვავილის სახლიდან გამოვიდნენ, ერთმანეთი გაიცნეს და ათასობით თამაში ითამაშეს. რას აღარ თამაშობდნენ: ბურთსა და დამალობანას, დაჭერობანასა და ბერლინას³ და როცა დაიდალნენ, ღორი თავიანთ ყვავილებს სახლში შეიპატიჟეს.

მას ბლის წვენით, მარწყვითა და კრემით, ნამცხვარი „ფლორათი“, შოკოლადის ტრიუფელითა და რაჰათლუკუმით, ნუგითა და დაშქრული ალუბლით გაუმასპინძლდნენ.

მას შემდეგ ერთად ცხოვრობდნენ:

შესანიშნავი, კეთილი ღორი და მგლის სამი ლექვი.

² იტალიური ხალხური ცეკვა. მუს. ზომა 6/8, 3/8; ტემპი ჩქარი. სრულდება გიტარის, ტამბურინისა და კასტანიეტების, ზოგჯერ სიმღერის თანხლებით.

³ სალონური თამაში

ქრისტინე – ნახბატი

წიგნიდან, რომელსაც ადარავინ კითხულობდა (ნაწყვეტი საბავშვო რომანიდან)

თავი პირველი
ჯადოსნური არღანი

რომელშიც ვიგებთ, როგორ აქდერდა ერთ საღამოს ანტიკვარების მაღაზიაში არღანი და რაღაც უცნაური, ჯადოსნური რამ მოხდა!

კარგა ხნის გაჩერებული გუგულის საათი, უქოლგო ქოლგების ჩასადები, ილუზიონისტის გაცვეთილი ქუდი, უქვიშო ქვიშის საათი, ღორის ფორმის ცარიელი ყულაბა და ყვითელფაფრიანი, ფეხმოტეხილი ხის ცხენი – ყველაფერი ეს და ბევრი სხვა რამეც ქალაქის გარეუბნის ერთ-ერთ შუკაზე, პატარა, ბნელ ანტიკვარების მაღაზიაში ეწყო. ამ მაღაზიაში, ყველაზე მიგდებულ თაროზე, ქაღალდის მიხაკებიან ბრინჯაოს ვაზასა და გადასაყვანი სურათებით სავსე კანფეტების კოლოფს შორის, ფერადძაბრიან ფონოგრაფზე დამტვერილი საბავშვო წიგნი მიეყუდებინათ. ყლაზე უწინდელი ხასხასა ფერები გადახუნებულიყო და ძლივძლივობით იკითხებოდა ორი სიტყვა:

„ქრის ნეს თავ დას ვალი“

ყოველთვის, როცა კარზე ზანზალაკი აწკარუნდებოდა და მაღაზიაში კლიენტი შემოაბიჯებდა, ფიქრებიდან გამორკვეულ

ბატონ ზამანისს⁴, მაღაზიის მოხუც მეპატრონეს, ანაზღეული ხმა აღმოხდებოდა ხოლმე. შემდეგ სკამიდან ნელა წამოდგებოდა, დაბინდულ სათვალეს ცხვირზე გაისწორებდა და გულკეთილად გაიღიმებდა. მყიდველთა უმეტესობა ბატონ ზამანისს ხმასაც არ სცემდა... ყურადღებას არც აქცევდნენ, ირგვლივ სწრაფ მზერას მოავლებდნენ, ნიკაპს მოისრესდნენ და ხმის ამოუღებლად გადიოდნენ მაღაზიიდან. ხანდახან რაღაცას მაინც ყიდულობდნენ: ზოგი საკარნავალო ნიღაბს, ზოგი გრამოფონის ძაბრს, ზოგი გენერლის ზონრებაგლეჯილ ქუდს, ზოგი თოჯინის სახლის გასაღებს ან უმხედრებო, მხოლოდ შავი მეფის ამარა დარჩენილ ჭადრაკს. წიგნს კი ყურადღებას არავინ აქცევდა. იგი ბატონ ზამანისსაც კი სრულიად დავიწყებოდა და რომ გეკითხათ, მაღაზიაში ძველი საბავშვო წიგნი ხომ არ მოეძვეებოდა, „არა, არა მგონიაო“, მშვიდი, დაღლილი ხმით გიპასუხებდათ.

იმ საღამოს, როდესაც ჩვენი ამბავი იწყება, ანტიკვარების მაღაზია დაკეტილი იყო და ჟანგიან საკერავ მანქანაზე შემოდებული ერთადერთი ძველი ვარდისფერაბაჟურიანი ნათურა მკრთალად ანათებდა. საკერავი მანქანის გვერდზე ინდოეთიდან ჩამოტანილი ხის სპილო იდგა, რომელზეც ფირნიში გაეკრათ წარწერით „ფრთხილად“. იქვე გუგულის უგუგულო საათი და დაღუმებული, ქაღალდის მიხაკებით მორთული არღანი ილო.

არღანი მეტად უცნაურად გამოიყურებოდა. იგი ყველას გაფუჭებული ეგონა, არ უკრავსო. ბატონ ზამანისსა და მის ვაჟ ქრონისსაც, რომელიც მაღაზიაში მამის დასახმარებლად შეივლიდა ხოლმე, ასე ეგონათ. არავინ, არავინ იცოდა, რომ ზოგჯერ, საღამოობით, სრულიად უმიზეზოდ, სრულიად მოულოდნელად, დაღუმებული არღანი იღვიძებდა! უკრავდა!

⁴ ანტიკვარების მაღაზიის გამყიდველის, ბატონი ზამანისის სახელი მომდინარეობს სიტყვიდან ζαμάσι, რაც „დროის ხანრძლივ მონაკვეთს“ ნიშნავს.

ხანდახან ერთ-ორ ნოტს გამოტოვებდა ხოლმე, ხან კი თითქმის მთელი მელოდიის შესრულებას ახერხებდა, თუმცა დასრულებამდე სულ ცოტა ხნით ადრე, მოულოდნელად ჩერდებოდა, თითქოს რაღაც უხილავმა შეაშინაო.

ასევე მოხდა იმ საღამოსაც: მოულოდნელად, სიჩუმეში, ანტიკვარების ნახევრად ბნელ მაღაზიაში, ძველი არღანი აჟღერდა! ამას რაღაც კიდევ უფრო უცნაური მოჰყვა: შარიშურის, ძველი ქაღალდის შრიალის ხმა გაისმა, მივიწყებული საბავშვო წიგნი ნელ-ნელა ამოდრავდა, გადაიშალა... და ერთი ჭორფლიანი გოგონა, რომელსაც თმა ცხენის კუდივით გამოესკვნა და მონაცრისფრო წინსაფრის საყელოზე ალუბლის მარმელადის ლაქა აჩნდა, გვერდებიდან აბლაბუდიან თაროზე ჩამოსრიალდა!

ანტიკვარების მაღაზიის ნივთებს წვიმა მინაზე რიტმული კაკუნით ნანას უმღეროდა და უმეტესობას კარგა ხანია ჩასძინებოდა კიდევ. ღორის ფორმის ყულაბა ძველი არღნის ქვეშ ღრუტუნ-ღრუტუნით ხვრინავდა, ლენას გაქუცულ ყურებდაგლეჯილ დათვს, რომელიც პატრონს ოცი წლის წინ პარკში, სკამზე დარჩენოდა, ჩალის კალათაში მხიარულ საკარნავალო ფერად-ფერად ქაღალდებში ჩაფლულს ღრმად ეძინა. მხოლოდ ფაიფურის ფეხგაბზარული ბალერინა ფხიზლობდა, რათა არღნისთვის ჩუმად ეგღო ყური და ეოცნება.

მოპირდაპირე რაფას მიყრდნობილმა სწორედ ამ ბალერინამ დაინახა გოგონა, რომელიც წიგნის გაყვითლებული გვერდებიდან გაუბედავად ჩამოვიდა. გამხმარი ია უხმაუროდ დაეცა მტვრიან იატაკზე მიმოფენილ ქაღალდებზე.

– ეს რაღაა! – წამოიყვირა განცვიფრებულმა. – წიგნიდან გამოხვედი თუ მომეჩვენა?

– არ მოგჩვენებია. წიგნიდან გამოვედი, – დაარწმუნა გოგონამ და კანფეტების კოლოფზე ჩამოჯდა.

– რატომ? – ჰკითხა ბალერინამ, რომელსაც ცნობისმოყვარეობა კლავდა.

– მომწყინდა... წიგნის ილუსტრაციად ყოფნა მომწყინდა, – ამოიხვნეშა გოგონამ, – იმის ლოდინიც მომწყინდა, ჩემს წიგნს წასაკითხად გადამლას ვინმე როდის აღირსებდა.

*მიჭერიან დღეები,
გადიან წლები.
ძველ წიგნში მტოვებენ,
ვხუნდები, ვცვლები.
ყვითლდება, ძველდება
ყლებიც და გვერდებიც,
არსად ჩანს მყიდველი,
თაროზე ვძველდებით.
არადა, ღირსია ეს კარგი წიგნი,
რომ ბევრი მკითხველი
ეხვიოს ირგვლივ.*

- რა წერია წიგნში? – დაინტერესდა ბალერინა.
- სხვა რა უნდა ეწეროს? ჩემი ამბავი! ქრისტიანე ვარ.
- ააა! გასაგებია! – მიხვდა ბალერინა. – ეს იმას ნიშნავს, რომ მოსაწყენი ამბავი გაქვს! ამიტომ შემორჩა შენი წიგნი თაროს!
- მოსაწყენი? სრულებითაც არ არის მოსაწყენი! – შეედავა ქრისტიანე. – ის ყველაზე... ყველაზე...
- უგემური, უმარილო, ერთფეროვანია?
- ყველაზე ჯადოსნური ამბავია სამყაროში! ამ საოცარი ისტორიის დასასრული დასაწყისში იმალება!
- მაპატიე, რომ უნდა დაგამწუხრო, – შენიშნა ბალერინამ, – მაგრამ ეს ამბავი ისეთი შესანიშნავი რომ ყოფილიყო, როგორც შენ ამბობ, წიგნი აქ არ იქნებოდა!
- სად იქნებოდა?
- რომელიმე ბავშვის ხელში, რომელიც მას წაიკითხავდა!
- რისი თქმა გინდა...

ბალერინამ მას სიბრაღულით შეხედა.

– მწარე სიმართლე გითხრა? – ჰკითხა.

ქრისტიანე მცირე ხნით დადუმდა.

– არ ჯობია, ტკბილი მითხრა? – შეევედრა.

– მწარეს გეტყვი, ჩემსავით ილუზიებით რომ არ იცხოვრო! მწარე სიმართლე კი ის არის, რომ ამქვეყნად შენსაზე ათასობით, ათასობით კი არა, მილიონობით უკეთესი წიგნი არსებობს!

– ათასობით? მილიონობით? ერთსაც ვერ ვხედავ!

– აქ არა, სულელო! აქ მხოლოდ ძველმანი მოაქვთ! გადაგდებული, მივიწყებული, დაგლეჯილი, გაცვეთილი, ფორმადაკარგული, დაშლილი, მოშლილი, უცნობი, უსარგებლო ნივთები! ჩაწოლილი! შიგადაშიგ, რა თქმა უნდა, ხელში საგანძურიც ჩაგივარდება, როგორც, მაგალითად, არღანი, მაგრამ ეს იშვიათი გამონაკლისია... ათასში ერთი!

სწორედ ამ დროს ყვითელფაფრიან, ფეხმოტეხილ ხის ცხენს გაეღვიძა, დაიჭიხვინა და სევდიანი სიმღერა წამოიწყო:

*თაროზე მიხორხლილ ძველ ნივთებს
ობიანს, გაშურულს, ჯანგიანს,
და მტვერში ჩაფლულებს ყელამდე,
თავისი სამყოფი დარდი აქვთ!*

*გაცვეთილ ბოლოზე ეძინევათ
რომ დარჩნენ წარსულის ამარა.
თუმც ძონძიც ცოცხლდება უმაღვე,
თუ სადმე მყიდველი დალანდა.*

*კლიენტის ნაბიჯებს კარგად ცნობს,
და უგდება გულდასმით ყურს ამ ხმას,
სანამ დაშორდება თაროებს,
ეს ხმა მას იმედებს უსახავს.*

ისეთი სევდიანი იყო სიმღერა, რომ ბალერინას თვალები ცრემლით ავესო, თუნუქის აკრობატმა კინაღამ წონასწორობა დაკარგა და ქრისტიანემ იგრძნო, ბურთი ყელში როგორ მოაწვა.

– იმის თქმა გინდა, რომ დღეებს, კვირებს, თვეებს, ათას ქრისტიანობასა და ერთ ამდენ პირველ მაისს⁵ თუ მოვითმენ, შეიძლება, ვინმემ ჩემი წიგნი იყიდოს? – ჰკითხა ბალერინას.

– სასწაული იქნება, ასეთი რამ თუ მოხდა! – უპასუხა ბალერინამ და ცრემლი ჩუმად შეიმშრალა. – უფრო სავარაუდოა... ამის თქმა არ მინდა... სიტყვები არ ამომდის!

– თქვი! ჩემს წიგნს რა დაემართება?

– მას შეჭამს...

– რა?

– წიგნის ჭია!

ქრისტიანემ სიტყვები „წიგნის ჭია“ გაიგონა თუ არა, მისდაუნებურად გააჟრჟოლა... აკანკალდა, თითქოს ანაზღუულად ბნელი ფანჯრიდან გამყინავი ქარი შემოიჭრაო.

– რა? – ჰკითხა იმ იმედით, რომ სწორად ვერ გაიგონა.

– წიგნის ჭია.

– ეს რა არის?

– ისე ნუ იტყვი, ვითომ არ იცოდე! წიგნების მომაკვდილებელი მტერია, – აუხსნა ბალერინამ, – წიგნებით იკვებება. მათ ჩაბრამუნებაზე გიჟდება!

– გინდა, წიგნის ჭიის სიმღერა გიმღერო? – ჰკითხა ხის ცხენმა.

– თუ გინდა! – უპასუხა ქრისტიანემ და მყისვე ინანა, რადგან ხის ცხენმა ისეთი სიმღერა წამოიწყო, შიშისაგან ფოთოლივით აათრთოლა:

⁵ პირველი მაისი – მშრომელთა სოლიდარობის საერთაშორისო დღე.

ზედსართავებს ჭამს ის მარდად!
 მუეჩრებლად და ხარბად
 სასვენ ნიშნებსაც ხრავს კარგად,
 წერტილ-მძიმესაც კვნეტს ალბათ.

ყლაპავს გმირებს – გოგუცუნებს,
 არც რაინდებს დაიწუნებს,
 ჯადოქარს თუ ყაჩაღს.
 სიტყვებს, რასაც ნახავს,
 აქრობს ნაწერს, ნახატს.

კომედიებს, ტრაგედიებს,
 ბერძნულს, ლათინურს და სხვებსაც.
 მემუარებს, ლექსიკონებს,
 მელოდრამებს ჭამს და ხერხავს.

უსაშინლეს ურჩხულსაც ჭამს,
 დედოფალს და ელფებს,
 ყლაპავს მონსტრებს, წყალდიდობებს,
 ზედ აყოლებს მეფეს!

– კმარა! – იკივლა ქრისტიანებ. – გაჩუმდი! კმარა!

ცხენი გაჩერდა და სევდიანად დაიხვიხვინა.

– ყველა წიგნს ჭამს? – ჰკითხა ქრისტიანებ. იმედი ჰქონდა, ეგ-
 ებ ჩემნაირი მტვრიანი და ძველი წიგნები ეჯავრებაო.

– ყველას! – იმედი გადაუწურა ბალერინამ. – ყველაფერს
 ჭამს! ოღონდ ის, რაც ყველაფერს ურჩევნია, რის დანახვაზეც
 ნერწყვს ყლაპავს, მივიწყებული, არაფრად ჩაგდებული წიგნე-
 ბია, რომლებსაც არავინ კითხულობს!

აფორიაქებულმა ქრისტიანემ ირგვლივ თვალი მოავლო. კვლავ გაიგონა არღნის ხმა, რომელიც იმავე ნაცნობ მელოდიას უკრავდა.

– გინდა თქვა, რომ ახლაც, საუბრისას, თვალ-ყურს გვადევნებს? – ჰკითხა.

– შესაძლოა.

– საიდან?

– სადღაც იქნება ჩასაფრებული. სადმე სიბნელეში... საკერავი მანქანის ან სკივრის უკან, გრამოფონის ძაბრში ან ხის სპილოს ჩრდილში. შესაძლოა, ძველი ჩამქრალი ღუმლის უკან იმალებოდეს...

– გინდა თქვა, რომ ჩემს დანახვაზე ნერწყვს ყლაპავს?

– ნამდვილად!

– იმას ფიქრობს, დადგა თუ არა ჩემი ჩანრამუნების ჯერი?

– რაღაც ამდაგვარს ფიქრობს, უეჭველად!

– რა ვქნა?

– წადი, – ურჩია ბალერიანამ, – შენთვის სიკეთე მინდა, გზას გაუდექი!

– ჩემი წიგნი მივატოვო? წიგნი, რომელშიც ჩემი ამბავი წერილია?

– შეეშვი მაგ ქეციან წიგნს! ვერ ხედავ, რა საშინელ დღეშია? შენს ადგილას სხვა წიგნს მოვძებნიდი! ჭყეტელას! რომელიც „აღისფერი ფრინველივით“ ალუბლისფერ ან „გედების ტბასავით“⁶ მუქმწვანე ან მუქლურჯ ტყავში იჯდებოდა! წიგნში, რომელიც ცარცის ქაღალდზე იქნებოდა დაბეჭდილი, ყუაზე კი ოქროს ასოებით ეწერებოდა სათაური! იქ დავსახლდებოდი, სადაც რიგიან პერსონაჟებს შევხვდებოდი! გაბზარული ფეხი რომ არ მქონოდა, გგონია, აქ ვეწამებოდი? ხალხით გადაჭედილ თოჯინების თეატრში ვიცეკვებდი და ტაშს დამიკრავდნენ...

⁶ „გედების ტბა“ – რუსი კომპოზიტორის, პეტრე ჩაიკოვსკის, ბალეტი.

– შესაძლოა, მართალი იყო... – დაეთანხმა ქრისტინე, – მაგრამ მაღაზიიდან როგორ გავიდე, თუკი კარი დაკეტილია?

– შენ ეგა თქვი! დაკეტილია! ბატონი ზამანისი მას ყოველ საღამოს რაზავს.

– სამწუხაროა! – თქვა იმედგაცრუებულმა ქრისტინემ.

მაგრამ იმავე წამს ილუზიონისტის შავი ქუდიდან სასაცილოცხვირიანი კლოუნი ამოხტა. ყელზე ყვითელ-მწვანე საკარნავალო ლენტის მოხვია.

– იმდენი ხანია ვზივარ აქ, რომ ერთი-ორი ოინი ვისწავლე, – დაიტრახა, – სამ ჯადოსნურ სიტყვას წარმოვთქვამ და კარი თავისით გაიღება. ოღონდ ყურებზე ხელები აიფარეთ, რადგან ეს სიტყვები არავინ არ უნდა გაიგონოს!

ქრისტინემ და ბალერინამ ყურებზე ხელები აიფარეს. კლოუნმა ნელა წარმოთქვა ჯადოსნური სიტყვები, რომელთაგან თითოეული სამმარცვლიანი იყო. პირველი სიტყვა დაჟანგულ საკეტში გადატრიალებულ გასაღებს ჰგავდა, მეორე – ოთხფოთოლა სამყურას მინდორში გაჭენებულ ცხენს, მესამე კი ისე ჟღერდა, როგორც ფოიერვერკი ცისარტყელებიან ზეცაში!

მესამე სიტყვაზე ზარი თავისით დაირეკა. ქუჩაში გამავალი შუშის კარმა დაიჭრიალა, ნელ-ნელა გაიღო და ბნელი ღრეჭო გამოჩნდა.

– მივდივარ! მშვიდობით! – გამოემშვიდობა მათ ქრისტინე და თაროდან ისკუპა.

არღანი დაღუმებულიყო. მხოლოდ ექოდა ისმოდა, როცა ქრისტინე კარის ღრეჭოში გასრიალდა და ანტიკვარების მაღაზიიდან უკაცრიელ შუკაში გავიდა. წვიმას გადაეღო. ღამის გრილი ნიავი სახეზე სათუთად ელამუნებოდა. ოღნავ დამფრთხალს გული ძალუმად უცემდა. ერთი-ორი ნაბიჯი გაუბედავად გადადგა. შემდეგ მცირე ხანს შედგა, უკან მიიხედა. თვალი მოავლო წითელ ხეში ამოკვეთილ გადახუნებულ თეთრ ასოებს და ვიტრინაში ჩამწკრივებულ ნივთთა შორის ბალერინასა

და კლოუნს მოჰკრა თვალი, რომლებიც გამოსამშვიდოებლად ხელს უქნევდნენ...

ჰოდა, იმ საღამოს ქრისტიანე სხვა წიგნის მოსაძებნად გაუდგა გზას. საოცნებო წიგნი უნდა ეპოვნა. უმშვენიერსი წიგნი სამყაროში! ცოტა ხანში ქუჩის კუთხეში შეუხვია... ამიტომაც არ დაუნახავს ბუსუსებიანი ბნელთვალა წიგნის ჭია, რომელიც გაიძვერულად და უხმაუროდ გამოძვრა კარის ღიობიდან და აქეთ-იქით გაიხედ-გამოიხედა, თითქოს თავის თავს ეკითხებოდა, ქრისტიანე საითკენ წავიდა, რომელ გზას დაადგაო...

თავი მეორე დევნილი ბოცვერი

რომელშიც ორი ქიმიკოსი მისდევს თეთრ ბოცვერს, რომელიც მათ გაურბის და ქრისტიანეც თან მიჰყავს.

კარგა ხანს მიაბიჯებდა ქრისტიანე ცუდად განათებულ, ჩაბნელებულვიტრინებიან, კარდაკეტილ, ფარდაგაფარებულ და ჩარაზულმაღაზიებიან ქუჩებში. არ იცოდა, საით უნდა წასულიყო, რა გაეკეთებინა, ვისთვის ეკითხა, სასურველი წიგნი სად ეპოვა. აქა-იქ თითო-ოროლა განათებული ფანჯარა მოჩანდა, ფარდების უკან ჩრდილები მოძრაობდნენ.

უცებ რა მოხდა? თეთრი ბუსუსა ბურთი დაინახა, რომელიც მისკენ მოგორავდა. რაღაც რბილი და ბეწვიანი გამეტებით დაეჯახა! ქრისტიანემ წონასწორობა დაკარგა, გასრიალდა და ტროტუარის სველ ბორდიურზე, სპარსული ხალიჩების საწყობის სარკმელთან გაიშხლართა.

– უკაცრავად! – გაიგონა ხმა. – მომდევენ!

თოვლივით თეთრბეწვა ბოცვერი, რომელიც მთვარის შუქზე ციმციმებდა, თვალეგაბრწყინებული შემოჰყურებდა. ქრისტიანე ფეხზე წამოდგა, კაბა ჩამოიბერტყა.

– ვინ მოგდევნე? – ჰკითხა.

– ვიდაც ქიმიკოსები! – აუხსნა ბოცვერმა ქოშინით. – ახალ შამპუნს ცდიან. უნდათ, შეამოწმონ, თვალებს წვავს თუ არა!

– შენს თვალეებზე ამოწმებენ? როგორ, რანაირად?

– საცდელი ცხოველი ვარ, რა ვქნა!.. ჰოდა, გამოვექეცი! ტრემოლინო⁷ მქვია!

– ძალიან მიხარია! მე ქრისტინე ვარ. საცდელი ცხოველი რას ნიშნავს?

– იმას, რომ ძალიან გაწვალეხენ! ნამდვილი კომმარია... აბა, რომელი ერთი გითხრა... თავი თუ დაადწიე, იღბალი გქონია. ოჰ... აგერ, ისინიც! გესმის ფეხის ხმა? მოდიან!

მართლაც, სიბნელეში ჩაძირული გზის მეორე ბოლოდან, ყვირილისა და მოახლოებული ნაბიჯების ხმა გაისმა. ვიდაცები სირბილით უახლოვდებოდნენ. ბოცვერმა ძალის მოსაკრებად უკან დაიხია.

– მოიცადე! – ფეხში სწვდა ქრისტინე. – რაღაც მინდა, გკითხო! რაღაც მნიშვნელოვანი.

ბოცვერმა ფეხი ბრაზიანად გაიქნია.

– ზურგზე შემომაჯექი და მოგვიანებით ვილაპარაკოთ! – დაუყვირა.

რა უნდა ექნა ქრისტინეს? ზურგზე მოახტა.

– ის უნამუსო თუ დავიჭირე, ცოცხლად გავატყავებ! – გაისმა მქუხარე ხმა გზის სიდრმიდან.

ბოცვერი ქარივით გავარდა, ქუსლები სულ კეფაში ირტყა. უცებ სადღაც გაქრა. ერთ წამში გზის მოსახვევში ორი თეთრხალათიანი, შავუღვაშა, აქოშინებული ქიმიკოსი გამოჩნდა. ერთს ბაღე ეჭირა, მეორეს – საყვირი.

⁷ ტრემოლინო – სახელი მომდინარებს სიტყვიდან τρέμα – კანკალი, ცახცახი თრთოლვა.

– იქით წავიდოდა... – თქვა საყვრიანმა ქიმიკოსმა და მარჯვნივ მიუთითა.

– პირდაპირ წავიდოდა! – არ დაეთანხმა ბადიანი ქიმიკოსი და პირდაპირ ბინდბუნდში შერგო თავი.

ამხანაგი მაინც ვერ დაარწმუნა.

– საიდან იცით, ბატონო კოლეგავ, რომ პირდაპირ წავიდოდა? – ჰკითხა.

– დევნილი ბოცვრები ყოველთვის პირდაპირ გარბიან, ეკვატორს მიუყვებიან.

– სისულელეა! – გაჯიუტდა პირველი. – არც კი იცით, რას ამბობთ. თანაც, ბოცვრის გაქცევაზე თქვენ აგებთ პასუხს, რადგან გალიის კარის დაკეტვა დაგავიწყდათ.

– დიახ, მაგრამ თქვენ ფანჯარა რომ არ გაგეხსნათ, ქუჩაში ვერ გადახტებოდა.

საყვრიანმა ქიმიკოსმა ღვარძლიანად გაიღიმა.

– უნდა შეგახსენოთ, ბატონო კოლეგავ, რომ ფანჯარა ოთახის გასანიავებლად იმიტომ გამოვალე, რომ გრიპის ვირუსიანი სინჯარა გატეხეთ?

– დიდი ამბავი!

– დიდი ამბავი? თქვენი დაუდევრობის გამო, მოსახლეობის ნახევარს ხვალ სურლო შეეყრება! ქალაქს ცემინება წალეკავს!

– მსუბუქი გრიპი პერიოდულად არაფერს დააშავებს! – შეეპასუხა მეორე. – თუმცა თქვენ, ბატონო კოლეგავ, მომიტევეთ და უნდა შეგახსენოთ, რომ ამას წინათ ძილის დაავადების გადამტანი ყველა ბუზი ცეცე გაგექცათ და დედაქალაქს სამი კვირა ეძინა! რომ აღარაფერი ვთქვა ინდური საყმაწვილო სენის შემთხვევებზე, ინდოეთამდე რომ მივლევდით...

ქიმიკოსები ჩხუბს კიდევ დიდხანს არ შეწყვეტდნენ, ვიდაც ლოთი რომ არ გამოჩენილიყო. ჯიბეში ბოთლი ედო, ბანცალ-ბანცალით მოაბიჯებდა, ბოძებს ეხუტებოდა და ღიღინებდა.

– უკაცრავად... – ჰკითხა ბადიანმა ქიმიკოსმა, – ბოცვერი ხომ არ დაგინახავთ?

– ბ... ბოცვერი? რომელი ბ... ბ... ბოცვერი? – ჰკითხა ლოთმა.

– მსუქანი.

– დავინახე, ჰკ, ერთი მმმ... მსუქანი ბოცვერი.

– სად? – ჰკითხა საყვირიანმა ქიმიკოსმა და სახე გაუნათდა.

– ერთ, ჰკ... ერთ, ჰკ... ერთ ქვაბში! – აცნობა მთვრალმა.

– ქვაბში?

– ქვაბში, ბრინჯაოს ქვაბში... თუ რაღაც ამდაგვარში... ჩაშუ-
შული იყო! ხ... ხუთი წლის წინ. ცოლისდამ სუფრა გამიშალა,
ეკ... ეკ... ფცი... ეკტერპემ⁸... მღებავ ლაზარეს რომ გაჰყვა ცო-
ლად...

სანამ ლოთი ქიმიკოსებისთვის თავისი გენეალოგიური ხის
ახსნას ცდილობდა, ბოცვერს უკვე ქვემო უბნამდე მიეღწია. ისე
მიქროდა, ქრისტინე თავს ძლივს იმაგრებდა, რომ არ გადმო-
ვარდნილიყო. კარგად ვერც კი ხედავდა, გარშემო რა ხდებოდა.
ჯერ მომღერალი მეზღვაურებით სავსე ტავერნას ჩაუქროლეს;
შემდეგ სატვირთოს ქვეშ გაძვრნენ, რომელიც თავბრუდამხვევი
სიჩქარით მათკენ მოქროდა; დარაჯს ფეხებშუა გაუძვრნენ;
მთვარის შუქზე ათასფრად აბრწყვიალებულ ზეთის გუბეზე გას-
რიალდნენ; ტრამვაის გაჩერებას შუბლით შეასკდნენ; გვირაბში
შეძვრნენ და მეორე მხრიდან გამოძვრნენ; მატარებლის რელ-
სებზე გაცვივდნენ; ყვითელი ფოთლებითა და ფიჭვის წიწვებით
სავსე რამდენიმე თხრილს გადაახტნენ, რომლებსაც ფიჭვის
ფისის სუნი ასლიოდა; და ბოლოს, როგორც იქნა, ბოცვერი შედ-
გა.

– მოვედით! – შესძახა. – ჩამოდი!

ქრისტინე სველ ბალახზე ჩამოხტა. ზემოდან ვარსკვლავები
დასციმციმებდნენ... გოგონას იქაურობა მოეწონა.

⁸ ეკტერპე – ბერძნული ქალის სახელია.

– სად ვიმყოფებით? – იკითხა და ღრმად ჩაისუნთქა.

– ჯადოსნური ტყით დაფარულ ბორცვზე. მოდი, მომეხმარე, ხეზე ავცოცდეთ და ქალაქს გადავხედოთ!

ქრისტიანესაც მეტი რაღა უნდოდა! ყველაზე მაღალი და გაბარჯული ხე შეარჩიეს და ცოტა ხანში უკვე მის ძლიერ ტოტოებზე ისხდნენ.

– შეხედე! – ჩაიჩურჩულა ტრემოლინომ და ქარისგან ათრთოლებული ფოთლები მისწი-მოსწია.

ქრისტიანეს თვალწინ ქალაქი გადაეშალა. ამგვარ სანახაობას არ ელოდა. სხვადასხვა ფერის – ყვითელი, მწვანე, იისფერი, ვარდისფერი და ზღვისფერი – შუქი ძვირფასი ქვებით ციმციმებდა და ციალებდა.

– რამხელა შუქია!.. – გაუკვირდა. – ათასობით ფერია... ნეტავ, რა უნდა იყოს?

– ზოგი ჩაძინებული სახლებია, ზოგი – უსასრულო გზები, ზოგი ნახატებით, გირლანდებითა და ატმით დატვირთული სატვირთოებია, ზოგი – ლუნა პარკები ხის ცხენებით, ზოგიც – აბრეშუმით, სუნელებითა და მეზღვაურებით დატვირთული გემები, რომლებიც პორტში ღუზას უშვებენ და ხმელეთზე გადასასვლელად დროს ვერ პოულობენ.

„სადაც, ამ ქალაქში არის წიგნი, რომელიც მე მელოდება!“ – გაიფიქრა ქრისტიანემ და შეეცადა, წარმოედგინა.

– ბევრ წიგნს ერთად სად ვიპოვი? – ჰკითხა. – რაც მეტი, მით უკეთესი!

– წიგნები... წიგნები... – ტრემოლინომ უღვაშები ერთი-ორჯერ გაილოკა, უკეთ რომ ეფიქრა. – უნივერსამში, – დაასკვნა, – უნივერსამში ყველაფერს ყიდიან. ამიტომაც უწოდებენ უნივერსამს. ახლა კი მაპატიე, ერმოლაოსი უნდა ვიპოვო! ადრე ამდგარსა კურდღელსა ვერ დაეწევა მწევარიო!

– ერმოლაოსი ვინდაა?

– ჩემი ცალთვალა ბიძა. საიდუმლო მისია უნდა შევასრულოთ. იცი, მე ერთადერთი საცდელი ბაჭია არ ვყოფილვარ ლაბორატორიაში. სხვა ბოცვერიც ჰყავდათ. ამანდა! ეჰ, ამანდა! მზად ვარ, მას უღვაშიც კი შევწირო.

სანამ ქრისტინე მოასწრებდა ბოცვერისთვის ეკითხა, ამანდას დახსნას რა გზით გეგმავდა, ტრემოლინო ხიდან ჩახტა და ფიჭვნარის სიბნელეში გაუჩინარდა. ქრისტინემ იფიქრა, უკან მიჰყოლოდა, მაგრამ უზომო დაღლილობისგან მყისვე ჩაეძინა.

სიზმარში ნახა, რომ ნისლში გამხმარი იებით მოფენილ გზაზე მიაბიჯებდა. ყველა სახლს, მარჯვნივაც და მარცხნივაც, ერთი და იგივე ნომერი ეწერა: ნომერი 68. ნეტავ, რატომ? მრავალი შორეული ხმა მოისმოდა: ბავშვის ტირილის, მოშვებული ონკანის, აკივლებული მატარებლის. ერთ კუთხეში რომ შეუხვია, წინ წიგნის ჭია შემოეყარა. შეკრთა. ნაბიჯს მოუჩქარა, გაიქცა. სირბილის მიუხედავად, წიგნის ჭია ფეხდაფეხ მისდევდა. ერთბაშად წინ ხშირფოთლიანი ხე აესვეტა, რომელიც მას ტოტებით დასწვდა და ზეცისკენ აიტაცა. ქრისტინეს სუნთქვა შეეკრა. მისი ხე იყო, მისი საკუთარი ხე...

თავი მესამე სამი მანეკენი

რომელშიც ქრისტინე ხვდება სამ მანეკენს და პოულობს სამი წითელი ლალით მოოჭვილ საყურეს.

ქრისტინე მეორე დღეს ბელურების ჟღერტულმა გაადვიდა, ფოთლები მიმოწია და ლეშხმა დაასველა. შორიდან დილის ნისლში გახვეული, გაჩირაღდნებული ქალაქი ჰორიზონტამდე და კიდევ უფრო შორსაც იშლებოდა. ბოცვერი ტრემოლინო არსად ჩანდა.

– ტრემოლინო! ბიძია ერმოლასო! – დაიძახა ქრისტიანემ. – ამანდა!

არავის უპასუხია. რბილ ბალახზე ადვილად ჩამოხტა, გორიდან დაეშვა და ცოტა მოგვიანებით ხმაურიანი ქალაქის ქუჩებში, ათასობით ფეხს შორის, მიაბიჯებდა. ნეტავ, სად მიდიოდა ყველა ეს ფეხი? ზოგი პირდაპირ მისკენ მოემართებოდა, ზოგი გვერდს უქცევდა, ზოგი ზედ ახტებოდა. უთვალავი ფეხი მოაბიჯებდა! ფეხები ზოლიანი შარვლებით, ტალახიანი კალოშებით, აბრეშუმის წინდებით! ფეხები ფეხსაცმლით, ბოტებით, ყელიანი ტუფლებით, სანდლებით, სპორტული და კარგად გაპრი-ალებული მაღალქუსლიანი, დაბალქუსლიანი და დაბრეცილი ფეხსაცმელებით. ფეხები, რომლებიც გარბოდნენ; ფეხები, რომლებიც ბორძიკობდნენ; ფეხები, რომლებიც წინ ხტუნვა-ხტუნვით მიიწევდნენ; ფეხები, რომლებიც სანაგვეებს წიხლს ურტყამდნენ; ფეხები, რომლებიც ფეხს შეხსნილ ზონრებზე იდგამდნენ; ერთი თაბაშირიანი ფეხიც კი ნახა. ფრთხილი, მოქნილი და მოხერხებული უნდა ყოფილიყო, რომ ფეხი არ მოხვედროდა, რომ ამ ზედმეტად ჩქარ, მორბენალ ფეხთაგან რომელიმე ზედ არ შესდგომოდა.

„არმანდო ასორტის მოდის სახლი!“

იტყობინებოდა ყვითელი მარმარილოს საფეხურებიანი დიდი სასახლის გარე წარწერა. მეკარე, რომელსაც ბამისფერ⁹ სამოსზე დაკერებული დილები მზეზე ოქროსფრად უბრჭყვიალებდა, ამაყად იდგა შესასვლელში. ქრისტიანემ მოახერხა, მას ფეხებშუა გაუძვრა, კარის დაკეტვამდე ლიფტში შეძვრა, ბოლო სართულზე ავიდა და ფართო დერეფანში მოჰყვა სიარულს. ძირს სქელი მარჯნისფერი ხალიჩა ეგო. პრიალასახელურიანი

⁹ ბამი – ერთწლოვანი მცენარე ბალბისებრთა ოჯახიდან.

თორმეტი კარი დაითვალა. ვინ იცის, რომლით სად შეხვიდო-
დი...

„მშვენიერი ადგილია“, – ფიქრობდა, – „ბატონი ზამანისის ანტიკვარების მაღაზია ამასთან რას მოვა! ბაკალეა უნდა იყოს! ნამდვილად ვიპოვი აქ სასურველ წიგნს!“

ყური მიუგლო! სიჩუმე გამეფებულიყო. შეღებული კარი დაინ-
ახა. უხმაუროდ შევიდა. იქ, შუშის მაგიდაზე, ვარდისფერი ბრო-
ლის საფერფლე შენიშნა, მის გვერდზე კი – მოდების ჟურნალი.
უზომოდ გაიხარა. წამითაც აღარ დაუყოვნებია, მაგიდაზე აბ-
ობდდა და ილუსტრირებულ გვერდებში შექვრა. ირგვლივ თვა-
ლი მოავლო და აღღფრთოვანებისა და გაოცებისაგან პირდა-
დებული დარჩა. გვერდი ყვავილებიანი თაღებით, გრილი შად-
რევნებით, ფერად-ფერადი ფარშევანგებითა და მდიდრულ კა-
ბებში გამოწყობილი მანეკენებით იყო სავსე. აყვავებული
ალუბლის ხის ძირას, იისფერდუმფარებიან ტბასთან, რომელ-
შიც ბროწეულის მარცვლებივით პატარა ოქროს თევზები დაცუ-
რავდნენ, სამი ერთიმეორეზე ლამაზი გოგონა ჭორაობდა.

ერთს დახვეწილი წითელი, ცეცხლისფერი, თეთრბეწვმოვ-
ლებული, თეთრდილებიანი თავთის კაბა ეცვა და შესაფერისი
ქუდი ეხურა. მეორეს – არშიამოვლებული ლურჯი კაბა, აბრეშუ-
მის იისფერ და ცისფერყაყაჩოებიანი ჟაკეტი, ყელზე კი ნატიფი
კაშნე ეხვია. მესამეს, ყველაზე ლამაზს, თეთრი ბოლერო და
შავ-თეთრი უჯრულა ბოლოკაბა ეცვა, ხელში კი ქორფა გვირი-
ლების თაიგული ეჭირა. ქრისტინე მათ მიუახლოვდა და გა-
იგონა, ერთმანეთს როგორ აქებდნენ.

– არაჩვეულებრივი ჟაკეტი გაქვს, ზიზი!

– შენი ქამარიც თვალწარმტაცია, მიმი!

– ჩემს თმაზე ბაფთა როგორ მოგწონს, ვერონიკა?

– მაპატიეთ... – გაუბედავად იკითხა ქრისტინემ, – ეს რა წიგ-
ნია?

– მოდების ჟურნალია. მუდმივი გაზაფხულისა და მარადი-
ული ღიმილის მოდების ჟურნალი! – აცნობა მიმიმ.

– ვინ კითხულობს? ვინმე კითხულობს?

ეს კითხვა მაინცდამაინც ზრდილობიანი ვერ გამოუვიდა,
მაგრამ ქრისტიანეს უნდოდა დარწმუნებულიყო, რომ წიგნს
მკითხველები ნამდვილად ჰყავდა.

– ვინმე თუ კითხულობსო! – აღშფოთდა ვერონიკა. – ყველა
კობტა გოგონა კითხულობს!

– მაღალი საზოგადოების ყველა ქალბატონიც! – დაიტრაბა-
ხა ზიზიმი. – აბა, რა გითხრა? თვალებით ჭამენ! მოვწონვართ,
ჩვენი შურთ და გვბაძავენ.

– მაგრამ არ გვანალვლებს! – მხრები აიჩეჩა მიმიმ. – ჩვენ
პირველები ვართ! პირველები და საუკეთესოები!

– მაშასადამე, სასიამოვნოა მოდების ჟურნალში ცხოვრება? –
იკითხა ქრისტიანემ. არა და ნათელზე ნათელი იყო, ამ კითხვის
დასმა ნამდვილად ზედმეტი იყო.

– სამოთხე! ჩვენი ცხოვრება ნამდვილი ოცნებაა! – დაუდას-
ტურეს მანეკენებმა და მხიარული სიმღერა წამოიწყეს:

*სე ლა ვი! სე ლა ვი!
ლურჯ პლაჟებზე ელავდე
საბანაო კოსტუმებით,
რუჯი ემხით გფერავდეს.*

*კრუჰ დე ჩინის თუ სატინის,
გხატავს კრეტონ-მარმაში,
ბაილ-სეილ-ლოსი-ონის
მაროკენის თამაში!*

*სე ლა ვი! სე ლა ვი!
თმაც გშვენოდეს ელვარე.*

*შინშილის¹⁰ და მელას ქურქიც
გქონებოდეს ყელამდე.*

ქრისტიანეს მაინცდამაინც არ ესმოდა სიმღერის სიტყვების მნიშვნელობა, მაგრამ შესრულების მანერა მოსწონდა.

– აჰ! – თქვა მოულოდნელად ვერონიკამ და თან ყურს ისინჯავდა. – ჩემი საყურე! სად წავიდა ეღუარდოს ნაჩუქარი სამლალიანი საყურე?

მართლაც, როგორც მის მარჯვენა ყურზე დარჩენილი სიცარიელე მოწმობდა, ცალი საყურე აკლდა.

– სადმე ჩამოგივარდებოდა... – ანუგემა იისფერთვალება და ოქროსფერთმიანმა ზიზიმ, – ვიპოვით!

– აჰ, დიახ, ჩემო კარგო! – გაახსენდა ვერონიკას. – რა სულელი ვარ! ვიცი, სადაც დამივარდა. თარგების ფურცელზე.

– თარგებისაზე? – თავზარი დაეცა ზიზის. – იქ რას დაეძებდი? სახიფათო ადგილია!

– არმანდოსთან მქონდა რანდევე გუმინ საღამოს...

– რომელ არმანდოსთან? – გააწყვეტინა მიმიმ. – იმ მომხიბლავ ქერათმიანთან ბრწყინვალე სმოკინგი რომ აცვია და საყულოზე მირონის ხის¹¹ სურნელოვანი ყვავილი რომ აქვს მიმაგრებული?

– არა. ეგ ედმონდია, – განუმარტა ვერონიკამ, – არმანდო საექსკურსიო სამოსის გვერდზე ცხოვრობს. შვლის ტყავის პალტო და ქლიავისფერი ფართო შარვალი აცვია. 32-ე გვერდზე, ცისფერ კიდეზე მელიოდა, მაგრამ სიბნელეში შეცდომით 72-ე გვერდზე წავედი, წებოვან ლენტზე წავიბორძიკე და საყურე მომძვრა.

¹⁰ შინშილა – მღრღნელთა ერთ-ერთი წარმომადგენელი. შინშილას ბეწვი მსოფლიოში ერთ-ერთი ყველაზე ძვირფასია.

¹¹ ხევარდი (ლათ. Gardenia) მარადმწვანე ბუჩქია დიდი თეთრი სურნელოვანი ყვავილებით.

– საშინელებაა! – თქვა მიმიმ.

ვერონიკამ ამოიოხრა, ქრისტიანეს გაუდიმა და შესანიშნავი ბრწყინვალე კბილების ორი მწკრივი გამოაჩინა.

– გოგონა... კარგო გოგონა...

– ბატონო! – უპასუხა ქრისტიანემ.

– წამით 72-ე გვერდზე ხომ ვერ გაიქცეოდი, – შეეხვეწა ვერონიკა, – სამლალიან საყურეს ხომ ვერ მიპოვიდი?

– როგორ არა... ახლავე... – დაფაცურდა ქრისტიანე და თარგებიან გვერდზე გაიქცა.

წინა გვერდთან შედარებით, თარგებიანი გვერდი საკმაოდ მოსაწყენი, შავ-თეთრი და სქემებით, წყვეტილი ხაზებით, ციფრებითა და ისრებით გადავსებული აღმოჩნდა. ქრისტიანე სულელურ სქემებში დააბიჯებდა და სამლალიან საყურეს დაეძებდა. უცებ, აგერ ისიც! ორ ნაბიჯზე, წებოვანი ლენტის გვერდით ჰკიდა თვალი. ციმციმებდა. ასაღებად დაიხარა, როცა ორმა პრიალა ფოლადისფერმა ბასრმა პირმა, გვერდი შუაში მოიქცია და მისი მიმართულებით სწრაფად გამლა-დაკეცვა დაიწყო. ორიოდ წამით გაუნძრევლად იდგა, შიშისგან ადგილზე გაიყინა. ლითონის ხმაზე, რომელსაც ქაღალდის შემადრწუნებელი ჭრიალი სდევდა თან, საჭრისები ხარბად უახლოვდებოდნენ და უახლოვდებოდნენ.

– ხრიჭ, ხრიჭ, ხრიჭ, ხრიჭ, ხრიჭ, ხრიჭ, ხრიჭ, ხრიჭ!

ქრისტიანე გონს მოეგო, წითელ საყურეს ხელი დასტაცა და გვერდზე ზემოთ-ქვემოთ მოჰყვა სირბილს. მაკრატილის პირებმაც იგივე გააკეთეს. მირბოდა ქრისტიანე, უკან კი საჭრისები მისდევდნენ. უხვევდა, მაკრატილიც იმავეს აკეთებდა! გულამოვარდნილმა მოახერხა, სქემების გვერდისთვის თავის დაღწევა და იისფერი ღუმფარებით დაფარულ ტბაზე დაბრუნება, სადაც მას ზიზი, მიმი და ვერონიკა ელოდნენ.

– მომიტანე? – ჰკითხა ვერონიკამ.

– დიან, – უპასუხა ქრისტიანემ და საყურე მისცა.

ვერონიკამ საყურე გაიკეთა და ჩანთიდან პატარა სარკე ამოიღო ჩასახედად.

– გაგიჭირდა მოძებნა? – დაინტერესდა მიმი.

– გამიჭირდომ? ერთი ურჩხული გამომიღდა, კინალამ შუაზე გამჭრა. ეს რა იყო?

– მაკრატელი... – მიუგო ზიზი. – ეტყობა, რომელიღაც თარგს ჭრიდა...

– განსაკუთრებული გოგონა ხარ. არ ვიცი, მადლობა როგორ გადაგიხადოთ! – უპასუხა ვერონიკამ.

– მე ვიცი, – უპასუხა ქრისტინემ, – თქვენს გვერდზე დამტოვეთ საცხოვრებლად!

რამდენიმე წამით სრული მდუმარება ჩამოვარდა.

– რაც გულისხმობ, ჩემო ოქრო, „საცხოვრებლად“? – ვერონიკამ მას აღმაცერად გახედა.

– იმას ვგულისხმობ, რომ ჩემი წიგნიდან წამოვედი, – აუხსნა ქრისტინემ, – რადგან მას აღარავინ კითხულობდა. წლებია თაროზეა შემოდებული. თავიდან ბოლომდე ვერ მოგიყვებით... გადავწყვიტე... თუ, რა თქმა უნდა, წინააღმდეგი არ ბრძანდებით... ერთად ვიცხოვროთ!

ახლა მას სამივე გოგონისგან ენაჩავარდნილი მიაშტერდა, თითქოს საკუთარ ყურებს არ უჯერებენო.

„ეტყობა, სიხარულისგან დამუნჯდნენ, რომ ერთად უნდა ვიცხოვროთ“, – გაიფიქრა ქრისტინემ.

– ეს... გა-მო-რიც-ხე-ლი-ა! – პირველად მიმიმ ამოიღო ხმა.

– ეს სიტყვები აღარ გაიმეორო! – გაუწყრა ზიზი. – ერთხელ და სამუდამოდ ამოიგდე გონებიდან!

– რატომ? – გაუკვირდა ქრისტინეს.

– ამას კითხვალა უნდა? როდესმე სარკეში ჩაგახედავს?

– არა, – აღიარა ქრისტინემ.

ვერონიკამ მას მრავლისმეტყველად გადახედა.

– კარგს იზამ, თუ უცებ არ ჩაიხედავ, თორემ სასოწარკვეთი-
ლებაში ჩავარდები! – ურჩია.

– რატომ? რა მჭირს? – გაუკვირდა ქრისტიანეს.

სამივე მანეკენი ერთად ალაპარაკდა, შენიშვნები დააყარეს:

– პირველი – დაბალი ხარ.

– მეორე – მსუქანი ხარ.

– მესამე – ტალახიანი ფეხსაცმელები გაცვია.

– მეოთხე – ცხვირი პარკეტივით გიპრიალებს.

– მეხუთე – თმა აბურღული გაქვს.

– ჩალასავითაა!

– ვინ არის შენი პარიკმახერი, ჩემო კარგო?

– იმ დალოცვილს შენი ვარცხნის დროს ასლოკინებდა?

– პარიკმახერი არ მყავს! – აღიარა ქრისტიანემ.

– მაშინვე უნდა მივმხვდარიყავი, – ამოიხვნეშა მიმიმ, – დღეს
ცხენებსაც კი რცხვენიათ ამგვარი კუდით სიარული!

– თითქოს ყოველივე ეს არ კმაროდეს, – ზიზი დაიხარა და
შიშით დახედა ქრისტიანეს საყელოს, – კაბაზე ლაქა გაქვს!

– ლაქა? ლაქების ატანა არა მაქვს! გული მიმდის! – ფერი წა-
უვიდა ვერონიკას. – თორმეტი მარაოთი დამინიავეთ!

ზიზიმ ფარშევანგის ბუმბულის მარაოთი დაუნიავა. ვერონი-
კა მომჯობინდა.

– ალუბლის მარმელადისგანაა! – ქრისტიანემ თავის მარ-
თლება სცადა.

– ეს რაღას ნიშნავს? თუნდაც ხიზილალისგან იყოს! ლაქა
ლაქაა! – შეედავა მიმი. – მაგრამ მართო ლაქა რომ ყოფილიყო,
კიდევ რა უჭირდა? შენი კაბა, ჩემო ოქრო, აბსოლუტურად ძველ-
მოღურია! სრულიად ძველმოღური! მასზე ძველმოღური არ არ-
სებობს!

ისევ სამივე ერთად ალაპარაკდა:

– ორი საუკუნის წინანდელი!

– დაჭმუჭნილი!

– ცუდად შეკერილი!

– უღიმღამო!

– ამით იმის თქმა ხომ არ გინდათ, რომ მოდების ჟურნალში არ გინდივართ? – ჰკითხა იმედგაცრუებულმა ქრისტიანემ.

– განა, ჩვენ რამე ასეთი ვთქვით? – შეეკამათა ზიზი. – ჩვენ კარგად ვართ აღზრდილები! ქცევის წესები ვიცით!.. ტაქტი, ეტიკეტი გაგვაჩნია და თავს ვთოკავთ! ჩვენში დარჩეს და როგორც ნარშავი შეშვენის ქრიზანთემებს, ასევე შენ – მოდების ჟურნალს!

– აქ დარჩენა თუ გინდა, უნდა მოწესრიგდე! – დაუმატა მიმიმ, რომელსაც ქრისტიანე შეებრაღა. – გარეგნობა შეიცვალე! ბოლოს და ბოლოს, რამე რესპექტაბელური ჩაიცვი, ჩემო გოგონა!

– ანუ?

– აბრეშუმის ჟაკეტი! – შესთავაზა ვერონიკამ, – კერპ ღე შინი!

– სატინის ბოლოკაბა! – ურჩია მიმიმ.

– ვარდისფერი, ორფერი ფეხსაცმელები! – გამოთქვა აზრი ზიზიმ. – და შესაფერისი ჩანთა! სამკაულებიც. რაც მეტი, მით უკეთესი! ოქროს სამაჯურები გაქვს?

ქრისტიანემ უარის ნიშნად თავი გაიქნია.

– შავი მარჯნის საყურეები? – განაგრძო ზიზიმ.

– არც ეგ!

– რა გაქვს, ბოლოს და ბოლოს?

– წინსაფარი... საყელოზე ალუბლის მარმელადის ლაქით! – სიამაყით წარმოთქვა ქრისტიანემ.

ზიზიმ ზიზლი ვერ დამალა.

– ქიმწმენდაში ხომ არ წახვიდოდი, ეგება გაგწმინდონ? – ჰკითხა და ორი ნაბიჯი უკან გადადგა, თითქოს ეშინოდა, რომ ალუბლის ლაქა ქრისტიანეს საყელოდან გადმოხტებოდა და ცხვირზე უკბენდა.

– არა, კი არ გაგდებთ, – აუხსნა ვერონიკამ, – მაგრამ... აი... ვინმე კლიენტმა მოდების ჟურნალი რომ გადაშალოს, ვინ იცის, რას იფიქრებს, შენ გვერდით რომ დაგვინახავს! გინდა, სირცხვილისგან გული წაგვივიდეს და ტბაში ჩავცვივდეთ? ასეთი უგულო ხარ? გინდა, რომ გავილუმპოთ? სინდისი გინდა დაიმძიმო?

– არა, რა თქმა უნდა... – ენა დაება ქრისტიანეს.

– მაშინ ისე მოიქეცი, როგორც საჭიროა! – უთხრა მიმიმ.

ქრისტიანე მიხვდა. ტუჩზე იკბინა, რომ არ ატირებუდიყო, მარადიული გაზაფხულისა და საყოველთაო ღიმილის მოდების ჟურნალიდან გამოვიდა, შუშის მაგიდიდან ჩამოხტა, დიდებულ კიბეზე ჩამოვიდა, ოქროსფერღილებიან მეკარეს კვლავ ფეხებშუა გაუძვრა და ცოტა ხანში არმანდო ასორტის მოდის სახლი უკან მოიტოვა...

თავი მეოთხე

სატელეფონო კატალოგი

სადაც ქრისტიანე გაიცნობს ას ჰაპადოპულოსს და ვარდისფერქუდიან ქალბატონს მარადიული განდევნისგან იხსნის.

„შესაძლოა, ლამაზები და კარგად ჩაცმულები არიან, მაგრამ აუტანლები და ცხვირაბზეკილები ბრძანდებიან...“ – ფიქრობდა ქრისტიანე, როცა ორ წვრილ ფეხს შორის მიაბიჯებდა. ერთს წითელი წინდები ეცვა, მეორეს – ნიანგის ტყავის ფეხსაცმელები. „სულაც არ ვნადვლობ! დასარჩენად სხვა წიგნს ვიპოვი! ასჯერ უკეთესს!“

ამის გაფიქრება ვერც კი მოასწრო და აგერ, წინ წიგნებით სავსე ვიტრინა დაინახა. შეჩერდა და ცხვირი მინას მიაწება. ერ-

თად თავმოყრილ ამდენ წიგნს პირველად ხედავდა. ერთს ოქროსფერი ასოები ჰქონდა ყუაზე, მეორეს – ფერად-ფერადი ნახატები ყდაზე, ზოგი გადაშლილი იყო და იქიდან მზეები, ვულკანები, თვალუწვდენელი გალაქტიკები, ჭიანჭველაჭამიები, ანაკონდები, მითიური ცხოველები და გუმბათებიანი, მინარეთებიანი, პაგოდებიანი და ეგზოტიკურ სასახლეებიანი ქალაქები მოჩანდა.

ერთ ყდაზე მოდიმარი ცილინდრიანი თავვი დაინახა, მეორეზე – რობოტი, რომელიც ქარის წისქვილს ებრძოდა, მესამეზე – გოგონა, რომელიც თოვლის პაპას კოცნიდა. სათითაოდ ყველა წიგნში უნდოდა შესვლა, რომ რობოტისგან ქარის წისქვილი ეხსნა, მოდიმარ თავგთან ერთად სპილოს ძვლის სასახლის უზოში გაესეირნა, თოვლის პაპისთვის ეკითხა, რატომ იყო ასე სევდიანი და წყალწადებულისთვის, რატომ ეკეთა წითელი კაშნუ. მაგრამ ვერ მოასწრო...

ვერ მოასწრო, რადგან კიდევ რაღაც დაინახა, რამაც ღრუბლებიდან ჩამოსვლა აიძულა. ვიტრინის ანარეკლში თავის მომაკვდინებელ მტერს მოჰკრა თვალი. დიახ! არ ცდებოდა. ეს მისი წარმოსახვა კი არა, წიგნის ჭია იყო, რომელიც მოპირდაპირე ტროტუარიდან, საფოსტო ყუთზე აცოცებული ბოროტი ღიმილით თვალს ადევნებდა. ქრისტინეს შიშისგან მუხლები მოეკვეთა.

„უნდა დავიმალო!“ გაიფიქრა...

ორი მეტრით ქვემოთ ვარდისფერებში გამოწყობილი დასახლის სატელეფონო ჯიხურიდან გამოდიოდა, თმის დასახვევი მავთულები ეკეთა, ხელში კი მარწყვით სავსე პარკი ეჭირა. ქრისტინე გაიქცა, მიასწრო და – ჰოპ! – ჯიხურში შეძვრა.

ბედად ტელეფონის ყურმილი ჩამოკიდებული იყო, თაროზე კი მრავალგვერდიანი წიგნი იდო. რა თქმა უნდა, ახალთახალს არ ჰგავდა – უფრო პირიქით იტყოდა კაცი – სამინელ დღეში იყო, მაგრამ რა უნდა ექნა? საფრთხეში იყო და სადმე უნდა და-

მალულიყო. ტელეფონის ნაცრისფერ მავთულზე აცოცდა, გაქუცულ რაფას ჩაეჭიდა და ერთი ნახტომით სატელეფონო კატალოგში აღმოჩნდა. გარშემო მიმოიხედა. გვერდი გაძეგვილი იყო. სულ მამაკაცები შეკრებილიყვნენ. ზოგს ლურჯზოლიანი კოსტუმი ეცვა, ზოგს ლაბადა და მუქი ჰალსტუხი, ზოგი უღვაშინი იყო, ზოგი დაფანჩულწარბებიანი, ზოგი ოქროსკბილებიანი და ზოგიც ვარდისფერლოყებიანი. გარშემო შემოეჯარნენ და ინტერესით დაუწყეს თვალიერება.

– თქვენ ვინ ბრძანდებით? – ჰკითხა ქრისტიანემ.

– ბატონი პაპადოპულოსი¹² გახლავარ! – განუცხადა ყველამ ერთხმად.

– ყველანი პაპადოპულოსები ხართ? – გაუკვირდა ქრისტიანეს.

– რა თქმა უნდა!

– რა თქმა უნდა!

– რა თქმა უნდა!

– კეთილი იყოს შენი მობრძანება პაპადოპულოსების გვერდზე!

თავბრუდახვეულმა ქრისტიანემ ნაბიჯი უკან გადადგა. მაშინვე ყველა ამღერდა და მას თბილად ჩამოართვა ხელი.

*პაპადოპულოსი, ბევრი
პარიტა და დონით მქდერი,
სულ ჩვენა ვართ აქეთ-იქით
ზევით-ქვევით, გასწვრივ, ირგვლივ.*

*ექვსმარცვლიანები ვართ,
არ გჭირდება ბევრი თვლა:
სამი – პარი,
ერთი – დონი,*

¹² პაპადოპულოსი – ყველაზე გავრცელებული გვარი საბერძნეთში.

*ორი – ინი,
აღვილად ვერ გადაგვივლი!*

*მწკრივზე ვდგავართ,
ერთად ვართ!
ღე, იცნობღეთ, გოგონავ,
პაპადოპულოსის გვარს!*

– შენ ვინ ხარ? – ჰკითხა ყველაზე ახლო მდგომმა პაპადოპულოსმა.

– მე ვარ...

– არ თქვა! გამოვიცნობ! ქალბატონი პაპადოპულუ¹³ უნდა გერქვას, უეჭველად!

– არა, – იმედი გაუცრუვა ქრისტიანემ.

– ქალიშვილი პაპადოპულუ?

– არც ეგ!

– ქალწული პაპადოპულუ?

– არც ეგ! ქრისტინე!

– ქრისტინე პაპადოპულუ?

– არა, უბრალოდ ქრისტინე.

– უბრალოდ ქრისტინე? სად იშოვე ასეთი გვარი? ასეა თუ ისე, არასწორ გვერდზე შემოხვედი, ჩემო გოგო! აქ ყველა გვარი „პა“-ზე იწყება.

– რომელი „პა“?

– „პა“ – „პარი“ და „ანი“, უფრო ზუსტად რომ გითხრა! ამ და მომდევნო ოთხმოცდაათ გვერდზე პაპადოპულოსების გარდა ვერაფერს იპოვი. პაპადოპულოსების წინ პაპადაკისები ცხოვრობენ! ოღნავ ქვემოთ კი...

– პაპირუსები.

¹³ პაპადოპულუ – გვარ პაპადოპულოსის მდებარეობით სქესის ფორმა.

– არა, საიდან მოიტანე? აქ სატელეფონო კატალოგია, ყვავილების მაღაზია კი არა! უფრო ქვემოთ პაპასპიროსები ცხოვრობენ!

– უცნაურია, – ჩაილაპარაკა ქრისტინემ. – ეს როგორ მოხდა?

– ასეა შედგენილი სატელეფონო კატალოგები. მკაცრ ანბანურ რიგზე ვართ დაწყობილები! თითოეული სწორ გვერდზე! სწორ რიგში! ამას ჰქვია წესრიგი! გაუმარჯოს წესრიგს! შენ რაც შეგეხება, ხარ... უკანონოდ შემომძვრალი.

– მაშინ სწორ გვერდზე ვარ. „პარი“ არ თქვით?

– ეს არ მიგულისხმია. ახლავე უნდა წახვიდე იმ გვერდზე, რომლითაც შენი სახელი იწყება!

– როგორ ვიპოვო იგი?

– ნეტავ ვიცოდე! სატელეფონო კატალოგებში ათას ასზე მეტი გვერდია.

– ასე ბევრი? დარწმუნებული ხარ?

– არა, მაგრამ შენს დასარწმუნებლად, წავალ, მათემატიკოს პაპადოპულოსს ვკითხავ.

მასთან მოსაუბრე პაპადოპულოსი წავიდა, ჭყლეტაში ძლივს მიიკვლევდა გზას. ქრისტინეს მეორე პაპადოპულოსი მიუახლოვდა, რომელსაც ცხიმიანი თმა შუაზე გაეყო და საიდუმლოდ ჩასჩურჩულა ყურში:

– ვიცი... ერთი საშუალება...

– რა საშუალება? – ჰკითხა ქრისტინემ.

– საშუალება, რომ გადარჩე. ვინ იცის, რამდენი წელი დაგჭირდება სწორი გვერდის მოსაძებნად! ერთ რამეს გეტყვი!

– დიახ, თუ შეიძლება...

– უმარტივესია! – პაპადოპულოსმა ხმას დაუწია. – სახელი შეიცვალე!

– ნამდვილად! – დაეთანხმა მეორე.

– ესე იგი, რა უნდა მერქვას?

– პაპადოპულუ, სხვა რა?

– მაგრამ მე რომ ქრისტინე მქვია?

– ნუ ხარ სულელი. გვარს თუ შეიცვლი, ქრისტინეს აღარ დაგიძახებენ, ამას ნიშნავს ცვლილება! იცვლი სახელს, მაგრამ თავად იგივე რჩები! ასჯერ უკეთესია ასე, ვიდრე პირიქით.

– მომწონს ქრისტინეს რომ მეძახიან.

– ძვირფასი სახელიც ეგაა! ერთი პარიც არ ურევია! შენი სახელი ქრისტიპაპინა მაინც რომ ყოფილიყო, კიდეც არა უშავდა. შეიცვალე-მეთქი, გუბუნები, ჩემო გოგონა, და გამიხსენებ...

– არასოდეს!

– ვხედავ, პრინციპულიც ყოფილხარ! თუ დაიჟინებ, რომ ქრისტინე დაგიძახონ, ასო „ქან“-ზე უნდა წახვიდე! არავინ გაკავებს. წადი! ოღონდ საშინელი ასოა „ქანი“! მისი წარმოთქმისასაც კი ქაქანი მივარდება.

– სად არის „ქანი“? – იკითხა ქრისტინემ.

– „ღანის“ წინ.

– „ღანი“ სადღაა?

– ზუსტად „ქანის“ მერე!

– გასაგებია! – უთხრა ქრისტინემ და პაპადოპულოსების გვერდიდან იმ გადაწყვეტილებით გადმოვიდა, რომ „ქანის“ გვერდი თავად მოეძებნა.

მაგრამ ეს სულაც არ აღმოჩნდა იოლი. საკმაო ხნის ძებნის შემდეგ, სხვა გვერდამდე მიაღწია.

– „ქანის“ გვერდი აქ არის? – ჰკითხა ერთ პირგაბადრულ მკვეთრ პრასისფერკაბიან და სამკეცდაბაბიან ქალბატონს, რომელიც პროფიტეროლს¹⁴ მიირთემევდა.

– რომელი „ქანი“, შვილო? – ჰკითხა პირგამოტენილმა ქალბატონმა, – „ქანი“ ბოლოსკენაა.

– აქ რა არის?

– „პარი“! – აცნობა ქალბატონმა და ლუკმა გადაყლაპა.

¹⁴ პროფიტეროლი – შუს მაგვარი ტკბილეული ფრანგული სამზარეულოდან.

– „პარი“? მაგრამ პარიდან უკვე სამი საათია წამოვვდი.

პირგაბადრულმა ქალბატონმა ჩანთიდან პრასისფერი ცხვირსახოცი ამოიღო და პირი მოიწმინდა.

– ზუსტად რომელი გვერდიდან? – ჰკითხა.

– პაპადოპულოსების გვერდიდან.

– ესე იგი, „პას“ გვერდიდან.

– დიან.

– ახლა კი მინდა გაცნობო, ჩემო საყვარელო, რომ „პრ“-ს გვერდზე ხარ.

– „პრ“?

– ნამდვილად, „პრ“. აქ ყველას გვარი „პრ“-თი იწყება. მე მაგალითად... ყურს მიგდებ?

– დიან...

– მე ვარ ქალბატონი პერსეფონე პრემურა. პრიამოს პრემურასის მეუღლე.

ქრისტიანე მიხვდა, რომ კვლავ არასწორ გვერდზე იმყოფებოდა.

– „ქანი“? „ქანი“ შორსაა? – ჰკითხა.

– აუუუუუუ!.. – მიუგო ქალბატონმა პრემურამ და უზარმაზარი კოვზი პროფიტეროლი გადასანსლა.

– შეგიძლიათ მიჩვენოთ, საითკენ წავიდე?

ქალბატონმა პრემურამ პასუხის გაცემა ვერ მოასწრო, რადგან იქვე ახლოს წივილ-კივილის ხმა გაისმა.

– თავი დამანებეთ! სად მიგყავართ, სულელებო?

ქრისტიანემ მუქლაბადიანი და აწეულსაყელოიანი ორი ბრგე ტიპი დაინახა, რომლებიც შუა ტანის ვარდისფერქუდიან ქალს ხელგაყრილს მოათრევდნენ. ქალი მთელი ძალით ეწინააღმდეგებოდა, ურტყამდა და ხმამაღლა გაჰკიოდა:

– ბოროტმოქმედებო... არაკაცებო! სად მიმართევთ?

– დაიჭირეს! – თქვა ქალბატონმა პრემურამ და ნეკა თითი გაილოკა. – მის ადგილას ყოფნას არ ვისურვებდი! კარგიც დაემართა! რაც დათესა, ის მოიმკო!

– ვინ არიან ისინი, ქალს რომ მიათრევენ? – ჰკითხა ქრისტიანემ.

– აგენტები, – აუხსნა ქალბატონმა პრემურამ. – საიდუმლო აგენტი პროვოსკიდასი და საიდუმლო აგენტი პროკასი¹⁵.

– ქალი სად მიჰყავთ?

– უნდა გაასამართლონ.

– რატომ?

– პირის გატეხვისთვის. ესეც მაგას!

– რა გააკეთა?

– რა აღარ გააკეთა! პირი გატეხა, პირშერცხვენილმა!

– როგორ?

– რა როგორ? სადაც არის სასამართლო დაიწყება...

– სად?

– გვერდის კიდეში. ყოველ შემთხვევაში, პირადად მე მას არ დავაკლდები.

– არც მე, – თქვა ქრისტიანემ და ქალბატონ პრემურას უკან, გვერდის კიდეზე მიჰყვა, სადაც სახელდახელო სასამართლო გაემართათ. სასამართლო უკვე იწყებოდა. თავმჯდომარემ ზარი დარეკა.

– ყურადღება! ყურადღება! პროკურორს ვუბრძანებ, პატაკი ჩაგვაბაროს, ბრალდება გაგვაცნოს! – თქვა და თითი შავებში გამოწყობილი პროკურორისკენ გაიშვირა, რომელიც გემრიელად დეჭავდა დიდ პრასს.

პროკურორმა პრასი ჯიბეში ჩაიღო, პერგამენტი პირქუშად გაშალა, ჩაახველა და წაიკითხა:

¹⁵ ქართულად: აგენტი ხორთუმი და აგენტი ლურსმანი.

– პატივცემული სასამართლოს წინაშე ბრალდებული დადანაშაულებულია თანახმად ბრალდებისა, რომ განზრახ, შეგნებულად და სრულიად გამიზნულად, ანუ გაცნობიერებულად და შედეგების გააზრებით, ბრძანების, გადაწყვეტილებების, კანონებისა და დადგენილებების უგულვებელყოფით, მამასადამე, უკლებლივ ყველა კანონის, წეს-ჩვეულების გათვალისწინებით და სრულიად გაუფრთხილებლად, გაუაზრებლად, თვითნებურად და „ასე მინდას“ პრინციპით, ჩვენს გვერდს, ჩვენს დიდებულ გვერდს, შესანიშნავსა და შეუდარებელ „პრ“-ს უღალატა. ბატონო მოსამართლე, ბრალდებულის სამაგალითო დასჯას მოვითხოვ!

– არ ენახოს პროგრესი! – გაისმა კვილი დამსწრეთაგან.

მოსამართლემ ხის ჩაქუჩი მაგიდას დაჰკრა და კინაღამ ბუზს მოარტყა.

– ვუხმობთ მოწმე აგენტ პროკოპი პროვოსკიდასს და მოწმე აგენტ პროდრომოს პროკასს!

მუქშლაპიანი ტიპები მაგიდას მიუახლოვდნენ.

– რას იტყვით? – ჰკითხა მოსამართლემ.

აგენტებმა დაიწყეს. რიგ-რიგობით საუბრობდნენ და ერთმანეთის ნათქვამს ავსებდნენ:

– გვინდა გითხრათ, რომ...

– პატივცემულო ბატონო მოსამართლე, როგორც მოგეხსენებათ...

– უკვე სამი კვირაა, ბრალდებულს დავეძებთ.

– სატელეფონო კატალოგის ყველა გვერდი გამოვიკვლიეთ...

– ვეძებთ „დონი“ და დაგვიფრინეს...

– ასევე „განი“ და გვცემეს...

– ასევე „ლასი“ და ლანძღვით აგვიკლეს...

– ასევე „მანი“ და მოგვთხვარეს...

– მაგრამ შემდგომ ცდაზე გაგვიმართლა...

– მივედით „რაემდე“...

- და იქ, ჩატარებული გულმოდგინე გამოძიების შემდეგად...
- ხანგრძლივი კვლევის შედეგად...
- აღმოვაჩინეთ! ბატონ როდოლოფო როკანიდისთან¹⁶ როკ ენ როლს ცეკვადა.
- რა გააკეთა, თქვენ რომ დაგინახათ? – ჰკითხა მოსამართლემ.
- გაფითრდა...
- ფერი წაუვიდა...
- მიტკლის ფერი დაედო...
- აკანკალდა...
- და შეწყალებას ითხოვდა.....
- მაგრამ ჩვენ, მიღებული ბრძანებების თანახმად...
- მას ხელი ვტაცეთ...
- აქ მოვიყვანეთ...
- რათა მკაცრად დაისაჯოს...
- რისი ღირსიცაა...
- ბრწყინვალეა! – თქვა მოსამართლემ და მათ თითო პროფიტეროლი მიაწოდა. ორივემ ადასრულეთ თქვენი მოვალეობა და გილოცავთ. სიტყვა ეკუთვნის დაცვას!
- ხმა არავის ამოუღია.
- ვინ ითავებს დაცვას? – იკითხა მოსამართლემ.
- სიჩუმე არავის დაურღვევია.
- დაცვას გადავცემ... შენ გადმოგცემ, – თქვა მოსამართლემ და თითო ქრისტინესკენ გაიშვირა.
- მე? – განცვიფრდა ქრისტინე.
- დიან! – უთხრა მოსამართლემ და ხმა ჩაიწმინდა. – შენ!
- იიიიიციო... – ენა დაება ქრისტინეს, რომელსაც ჯერაც ვერ გაეგო, რა მიზეზით ასამართლებდნენ მსჯავრდებულს.

¹⁶ როკანიდისი მომდინარეობს სიტყვიდან ροκάνιζα და ქართულად ნიშნავს გამალაშინებას.

– ილაპარაკე! რაღას ელი? – მკაცრად გადმოხედა მოსამართლემ.

– მაპატიეთ, – ზრდილობიანად უპასუხა ქრისტიანემ, – მაგრამ ვერ გავიგე. ზუსტად რა ჩაიდინა ამ ქალბატონმა?

– ამდენი ხანია მას ვასამართლებთ და ჯერაც ვერ მიხვდი, რა გააკეთა? გვიღალატა. ეს გააკეთა!

– ანუ?

მოსამართლემ ამოიხვნეშა და პროკურორს მიმართა:

– დაცვის ხათრით, რომელიც როგორც ჩანს, უყურადღებოდ იყო, კვლავ გაგვაცანით ბრალდება.

პროკურორი წამოდგა, ქრისტიანეს ცერად გამოხედა, პრასი ჯიბეში ჩაიდო და ბრალდება წაიკითხა.

– დღეს, ამა და ამ რიცხვში, ჩვენი პატივცემული სასამართლოს წინაშე... და ასე შემდეგ და ასე შემდეგ, ბრალდებულს ბრალი ედება, რომ ასე და ამგვარად. სულ ესაა.

– რას ნიშნავს, ასე შემდეგ და ასე შემდეგ? – ჰკითხა ქრისტიანემ.

პროკურორმა კბილები გააკრაჭუნა.

– იმას ნიშნავს, რომ ბრალდებული მრავალი წელი ცხოვრობდა ჩვენ შორის. თუმცა, სრულიად უმიზეზოდ, სრულიად უსაბაბოდ, აბსოლუტურად ეგოისტურად და ერთობ აუხსნელად, ერთ მშვენიერ დღეს... სახელი შეიცვალა!

– სირცხვილი! თავის მოჭრა! – გაისმა შეძახილები აუდიტორიიდან.

– სახელი შეიცვალა-მეთქი, ვამბობ! – განაგრძო პროკურორმა. – ახალი სახელი მიიღო-მეთქი, ვიმეორებ! სახელი, რომელიც „რაე“-თი იწყება! ამგვარად, ჩვენს გვერდს მოაკლო ერთი სახელი და სხვას, უცხოს, სხვა გვერდს კიდევ ერთი სახელი დამატა.

– ახლა მიხვდი? – ჰკითხა მოსამართლემ ქრისტიანეს.

– რა თქმა უნდა, – მიუგო ქრისტიანემ, – შეიძლება, მას რაღაც ვკითხო?

– დიახ, მაგრამ მოკლედ! – უთხრა მოსამართლემ. – სიმოკლედ არის დედა ყოველი ობსტრუქციისა.

– სახელის შეცვლამდე რა გერქვა? – ჰკითხა ქრისტიანემ სკამზე მჯდომ გატანჯულ ქალს, რომელიც ცხვირსახოცით წარამარა ცხვირს იწმენდა.

მან არ უპასუხა.

– კითხვას უპასუხე! – უბრძანა მოსამართლემ და ხის ჩაქუჩი კათედრას დაჰკრა.

– პრაქსითეა პრიცი! – უპასუხა ძლივს გასაგონი ხმით ბრალდებულმა.

– ახლა რა გქვია? – ჰკითხა ქრისტიანემ.

– რიცი. რენა რიცი!

– სახელი და გვარი რატომ შეიცვალე?

– რადგან „პრიცი“ კარგად არ ჟღერდა.

– კარგად არ ჟღერდა? პრიცი? ესეც ახალი ამბავი!.. – აღნიშნა მოსამართლემ.

– ყველა დამცინოდა! – ატირდა ბრალდებული.

– მართაღს ამბობს? დასცინოდით? – ქრისტიანემ მკაცრი მზერა მოავლო ჯერ აუდიტორიას, შემდეგ კი – მოსამართლეს.

ყველამ თვალები დახარა.

– დასცინოდით თუ არა? – დაიჟინა ქრისტიანემ.

– ძალიან არა... – მიუგო მოსამართლემ.

– ხანდახან... – თქვა პროკურორმა.

– ზოგჯერ... – დაეთანხმა აგენტი პროვოსკიდასი.

– შიგადაშიგ... – აღიარა ქალბატონმა პრემიურამ.

– მაშ, თქვენი ბრალი ყოფილა, სახელი რომ შეიცვალა, – ხმა აიმაღლა ქრისტიანემ, – და ახლა გასამართლებსაც უპირებთ! გრცხვენოდეთ!

– კარგია, რომ გამახსენე! – ჩაახველა მოსამართლემ. – მსჯავრდებულს განდევნა შეუფარდება.

– ერთი წუთით, – შეაწყვეტინა ქრისტიანემ. – თუ უნდა გაგედევნათ, აქ რაღატომ მოიყვანთ და იქ არ დატოვებთ, სადაც იყო?

– მოვიყვანეთ, რომ განგვედევნა, – განუმარტა მოსამართლემ, – მოყვანის გარეშე როგორ განვდევნიდით?

– გგონიათ, მომწონდა, რომ მივდიოდი? – ამოილულლულა მსჯავრდებულმა და ცხვირი მოიწმინდა.

– დარჩენა თუ გინდა, ძველი სახელი დაიბრუნე! – უთხრა თავმჯდომარემ.

– პრიცი? – თქვა ბრალდებულმა.

– დიან! პრიცი! – დაუდასტურა მოსამართლემ.

– არასოდეს! – განაცხადა ბრალდებულმა, რომელსაც ცრემლები ახრჩობდა. – ათასჯერ განდევნა მირჩევნია!

ამ სიტყვებით საბრალდებო სკამიდან ჩამოვიდა და მოემზადა, დევნილი გზას სიმწრით გასდგომოდა.

– ერთი წუთით, – შეაჩერა ქრისტიანემ. – არსებობს საშუალება, რომ არც წავიდეს და არც პრიცი დაუძახონ.

– გამორიცხულია, – თქვა პროკურორმა და ჩიბუხი მოქაჩა.

– რა საშუალება? – იკითხა მოსამართლემ.

– კვლავ შეიცვალოს სახელი.

– ასე აჯობებს? – ჩაიხურჩულა პროკურორმა.

– დიან, მას ლამაზი სახელი ვუპოვოთ, რომელიც „პრ“-ით დაიწყება!

– ბრწყინვალე აზრია! – აღფრთოვანდა მოსამართლე. – გთავაზობ პრამს! რას იტყვი?

– არა! – იუარა ბრალდებულმა.

– პრიქსი! – შესთავაზა პროკურორმა.

– არავითარ შემთხვევაში! – მიუგო ბრალდებულმა.

– პრუქსი! – კვლავ შესთავაზა მოსამართლემ, რომელიც ადვილად დანებებას არ აპირებდა.

– არასოდეს! – იუარა ბრალდებულმა.

– როზა პრიმეროზა! – შესთავაზა ქრისტინემ.

– აჰ, დიახ, ეს კი! ეს კი! – შესძახა ბრალდებულმა. – აჰ, როგორ მომწონს, გადასარევია! დღეიდან ასე მერქმევა! როზა პრიმეროზა.

თავმჯდომარე სკამზე დაჯდა, ზარი სამჯერ დარეკა და ჩაქუჩიც ამდენჯერვე დაჰკრა.

– ბრალდებული, ყოფილი პრაქსითეა პრიცი, ექს რენა რიცი და ახლა როზა პრიმეროზა, ვცანით უდანაშაულოდ, ვაცხადებთ უდანაშაულოდ და ყველა ბრალდება ერთბაშად ეხსნება. რაც იყო, იყო. სხდომას დახურულად ვაცხადებ!

ახალი ბერძნულიდან თარგმნა **მაია კაკაშვილმა**
 ლექსების თარგმანი **მარიამ წიკლაურისა**

კლავდიუს პტოლემეაიოსი

კლავდიუს პტოლემეაიოსი (ახ.წ. მე-2 საუკუნე, ალექსანდრია) ანტიკურობის ერთ-ერთ ყველაზე წარმატებულ მეცნიერად ითვლება. მას აქვს ნაშრომები კოსმოლოგიასა და ასტრონომიაში, გეოგრაფიას, მუსიკასა და ოპტიკაში. განსაკუთრებული პატივი ხვდა წილად ასტრონომიულ ტრაქტატ „ალმაგესტს“. მრავალი საუკუნის განმავლობაში ეს ნაწარმოები იყო ასტრონომიის ყველაზე გავლენიანი და შეუცვლელი სახელმძღვანელო.

კლავდიუს პტოლემეაიოსის Apotelesmatiká იგივე „ტეტრაბიბლოსი“ ანუ „ოთხწიგნული“, ლათ. Quadripartitum (ოთხი ნაწილი) არის ფილოსოფიურ ყაიდაზე დაწერილი ასტროლოგიური ტრაქტატი, რომელიც, როგორც სახელწოდებიდან ჩანს, ოთხი ნაწილისგან შედგება. პტოლემეაიოსი მიჰყვება მსჯელობას ზოგადიდან კონკრეტულისკენ. პირველ წიგნში ის აყალიბებს ასტროლოგიის ზოგად კონცეფციებს, საუბრობს მისი სარგებლიანობის შესახებ და გვთავაზობს ასტროლოგიის ფუნქციონირების საკუთარ ახსნას. მეორე წიგნი ეთმობა ასტროლოგიის ზემოქმედებაზე საუბარს ყველაზე ფართო გაგებით ანუ მუნდანურ ასტროლოგიას: აქ პტოლემეაიოსი საუბრობს მსოფლიო ხალხთა ასტრო-ეთნიკურ თავისებურებებზე, მნათობთა დაბნელებებსა და მათ გავლენებზე. მე-3 და მე-4 წიგნი ეთმობა პირადი ასტროლოგიის საკითხებს, ანუ იმას, თუ რა გავლენა აქვს ასტროლოგიას ადამიანის ცხოვრებაზე.

„ტეტრაბიბლოსის“ ქართულ ენაზე თარგმნას აძნელებდა პტოლემეაიოსის უჩვეულოდ მძიმე სტილი და რთული სინტაქსუ-

რი კონსტრუქციები (ზოგიერთ წინადადებას მთელი აბზაცი უჭირავს). წინამდებარე თარგმანი ამ სირთულის დაძლევის პირველი მცდელობაა.

„ტიტრებიბლოსი“ („ოთხნიმნიული“)

(ეპიზოდები პირველი წიგნიდან)

I.1 შესავალი

იმათგან, რაც ასტრონომიის¹ საშუალებით პროგნოზირების მიზნისათვის ამზადებს ნიადაგს, სიროს², ორი უდიდესი და უმნიშვნელოვანესია. ერთი მოწინავეა როგორც იერარქიულად, ისე – შესაძლებლობებით. მისი მეშვეობით ვიგებთ მზის, მთვარის, ვარსკვლავების მოძრაობისას ერთმანეთისა და დედამიწის მიმართ ღროდაღრო წარმოქმნილი კონფიგურაციების შესახებ³. [რიგისა და შესაძლებლობების მხრივ] მეორე⁴ საშუალებას გვაძლევს ამავე კონფიგურაციათა კერძო თვისებების გათ-

¹ ანტიკურ ეპოქაში გაცნობიერებული ჰქონდათ ასტროლოგიასა და ასტრონომიას შორის არსობრივი განსხვავება, თუმცა ეს ტერმინოლოგიურ დონეზე არ აისახებოდა: „ასტრონომიას“ და „ასტროლოგიას“ სინონიმური მნიშვნელობით გამოიყენებდნენ.

² ჩვენთვის დაუდგენელი პიროვნების საკუთარი სახელი. პტოლემეოსი რამდენიმე ნაშრომს იწყებს სიროსისადმი მიმართვით.

³ იგულისხმება მათემატიკური ასტრონომია. შეიძლება ითქვას, ძველმა ბერძნებმა ზეცის სურათის, პლანეტათა მოძრაობის მათემატიკურ ასახვაში უფრო დიდ წარმატებებს მიაღწიეს, ვიდრე მის მიღმა არსებული ფიზიკური სინამდვილის დადგენაში.

⁴ იგულისხმება ასტროლოგია. პტოლემეოსისთვის ასტროლოგია ფიზიკური მეცნიერებაა, ასტრონომია – მათემატიკური. მეცნიერებათა იერარქიაში, რომელსაც ავტორი „ალმაგესტის“ შესავალში წარმოგვიდგენს, მათემატიკა ფიზიკაზე უწინარესია ეპისტემური შესაძლებლობების თვალსაზრისით, ვინაიდან მისი საგანი უცვლელ და მკაცრად დადგენილ მარადიულ ფორმებს მოიცავს, ხოლო ფიზიკის – მუდამ ცვალებად საგანთა ბუნებას. გარდა ამისა, ასტრონომია თვითკმარი მეცნიერებაა, ხოლო ასტროლოგია დამოკიდებულია ზეცის სურათის ამსახველ ასტრონომიულ მონაცემებზე.

ვალისწინებით მათ მიერ გარემოცულ არეალში მომხდარ ცვლილებებს დავაკვირდეთ.

პირველი, რომელსაც საკუთარი მოძღვრება აქვს და თავის-თავადაც გასაგებია (თუმცა იმავე შედეგს ვერ აღწევს, როგორსაც მეორესთან შეწყვილების დროს), თქვენთვის შესაბამის ტრაქტატში⁵ [მათემატიკური] დემონსტრაციის⁶ მეთოდით შეძლებისდაგვარად გავანალიზეთ. ამჟამად ფილოსოფიისათვის შესაფერისი ყაიდით უნდა ვიმსჯელოთ მეორის შესახებ, რომელიც ნაკლებად თვითმყოფადია, რათა მან, ვინც უპირველეს ყოვლისა, მიზნად ისახავს ჭეშმარიტების სიყვარულს, არ შეადაროს ამ უკანასკნელის აღქმა-გაგება პირველის და მარად ერთსა და იმავე მდგომარეობაში მყოფის უცდომელობას, არ გამოეღვენოს ცალკეულ საგნებში არსებულ მატერიალურ თვისობრიობათა იმ ნაწილს, რომელიც ბუნდოვანი და მოუხელთებელია, თუმცა თავი არ აარიდოს ისეთ კვლევა-ძიებას, როგორიც [ამ თვისობრიობათა] დასაშვებ ფარგლებშია, ვინაიდან მრავალი მოვლენა, თვით ფართომასშტაბურიც, მიზეზს აშკარად ცარგვლიდან იღებს.

მაგრამ, რადგანაც ყოველივეს, რისი ბუნებაც ადამიანთა უმრავლესობისთვის ძნელადაა გასაგები, ადვილად განაქიქებენ, ზემოთ ხსენებული შემეცნების ორი საშუალებიდან პირველს თავს მხოლოდ სრულიად ბრმა თუ დაესხმის მაშინ, როცა მეორეს ამისათვის მტკიცე საფუძველი აქვს: ერთნი ზოგიერთი საკითხის სირთულის გამო ფიქრობენ, რომ იგი შეუმეცნებელია,

⁵ იგულისხმება პტოლემეაიოსის ასტრონომიული ტრაქტატი – „ალმაგესტი“.

⁶ მათემატიკის უჭეუვალ მეცნიერებად ჩამოყალიბებას, მის საგანთა ურღვევი სტაბილურობის გარდა, განაპირობებს მეთოდოლოგიაც, რომელიც არითმეტიკულ თუ გეომეტრიულ დემონსტრაციას ეყრდნობა. აღნიშნული მეთოდი პტოლემეაიოსმა გამოიყენა „ალმაგესტში“, მათემატიკური ასტრონომიის საკითხების გადმოცემისას. ფიზიკურ (ასტროლოგიურ) საკითხებზე მსჯელობისას, საგნის სპეციფიკიდან გამომდინარე, ეს მეთოდი ვედარ გამოდგება, ამიტომ პტოლემეაიოსი მიმართავს ნაკლებ მტკიცებით, „ფილოსოფიურ“, მეთოდს.

მეორენი კი, როგორც უსარგებლოს, იმის ცოდნას დასცინიან, რისი მოხდენაც ისედაც გარდაუვალია. ამიტომ სანამ სწავლებას დაწვრილებით განვიხილავდეთ, მოკლედ შევეხოთ პროგნოზირების შესაძლებლობასაც და სარგებლიანობასაც. პირველ რიგში, განვიხილოთ შესაძლებლობა.

1.2 იმის შესახებ, რომ შესაძლებელია (და რა დონემდე) ასტრონომიის⁷ მეშვეობით ცოდნის მიღება.

მცირედი ახსნა-განმარტებითაც ყველასათვის უცხადესი შეიქნება ის, რომ ეთერული⁸ და მარადიული ბუნებიდან რაღაც ძალა ვრცელდება და მთლიანად გამსჭვალავს მარად ცვალებად არეალს დედამიწის ირგვლივ, ცეცხლსა და ჰაერთან – მთვარისქვეშეთის პირველ ელემენტებთან⁹ – ერთად, რომლებიც გარემოცული და თანამოქცეულნი არიან ეთერული მოძრაობით და, თავის მხრივ, მოიცავენ, თანაბრუნებენ ყოველივე დანარჩენს: მიწასა თუ წყალს და მათ წიაღში მცენარეებსა თუ ცხოველებს¹⁰.

⁷ ისევე, როგორც წინა თავში, ამ შემთხვევაშიც იგულისხმება ასტროლოგია.

⁸ ეთერის, როგორც ცალკეული მე-5 ელემენტის, ზეცის შემადგენელი სუბსტანციის, ცნება დაამკვიდრა არისტოტელემ. ეთერულად მიიჩნევს არისტოტელე ციურ სხეულებსაც მაშინ, როცა მთვარის ქვედა სფეროს – დედამიწასა და მის გარემომცველ ატმოსფეროს – ოთხი ელემენტის: ცეცხლის, ჰაერის, წყლისა და მიწის საუფლოდ წარმოსახავს. ეთერული სუბსტანცია წმინდაა, ხოლო სუპერლუნარული სფერო – უცვლელი. ოთხი ელემენტი – ცეცხლი, მიწა, ჰაერი, წყალი და მთლიანად მთვარისქვეშეთი – ცვალებადია და არამდგრადი. სამყაროს დაყოფას მთვარის ზედა და მთვარის ქვედა სფეროებად, ასევე ეთერისა და ოთხი ელემენტის არისტოტელესეული განაწილების იდეას იზიარებს პტოლემეოსიც.

⁹ ცეცხლის სფერო ყველაზე ახლოსაა ეთერის სამანთან, მას მოსდევს ჰაერის სფერო, ამიტომაც მოიხსენიებს მათ ავტორი „მთვარისქვეშეთის პირველ ელემენტებად“.

¹⁰ პტოლემეოსი ცდილობს თავისი ასტროლოგიური მსოფლმხედველობა დააფუძნოს არისტოტელეს ფიზიკური სამყაროს იდეებზე და ამით ამ დარგს ორგანიზებული, ერთგვარი მეცნიერული სტატუსი შესძინოს.

გარემომცველ ცარგვალთან ერთად თავისებურად მზეც განუწყვეტლივ ზემოქმედებს მიწიერ საგნებზე არა მხოლოდ წელიწადის დროთა მდინარების თანმდევი ცვლილებებით, რომლებიც დასაბამს აძლევენ ცოცხალ არსებათა თაობებს, მცენარეთა ნაყოფიერებას, წყლის დინებას, ორგანიზმთა ზრდა-განვითარებას, არამედ დღიური მოძრაობითაც, როცა იგი სიცხესა თუ სისველეს, სიცივესა თუ სიმშრალეს იწვევს თანმიმდევრულად და იმ კონფიგურაციების შესაბამისად, რომლებსაც ჩვენი ზენიტის მიმართ ქმნის.

მთვარეც, როგორც დედამიწასთან ყველაზე უფრო მოახლოებული ციური სხეული, მას უხვად აფრქვევს ნაკადს და საგნების უდიდესი ნაწილი, სულიერი თუ უსულო, თანაგანიცდის და იცვლება მასთან ერთად. მისი სინათლის კვალდაკვალ მდინარეები ააზვირთებენ და დააცხრობენ თავიანთ დინებებს, ზღვები მოქცევას უკუაქცევენ მის ამოსვლასა და ჩასვლასთან ერთად, ცხოველები და მცენარეები, თუ სრულად არა, ნაწილობრივ მანიც, იზრდებიან და იმცრობიან მისი ავსებისა თუ კლების შესაბამისად.

აგრეთვე ვარსკვლავებიც, გინდ – ცთომილნი, გინდ – უძრავნი¹¹, ცარგვალზე გავლის დროს ხშირად მიუთითებენ ატმოსფეროს ცხელ, ქარიან თუ თოვლიან მდგომარეობაზე, რომელთან შეთანხმებულად მიწიერი საგნები განწესდებიან.

ციურ სხეულთა ურთიერთგანლაგებებსაც, ვინაიდან მათი განფენა მანამდეც სხვადასხვა გზით შეწყობილი და შეკრულია, მრავალი და ნაირგვარი ცვლილებები სისრულემდე მიჰყავთ. თვისებათა საერთო ჯამში ჭარბობს მზის ძალა, სხვა ციური სხეულები ან ხელს უწყობენ, ან აფერხებენ მის ზემოქმედებას. მთვარე ამას უფრო თვალნათლივ და გამუდმებით ჩადის შეერ-

¹¹ ვარსკვლავი – astēr – აღნიშნავს როგორც საკუთრივ ვარსკვლავებს, რომელთაც ავტორი მეორენაირად „უძრავ ვარსკვლავებად“ მოიხსენიებს, ისე – პლანეტებს, ანუ „მოძრავ ვარსკვლავებს“, იგივე ცთომილებს.

თების, პირველი და უკანასკნელი მეოთხედის და ოპოზიციის დროს, ვარსკვლავები – უფრო ხანგამოშვებით და უფრო ნაკლები სიცხადით და მათი ზემოქმედება დამოკიდებულია გამოჩენაზე, დაფარვასა და მიახლოებაზე.

თუ საკითხს ასე შევხედავთ, გამოდის, რომ ციურ სხეულთა მოძრაობა გარკვეული ხერხებით აუცილებლად არეგულირებს არა მხოლოდ იმას, რასაც უკვე დასრულებული ფორმა აქვს, არამედ თესლის გაჩენა და მომწიფებაც განისაზღვრება და ყალიბდება იმ თვისების გათვალისწინებით, რომელიც შესაბამის დროს ცარგვალს ახასიათებს. ყველაზე უფრო დაკვირვებული მიწათმოქმედებაც და მწყემსებაც კი ნახირის შეჯვარებისას თუ მარცვალთა დათესვისას ქარის ქროლვის მიხედვით განსჯიან მოსალოდნელი შედეგის ხარისხს. მთლიანობაში შეგვიძლია დავინახოთ, რომ მზისა და მთვარის უფრო აშკარა კონფიგურაციებით გამოწვეული ზოგადი მოვლენები შეიძლება სრულად განჭვრიტონ თუნდაც მათ, ვინც ამას არა მეცნიერული კვლევადიებების, არამედ უბრალო დაკვირვებების გზით შეიმეცნებს. ის, რაც უფრო დიდ ძალებს ექვემდებარება და უფრო მარტივ ბუნებრივ წესრიგს წარმოადგენს, მაგალითად, სეზონებისა და ქარის წლიური ცვლებადობა (ვინაიდან მზეა ყოველივე ამის მიზეზი), ესმით სრულიად განუსწავლელ ადამიანებსა თუ უგუნურ პირუტყვსაც კი. ამასთან, ისეთი რამ, რაც არც ისე ზოგადი ხასიათისაა, უწყიან მათ, ვინც საჭიროებიდან გამომდინარე შეეჩვია დაკვირვებების ჩატარებას, როგორც, მაგალითად, მეზღვაურები ცნობენ ქარებისა და ქარტეხილების მომასწავებელ განსაკუთრებულ ნიშნებს, რომლებიც პერიოდულად ჩნდებიან მზის მიმართ მთვარისა და უძრავი ვარსკვლავების ასპექტების წყალობით. თუმცა თავიანთი უცოდინარობის გამო არ შეუძლიათ ზუსტად განსაზღვრონ მათი დრო და ადგილი, არც ცთომილ ვარსკვლავთა პერიოდული წრებრუნვა, რომლებიც ამ

მოკლენებში თანამონაწილეობენ, ამიტომ ისინი ხშირად ცდებიან.

ხოლო იმას, ვინც ფლობს ყველა ვარსკვლავის, მზისა და მთვარის მოძრაობის შესახებ ზუსტ ცოდნას, ისე, რომ მხედველობიდან არ რჩება არც ამგვარ კონფიგურაციათა დრო, არც ადგილი, ამასთან უფრო აღრეული განუწყვეტელი კვლევა-ძიებების დამსახურებით ძალუძს სრულად მათი ბუნების ამოცნობა (თუმცა შეიძლება არა ძირეული ბუნების, არამედ მათი ქმედითი შესაძლებლობების¹², როგორებიცაა დაცხუნება მზისგან და დატენიანება მთვარისგან და მსგავსივე სხვა ციურ სხეულთა შემთხვევაში) თუკი შესწევს უნარი, ყოველივე ამის გათვალისწინებით განარჩიოს ატმოსფეროს თავისებურებები: მაგალითად, როდის იქნება ის უფრო თბილი, როდის – უფრო ნესტიანი, მაშ, რა შეუძლის ხელს, რომ შეეძლოს ცალკეული ადამიანისთვის მისი აგებულების ზოგადი მახასიათებლის განსაზღვრა ყოვლისმომცველი ცის მდგომარეობიდან, რომ მისი სული ასეთი და ასეთია, სხული – ასეთი და ასეთი და შემდეგ მოკლენათა რიგის გათვალისწინებით იმის დადგენა, რომ ასეთი და ასეთი ზეცა ასეთ და ასეთ ტემპერამენტს შეესაბამება და ხელს უწყობს აყვავებას, მაშინ როცა სხვაგვარი – შეუთავსებელია და ზიანს აძლიერებს? შესაბამისად, ამგვარი ცოდნის შესაძლებლობა თვალსაჩინო ხდება ამ და ამის მსგავსი არგუმენტებით.

ამგვარად, შეგვიძლია დავინახოთ, თუ ამ მოძღვრებას ბრალად როგორ სდებენ უსუსურობას დამაჯერებლად, მაგრამ არ-

¹² პტოლემეაიოსის „ჰიპოთეზისის“ მიხედვით, ვინაიდან ციური სხეულები ეთერისაგან შედგებიან, მათ შორის განსხვავება ვერ იარსებებს ვერც შემადგენლობის, ვერც სიმკვრივის თვალსაზრისით. ის, რაც მათ გამორჩეულ ასტროლოგიურ ზემოქმედებას განაპირობებს თითოეულის „ქმედითი ძალაა“ „ეფექტი“ – ποιῆτικαί – ის საწყისი მიზეზები, რომლებიც დედამიწაზე ნაირგვარ ცვლილებებს იწვევენ. ისინი დამოკიდებული არიან ოთხ ხარისხთა (ცხელი, სველი, ცივი, მშრალი) კომბინაციაზე, რასაც განაპირობებს სხვადასხვა ფაქტორი, როგორებიცაა: დაშორება მზისგან (განსაზღვრავს სიცხეს), მანძილი დედამიწიდან (განსაზღვრავს ტენიანობას).

ამართებულად. პირველ რიგში, მათმა შეცდომებმა, ვისაც ეს საქმე სრულყოფილად არ ესმის (ასეთები კი მრავლად არიან, აღნიშნული მოძღვრების მოცულობიდან და მრავალმხრივობიდან გამომდინარე) შექმნა წარმოდგენა, თითქოს ისიც კი, რაც მართებულია, შემთხვევითობის გამო ასე, რაც სიმართლეს არ შეესაბამება. ვინაიდან ეს არ არის დარგის უუნარობა, არამედ იმ ადამიანებისა, ვინც მისით სარგებლობს. მეორეც: მრავალნი, ამ მოძღვრების სახელით სხვა რამის გამსაღებლნი, სარგებლის მიღებისთვის ატყუებენ უბრალო ადამიანებს და ისეთი რამეების წინასწარმეტყველებას იჩემებენ, რისი წინასწარ განჭვრეტაც, მათი ბუნებიდან გამომდინარე, შეუძლებელია. ამგვარად, კირკიტა ცნობისმოყვარეებს აძლევენ თანაბარ საბაბს იმის საძაგებლადაც, რაც ბუნებით ექვემდებარება წინასწარმეტყველებას. ეს ასე არ უნდა იყოს: ისევე, როგორც ფილოსოფია არ უნდა გავაუქმოთ იმის გამო, რომ ზოგიერთი მათგანი, ვინც მის ცოდნას იჩემებს, არაკეთილსინდისიერია.

ამასთანავე, აშკარაა, რომ მაშინაც კი, თუკი ვინმე [ასტროლოგიურ] მოძღვრებას მეტად დაკვირვებულად და კეთილსინდისიერად მიუდგება, მაინც შესაძლოა, წაბორძიკდეს არა ნახსენები რომელიმე მიზეზის, არამედ თავად საგანთა ბუნებისა და მოწოდების სიღაღესთან შედარებით მისი სისუსტის გამო.

რაც შეეხება კვლევა-ძიებას იმ მოვლენებისა, რომლებსაც ადგილი აქვს გარემომცველ ატმოსფეროში, მხოლოდ ეს ერთი სირთულე იარსებებდა, რადგან ამ შემთხვევაში ცის მოძრაობასთან ერთად არცერთი მიზეზი არ იქნებოდა გათვალისწინებული. მაგრამ, როცა საქმე ეხება გენეტლიალოგიურ¹³ ძიებებს და თითოეული ნაზავის ინდივიდუალურ შემთხვევებს, მისი განმპირობებელი გარემოფაქტორები არც უმნიშვნელოა, არც უყურადღებოდ დასატოვებელი.

¹³ ასტროლოგიის განმტობა, რომელიც პირადი ჰოროსკოპებით შემოიფარგლება.

თესლთა განსხვავებები ყველაზე ძლიერ მისი სახეობის სპეციფიკურ მახასიათებლებზე ზემოქმედებს, ვინაიდან, როცა გარემო ატმოსფერო და ჰორიზონტი თანხვედრაშია, თითოეული თესლი უპირატესობას ანიჭებს მისთვის ყველაზე უფრო შესაფერისი უნივერსალური ფორმით განსხვავებას, მაგალითად: როგორცაა კაცის, ცხენის და სხვა. დაბადების ადგილები ასევე იწვევს არც თუ ისე მცირე სახესხვაობას საერთო ნაზავში. როცა თესლი იმავედ მიიჩნევა სახეობის მიხედვითაც (მაგ. ადამიანის) ხოლო გარემო ატმოსფეროს პირობებიც თანხვედება, ნაშობნი მაინც განსხვავდებიან ერთმანეთისგან როგორც სხეულით, ასევე – სულით რეგიონთა არაერთგვაროვნების შედეგად. გარდა ამისა, თუკი ყოველივე ზემოაღნიშნული იგივეობრივია, ადურდასა და ადათს თავიანთი წვლილი შეაქვთ ცხოვრების გარკვეული გზით წარმართვაში. თუ თითოეული ეს ფაქტორი გარემო ატმოსფეროდან გამოწვეულ მიზეზებთან ერთად არ არის გასიგრძეგანებული, თუმცა ამ უკანასკნელის ზემოქმედება ყველაზე უფრო ძლიერია, (ვინაიდან გარემომცველი ატმოსფეროა მათთვის ხელშემწყობი მიზეზი იმისა, რომ ჩამოყალიბდნენ იმად, რაც არიან) ამან შესაძლოა დაბრკოლება შეუქმნას მათ, ვისაც სჯერა, რომ ასეთ შემთხვევებში ყველაფრის ამოცნობა ხელეწიფება მხოლოდ ზეციურ სხეულთა მოძრაობით, თუნდაც იმის, რაც მის შესაძლებლობებს აღემატება.

როცა საქმე ამგვარადაა, არც ის იქნება მართებული (ვინაიდან ასეთი სახის პროგნოზირება შეუძლებელია ზოგჯერ შეცდეს) იგი სრულად გავაუქმოთ, ისევე, როგორც არ ვაუქმებთ ხომალდის მესაჭეობას იმის გამო, რომ შეცდომები ხშირია. მაგრამ, როცა პირობა დიდია და ღვთაებრივიც, უნდა მივსვალმოთ და დავკმაყოფილდეთ იმით, რაც შესაძლებლობის ფარგლებშია და ამ ხელოვნებისგან (როგორც ადამიანებს ჩვევიათ) ის კი არ მოვითხოვოთ, რომ ყოველთვის მიზანს მიაღწიოს, არამედ ერთსულოვანი ვიყოთ მისი სილამაზის დაფასებაში იმ შემთხვევებშიც

კი, როცა მან ვერ შეძლო სრული პასუხის გაცემა. და რადგან ჩვენ არ ვეძიებთ წუნს უქიმებში, როცა ისინი დაავადებაზეც და პაციენტის ინდივიდუალურ თავისებურებებზეც საუბრობენ ვინმეს გასინჯვის დროს, ამ შემთხვევაშიც არ უნდა შევეწინააღმდეგოთ ასტროლოგების მიერ სადაურობის, ქვეყნისა თუ აღზრდის (ან ნებისმიერი სხვა აწ უკვე შემდგარი ფაქტორის) წინ წამოწევას.

1.4 ცთომილ ვარსკვლავთა¹⁴ ძალის შესახებ

ცნობილია, რომ მზის არსის ქმედითი ძალა ვლინდება დათბობასა და მსუბუქად გამრობაში. ამათ სხვებთან შედარებით უფრო ადვილად ვამჩნევთ მზის ზომისა და იმის წყალობით, რასაც სეზონური ცვლილებები ააშკარავებს, ვინაიდან, რაც უფრო უახლოვდება იგი ჩვენს ზენიტს, მით უფრო ძლიერ ზემოქმედებს ამ გზით ჩვენზე.

მთვარე კი მართლაც მთელი სისავსით ავლენს თავის ძალას დატენიანებაში, დედამიწასთან სიახლოვისა, ცხადია, და ნესტიტ გაჯერებული ანაორთქლის¹⁵ გამო, იგი ამგვარად ზემოქმედებს ცოცხალ ორგანიზმებზე, უმეტეს შემთხვევაში იწვევს უშუალოდ მათ გაცვილებასა და გახრწნას, თუმცა გათბობაშიც აქვს მცირედი წილი მზისგან მიღებული სინათლის წყალობით.

კრონოსის¹⁶ ვარსკვლავის ქმედითი ძალა ყველაზე ჭარბად ვლინდება გაცივებასა და მცირედით – გამრობაშიც, იმის გამო, რომ, როგორც ჩანს, იგი მეტისმეტად შორსაა როგორც მზის მცხუნვარებისგან, ისე – დედამიწის გარშემო ანაორთქლი ნესტისგან. აგრეთვე კრონოსსა და სხვა ციურ სხეულთათვის ძალეობი იკრიბება მზესთან და მთვარესთან ასპექტების დაკვირვების

¹⁴ იგივე პლანეტათა

¹⁵ პტოლემეოსის წარმოდგენით, დედამიწიდან ანაორთქლი წყალი ციურ სხეულეობამდე აღწევს.

¹⁶ პლანეტა სატურნის ძველბერძნული სახელწოდება.

შედეგად. როგორც ჩანს, ზოგი მათგანი ასე, ზოგი კი ისე, ცვლის მათთან ერთად ცარგვლის მდგომარეობას, ან ამცირებს ზეგავლენას, ან – ზრდის.

არეს¹⁷ აქვს ბუნება, უმეტესად რომ გააშროს და გააცხელოს, რაც კარგად შეეფერება მის ცეცხლოვან ფერსა და მზესთან სიახლოვეს, რომლის სფერო ზუსტად მის ქვემოთ მდებარეობს.

ზევის¹⁸ ქმედითი ძალის მახასიათებელია ზომიერება, ვინაიდან იგი გზას კრონოსის სუსხსა და არესის მცხუნვარებას შორის გადის. ამიტომ იგი ერთდროულად კიდევაც ათბობს და კიდევაც ატენიანებს და, რადგანაც გათბობის წილი უფრო მეტია ქვემოთ განლაგებული სფეროების გავლენით, იგი ხდება ნაყოფიერ ქართა შემოქმედი.

აფროდიტეს¹⁹ ქმედითი ძალა ისეთივე ზომიერია, როგორც ზევისის, თუმცა საპირისპირო ფორმით მოქმედებს: ის მზესთან სიახლოვის გამო მსუბუქად ათბობს, მაგრამ უმეტესად მთვარის მსგავსად ატენიანებს. ამისთვის იგი მძლავრი სინათლით დედამიწის ატიმოსფეროდან ანაორთქლ წყალს მიიზიდავს.

ჰერმესი²⁰ ზოგადად მიჩნეულია სიმშრალის შემოქმედად და ნესტის შთანმთქმელად, ვინაიდან გრძელდით მზეს არასდროს შორდება, ამავედროულად -დამატენიანებლად, ვინაიდან ის დედამიწის მახლობლად მთვარის სფეროს ზემოთაა და სწრაფად გადადის ერთი მდგომარეობიდან მეორეში, თითქოს თავად მზის სიახლოვეში მისივე მოძრაობის სიჩქარითაა ფრთაშესხმული.

¹⁷ პლანეტა მარსის ძველბერძნული სახელწოდება.

¹⁸ პლანეტა იუპიტერის ძველბერძნული სახელწოდება.

¹⁹ პლანეტა ვენერას ძველბერძნული სახელწოდება.

²⁰ პლანეტა მერკურის ძველბერძნული სახელწოდება.

1.5 კეთილისმოქმედი და ავისმოქმედი პლანეტების შესახებ

ვინაიდან ეს ასეა და ვინაიდან ოთხ ხარისხთაგან²¹ ორი – ცხელი და სველი, ყოველივეს რომ ზრდის და ერთმანეთთან აკავშირებს – აქტიური და ნაყოფიერია, ხოლო ორი – მშრალი და ცივი – პირიქით ყოველს რომ შლის და აცალკევებს – პასიური და დამანგრეველი, პლანეტათაგან ორი – ზევსი და აფროდიტე, ასევე – მთვარეც, ძველთაგან კეთილისმოქმედებად იყვნენ აღიარებულნი ზომიერი ბუნების, აგრეთვე ცხელ და სველ თვისებათა სიუხვის წყალობით. საპირისპირო ბუნებას მიაწერდნენ კრონოსსა და არესს. პირველ მათგანს მოჭარბებული სიცივის, ხოლო მეორეს – მეტისმეტი სიმშრალის გამო. მიაჩნდათ, რომ მზესა და ჰერმესს, როგორც ორივე ბუნებით თანაბრად დაჯილდოებულებს, ორივე მათგანის გამოვლენა შეეძლოთ იმ პლანეტის თვისებებიდან გამომდინარე, რომელსაც ისინი უერთდებოდნენ.

1.6 ქალური და მამაკაცური პლანეტების შესახებ

და კვლავაც, ვინაიდან ბუნების პირველადი სქესი არის ორი – მამრობითი და მდედრობითი, ხოლო ზემოთ აღნიშნულ თვისებათაგან სველი სუბსტანცია გამორჩეულად ქალურია, რადგან იგი, ჩვეულებრივ, უფრო მეტად გვხვდება ყოველივე ქალურში, ხოლო დანარჩენი – მეტწილად მამაკაცურში, ამიტომ მთვარე და აფროდიტე სამართლიანადაა მიჩნეული ქალურ პლანეტებად, ვინაიდან მათი მახასიათებელი, ძირითადად, სისველეა. მზე, კრონოსი, ზევსი და არესი – მამაკაცურია, ჰერმესი საზი-

²¹ პტოლემეოსის ასტროლოგიისათვის ოთხ ხარისხთა (ცხელი, ცივი, მშრალი, სველი) კომბინაცია ასტროლოგიური პროგნოზის ფუნდამენტია. მისი წარმოდგენით, სამყაროში ყოველივე მათ კომბინაციას შეიცავს. ციურ სხეულთა ქმედითი ძალაც ამ კომბინაციის მატარებელია და ციური სხეულები მათ ეთერსა თუ დედამიწაზე ერთგვარი სხივების (*aktines*) მეშვეობით ავრცელებენ.

აროა ორივე სექსისთვის, იმის გამო, რომ თანაბრად წარმოშობს როგორც ნესტს, ისე – სიმშრალეს. ნათქვამია, რომ ვარსკვლავებიც იძენენ მამაკაცურობას და ქალურობას მზესთან შეფარდებით განლაგების მიხედვით: განთიადისას, როცა მზეს წინ უძღვიან – მამაკაცურნი არიან, ხოლო მწუხრის ჟამს, როცა მზეს მოსდევენ – ქალურნი. გარდა ამისა, ამავეს განსაზღვრავს ჰორიზონტის მიმართ მათი მდებარეობაც: ამოსვლიდან კულმინაციამდე, ჩასვენებიდან ანტიკულმინაციამდე, როგორც აღმოსავლეთისანი, მამაკაცურად მიიჩნევიან, დარჩენილ ორ კვადრანტში, როგორც დასავლეთისანი – ქალურად.

1.7 დღისა და ღამის პლანეტების შესახებ

ამგვარადვე, ვინაიდან დროის შემადგენელ ყველაზე უფრო თვალსაჩინო ორ მონაკვეთს შორის დღე უფრო მეტად მამაკაცურია ცხელი და აქტიური ბუნების წყალობით, ღამე კი – ქალური, სველი და სიმშვიდის მომგვრელი ბუნებიდან გამომდინარე, შესაბამისად, მთვარე და აფროდიტე ღამეულ პლანეტებად აღიარეს, მზე და ზევსი – დღიურ პლანეტებად, ჰერმესი კი, წინა შემთხვევის მსგავსად, საზიაროდ: ცისკრის ჟამს ამოსვლისას იგი დღიურია, ხოლო მწუხრის ჟამს – ღამეული.

დროის თითოეულ ამ დანაყოფს მიაკუთვნეს ორ ავისმოქმედ პლანეტათაგან ერთი, მაგრამ არა მათი ბუნებათა მსგავსების, არამედ განსხვავების ნიშნით. ვინაიდან, კეთილისმოქმედი პლანეტა მსგავსი ტიპის ბუნებასთან შერევისას დადებით თვისებებს აძლიერებს, ხოლო ავისმოქმედი პლანეტა საპირისპირო ბუნებასთან თანაზიარებით დამანგრეველ თვისებებს ასუსტებს. მაშასადამე, კრონოსი, იმის გამო, რომ ცივია, დღის მცხუნვარებას მოარგეს, ხოლო არესი, მშრალი რომაა – ღამის სინესტეს. თითოეული მათგანი, ამგვარი შერევით გაწონასწორებული, წევრი ხდება იმ კატეგორიისა, რომელიც უფრო ზომიერ ზეგავლენას წარმოშობს.

I.8 მზის მიმართ კონფიგურაციის ძალის შესახებ

მთვარესა და სამ პლანეტას თავიანთი კუთვნილი ძალები მზესთან ურთიერთგანლაგების მიხედვით ან ემატებათ ან აკლდებათ. მთვარე გავსების ჟამს – თავისი გამოჩენიდან პირველ ნახევარმთვარეობამდე – უფრო და უფრო მეტ სინესტეს წარმოშობს, პირველი ნახევარმთვარეობიდან სავსემთვარეობამდე – სიცხეს, სავსემთვარეობიდან მეორე ნახევარმთვარეობამდე – სიმშრალეს, ხოლო მეორე ნახევარმთვარეობიდან საბოლოოდ მიმალვამდე – სიცივეს. პლანეტები მხოლოდ განთიადისას, ამოსვლის დროიდან პირველ სტაციონარულ მდგომარეობამდე, უმეტესწილად, სისველის შემოქმედნი არიან, პირველი სტაციონარული მდგომარეობიდან მწუხრის ჟამს ამოსვლამდე – სიცხის, მწუხრის ჟამს ამოსვლიდან მეორე სტაციონარულ მდგომარეობამდე – სიმშრალის, მეორე სტაციონარული მდგომარეობიდან დახდომამდე – სიცივის. ამკარაა, რომ ურთიერთმოქმედებისას პლანეტები ნაირგვარ ცვლილებებსაც იწვევენ ჩვენს გარემოში და, თუმცა თითოეული მათგანისთვის ნიშანდობლივი ძალა ჭარბობს, მაინც განიცდის ცვლილებებს იმის ზეგავლენით, რასთანაცაა ურთიერთდაკავშირებული.

I.10 წელიწადის დროებისა და ოთხი კუთხის ძალთა შესახებ

წელიწადის არსებულ დროთაგან (გაზაფხული, ზაფხული, შემოდგომა, ზამთარი), გაზაფხულს გარდასული სუსხისა და დამდეგი სითბოს წყალობით უხვად აქვს მომადლებული სინესტე; სიცივით ჭარბობს ზაფხული ჩვენს ზენიტთან მზის სიახლოვის გამო, სიმშრალით – შემოდგომა, რადგან ამ დროს ჩავლილ მცხუნვარებას შთანთქმული აქვს ნესტი, ხოლო სიცივით – ზამთარი, ვინაიდან მზე ყველაზე მეტად შორდება ზენიტს.

ამის გამო, მიუხედავად იმისა, რომ ზოდიაქოს, როგორც წრეს, ბუნებრივად დასაწყისი ვერ ექნება, ის ნიშანი, რომელიც დასაბამს გაზაფხულის ბუნიობიდან იღებს, ანუ ვერძი, მთლიანად ზოდიაქოს სათავედ მოიაზრეს და გაზაფხულის უხვი ტენიანობა ზოდიაქოს, როგორც თითქოსდა ცოცხალი არსების, საწყისად აქციეს, შემდეგ მას თანმიმდევრობით ენაცვლებიან წელიწადის დანარჩენი დროები. ყველა ცოცხალი არსების პირველი ხანა ტენიანობით ქარბობს, თითქმის ისევე, როგორც გაზაფხული, თანაც ნაზია და ჯერ კიდევ სათუთი. მეორე ხანა, რომელიც მოწიფულობის თანმდევია, მეტობს მცხუნვარებით, ზაფხულის მსგავსად. მესამე კი, რომელიც მოწიფულობას მოჰყვება და სიძაბუნისკენ მიემართება, უკვე სიმშრალითაა აღმატებული ისევე, როგორც შემოდგომა. უკანასკნელი, აღსასრულთან მიმანახლებელი, მეტად ცივია და ზამთარს ჩამოჰგავს.

ამის მსგავსად, ჰორიზონტის ოთხი არეალიდან, თუ კუთხიდან, საიდანაც დასაბამს იღებს ყოველი მიმართულებით მქროლავი ქარები, ის, რომელიც აღმოსავლეთითაა, სიმშრალით გამოირჩევა, იმიტომ, რომ, როცა მზე ამ არეალს გადის, აშრობს ყოველივეს, რაც ღამით დატენიანდა. ამგვარად, აღმოსავლეთის ქარები, რომლებსაც ჩვენ ზოგადად ვუწოდებთ აპელიოტესს, მოკლებული არიან ტენიანობას და გამაშრობელ ზემოქმედებას ახდენენ. სამხრეთი ნაწილი ყველაზე ცხელია ზენიტში გამავალი მზის მცხუნვარების გამო და იმიტომ, რომ, ჩვენი დასახლებული სამყაროს დახრილობიდან გამომდინარე, მზის კულმინაციის აღნიშნული წერტილი სამხრეთისაკენაა მიდრეკილი. აქედან მქროლავი ქარებიც, ზოგადი სახელწოდებით ნოტუსი, ცხელი და მომადუნებელია. დასავლეთის მხარე ნესტიანია, ვინაიდან ის, რაც მზის მიერ შრება დღის განმავლობაში, ღამით კვლავ იცვარება და ამიტომ ქარები, რომლებიც დასავლეთიდან უბერავენ და ზოგადად ზეფიროსი ეწოდებათ, მაცოცხლებელი და ნესტის მომგვრელია. ჩრდილოეთი მხარე ყვე-

ლაზე ცივია, ვინაიდან ჩვენი სამყაროს დახრილობიდან გამომდინარე, ძალზე შორსაა ზენიტისა და მასში მზის გავლით გამოწვეული სიცხისგან. ქარები კი, რომლებიც იქიდან ქრიან და ზოგადად ბორეასი ეწოდებათ, გამოთოშავი და გამამკვრივებელი თვისებებით გამოირჩევიან.

ამ მონაცემთა ერთმანეთისგან გარჩევა სასარგებლოა, რათა განვსაჯოთ, თუ რა მიმართულებას იძენს თვისებათა ნაერთი თითოეულ შემთხვევაში. ადვილი ამოსაცნობია, რომ ვარსკვლავთა ქმედითი ძალა გარკვეულწილად იცვლება ისეთი ფაქტორების ზემოქმედების შედეგად, როგორებიცაა: წელიწადის დროები, ასაკობრივი პერიოდები, თუ მსოფლიოს რეგიონები და რომ მახლობელ გარემოში მათი თვისებები უფრო მკაფიოდ ვლინდება და ზემოქმედებაც ძლიერდება, მაგალითად: სითბოს მატარებელ ვარსკვლავთა ზემოქმედება ძლიერდება ცხელ პირობებში, ნესტის – ნესტიანში მაშინ, როცა საპირისპირო მდგომარეობებს მივყავართ დაშლისა და მათი ძალის დასუსტებისკენ. სითბოსა და სისველის მომგვრელი ვარსკვლავები შესაბამისად ცივ და მშრალ პირობებში სუსტდებიან და ასე ხდება ანალოგიურად სხვა შემთხვევებშიც, იმ თვისებათა ნაერთის გათვალისწინებით, რომელსაც ამგვარი შერევა წარმოშობს.

1.11 მზებუდობისა და ბუნიობის ნიშნების, აგრეთვე მყარ და ცვალებად ნიშანთა შესახებ

მას შემდეგ, რაც ამგვარი წანამძღვარი დავურთეთ, იმის რიცხვით დადგა, რომ თავად ზოდიაქოს ნიშანთა ტრადიციით მინიჭებული ბუნებრივი მახასიათებლებიც დავუმატოთ. თითოეული ნიშნისათვის თვისებათა ზოგადი ნაერთი კი შეესაბამება მათში დამდეგ წელიწადის დროებს, მაგრამ მათი ზოგიერთი თავისებურება ასევე მზესთან მთვარესთან და სხვა პლანეტებთან მონათესავეობასთანაცაა დაკავშირებული, რის შესახებაც შემ-

დგომ ვისაუბრებთ, უწინარესად კი უნდა განვსაზღვროთ თავად ზოდიაქოს ნიშანთა ძალა შეურევლად, როგორც თავისთავად, ისე – ერთმანეთთან მიმართებით.

მაშ, უპირველესია ზოდიაქოს დაყოფა ბუნიობის, მზებუდობის, მყარ და ცვალებად ნიშნებად. მზებუდობის ნიშანი ორია: ზაფხულის მზებუდობის წერტილიდან პირველი 30 გრადუსი კირჩხიბს ეთმობა, ზამთრის მზებუდობის დასაწყისიდან – თხის რქას. მათ სახელები შესაბამისად აქვთ მიღებული. ვინაიდან მზე, როცა მათ დასაწყისშია, ტრიალდება და განედის კურსს საპირისპირო მიმართულებით მიაქცევს, ზაფხულს იწვევს კირჩხიბში, ზამთარს – თხის რქაში.

ბუნიობის ნიშანთა სახელს ატარებს ორი: ერთი მათგანი – ვერძი, პირველი ნიშანია გაზაფხულის ბუნიობიდან, ხოლო მეორე – მარწყხი²² – შემოდგომის ბუნიობიდან. აგრეთვე, მათაც სახელწოდება შესატყვისად აქვთ მიღებული, ვინაიდან, როცა მზე მათ დასაწყისშია, დღე უტოლდება დამეს.

დარჩენილი რვა ნიშნიდან ოთხს მყარი ეწოდება, ოთხს – ცვალებადი. ბუნიობისა და მზებუდობის მომდევნო ნიშნები: კურო, ლომი, მორიელი, მერწყული – მყარია. ვინაიდან, როცა მზე მათში გადაინაცვლებს, წელიწადის ღროთა სინესტე, სითბო, სიცივე და სიმშრალე, რომლებიც დასაბამს წინა ნიშნებში იღებენ, ჩვენზე უფრო სტაბილურად და ძლიერად ზემოქმედებს არა იმიტომ, რომ ამ დროს ბუნებრივად წარმოქმნილი პირობები არაა შეზომილი, არამედ იმიტომ, რომ მათში დიდი ხანი დავყავით და მათ ძალებს უფრო მკაფიოდ აღვიქვამთ.

მყარის მომდევნო ნიშნები კი – ტყუპი, ქალწული, მშვილდოსანი და თევზები – ცვალებადია, ვინაიდან ისინი მდებარეობენ მყარსა და მზებუდობა-ბუნიობის ნიშნებს შორის და თითქოსდა

²² იგულისხმება სასწორის ზოდიაქო, რომელიც ძველად მორიელის გაგრძელებად, კერძოდ, მის მარწყხებად მოიაზრებოდა.

იზიარებენ დასაწყისსა და დასასრულში ორივესათვის დამახასიათებელ ბუნებრივ ნიშან-თვისებებს.

I.13 ზოდიაქოს ნიშანთა ურთიერთგანლაგების (ასპექტების) შესახებ

ერთმანეთს ენათესავებიან ზოდიაქოს ნიშანთაგან, პირველ რიგში, ისინი, რომლებსაც გარკვეული სახის ურთიერთგანლაგება აკავშირებთ. მათ მიეკუთვნება: ნიშნები, რომლებსაც ოპოზიციური მდებარეობა აქვთ და მოიცავენ: ორ მართ კუთხეს, ზოდიაქოს ექვს ნიშანს, 180 გრადუსს, ისინიც, რომლებსაც სამკუთხედური (ტრიგონალური) მანძილი ამორებით და მოიცავენ მართი კუთხის ერთ მთელსა და კიდევ მესამედს, ოთხ ნიშანს, 120 გრადუსს, აგრეთვე ის ნიშნები, რომლებიც კვადრატულად არიან განლაგებული, მოიცავენ ერთ მართ კუთხეს, სამ ნიშანს, 90 გრადუსს, ისინიც, რომლებიც სექსტილურ განლაგებას ქმნიან, მოიცავენ მართი კუთხის ორ მესამედს, ორ ნიშანს, 60 გრადუსს.

თუ რატომ იქნა მიღებული არსებულ ინტერვალთაგან მხოლოდ ესენი, შეგვიძლია შევიტყოთ აქედან: ოპოზიციის პრინციპი იმთავითვე გასაგებია, რადგან ის ნიშნებს პირისპირ ერთ სწორ ხაზზე ახვედრებს. ხოლო, თუ ჩვენ ავიღებთ ორ წილადს და არაწესიერ წილადს, რომლებიც ჰარმონიულია, მას შემდეგ, რაც ორი მართი კუთხისგან შედგენილ ოპოზიციას ერთ მეორედსა და ერთ მესამედს გამოვაკლებთ, პირველ შემთხვევაში მივიღებთ კვადრატურას, მეორეში – სექსტილსა და ტრიგონს.

ხსენებულ ასპექტთა შორის ტრიგონი და სექსტილი იწოდება ჰარმონიულად იმიტომ, რომ მათ აყალიბებს ერთი ტიპის ნიშნები: ან მხოლოდ ქალური, ან მხოლოდ მამაკაცური, მაშინ,

როცა ოპოზიცია და კვადრატურა არაა ჰარმონიული²³, ვინაიდან ისინი ერთი გვარის ნიშნებს ერთმანეთის საპირისპიროდ განაწყობენ.

I.14 განმკარგველი და მორჩილი ნიშნების შესახებ

ასევე, ზოდიაქოს იმ ნიშნებს, რომლებიც თანაბარი მანძილით არიან დაშორებული ბუნიობის ერთი ან მეორე წერტილიდან, განმკარგველად და მორჩილად მოიხსენიებენ, რადგან ისინი დროის თანაბარ მონაკვეთში ამოდიან და ერთსა და იმავე პარალელზე არიან განლაგებული. მათ შორის ის ნიშნები, რომლებიც ზაფხულის ნახევარსფეროში მდებარეობენ, განმკარგველად იწოდებიან, ხოლო ზამთრის ნახევარსფეროში – მორჩილად. ვინაიდან, როცა მზე პირველში იმყოფება, დღეს ღამეზე მეტად ახანგრძლივებს, ხოლო მეორეში – პირიქით: ამცირებს.

I.15 ერთმანეთისთვის ხილული და თანაბარძალიანი ნიშნების შესახებ

და კვლავაც, ნათქვამია, რომ თანაბარძალიანი ის მონაკვეთებია, რომელთა მანძილებიც მზებუდობის გინდ ერთ, გინდ მეორე წერტილამდე ტოლია. ვინაიდან, როცა მზე იმყოფება ერთ მათგანში, გვაძლევს იმავე ხანგრძლივობის დღეს, რასაც მეორეში ყოფნისას, აგრეთვე თანაბარია ღამისა და საკუთრივ საათების ხანგრძლივობაც. ისინი, როგორც ამბობენ, ხედავენ ერთმანეთს ზემოთაღნიშნულის გათვალისწინებით და იმიტირმაც, რომ თითოეული ამოდის ჰორიზონტის ერთი და იმავე მონაკვეთიდან და ერთსა და იმავე მონაკვეთში ჩადის.

²³ თანამედროვე დასავლურ ასტროლოგიაში ასპექტთა ამგვარად კვალიფიცირების ტრადიცია დღემდეა შენარჩუნებული, თუმცა სხენებული „ძირითადი“ ასპექტების გვარდით გვხვდება ე.წ. „მინორული“ ასპექტებიც, რომლებიც პტოლემეაიოსისთვის უცნობი იყო.

I.16 უკავშირო ნიშნების შესახებ

უკავშირო, ანუ უცხო ეწოდებათ ზოდიაქოს იმ ნიშნებს, რომლებსაც მონათესავეობის არც ერთი ზემოთ ხსენებული მახასიათებელი არ აერთიანებთ. ისინი არც განმკარგველ და მორჩილთა რიგს მიეკუთვნებიან, არც ერთმანეთისთვის ხილულთა და თანაბარძალიანთა. მეტიც: დადგენილი ოთხი ასპექტიდან (ოპოზიცია, ტრიგონი, კვადრატურა, სექსტილი) არც ერთში წილი არ უდევთ და ერთმანეთს ამორებით ზოდიაქოს ერთი ან ხუთი ნიშანი. თუ ისინი ერთი ნიშნით არიან დაშორებული, თითქოს ერთმანეთისგან უკუმიიქცევიან და ორად ყოფნის მიუხედავად, ერთის ტოლ კუთხეს შემოფარგლავენ, ხოლო თუ ხუთი ნიშნით არიან დაშორებული, მაშინ მთლიან წრეს არათანაბარ ნაწილებად ყოფენ, როცა სხვა ასპექტების მიერ წრე თანაბარ მონაკვეთებად იყოფა.

I.24 შეერთებათა, დაცილებათა და სხვა ძალთა შესახებ

ამბობენ, რომ, ზოგადად, წინმსწრები პლანეტები მათ თანმდევებს უერთდებიან, ხოლო თანმდევი ცილდებიან მათ წინმსწრებთ, სანამ მათ შორის მანძილი მცირეა. იგივე წესი მოქმედებს როგორც ფიზიკური შეერთების, ისე სხვა მიღებული ასპექტის დროსაც. ფიზიკური დაცილებების და შეერთებების შემთხვევაში სასარგებლოა მათ განედზე დაკვირვებაც, რათა მხედველობაში მივიღოთ მხოლოდ ის ტრანზიტები, რომლებიც ეკლიპტიკის ერთ მხარესაა. მაგრამ ასპექტის მეშვეობით შეერთებისა და დაცილების შემთხვევაში ეს ზედმეტია, ვინაიდან ყოველი სხივი მარადჟამს გადაიტყორცნება და ყოველი მხრიდან თავს იყრის ერთსა და იმავე წერტილში, ანუ დედამიწის ცენტრში. ამგვარად, ამ ყოველივეზე დაყრდნობით, ადვილი შესამჩნევია, რომ თითოეული ვარსკვლავის ძალა უნდა შეფასდეს როგორც მისი საკუთარი თვისებების, აგრეთვე – გარემომცველი ზოდიაქოს ნიშნის ბუნებისა და მზესა თუ კუთხეებთან წარმოქ-

მნილი ასპექტების მიხედვითაც იმ საშუალებებით, რომლებითაც ყველა მათგანი გადმოვევით. ვარსკვლავთა ძალა, პირველ რიგში, უნდა გამოირკვეს იმის მიხედვით, აღმოსავლეთით მდებარეობენ და საკუთარ მოძრაობას აჩქარებენ (ვინაიდან ამ დროს ისინი მეტად ძლიერები არიან), თუ – დასავლეთით და მოძრაობას ანელებენ, ვინაიდან მათი ძალა იმცრობა. გარდა ამისა, მათ სისუსტეს და ძლიერებას ჰორიზონტის მიმართ განლაგებაც განსაზღვრავს. ამგვარად, პლანეტები ყველაზე მეტ ძალას იძენენ, როცა ზენიტში არიან ან როცა მას უახლოვდებიან, ან როცა პირდაპირ ჰორიზონტზე ან მის მომდევნო ადგილას განლაგდებიან, მეტწილად აღმოსავლეთ კვადრანტში. ხოლო, როცა ისინი მიწის ქვეშ იმყოფებიან და ან ნადირიდან²⁴, ან სხვა მიწის ქვეშა წერტილიდან ასცენდენტთან ქმნიან ასპექტს, მათი გავლენა სუსტდება. მაგრამ, თუკი არანაირ ასპექტს არ ქმნიან, მაშინ სრულიად უღონონი არიან.

ძველი ბერძნულიდან თარგმნა გვანცა ფოფხაძემ

²⁴ კულმინაციის საპირისპირო წერტილი.

პლატონი

მეცხრე წერილი¹

პლატონის წერილების ავთენტურობა მეცნიერებისათვის საეჭვოა,² თუმცა ანტიკურობიდან მომდინარე ტრადიცია პლატონისათვის მათი მიკუთვნებისა აღორძინების ხანამდე ურყევი რჩებოდა. წერილები მრავალი თვალსაზრისით არის საინტერესო და მნიშვნელოვანი.

მეცხრე წერილის ადრესატია პლატონის მეგობარი არქიტასი *Ἀρχύτας* (დაახლ. ძვ.წ. 430–365), პითაგორელი ფილოსოფოსი, მათემატიკოსი, მუსიკის და სტრატეგიის თეორეტიკოსი, სახელმწიფო მოღვაწე. იგი ბერძნების მიერ კოლონიზებული სამხრეთ იტალიის ქალაქ ტარანტიდან (*Τάραξ, αντος*; ლათ. *Tarentum*) იყო. არქიტასი პლატონს სირაკუზის ტირან დიონისიოსთან ურთიერთობებში ეხმარებოდა.

¹ ბერძნული ტექსტი თარგმნილია შემდეგი გამოცემიდან: J. Burnet, *Platonis Opera*, V, Oxonii 1907. კომენტარებისთვის გათვალისწინებულია შემდეგი თარგმანები: Platone, *Lettere*, A cura di Margherita Isnardi Parente, traduzione di Maria Grazia Ciani, Milano : Arnoldo Mondadori Editore 2002, გვ. 265–266. Платон, Письма, перев. С.П. Кондратьева, წიგნში: Платон, *Сочинения в трех томах*, т. 3 (ч. 2), редактор А.Ф. Лосев, примечания А. А. Тахо-Годи, Москва, 1968, გვ. 647.

² იხ. შესავალი წერილი: Platone, *Lettere*, p. XI-XLVII. მე-7 წერილის ავთენტურად აღიარების შესახებ იხ. ასევე ლელა ალექსიდის შესავალი წერილი: პლატონი, მეშვიდე წერილი, თარგმანი ძველი ბერძნულიდან, შესავალი, განმარტებები და დანართი ლელა ალექსიდისა, თბილისი: საგამომცემლო პროგრამა „ლოგოსი“ 2011, გვ. 7–21.

(Ep. 357 d) პლატონი არქიტას ტარანტელს კარგად ყოფნას [უსურვებს].

ჩვენთან ჩამოვიდნენ არქიპოსისა და ფილონიდეს³ ახლობლები, რომლებმაც შენი მიცემული წერილი მომიტანეს და შენგან შემოთვლილი ამბებიც მამცნეს. პოლისის საქმეების მოგვარება მათ არ გასჭირვებიათ, რადგან რთული მართლაც არაფერი ყოფილა. რაც შეეხება შენს შემონათვალს, გადმოგვცეს, რომ უკმაყოფილო ხარ, რადგან ვერ შეძელი, თავი გაგეთავისუფლებინა იმ დატვირთვისაგან⁴, რაც საზოგადო საქმეებს ახლავს.

(358 a) ის, რომ ცხოვრებაში ყველაზე სასიამოვნო საკუთარი საქმის კეთებაა, ალბათ, ყველასთვის ცხადია და, თუკი ვინმე ამის კეთებას არჩევს, ეს შენ ხარ. მაგრამ შენ ისიც უნდა გაიაზრო, რომ თითოეული ჩვენგანი მხოლოდ ჩვენი საკუთარი თავისთვის არ დავბადებულვართ,⁵ არამედ ჩვენი ცხოვრების ერთი ნაწილი მამულს ერგება, მეორე – მშობლებს, მესამე – სხვა დანარჩენ მოყვრებს; ასევე დიდ [დროს] ვუთმობთ იმ ამბებს, რომლებიც სათანადო მომენტებში მოიცავენ ხოლმე ჩვენს ცხოვრებას. ასე რომ, როდესაც თავად სამშობლო გვიხმობს საზოგადო საქმეებისაკენ, ურჩობა, ალბათ, უგუნურებაა, რადგან ამ შემთხვევაში, ადგილს ვუთმობთ უბადრუკ და უკეთურ⁶ ადამიანებს, რომლებიც საზოგადო საქმეს საუკეთესო მოტივაციით⁷ როდი ეტანებიან.

³ არქიპოსი და ფილონიდე – პითაგორელები. ფიქრობენ, რომ ამ წერილში მოხსენიებული არქიპოსი არ უნდა იყოს ის პიროვნება, რომელიც კროტონში პითაგორელთა სკოლის დარბევის შემდეგ ტარანტში გადავიდა.

⁴ დატვირთვა – ἄσχηλια (მოუცლელობა).

⁵ თითოეული ჩვენგანი მხოლოდ ჩვენი საკუთარი თავისთვის არ დავბადებულვართ – ამ სიტყვებს იმოწმებს ციცერონი (De finibus bonorum et malorum, II, 14, 45 ed.Th. Schiche).

⁶ უბადრუკნი და უკეთურნი – φάσλι.

⁷ საუკეთესო მოტივაციით - ἄπὸ τοῦ βέλτιστου.

(358 b) მაგრამ ამის შესახებ კმარა. ექვეკრატეზე⁸ კი ახლაც ვზრუნავთ და მომავალშიც ვიზრუნებთ – შენი ხათრითაც, ისევე, როგორც მისი მამის, ფრინიონის, და თავად ჭაბუკის გამოც.

ძველი ბერძნულიდან თარგმნა **მაგდა მჭედლიძემ**

⁸ ექვეკრატე – კომენტატორების აზრით, ეს ის ექვეკრატე არ უნდა იყოს, პითაგორელი, რომელიც ფილოლაოსის მოწაფე იყო და ცნობილია პლატონის „ფედონიდან“.

სერგეი ავერინცევი

ფილოლოგია¹

ფილოლოგია (*ბერძნ. φιλολογία, სიტყვ. 'სიტყვის სიყვარული'*) – ეს არის თანამეგობრობა ჰუმანიტარული დისციპლინებისა, რომლებიც შეისწავლიან კაცობრიობის სულიერი კულტურის ისტორიას და არკვევენ მის არსს წერილობითი ტექსტების ენობრივი და სტილისტური ანალიზის მეშვეობით. ტექსტი მისი შინაგანი ასპექტებისა და გარე კავშირების სრულ ერთიანობაში – არის ის ამოსავალი რეალობა, რომელიც ფილოლოგიის განკარგულებაშია და არსებითია მისთვის. ფილოლოგია, რომელიც საკუთარ თავს ტექსტით შემოსაზღვრავს, მასზეა კონცენტრირებული, ადგენს მისთვის დამხმარე კომენტარებს (რაც არის ყველაზე ძველი და კლასიკური ფორმა ფილოლოგიური სამუშაოსი, პროტოტიპი მისი ყველა სხვა ფორმისა) და ამ „შენიშვნებში“ ცდილობს „შენიშნოს“ უფრო და უფრო მეტი ისეთი რამ, რისი შემჩნევაც დაუკვირვებელი თვალისათვის შეუძლებელია. ფილოლოგია მხოლოდ ამგვარი თვითშემოსაზღვრის ფა-

¹ ფილოლოგიის როგორც სამეცნიერო დისციპლინის გაგება დროთა განმავლობაში იცვლებოდა. მეცნიერების სხვა არც ერთი დარგის მიმართ არ ყოფილა, ალბათ, ესოდენ განსხვავებული მიდგომები და არ გამოთქმულა იმდენი განსხვავებული აზრი, რამდენიც ფილოლოგიის შესახებ – დაწყებული მის უნივერსალურ ცოდნად აღიარებიდან ვიდრე მის ოდენ სამეცნიერო მეთოდად მიჩნევამდე. ვფიქრობთ, მე-20 საუკუნის დიდი ფილოლოგის – სერგეი ავერინცევის ხედვის გაცნობა ფილოლოგიის რაობასა და ისტორიაზე, საინტერესო უნდა იყოს, მიუხედავად იმისა, გავიზიარებთ თუ არა მის ყველა მოსაზრებას. თარგმანი შესრულებულია წიგნიდან: Аверинцев, С., *София-Логос. Словарь*, Под ред. Н.П. Аверинцевой и К.Б. Сигова, Киев, “Дух и Литера”, 2006, გვ. 452–462.

სად მოიპოვებს უფლებას და მოვალეობას თავისი მხედველობის არეში მოაქციოს ყველაფერი, რაც კი ადამიანის ყოფიერებას უკავშირდება, „უპირველეს ყოვლისა კი – მის სულიერ ცხოვრებას“ (Usener H., Philologie und Geschichtswissenschaft, წიგნში: "Vorträge und Aufsätze", Lpz.-B., 1907, გვ. 26). მას ეკუთვნის მთელი ადამიანური სამყარო, მაგრამ სამყარო – ორგანიზებული ტექსტის გარშემო და დანახული ტექსტის მეშვეობით.

ამგვარად, შინაგანი სტრუქტურა ფილოლოგიისა თავიდანვე ორპოლუსიანია. ერთ პოლუსზეა უადრესად მოკრძალებული სამსახური „ტექსტისათვის“, მასთან განმარტოებულად საუბარი, „თავაულებლად“ მუშაობა ტექსტზე, ტექსტის განხილვა ყველაზე ახლო დისტანციიდან, რაც არ უშვებს დაშორებას მისი კონკრეტულობიდან. მეორე პოლუსზეა უნივერსალობა, რომლის საზღვრების დადგენა წინდაწინ შეუძლებელია. ფილოლოგიის ამ თვისების ყველაზე ნაივური და თვალსაჩინო რეალიზება მოხდა აღორძინების ეპოქასა და მე-19 საუკუნის შუა წლებს შორის ფილოლოგის (ყველაზე ხშირად – ფილოლოგი-კლასიკოსის, ანუ ანტიკური ტექსტების სპეციალისტის) ტრადიციულ ფიგურაში, რომელიც თავის თავში აერთიანებდა ლინგვისტს, ლიტერატურის კრიტიკოსს, ისტორიკოსს სამოქალაქო ინსტიტუტებისა, ყოფისა, ზნე-ჩვეულებებისა და კულტურისა, მცოდნეს სხვა ჰუმანიტარული და, გარკვეულ შემთხვევებში საბუნებისმეტყველო მეცნიერებისაც კი. ასეთი ფილოლოგი თავს მოვალედ რაცხდა სცოდნოდა ყველაფერი ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით, რაკი, რეალურად, ყველაფერი შეიძლება იყოს საჭირო ამა თუ იმ ტექსტის ნათელსაყოფად. სამეცნიერო ცოდნის სპეციალიზაციის ზრდამ ამ ტიპის ფილოლოგობა შეუძლებელი გახადა, თუმცა ვერ შეძლო ძირფესვიანად შეეცვალა არსი ფილოლოგიისა. ფილოლოგიის უნივერსალიზმი თავის ძალას დღემდე ინარჩუნებს, მაგრამ უკვე არა თვალსაჩინოდ, არამედ გართულებული და არაცხადი სახით.

ასე რომ, არ უნდა ავურიოთ ორი საკითხი: 1. პრაგმატული საკითხი, რომელიც აუცილებელს ხდის დიფერენციაციას ლინგვისტური, ლიტერატურისმცოდნეობითი, ისტორიული და სხვა დისციპლინებისა, ერთ დროს ერთიანი ისტორიულ-ფილოლოგიური მეცნიერების წიაღიდან რომ გამოვიდნენ და 2. პრინციპული საკითხი ფილოლოგიის არსებითი ერთიანობისა, როგორც დაწერილ სიტყვასთან მიდგომის განსაკუთრებული მეთოდისა. თუკი ფილოლოგია უკვე აღარ წარმოადგენს ცალკე „მეცნიერებას“, სპეციფიური საგნის მქონეს, რომელიც საკმაოდ მკაფიოდ იქნებოდა გამიჯნული ისტორიის, კულტურის ისტორიის, ენათმეცნიერების ან ლიტერატურისმცოდნეობის საგნებისაგან, მით უფრო ნაკლებად შეიძლება მისი აღწერა როგორც სამუშაო ხერხებისა და უნარ-ჩვევების უბრალო კონგლომერატისა, რომელთაც იყენებენ ისტორიკოსი, ლინგვისტი და ლიტერატურისმცოდნე, მხოლოდ ტრადიცია რომ აერთიანებთ ტერმინით „ფილოლოგია“. უფრო სწორი იქნება, ფილოლოგიაში დავინახოთ ფართო, მაგრამ შინაგანად ერთიანი და საკუთარი კანონების მქონე ფორმა ცოდნისა, რომელიც განისაზღვრება არა იმდენად თავისი საგნის საზღვრებით, რამდენადაც მის მიმართ სპეციფიური მიდგომით. უსაფუძვლოა იმაზე ფიქრი, რომ ფილოლოგიის კონსტიტუციური პრინციპები „გადალახულია“, ან რომ ისინი განწირულია, დაქვემდებარონ მათთვის უცხო რაიმე საზომს. მაგრამ არც იმის დაუნახაობა შეიძლება, რომ ამ პრინციპებს საკმაოდ რთული ურთიერთობები აქვთ ახალი დროის გარკვეულ ცხოვრებისეულ და აზრობრივ ტენდენციებთან, რის შედეგებსაც წინდაწინ ვერ ვიწინასწარმეტყველებთ. აქ განსაკუთრებით სამი მომენტი აღსანიშნავი.

პირველი არის ის, რომ მორალური საფუძველი ფილოლოგიის შრომისა ფილოლოგიის დაბადებიდანვე ყოველთვის იყო რწმენა იმ ტრადიციის უპირობო მნიშვნელობისა, რომელიც ტექსტების გარკვეულ ჯგუფში იქნა ასახული. ამ ტექსტებში ეძი-

ებდნენ წყაროს ყოველი სიწმინდისა და კეთილშობილებისა, ყოველგვარი სულიერი ორიენტაციისა და, ამდენად, მათი სამსახურისათვის მთელი თავიანთი ცხოვრების მიძღვნაც არ ენანებოდათ. ქრისტიან სწავლულთა რელიგიური რწმენისათვის ამ როლს ასრულებდა ბიბლიის ტექსტები ორივე აღთქმისა, ხოლო აღორძინების ჰუმანისტებისა და მათი მემკვიდრეების (ვიდრე ვინკლმანისა და გოეთეს ეპოქის „ნეოჰუმანისტებამდე“) საერო რწმენისათვის – კლასიკური ანტიკურობის ტექსტები. იქნებოდა ეს ღვთის გამოცხადება თუ ადამიანის კულტურის გადმოცემა – ყველაზე ზოგადი სტრუქტურა დაწერილ სიტყვასთან დამოკიდებულებისა იგივე რჩებოდა. ძველი ფილოლოგიის ხასიათში იყო რაღაც ღვთისმოსავი „მწიგნობრისაგან“, რომელიც ტექსტს უბრალოდ კი არ განიხილავდა, არამედ თითქოსდა სულიერად გადასახლდებოდა ტექსტის „შიგნით“. „შიგნით ყოფნის“ ამ სულიერმა პოზიციამ, რომელიც არათუ იგივეობრივი არ არის, არამედ პირდაპირ საპირისპიროა მზერით ტკობის რომანტიკული ენთუზიაზმისა, არსებითად განსაზღვრა ფილოლოგიის „ტემპერამენტი“ – როგორც ზემოთ ვთქვით, ფილოლოგია წინააღმდეგია სქემატიზებისა და დამრგვალებისა, რაც „შორიდან მზერისათვის“ არის დამახასიათებელი.

თანამედროვე ადამიანს უკვე აღარ შეუძლია (მაშინაც კი, როდესაც უნდა) თავის ყოფიერებას უწინდებურად უპირობოდ და ნაივურად მიუდგეს იმ საზომით, რომელიც დადგენილია ამა თუ იმ ძველი სათაყვანებელი ტექსტების მიერ. თავად ფილოლოგიასაც, რომელმაც მეცნიერული პროგრესის კვალობაზე გაიფართოვა თავისი (ექსტენსიური) თვალსაწიერი და გახდა უფრო დემოკრატიული, უარი უნდა ეთქვა იმაზე, რომ გამოეყო განსაკუთრებით პრივილეგირებული ტექსტები და თავისი ინტერესი უნდა გაეზრცელებინა ყველა იმ ტექსტზე, რომლის შესწავლაზეც ხელი მიუწვდება. ახლა კლასიკური ფილოლოგია თავის

უფლებას არსებობაზე იყოფს არა ბიბლიურ *philologia sacra*-სთან („წმინდა ფილოლოგია“), როგორც ადრე, არამედ ფილოლოგიის იმდენ ნაირსახეობასთან, რამდენი ენობრივ-სამწერლო რეგიონიც არის მსოფლიოში. ასეთია დადებითი და შეუქცევადი შედეგი სამეცნიერო (და არა მხოლოდ სამეცნიერო) განვითარებისა. თუმცა აშკარაა, როდესაც „საინტერესოს“, „მნიშვნელოვანის“ და „ფასეულის“ სფერო უზომოდ ფართოვდება, ამის საზღაური უნდა იყოს საგანთან ინტიმური დამოკიდებულების დაკარგვა: საინტერესო უკვე არც ისე საინტერესოა და მთავარი, მნიშვნელოვანი კი – არც ისე მნიშვნელოვანი. მაგალითად, ანტიკურობის მემკვიდრეობა აღარ არის წინაპართა სახლი, რომელშიც შთამომავლები ცხოვრობენ, არამედ დგას სხვა ამგვარივე „მემკვიდრეობების“ გრძელ რიგში, ხოლო რიგის მთლიანობაში აღქმა, როგორც ჩანს, გარედან ყურებით უფრო მოსახერხებელია. თანამედროვე ფილოლოგმა შეიძლება თავის ძველ თანამოძმეზე არანაკლები ინტელექტუალური ცნობისმოყვარეობა გამოავლინოს, ხოლო მისი უნარი გამახვილებული „მზერით ტკობისა“ შეიძლება გაცილებით მეტიც კი იყოს, მაგრამ მას აღარ ხელეწიფება ასე ადვილად და ძალდაუტანებლად „შესვლა შიგნით“. რა თქმა უნდა, ისეთი ტექსტები, როგორიცაა თხზულებები დანტესი – იტალიელებისათვის, ი. ვ. გოეთესი – გერმანელებისათვის, ა. ს. პუშკინისა – რუსებისათვის, გარკვეულწილად ინარჩუნებენ ძველი გაგებით „წერილის“ რანგს – უნივერსალური ცხოვრებისეული სიმბოლოსი და, ასეთ შემთხვევებში, დამოკიდებულება ტექსტისადმი იმაზე ნაკლებად არის შეცვლილი, ვიდრე ეს შეიძლება გვეგონოს. თუმცა, მიუხედავად ამისა, ეჭვგარეშეა, რომ ფილოლოგია როგორც შინაარსობრივი მთლიანობა რეალურ კრიზისს განიცდის.

მეორე: ჩვენი დროისათვის დამახასიათებელია მისწრაფება ჰუმანიტარული ცოდნის, ასე ვთქვათ, „ფორმალიზაციისაკენ“,

მსგავსად მათემატიკური ცოდნისა, იმ იმედით, რომ ასეთი გარდაქმნა არ დატოვებს ადგილს თვითნებობისა და სუბიექტურობისათვის თავად ანალიზისას, ხოლო ანალიზის შედეგები დაექვემდებარება ლოგიკურ აუცილებლობას და ადეკვატურ გადმოცემას. მაგრამ ფილოლოგიის ტრადიციულ სტრუქტურაში, მიუხედავად მისი მეთოდების სიმკაცრისა, მისი გარემომცველი ემოციური ატმოსფეროს არასენტიმენტალობისა, საქმიანი განწყობისა და ჯანსაღი აუღელვებლობისა, არის რაღაც ისეთი, რაც ჯიუტად ეწინააღმდეგება მსგავს მისწრაფებებს. საუბარი არ არის ინტუიციანზეც კი, არამედ იმაზე, რასაც ადრე ცხოვრებისეულ სიბრძნეს უწოდებდნენ, საღ აზრს, ადამიანთა ცნობას და რის გარეშეც წარმოუდგენელია ნათქვამისა და ნაწერის გაგების ის ხელოვნება, რაღაც ფილოლოგია გვევლინება. ცხოვრებისეული უნარი ადამიანთა ცნობისა წარმოადგენს ცოდნის ისეთ ფორმას, რომელიც საკმაოდ უცხოდ აღიქმება იმასთან მიმართებაში, რასაც, ჩვეულებრივ, მეცნიერულობას უწოდებენ. ეს არის შემადგენელი ელემენტი ფილოლოგიისა, რომლის უგულებელყოფა შეუძლებელია და რომელიც მას (ისევე როგორც ანალიზის ყველა საკუთრივ ჰუმანიტარულ ტიპს) ერთობ თავისებურ და გარეგნულად არქაულ იერს აძლევს. ზუსტი მეთოდები (ამ სიტყვის „მათემატიკური“ გაგებით) სინამდვილეში შესაძლებელია ფილოლოგიის მხოლოდ უკიდურესად პერიფერიულ მიდამოებში და არ შეეხება მის არსს. სათუთა, ფილოლოგია ოდესმე გახდეს „ზუსტი მეცნიერება“ – ამაშია მისი სისუსტეც, რომლისგან თავის დაღწევა ერთხელ და სამუდამოდ, რამე ეუმაკური მეთოდოლოგიის გამოგონებით, შეუძლებელია; მისი დაძლევა ფილოლოგს უხდება ინტელექტუალური ნების ძალისხმევით – და ამაშივეა მისი ძალაც და სიამაყეც. ლაპარაკიც კი არ უნდა იყოს იმაზე, რომ, თითქოს, ფილოლოგს „სუბიექტურობის უფლება“ ჰქონდეს, ანუ უფლება საკუთარი სუბიექტურობით ტკბობისა, სუბიექტურობის კულტივირებისა. მაგრამ მას არ

შეუძლია წინდაწინ დაიცვას თავი თვითნებობის საშიშროების-
აგან ზუსტი მეთოდების საიმედო კედლით; მას კვლავ და კვლავ
უნდება ამ საფრთხესთან პირისპირ შეხვედრა და მისი დაძლე-
ვა.

მესამე: შემეცნების, ალბათ, ყველაზე მაცდური (როგორც
ყველაზე მეტად გამოყენებული) შესაძლებლობები ჩვენს დრო-
ში დაკავშირებულია „მაკროსტრუქტურისა“ და „მიკროსტრუქ-
ტურის“ სფეროში შეღწევასთან. ეს შესაძლებლობები არსებობს
ჰუმანიტარული მეცნიერებებისთვისაც: ერთ პოლუსზე – ფარ-
თო გლობალური სქემები, მეორეზე – მნიშვნელობებისა და აზ-
რის ელემენტარული ერთეულების გამოყოფა. მაგრამ ტრადი-
ციული არქიტექტონიკა ფილოლოგიისა, რომელიც ორიენტირე-
ბულია მთლიანი ტექსტის რეალობაზე და ამდენად, ერთგვარ
„ადამიანურ პროპორციებზე“ (როგორადაც ანტიკური არქიტექ-
ტურა იყო ორიენტირებული ადამიანის სხეულის პროპორციებ-
ზე), ეწინააღმდეგება ასეთ ტენდენციებს, რაოდენ ნაყოფიერიც
არ უნდა იყოს ისინი.

ერთი რამ აშკარაა: სანამ ფილოლოგიის საჭიროება იარსე-
ბებს, ის საჭირო იქნება იმდენად, რამდენადაც ერთგული დარ-
ჩება თავისი არსისა. მისი მკაცრი მიდგომები გულისხმობს არა
მათემატიზებული შემეცნებითი აპარატის ხელოვნურ სიზუს-
ტეს, არამედ გამუდმებულ ზნეობრივ-ინტელექტუალურ ძალის-
ხმევას, დაძლიოს თვითნებობა და გზა გაუხსნას ადამიანის შე-
საძლებლობებს გაგებისა. ერთ-ერთი მთავარი ამოცანა ადამი-
ანისა არის გაგება მეორე ადამიანისა, ისე, რომ არ აქციოს იგი
არც „გამოთვლას“ დაქვემდებარებულ საგნად, და არც საკუთა-
რი ემოციების ანარეკლად. ეს ამოცანა დგას თითოეული ადამი-
ანის წინაშე, მაგრამ ასევე თითოეული ეპოქის წინაშეც, მთელი
კაცობრიობის წინაშე. ფილოლოგია, რომელიც გაგების სამსა-
ხურშია, ეხმარება მას ამ ამოცანის შესრულებაში.

ისტორიული ნარკვევი. ფილოლოგია ყველგან და ყოველთვის არ ყოფილა კულტურული ადამიანის თანამგზავრი. მედიცინისაგან, იურისპრუდენციისა და ასტრონომიისაგან განსხვავებით, იგი არც ცხოვრებისეულ საჭიროებებს ემსახურება და არც კულტის მოთხოვნებს, არამედ – ინტელექტუალურ „ფუფუნებას“ კულტურისმიერი თვითშემეცნებისა (რისთვისაც, აუცილებელია, რომ კულტურამ საკმაოდ მკაფიოდ გამოყოს საკუთარი იდეა ყოველივე ყოფითისა და საკულტოსაგან). ამიტომ, ფილოლოგიის გარეშე დიდხანს შეიძლებოდა გაეძლო ადამიანს; მისი დაბადება წერილობითი ცივილიზაციის დაბადებასთან შედარებით საკმაოდ გვიანდელია; როდესაც ის, დაბოლოს, ჩნდება, ეს მოვლენა თავისთავად არის მაჩვენებელი არა მხოლოდ კულტურის დონისა, არამედ მისი ტიპისა და წყობისა. შესაძლებელია, არსებობდეს მაღალგანვითარებული კულტურა, რომელმაც ან საერთოდ არ იცოდეს ფილოლოგია, ამ სიტყვის საკუთარი გაგებით (ძველი ეგვიპტე, მესოპოტამია, ზოგადად „ბიბლიური“ წრე), ან ფილოლოგიას აკუთვნებდეს ძალზე მოკრძალებულ და დაქვემდებარებულ ადგილს (ეპოქა დასავლეთევროპული შუა საუკუნეების დიდი სქოლატიებისა). ამის საპირისპიროდ, უკვე ძველ დროში, ინდოეთი და საბერძნეთი ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად ქმნიან და განავითარებენ ფილოლოგიას; და, თუკი სწორედ ამ ორ ქვეყანაში მივიდა ფილოსოფია პირველად თავისი „კატეგორიების“ მკაცრ ფორმებამდე და აღმოჩენილ იქნა გნოსეოლოგიის პრობლემა როგორც ასეთი, ეს დამთხვევა შემთხვევითი სულაც არ არის. მართლაც, ფილოლოგია როგორც სამეცნიერო რეფლექსია ენასა და ლიტერატურაზე გარკვეულ შესაბამისობაშია ფილოსოფიის შემეცნების თეორიასთან: ადამიანები იწყებენ აზროვნებას მეტყველებაზე დაახლოებით იმ დროს, როდესაც ისინი იწყებენ აზროვნებას აზროვნებაზე, და თანაც იმავე შინაგანი მიზეზებით აღდრულნი. აზრი საკუთარ თავს აქცევს თავის საგნად თუ თავისივე სიტყვიერ სხე-

ულს, ორივე შემთხვევაში ამ მოვლენას მოსდევს მოაზროვნის გამოსვლა ნაივური – უშუალო დამოკიდებულებიდან საკუთარი სულიერი ცხოვრებისადმი, გადასვლა საკუთარი თავის „თვალთვალზე“, საკუთარი თავის გაყოფაზე ინტელექტუალური ქვრეტის სუბიექტად და ობიექტად. ხდება ის, რომ სამეტყველო „უნივერსუმის“ მოცემულობა, რომელიც ადამიანს ყოველი მხრიდან გარემოცავს მას შემდეგ, რაც ის ადამიანია, უეცრად აღარ არის თავისთავად ცხადი, ის დანაწევრდება („მეტყველების ნაწილები“) და იღებს სახელებს (ცნობილი სიტუაცია მოლიერის ჟურდენისა, რომელმაც შეიტყო, რომ ის პროზაულად მეტყველებს!). ამდენად, სრულიად გასაგებია, რატომ იყვნენ ძველ საბერძნეთში სოფისტები თანაბრად დაინტერესებულნი, ერთი მხრივ, ლოგიკითა და გნოსეოლოგიით, ხოლო მეორე მხრივ, ენისა და სტილის თეორიით, – ეს იყო ორი მხარე ერთი და იგივე ინტელექტუალური მოძრაობისა.

მოგვიანებით ფილოსოფიისა და ფილოლოგიის ერთობა ირღვევა და ჩნდება ნიადაგი კონფლიქტებისათვის აბსტრაქციისადმი ფილოსოფიის სწარფვასა და ფილოლოგიის კონკრეტულობას შორის (მაგალითად, ერაზმ როტერდამელის მტრობა სქოლასტიკის მიმართ – ეს არ არის მხოლოდ თავისუფალი მოაზროვნის მიერ კლერიკალური დოქტრიონიორობის ვერ ატანა, არამედ ამაში ასევე ვლინდება ზიზღი თანამიმდევრული ფილოლოგისა განყენებული ლოგისტიკური პრობლემატიკისადმი, რომელიც მას არასაკმარისად ადამიანური და „ჰუმანური“ ეჩვენება; შდრ. ასევე გ. ვ. ფ. ჰეგელის დამაკნინებელი გამონათქვამები ფილოლოგიის შესახებ). და მაინც, არ არის შემთხვევითი ის, რომ ფილოლოგიის ყველაზე დიდი აღმავლობა, როგორც წესი, მოჰყვებოდა ხოლმე გნოსეოლოგიური აზრის დიდ ეპოქებს (ფილოლოგიის გაფურჩქვნა ელინისტურ სამყაროში არისტოტელეს შემდეგ, XVII ს-ის ევროპაში – რ. დეკარტის შემდეგ, XIX ს-ის გერმანიაში – ი. კანტის შემდეგ).

ინდური ფილოსოფია, რომელმაც დიდი გრამატიკოსები – პანინი (დაახლ. ძვ.წ. IV-III სს) და პატანჯალი (ძვ.წ. II ს) წარმოშვა, მოგვიანებით კი – სტილის ისეთი თეორეტიკოსები, როგორებიც არიან ბხამახა და დანდინი (VII ს), გარკვეული თვალსაზრისით აღემატებოდა კიდევ ანტიკურს, მაგრამ მისი მიღწევები ევროპისათვის უცნობი რჩებოდა ახალ და თვით უახლეს დრომდე. ამიტომ ტრადიცია ევროპული ფილოლოგიისა მთლიანად ბერძნულ წყაროებთან აღის; მის საწყისთან კი დგას სასკოლო კომენტირება ჰომეროსის პოემებისა. სოფისტურმა ეპოქამ პირველმა შვა ფილოლოგიური შტუდიებისათვის აუცილებელი სპეციალური ტიპი „ინტელექტუალისა“, რომელიც უკვე აშკარად აღარ არის არც „ბრძენი“, არც „მწიგნობარი“ და არც „წინასწარმეტყველი“ (ბერძ. სიტყვა σοφιστής დაახლოებით შეესაბამება ჩვენს „ინტელექტუალს“ არა მხოლოდ თავისი ეტიმოლოგიური მნიშვნელობით, არამედ ასევე თავისი ამბივალენტური ემოციური ობერტონებით). სწორედ ამ დროისათვის ლიტერატურაც საკმაოდ მკაფიოდ აცნობიერებს საკუთარ თავს და გამოეყოფა არალიტერატურულ რეალობას, რათა გახდეს ობიექტი კრიტიკისა, თეორიული პოეტიკისა და ფილოლოგიისა. სოფისტებს შორის ყველაზე დიდი დამსახურება ფილოლოგიური მეთოდების მომზადებაში მიუძღვით პროტაგორას (დაახლ. ძვ.წ. 480–410), გორგიას (გარდ. დაახლ. ძვ.წ. 375) და პროდიკოსს (დაიბ. დაახლ. ძვ.წ. 460). დემოკრიტე წერდა თხზულებებს „პოეზიის შესახებ“, „ჰომეროსის შესახებ, ანუ სწორი გამოთქმისა და იშვიათი გამოთქმების შესახებ“, „სიტყვათა მშვენიერების შესახებ“, „მეტყველებაში კეთილხმოვანი და არაკეთილხმოვანი ბგერების შესახებ“; თუმცა თავის სრულ სიმწიფეს ლიტერატურის ბერძნული თეორია აღწევს სხვა დიდი უნივერსალური ფილოსოფოსის შემოქმედებაში – არისტოტელეს „პოეტიკაში“.

ელინიზმის ეპოქის დადგომისთანავე ფილოლოგია გამოეყოფა ფილოსოფიას და მოაზროვნეთა ხელიდან გადადის სპეცი-

ალისტების – ალექსანდრიისა და პერგამონის ბიბლიოთეკარების ხელში. ეს სპეციალისტები (არისტოფანე ბიზანტიელი, დაახლ. ძვ.წ. 257–180, არისტარქე სამოთრაკიელი, დაახლ. ძვ.წ. 217–145, დიდიმოს ქალკენტეროსი, დაახლ. ძვ.წ. 65– ახ. წ. 10) მუშაობდნენ კლასიკოსი ავტორების კორექტული ტექსტის დადგენაზე (უმთავრესად, პოეტებისა და რიტორების), ურთავდნენ მათ თხზულებებს ლექსიკურ და რეალურ კომენტარებს, იკვლევდნენ მეტრიკის თეორიას. დიონისე თრაკიელმა (დაახლ. ძვ.წ. 170–90) საბოლოოდ გააფორმა მეტყველების ნაწილთა შესახებ ის მოძღვრება, რომელიც დღესაც აგრძელებს არსებობას გრამატიკის ნებისმიერ სასკოლო სახელმძღვანელოში. ატიკისტთა მოძრაობა I-II საუკუნეებში სტიმულს აძლევს ლექსიკოგრაფიული საქმიანობის გაფორმებას (*ონომასტიკონები* ტრიფონისა, ვალერიოს ჰარპოკრატიონისა, იულიოს პოლიდეკესი). რომში ბერძნული ფილოლოგია ვარონმა გადაიტანა.

ორიგენე (გარდ. 253 წ.), პირველი დიდი ქრისტიანი სწავლული, ბიბლიის ტექსტის კრიტიკასთან მიმართებაში ალექსანდრიული ფილოლოგიური ტრადიციის მემკვიდრედ და იმავდროულად ბიბლიური ფილოლოგიის ფუძემდებელად გვევლინება. ქ. კესარიის ქრისტიანული ბიბლიოთეკა პალესტინაში დიდხანს ინახავდა მის „ჰექსაპლას“, რომელშიც ექვს პარალელურ სვეტად გვერდიგვერდ იყო წარმოდგენილი: გამართული ებრაული დედანი ბიბლიისა, ბერძნული ტრანსლიტერაცია ამავე დედნისა და ოთხი სხვადასხვა ბერძნული თარგმანი. აღნიშვნები, რომლებიც მას ანტიკური ხანის ფილოლოგების პრაქტიკიდან ჰქონდა ნასესხები, მიუთითებდნენ გამოტოვებულ ადგილებს, შეუსაბამობებს და ტექსტის შერყვნას. ეს გრანდიოზული ტექსტოლოგიური სამუშაო იერონიმემ ბიბლიის ლათინურ თარგმანზე მუშაობისას გამოიყენა.

შუა საუკუნეებში ბერძნული ფილოლოგიური ტრადიციები გრძელდება ბიზანტიაში, რომლებიც მთლიანობაში ინარჩუნე-

ბენ ანტიკურ იერს; ისინი ხან მინელდებიან, ხან აღორძინებას ზეიმობენ, როგორც ეს ფოტიოსისა (გარდ. დაახლ. 891–897) და მისი მიმდევრის არეთა კესარიელის (დაახლ. 850–944) დროს იყო, რომელიც სათავეში ჩაუდგა ინტენსიურ ტექსტოლოგიურ სამუშაოს ანტიკური პროზაული მემკვიდრეობის სფეროში. ევსტათი სოლუნელი (დაახლ. 1115–1193), ავტორი შინაარსიანი კომენტარებისა ჰომეროსის, პინდარესა და არისტოფანეს ტექსტებზე, რომელმაც შესამჩნევი გავლენა მოახდინა ჰომეროსის ეგზეგეზაზე დასავლეთ ევროპაში, „...იყო წინარენესანსული ხანის ერთადერთი ბიზანტიელი ფილოლოგი, რომელიც არ იფარგლებოდა ორიგინალის აღდგენით, არამედ ცდილობდა კონიექტურების გაკეთებას“ (История Византии, ტ. 2, М., 1967, გვ. 383). ტექსტოლოგიური და კომენტატორული საქმიანობა შემდგომში გააფართოეს დიმიტრი ტრიკლინიოსმა (1-ლი ნახ. XIV ს.) და პალეოლოგოსთა ეპოქის სხვა სწავლულებმა. ბიზანტიური ფილოლოგია თავისი განვითარების მწვერვალს აღწევს სწორედ ბიზანტიური სახელმწიფოს დაცემის მომენტიისათვის (1453 წ.); მის მემკვიდრეობას მრავალმხრივ განსწავლული ლტოლვილების ხელიდან იღებს რენესანსული იტალია.

დასავლური შუა საუკუნეებისათვის ფილოლოგიური ინტერესები არ არის მაინცადამაინც დამახასიათებელი. კაროლინგური ეპოქა კიდევ ჰბადებს ისეთ ტიპებს, როგორიცაა აბატი სერვატუს ლუპუსი (გარდ. 862 წ.), რომელიც „თავისი მისწრაფებით, მოიძიოს რაც შეიძლება კარგი ხარისხის ტექსტები, აღემატება კიდევ ჰუმანისტების უმრავლესობას“ (Norden E., Die romische Literatur, Lpz., 1954, გვ. 136). თუმცა გვიანი შუა საუკუნეების სულიერი წყობა განაპირობებს იმას, რომ „artes“ (ცოდნის აბსტრაქტულ-ფორმალიზებული სისტემები) იმარჯვებენ „auctores“-ზე (კლასიკოს ავტორთა უშუალო შესწავლა). სქოლასტიკა თავისი გაფურჩქვნის ეპოქაში მოითხოვდა ისეთ ყოვლისმომცველ ინტელექტუალურ ვნებას, რომლის გვერდით, უბრა-

ლოდ, აღარ რჩებოდა ადგილი ფილოლოგიისათვის. მხოლოდ შუა საუკუნეების მსოფლმხედველობის კრიზისის ჟამს, XIV საუკუნეში, ამ ვნებას ჩაენაცვლა პეტრარკას ფილოლოგიური ენთუზიაზმი, ციცერონისა და ვერგილიუსის ტექსტებით გამოწვეული.

მნიშვნელოვანია, გავიგოთ, კერძოდ რა შეიცვალა. შუა საუკუნეები თავისებურად იცნობდა ანტიკურობას და თავისებურად უყვარდა იგი, მაგრამ ეს ცოდნა და სიყვარული ფილოლოგიისათვის არახელსაყრელი ხასიათისა იყო. თომა აკვინელისათვის ან ნებისმიერი სქოლასტიკისათვის მნიშვნელოვანი იყო პლატონისა და არისტოტელეს ნააზრევი, აღებული ერთგვარად ამ აზრის მომაზრებელთან მიმართების გარეშე, ადგილისა და დროის პირობების გარეშე, თვით ენობრივი გარსის გარეშეც კი (ტყუილად როდი გამოსახავდნენ ამ დროის მხატვრები ანტიკური ხანის მოაზროვნეებს შუასაუკუნოვანი ან აღმოსავლური სამოსით). ამის საპირისპიროდ, აღორძინების ჰუმანისტები მთელი ძალით ესწრაფოდნენ ძველი სამყაროს ერთიანი სახით დანახვას, რაც შეიძლება თვალსაჩინოდ, რათა განეცადათ ამ სამყაროში გადასახლების ილუზია. უპირველეს ყოვლისა კი, მათ სურდათ ძველების ენაზე ამეტყველებულიყვნენ, აღედგინათ იგი შუა საუკუნეების ლათინურის ინერციასთან მძაფრ მბრძოლაში. ინტერესის გაჩენა ხილულს ხდიდა იმას, რისი დანახვაც ადრე, უბრალოდ, არ სურდათ. როდესაც ლ. ვალა 1440 წელს კონსტანტინესული „ბოძების საბუთის“ (*Donatio Constantini*) სიყალბეს ააშკარავეს, სიახლე აქ არის არა გამბედაობა სწავლულისა, რომელიც პაპს დაუპირისპირდა – ეს არაფერია იმ წყველა-კრულვის სიტყვებთან შედარებით, რომლებითაც გიბელინების მიმართულების შუა საუკუნეების იდეოლოგები „კონსტანტინეს საბოძარს“ იხსენიებდნენ; მაგრამ თუკი მათთვის მნიშვნელოვანი იყო ის, რომ სიგელი იყო არასწორი (იურიდიულად და თეოლოგიურად), ვალასთვის მნიშვნელოვანია, რომ ის არ

არის ნამდვილი (ფილოლოგიურად): ვის გაუგია, რომ ოდესმე ლათინურ ენაში გამოეყენებინათ სიტყვა *phrygium*? («Итальянские гуманисты XV века о церкви и религии», М., 1963, გვ. 180). ფილოლოგია ვალას პირით კიცხავდა ცოცხალი რელიგიურ-კულტურული ტრადიციის მთელს ერთობლიობას, კერძოდ, ენობრივ ტრადიციას, და საყვედური პაპების მიმართ ასე მრისხანედ ჟღერდა იმიტომ, რომ „ისინი წარმოთქვამენ *Simonem*-ს შუაში მოკლე მარცვლით, მაშინ, როდესაც ეს სიტყვა უნდა წავიკითხოთ შუაში გრძელი მარცვლით...“ (იქვე, გვ. 202). გადმოცემა მთლიანობაში ფილოლოგიურად უხარისხოა, მაშ, „ქეშმარიტი“ გადმოცემის რეკონსტრუქცია ხელოვნურად უნდა მოხდეს ფილოლოგიური საშუალებებით; აქედან იკვეთება ფილოლოგიის როლი (ერაზმ როტერდამელი) რეფორმაციის მომზადებაში.

XVI საუკუნის მე-2 ნახევრიდან ჰუმანისტების ადგილს იკავებენ ნაკლებად მრავალმხრივი და უფრო პროფესიონალი ტიპის სწავლულები, რომელთაც ძალუძთ ფილოლოგია იდეიდან კარგად აწყობილ საქმედ აქციონ. მათ შორის გამოირჩევიან ფრანგები: ი. ც. სკალიგერი (1484–1558), მისი შვილი ი. ი. სკალიგერი (1540–1609), დ. ლამბინი (1516–1572), ა. ტურნები (გარდ. 1565), გამომცემელი და ლექსიკოგრაფი ა. ეტიენი (1528 ან 1531–98); ინგლისელი რ. ბენტლი (1662–1742). ჩვენ დღემდე ვიცნობთ შუა საუკუნეების ლათინურისა და შუა საუკუნეების ბერძნულის ლექსიკონებს, რომლებიც 1678–88 წლებში შეადგინა შ. დიუკანჟმა (1971 წელს ბიზანტინისტების მე-14 საერთაშორისო ყრილობამ სამომავლო ამოცანად დასახა „ახალი დიუკანჟის“ შექმნა). იეზუიტებსა და მათ ოპონენტებს შორის დავისას გარკვეულ იქნა პალეოგრაფიული ანალიზის კრიტერიუმები.

ფილოლოგიის ახალი ეპოქის დაწყებას გერმანიაში იმპულსს აძლევს ე. ვინკელმანის „ნეოჰუმანიზმი“. ხელახლა, ისევე როგორც აღორძინების პერიოდში, ოღონდ გაცილებით დიდი მეცნიერული სიმკაცრით, დადგა საკითხი ანტიკური სამყაროს ერ-

თიანი სახით მოაზრებისა. სწორედ იმ ფ. ა. ვოლფმა (1759–1824), რომელმაც ტერმინი „ფილოლოგია“ შემოიტანა და დაამკვიდრა როგორც სახელი ერთი გარკვეული მეცნიერებისა (და არა ზოგადად განსწავლულობისა), უადრესად ფართოდ განსაზღვრა ფილოლოგიის საგანი: „ერთობლიობა ცნობებისა და უწყებებისა, რომლებიც ჩვენ გვაცნობენ ბერძნებისა და რომაელების საქმიანობას და ბედს, პოლიტიკურ, სამეცნიერო და შინაურ ვითარებას, მათ კულტურას, ენებს, ხელოვნებას და მეცნიერებებს, ზნე-ჩვეულებებს, რელიგიებს, ნაციონალურ ხასიათს და აზროვნების სახეს. ეს ყველაფერი საჭიროა იმისათვის, რომ ჩვენ საშუალება გვქონდეს, ჩვენამდე მოღწეული მათი ნაწარმოებები საფუძვლიანად გავიგოთ და დავტკბეთ მათით, ჩავწვდეთ მათ შინაარსს და სულს, წარმოვიდგინოთ ძველი ცხოვრება და შევადაროთ ის უფრო გვიანდელ ყოფას და დღევანდელობას“ (*Радциг С. И., Введение в классическую Ф.* 1965, გვ. 82). ეს უნივერსალისტური პროგრამა, რომელიც ფილოლოგიის ისტორიულ-რეალური შინაარსით დატვირთვას ითვალისწინებდა, XIX საუკუნეში განახორციელა გერმანელი ფილოლოგების ბრწყინვალე პლეადამ (გ. უზენერი, 1834–1905, ე. როდე, 1845–98, უ. ფონ ვილამოვიც-მოლენდორფი, 1848–1931 და სხვ.), მაგრამ მათმა მოღვაწეობამ იმავდროულად საშუალება მისცა ძველ ისტორიას, საბოლოოდ მოეპოვებინა დამოუკიდებლობა და გამოყოფოდა ფილოლოგიას. ამავე პერიოდში დასრულდა „კლასიკური ფილოლოგიის“ ერთმმართველობა გერმანული ფილოლოგიის (ძმები ი. და ვ. გრიმები, კ. ლახმანი 1793–1851), სლავისტიკის (ა. ხ. ვოსტოკოვი, ვ. განკა) და „ახალი ფილოლოგიის“ სხვა დარგების (Neuphilologie) განვითარების შედეგად, რასაც სტიმული მისცეს რომანტიზმმა და XIX საუკუნის სხვა იდეურმა სიახლეებმა. ამგვარად, ერთიანობა ფილოლოგიისა როგორც მეცნიერებისა, დარღვეული აღმოჩნდა ყველა განზომილებით;

ის არსებობას აგრძელებს უკვე არა როგორც მეცნიერება, არამედ როგორც სამეცნიერო პრინციპი.

რუსულიდან თარგმნა მაგდა მჭედლიძემ

V A R I A

ენციკლოპედია “CAUCASUS ANTIQUUS”

წინასიტყვაობა მეორე გამოცემისთვის

ენციკლოპედია *ანტიკური კავკასია* მოამზადა ავტორთა კოლექტივმა რუსთაველის ეროვნული ფონდის მიერ გამოყოფილი გრანტის ფარგლებში. პროექტის მონაწილეები არიან ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის კლასიკური ფილოლოგიის, ბიზანტინისტიკისა და ნეოგრეცისტიკის ინსტიტუტის თანამშრომლები. მათ გარდა, ენციკლოპედიის ცალკეული სტატიის დაწერა თუ წყაროს თარგმნა ვთხოვეთ რამდენიმე კოლეგას, რომლებიც სიძველეთმცოდნეობაში თავიანთი კომპეტენტურობით გამოირჩევიან.

ენციკლოპედიის მომზადებას საფუძველი შეუქმნა სიძველეთმცოდნეთა მთელი თაობების მიერ ჩატარებულმა უაღრესად ნაყოფიერმა მუშაობამ. მათი თარგმანები, გამოკვლევების შედეგები მაქსიმალურადაა ასახული ენციკლოპედიაში.

პროექტის განსახორციელებლად საჭირო იყო რამდენიმე წინაპირობის განსაზღვრა: 1. იმ რეგიონის გეოგრაფიული საზღვრების დადგენა, რომელიც ჩვენს თვალსაწიერში უნდა შემოსულიყო. გადაწყდა, ენციკლოპედიაში წარმოდგენილი ყოფილიყო ის არეალი, რომელსაც დღეს მოიცავს ცნება კავკასია, აგრეთვე მისი ის მიმდებარე ტერიტორიები, რომლებზედაც კავკასიურ ხალხთა გავრცელება დასტურდებოდა ანტიკურობაში. ეს უხება შავიზღვისპირეთის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპი-

რო ზოლს, სადაც მეტწილად ქართველური ტომების გავრცელება დასტურდებოდა, ცალკეულ შემთხვევაში ანატოლიის იმ რეგიონებს, რომელთაც ცნება არმენია სწვდებოდა, დასავლეთ და სამხრეთ-დასავლეთ კასპიისპირეთის რეგიონებს, რომლებიც კავკასიელი ალბანების ტერიტორიებს მოიცავდა; ჩრდილოეთით ჩვენთვის ერთგვარ საზღვარს მდინარე ტანაისი (თანამ. დონი) წარმოადგენს. შევეცადეთ, რამდენადმე მივწვდომოდით ბოსპოროსის სამეფოს რეგიონსაც. რასაკვირველია, ჩვენი ყურადღება ძირითადად ჩრდილოეთი, ცენტრალური და სამხრეთ კავკასიის ტერიტორიებისკენ იყო მიმართული; 2. ქრონოლოგიური საზღვრები. ყველაზე ადრეულ პერიოდად ვიღებთ კავკასიური ტომების წერილობით წყაროებში პირველად ფიქსაციის ხანას, რომელიც, ჩვენი აზრით, ძვ.წ. II ათასწლეულს არ სცდება. გვიანდელი საზღვარი არის ახ.წ. V საუკუნე, გამონაკლის შემთხვევაში VI საუკუნის პირველი ნახევარი. ჩვენთვის ამ შემთხვევაში ძირითად ორიენტირს ვ. ვ. ლატიშევის SC წარმოადგენდა.

ენციკლოპედიის საბოლოო ვერსიის გამოცემა გათვალისწინებული იყო სამ ტომად. პირველი ტომი მთლიანად წყაროებს ეთმობა. პირველ განყოფილებაში წარმოდგენილია ძველადმოსავლური ტექსტების თარგმანები: ხეთური, ასურული, ურარტული, სპარსული. მეორეში – ბერძნულენოვანი ორიგინალის წყაროები და თარგმანი ქართულ ენაზე, მესამეში – ლათინურენოვანი ორიგინალის წყაროები და თარგმანი ქართულ ენაზე, მეოთხეში – ბიბლიური ტექსტების ქართული თარგმანები. ყველა შემთხვევაში მაქსიმალურად გამოვიყენეთ უკვე არსებული ქართული თარგმანები გარკვეული კორექტივებით, ხოლო თუკი

თარგმანები არ მოგვეპოვებოდა, ისინი პროექტის მონაწილეებმა შეასრულეს. ტექსტების შერჩევას არ ვიყავით დაზღვეული იმისგან, რომ რომელიღაც წყარო ყურადღების მიღმა არ დაგვრჩებოდა. შენიშვნები გავითვალისწინეთ და უახლეს გამოცემაში შევიტანეთ. იმის გამო, რომ ჯერჯერობით არ მიგვიწვდა ხელი ჩვენთვის საინტერესო ტერიტორიაზე თუ მის გარეთ დადასტურებულ ყველა ბერძნულ და ლათინურენოვან ეპიგრაფიკულ წყაროზე, რომლებიც ჩვენთვის ყურადსაღებ ინფორმაციას შეიცავს კავკასიის შესახებ, მათ გამოქვეყნებას დამატებით ტომში შევეცდებით. ანტიკური ტექსტების შერჩევასა შევეცადეთ მაქსიმალურად ამომწურავი ვყოფილიყავით. არ გავითვალისწინეთ მხოლოდ ის უმნიშვნელო ტექსტები, რომლებიც ენციკლოპედიაში წარმოდგენილი სხვა ავტორების ციტირებას ან პერიფრაზირებას გვთავაზობენ, ასევე ანტიკურ ავტორთა ბიზანტიელი კომენტატორები, მცირე გამონაკლისის გარდა. თითოეულ ბერძნულ თუ ლათინურ ტექსტს მითითებული აქვს მისი ის კრიტიკული გამოცემა, რომელიც ჩვენ საუკეთესოდ მივიჩინეთ. იმის გათვალისწინებით, რომ ენციკლოპედიაში კავკასიასთან დაკავშირებულ ტერმინებს ცალკე სტატიები ეძღვნება, თარგმანებს არ ახლავს კომენტარები, გარდა იმ შემთხვევებისა, როდესაც ტექსტის წაკითხვაში აზრთა სხვადასხვაობა არსებობს. მკითხველს წინასწარ ვუხდით ბოდიშს, რომ ყოველთვის ვერ შევძელით საკუთარ სახელთა გადმოცემაში ერთიანობის დაცვა, ეს ძირითადად იმითაა გამოწვეული, რომ სხვადასხვა მთარგმნელი სახელთა ქართულად გადმოტანისას სხვადასხვა პრინციპით სარგებლობს.

ენციკლოპედიის მომდევნო ტომები მთლიანად საენციკლოპედიო სტატიებს ეთმობა. 2021 წელს დასრულდა სტატიების შემცველი ტომების გამოცემა ნაკვეთების (II,1; II,2; III; IV,1; IV,2) ფორმით. ახალი გამოცემისას ეს ნაკვეთები ორ ტომად გაერთიანდება. სტატიების აბსოლუტური უმეტესობა ითვალისწინებს კვლევის თანამედროვე დონეს, თუმცა სტატიის ბოლოს მითითებულია მხოლოდ ის ლიტერატურა, რომელიც ყველაზე მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია. ენციკლოპედიაში წარმოდგენილია როგორც განმაზოგადებელი, მთელ კავკასიასთან, ასევე ცალკეულ ქვეყანასა თუ ეთნოსთან, ცალკეულ გეოგრაფიულ ერთეულთან თუ ისტორიულ ფიგურასთან დაკავშირებული სტატიები. შესაბამისად, მათი მოცულობები მერყეობს 40000 ან მეტი ნიშნიდან 100 ან უფრო ნაკლებ ნიშნამდე. ყველა შემთხვევაში ვცდილობთ, რომ კავკასიასთან დაკავშირებული ტერმინები შედარებით სრულად განვიხილოთ და ამით ერთგვარად შევაკოთ ის ხარვეზი, რომელიც სიძველეთმცოდნეობაში ყველაზე ვრცელ რეალურ ენციკლოპედიაშიც (RE) კი შეინიშნება, რომ აღარაფერი ვთქვათ ახალ პაულიზე (DNP). კავკასიის მეზობელ რეგიონებთან დაკავშირებულ ტერმინებს, გარდა ცალკეული გამონაკლისისა, გვერდი ავუარეთ. ა.მ. ენციკლოპედიაში არ აისახა სკვითიასთან დაკავშირებული დეტალური ინფორმაცია. სამაგიეროდ, ამგვარ რეგიონებს მივუძღვნით ვრცელი განმაზოგადებელი სტატიები (მაგ. სკვითია და სკვითები, პართია და პართიელები და სხვ.), რაც მკითხველს დაეხმარება, გაითვალისწინოს მათთან კავკასიის ურთიერთობების ასპექტები. ენციკლოპედიაში ცალკე სტატიები ეძღვნება ანტიკური ეპოქის მრავალ ავტორს, რომლებთანაც გვხვდება ცნობები კავკასიის შესახებ, ჰო-

მეროსით დაწყებული გვიანანტიკურობით დამთავრებული, ბუნებრივია, ძირითადად სწორედ ამ ცნობებზე ყურადღების გამახვილებით.

2008 წელს გამოვაქვეყნეთ ენციკლოპედიის ანოტირებული სიტყვანი. მასთან დაკავშირებული ყველა შენიშვნა დიდი მადლიერებით მივიღეთ და გავითვალისწინეთ.

ენციკლოპედიაზე მუშაობა ხანგრძლივი და ერთობ შრომატევადი პროცესი იყო. მინდა დიდი მადლობა მოვასხენო ჩემს კოლეგებს, რომლებმაც საკუთარ თავზე აიღეს მისი შედგენის ტვირთი, ასევე ყველა იმ მეცნიერს, რომელმაც ჩვენთან თანამშრომლობის მზადყოფნა გამოთქვა. მინდა დიდი მადლიერებით გავიხსენო სახელოვანი არქეოლოგი ოთარ ლორთქიფანიძე, რომელიც ენციკლოპედიის იდეის ჩასახვის დღიდანვე საოცარი გატაცებით ჩაერთო პროექტის განხორციელებაში. მისმა მოულოდნელმა გარდაცვალებამ არ მოგვცა შესაძლებლობა სრულად გამოგვეყენებინა ოთარ ლორთქიფანიძის ცოდნა და გამოცდილება. მადლობას ვუხდის პროგრამა „ლოგოსის“ საგამომცემლო ჯგუფს: ირინე სტროგანოვას, ალექო ჯიქურიძეს, ალა ნაჭყებიას, გოჩა კველიშვილსა და დავით მუჯირს ენციკლოპედიის პუბლიკაციაში შეტანილი წვლილისთვის. ისევე როგორც მრავალ სხვა შემთხვევაში, პირველი ტომის პირველ გამოცემაში ფინანსური თანადგომა აღმოგვიჩინა კვიპროსის განათლებისა და კულტურის სამინისტრომ, რისთვისაც მას გულწრფელ მადლობას ვუხდით.

პროექტში მონაწილეობა მიიღეს:

ქართველოლოგიის, ჰუმანიტარული და სოციალური მეცნიერებების ფონდში (რუსთაველის ფონდი) მოპოვებული გრანტის

ფარგლებში: ვალერი ასათიანმა, ირინე გარაყანიძემ, ქეთევან გარდაფხაძემ, რისმაგ გორდუზიანმა (მთავარი რედაქტორი, სამეცნიერო ხელმძღვანელი), ლევან გორდუზიანმა, ირინე დარჩიამ, თეა დულარიძემ, მარიკა ერქომაიშვილმა, თამარ თარხნიშვილმა, ქეთევან ნადარეიშვილმა, თამარ ჭეიშვილმა, ზაზა ხინთიბიძემ, გიორგი ხომერიკმა, თამარ ჯაფარიძემ.

თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის მხარდაჭერით და თსუ კლასიკური ფილოლოგიის, ბიზანტინისტიკისა და ნეოგრეცისტიკის ინსტიტუტის განვითარების ფონდის გრანტის ფარგლებში: ნიკოლოზ ალექსიძემ, სვეტლანა ბერიკაშვილმა, მაია დანელიამ, ნინო დიანოსაშვილმა, ეკატერინე კვირკველიამ, ნინო მღებრიშვილმა, გიორგი უგულავამ.

ენციკლოპედიის მომზადების პროცესში ჩვენთან თანამშრომლობდნენ: ნინო აბაკელია, ზაზა ალექსიძე, შუმანიკ ასათიანი, ნინო ბარამიძე, ნინო გველესიანი, თინა დოლიძე, მაია დონაძე, გიორგი დუნდუა, თედო დუნდუა, მანანა ვადაჭკორია, თამარ კალატოზი, დარეჯან კაჭარავა, ლალი კოჭლამაზაშვილი, ვახტანგ ლიჩელი, გურამ ლორთქიფანიძე, ნათია მახარაძე, თამარ მირიანაშვილი, მარიკა მშვილდაძე, მარიამ ნუცუბიძე, ანეგრეტ პლონტკე-ლიუნინგი, ნანი რევიშვილი, თამარ სუხიშვილი, ადა ტრაპაიძე, დალი ქურიძე, ნინო ღლონტი, გურამ ყიფიანი, რუსუდან ცანავა, ნინო ცინცაძე.

ენციკლოპედიის პირველი ტომი 2010 წელს გამოიცა პირველად და მალე იქცა ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობად. გადაწყდა მისი მეორე შესწორებული და გავრცობილი გამოცემის განხორციელება. შედეგად ტომის მოცულობა მნიშვნელოვნად გაიზარდა. რამდენიმე წლის მუშაობის შემდეგ თსუ ჰუმანიტარულ მეც-

ნიერებათა ფაკულტეტის დეკანატის თანადგომით სარედაქციო-საგამომცემლო ჯგუფმა მათა დანელიას, გიორგი უგულავას, ნინო დიანოსაშვილის, ეკატერინე კვიციანიას და თამარ ჯაფარიძის შემადგენლობით წარმატებით გაართვა თავი საკმაოდ რთულ ამოცანას და მკითხველს ვთავაზობთ ენციკლოპედიის ამ უნიშვნელოვანესი ტომის ახალ გამოცემას. პირველი გამოცემისგან განსხვავებით აქ მრავალი ახალი წყაროა მოხმობილი. ბატონი გუგა ღონიაშვილის ძალისხევით მომზადდა სახელთა დეტალური საძიებელი. ჩვენთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს საქართველოს საპატრიარქოს ქართველოლოგიური კვლევის ცენტრთან თანამშრომლობას, რამაც ჩვენი პროექტის სრულყოფისა და წარმატებით დასრულების პერსპექტივა შექმნა. ამისთვის ცენტრს გულითად მადლობას მოვასწავებთ. ჩვენი სურვილია, მომავალში მომზადდეს სპეციალური ნაკვეთი, რომელიც დაეთმობა რუკებს და ანტიკური კავკასიის სიძველეთა ილუსტრაციებს; გვსურს, განვახორციელოთ ენციკლოპედიის სტატიების შესწორებული და გავრცობილი მეორე გამოცემა ორ ტომად. საჭიროების შემთხვევაში საგამომცემლო ჯგუფი მზად არის პერიოდულად გამოსცეს ე.წ. სუპპლემენტუმები ანუ შემავსებელი ტომები, რაც ენციკლოპედიის მუდმივი განახლების და აქტუალობის შენარჩუნების შესაძლებლობას მოგვცემს.

ანტიკურობაში პირველად გამოიკვეთა კავკასიის, როგორც მრავალი თვალსაზრისით განსაკუთრებული რეგიონის, ადგილი მსოფლიო ისტორიის არენაზე. ეს ნაშრომი წარმოადგენს, პლინიუსის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „მსოფლიოს ამ უდიდებ-

ულესი კუთხის“ ანტიკური ისტორიის და კულტურის ენციკლოპედიურად შესწავლის პირველ ცდას.

ჩვენი დიდი სურვილია, რომ ენციკლოპედიამ მნიშვნელოვანი დახმარება გაუწიოს სიძველეთმცოდნეებს, კავკასიოლოგებს, ნათელი წარმოდგენა შეუქმნას მკითხველს კავკასიის როლზე მსოფლიო ისტორიის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ეტაპზე.

პროექტის სამეცნიერო ხელმძღვანელი,
აკადემიკოსი **რისმაგ გორდუზიანი**